This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Tidsskrift

for

Kirke og Theologie.

Samlet

af

afg. Jens Møller,

Doctor og Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet,
Ridder af Dannebrog.

Fjerde Bind.

Kjöbenhavn 1834.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

5193

Dette Bind af Tidsskriftet var saagodt som ganske færdigt til Trykken ved Begyndelsen af Redacteurens uventede og tilsidst dødelige Sygdom, og Trykningen var begyndt. Denne fortsattes; men det kunde ikke undgaaes, at Adskilligt maatte trykkes uden det nøiere Gjennemsyn, som den Syge ikke kunde, og hans Omgivelser hverken kunde eller vilde lade det undergaae. Ved Mollers Død standsede Trykningen og det er først for ikke lang Tid siden, at Udgiveren paa den ærede Forlæggers Anmodning har overtaget Afslutningen af Bindet, i det han besørgede Udgivelsen af de Artikler, der vare bestemte til Optagelse i Tidsskriftet.

At den Afdødes Nekrolog med den høiærværdige Forfatters Tilladelse her er aftrykt, uagtet den tillige er indkommet i Literaturtidenden, haaber Forlæggeren af flere Grunde, vil være Subskribenterne ei ikke ukiært Tillæg.

Slutteligen maa det Mangelfulde i de korte biographiske Notitser om de theologiske Candidater bedes undskyldt. Disse indhentede M. mundtligen af Vedkommende og det har ikke været muligt at tilveiebringe dem anderledes end her er skeet.

Period. 1970.017
ANDOVER HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY
CAMBRIDGE, MASS.
v. 4
1834

Indhold.

Side.

I. Bemærkninger angaaende den apostoliske Troesbekjendelse, især med Hensyn til nogle offentlige Ytringer imod sammes apostoliske Oprindelse og kirkelige Gyldighed, ved Henrich Seerup . . 1

II. De mutationibus, quas in veteri ecclesia Africana subiit baptismus a. *J. Neumann*, episcopo Bergensi 37

III. Biskop og Procantsler Erik Pontoppidans Levnetsløb og Charakteristik 58

IV. Et Par Ord fra Forfatteren af de i Maanedsskrift for Literatur 4de Aargang, 4de og 5te Hefte indrykkede Betragtninger over den danske Geistligheds nærværende Vilkaar og Virksomhed 274

Side.

V. Apologie for de i Tidsskr. for Kirke og Theologie andet Bind anstillede Betragtninger over det Formelle ved Folkets Underviisning af Lic. Brammer 308

VI. Examina ved Kiøbenhavns Universitet 364

Nekrolog.

over

J. Møller, Professor og Doctor i Theologien ved Kiøberhavns Universitet.

Jens Møller er født 1779 d. 19de Marts i den, 1 Mil fra Nestved beliggende, Landsbye, Karrebek, hvor hans Fader, Joachim Christian Møller, en i sin Tid meget begavet og veltalende Prædikant, da var Sognepræst. Hans Moder var Christiane Birgitte Beske, som skal have været af en meget from og blid Charakteer; men som Møller mistede, da han kun var 5 Aar gammel. Af en aldrende Jomfrue Paludan lærte Møller som Barn at læse, og i Religion, Regning og Skrivning undervistes han af sin Fader. Men, skjøndt denne tidligen mærkede hos Sønnen et godt Nemme, havde han dog besluttet, ikke at holde ham til Studeringer, fordi han selv havde havt megen Møie med at komme frem paa den Vei; men havde i Sinde at sætte ham i Lære hos sin Svoger, Apotheker Worsøe i Holbek. Var dette skeet, maatte hans Livs Bane formodentlig være bleven en heel anden. Men Forsynet vilde det anderledes. Da nemlig Faderen efter sin første Kones Død havde indgaaet et nyt Ægteskab med Jfr. Karen Bagger, en Datter af Pastor

Bagger i Kundbye, døde han selv faa Aar derefter, førend hans Plan med Sønnen endnu var iværksat. Vel maatte hans velsindede Stifmoder, der kun havde en liden Pension at leve af, for det første indskrænke sig til at sætte sin haabefulde Søn i Huset hos en Skolelærer Dahl i Fuglebierg, en meget retskaffen Mand, der tog sig faderlig af sin Eleve, og bragte ham i et halv Aars Tid temmelig vidt, især i Regnekonsten.

Men da Stifmoderen mærkede sin Søns bestemte Anlæg og Lyst til Studeringer, flyttede hun i Aaret 1790 til Slagelse, for der at sætte ham i den latinske Skole, hvis Rector paa den Tid var Professor J. Wolbike. Denne Mand troede Møller at skylde Meest blandt alle sine Lærere, baade for den grundige Undervisning, han gav, især i Latin og Græsk, og for den Kærlighed og Humanitet, hvormed han omgikkes sine Disciple; og denne ypperlige Rector stod saa meget mere levende i vor Møllers taknemmelige Erindring, som det var kun lidet bevendt med Skolens øvrige da værende Læreres Undervisning. Efter den Tids Sædvane i de lærde Skoler, drev Wolbike fremfor Alt paa Latinen, og, for desto nøiagtigere at rette de latinske Stile, tog han Disciplene hiem til sig efter de sædvanlige Skoletimer. Men; skiønt Møller allerede i Skolen fandt Behag i de classiske Forfattere og selv i den, ikke af Rectoren, men af en Anden, en smagløs Docent, heel maadelig forklarede Quinctilian — var det dog først, da han, som Student, hørte Moldenhawers Forelæsninger, og fortsatte sit Studium af Cicero og andre Classikere, at han vandt Smag for den Letthed og Simpelhed i den latinske

Stil, som viser sig i de af ham siden holdte academiske Taler.

Som Skolediscipel begyndte han at gjøre smaa poetiske Forsøg; og især gaves ham engang Leilighed dertil, da Biskop Balle i Aaret 1796 visiterede i Slagelse; og Skolen, der med Rette var stolt af denne sin Fosterson (thi Balle havde selv gaaet i Slagelse Skole) vilde anstille en Fest til hans Ære. Møller skrev nu den Velkomstsang, som ved denne Leilighed blev afsungen; ligesom det og blev ham overdraget at forfatte de latinske Inscriptioner, som ved denne Høitidelighed anbragtes. I et, Rectoren foreviist, Udkast til en af disse Inscriptioner havde den unge Latiner tilladt sig at bruge det Udtryk: Dii istedetfor Deus, men paadrog sig derved den Irettesættelse af sin Rector: "I et dog vel ingen Hedning"; hvilket anmærkes som et Træk af Tidens og Mandens alvorlige Charakteer. Imidlertid fattede Biskop Balle ved denne Leilighed megen Yndest for den unge Møller, som han siden sit hele Liv igiennem skienkede ham. Endnu til en anden Høitidelighed, anstillet paa Antvorskov til Ære for den udødelige Statsminister P. A. Bernstorf af dennes Sønnesøn Greve v. Dernath, blev Møller af Flere opfordret til at forfatte en Hædersang — thi som han selv har bemærket, saa stor var Mangelen paa Poeter dengang i Egnen, at man henvendte sig til en Skolediscipel om en Velkomstsang — men af Beskedenhed undslog han sig for denne Anmodning.

I Efteraaret 1797 blev Møller dimitteret til Universitetet, og det med et meget hædrligt Testimonium,

hvori blandt Andet forekommer Følgende: Ex plurimis, qvos nobis cognoscere contigit, egregiæ indolis adolescentibus, haud scimus, an qvenqvam huic nostro anteferendum autumemus. Sive enim munera naturæ studioso necessaria spectentur, alius sane alio præpollere solet, æquabilitêr temperata et amice conspirantia pauci sortiuntur, qvibus nimirum ille sine dubio est adjungendus — og efter en Skildring af Ynglingens udmærkede Naturgaver og vedholdende Flid, tilføies: Sive demum facienda sit morum censura, tam castigata fuit a prima pueritia vitæ institutio, ut voluptates illicitas caute reformidans otia sua potius in eruditis traduxerit deliciis — et Vidnesbyrd, som Møllers hele paafølgende Liv har stadfæstet. Til examen artium blev han indkaldet, og til philolog. og philosophicum var han saa heldig at opnaae laud. præc. i alle Rubriker. Under Forberedelsen til Den Examen lagde han sig tillige med Iver efter de levende Sprog og de skiønne Videnskaber, men forsømte derhos ingen Time hos nogen af Professorerne, blandt hvilke han dog især fandt Behag i Riisbrighs, Bugges og Aasheims Forelæsninger, og det formodentlig fordi de Videnskaber, som af dem foredroges, vare indtil den Tid blevne ham aldeles ubekiendte. Blandt de Familier, hos hvilke han i sine første academiske Aar nød megen Godhed, erindrede han sig især med Taknemmelighed Assessor og Apotheker Hagens og Grosserer Wassards, af hvilke den første, skiøndt kun langt ude beslægtet med hans Stifmoder, tilbød ham frit Middagsbord — en Velgier-

ning, han nød i hele 3 Aar. Ved denne Godhed, ved sine oplagte Skolestipendier — 180 Rbd. — og endelig ved nogle Timers Manuduction i de gamle Sprog, Philosophie og Astronomie levede han aldeles sorgfrit ved Universitetet, uagtet han kun medbragte dertil 25 Rbd., og ingen Understøttelse kunde eller burde vente hos sin Stifmoder, der selv havde det meget knapt. Blandt sine academiske Venner levede han især paa en fortrolig Fod med tvende Skolekammerater, Smith, siden død som Landsoverrets-Procurator, Chr. Jensen, nuværende Sognepræst i Kirkesaaby, og en nyerhvervet Ven, den siden berømte Philolog, P. O. Brøndsted; og da han i Aaret 1800 havde absolveret sit academiske Cursus ved at tage theologisk Embedseram men, hvorved han erholdt Charakteren laudabilis et quidem egregie, giorde han i Selskab med Brøndsted og P. Kierulf, siden Embedsmand i Norge, med hvem han ved Brøndsted havde stiftet Bekiendtskab, en kort Reise i det nordlige Tydskland.

Efter at have taget Philosophicum havde han i Sinde, strax at forberede sig til store Philologicum, for da enten at gaae Skoleveien, eller søge Ansættelse i det udenlandske Departement — hvilket sidste Ønske vaktes hos ham af Lyst til at see fremmede Lande; men hans Velynder, den ædle Geheimeraad Guldberg, som var noget beslægtet med Møllers egen Moder, og derfor ellerede, imedens M. gik i Slagelse Skole, havde flere Gange sendt hans Stifmoder en liden Understøttelse — bestemte ham til for det første at tage Attestats; og at det lykkedes ham efter en Forberedelse af 1¾ Aar at

Dette Bind af Tidsskriftet var saagodt som ganske færdigt til Trykken ved Begyndelsen af Redacteurens uventede og tilsidst dødelige Sygdom, og Trykningen var begyndt. Denne fortsattes; men det kunde ikke undgaaes, at Adskilligt maatte trykkes uden det noiere Gjennemsyn, som den Syge ikke kunde, og hans Omgivelser hverken kunde eller vilde lade det undergaae. Ved Mollers Død standsede Trykningen og det er først for ikke lang Tid siden, at Udgiveren paa den ærede Forlæggers Anmodning har overtaget Afslutningen af Bindet, i det han besørgede Udgivelsen af de Artikler, der vare bestemte til Optagelse i Tidsskriftet.

At den Afdødes Nekrolog med den høiærværdige Forfatters Tilladelse her er aftrykt, uagtet den tillige er indkommet i Literaturtidenden, haaber Forlæggeren af flere Grunde, vil være Subskribenterne et ikke ukiært Tillæg.

Slutteligen maa det Mangelfulde i de korte biographiske Notitser om de theologiske Candidater bedes undskyldt. Disse indhentede M. mundtligen af Vedkommende og det har ikke været muligt at tilveiebringe dem anderledes end her er skeet.

Reprod. 1970.01
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY
CAMBRIDGE, MASS.
V. 4
1834

Indhold.

Side.

I. Bemærkninger angaaende den apostoliske Troesbekjendelse, især med Hensyn til nogle offentlige Ytringer imod sammes apostoliske Oprindelse og kirkelige Gyldighed, ved Henrich Scerup . . 1

II. De mutationibus, quas in veteri ecclesia Africana subiit baptismus a. *J. Neumann*, episcopo Bergensi 37

III. Biskop og Procantsler Erik Pontoppidans Levnetsløb og Charakteristik 58

IV. Et Par Ord fra Forfatteren af de i Maanedsskrift for Literatur 4de Aargang, 4de og 5te Hefte indrykkede Betragtninger over den danske Geistligheds nærværende Vilkaar og Virksomhed 274

Side.

V. Apologie for de i Tidsskr. for Kirke og Theologie andet Bind anstillede Betragtninger over det Formelle ved Folkets Undervisning af Lic. Brammer 308

VI. Examina ved Kiøbenhavns Universitet 364

Nekrolog.

over

J. Møller, Professor og Doctor i Theologien ved Kiøberhavns Universitet.

Jens Møller er født 1779 d. 19de Marts i den, 1 Mil fra Neſtved beliggende, Landsbye, Karrebek, hvor hans Fader, Joachim Chriſtian Møller, en i ſin Tid meget begavet og veltalende Prædikant, da var Sognepræſt. Hans Moder var Chriſtiane Birgitte Beſke, ſom ſkal have været af en meget from og blid Charakteer; men ſom Møller miſtede, da han kun var 5 Aar gammel. Af en ældrende Jomfrue Paludan lærte Møller ſom Barn at læſe, og i Religion, Regning og Skrivning underviſtes han af ſin Fader. Men, ſkjøndt denne tidligen mærkede hos Sønnen et godt Nemme, havde han dog beſluttet, ikke at holde ham til Studeringer, fordi han ſelv havde havt megen Møie med at komme frem paa den Vei; men havde i Sinde at ſætte ham i Lære hos ſin Svoger, Apotheker Worſøe i Holbek. Var dette ſkeet, maatte hans Livs Bane formodentlig være bleven en heel anden. Men Forſynet vilde det anderledes. Da nemlig Faderen efter ſin første Kones Død havde indgaaet et nyt Ægteſkab med Jfr. Karen Bagger, en Datter af Paſtor

Bagger i Kundbye, døde han selv faa Aar derefter, førend hans Plan med Sønnen endnu var iværksat. Vel maatte hans velsindede Stifmoder, der kun havde en liden Pension at leve af, for det første indskrænke sig til at sætte sin haabefulde Søn i Huset hos en Skolelærer Dahl i Fuglebierg, en meget retskaffen Mand, der tog sig faderlig af sin Eleve, og bragte ham i et halv Aars Tid temmelig vidt, især i Regnekonsten.

Men da Stifmoderen mærkede sin Søns bestemte Anlæg og Lyst til Studeringer, flyttede hun i Aaret 1790 til Slagelse, for der at sætte ham i den latinske Skole, hvis Rector paa den Tid var Professor J. Wolbike. Denne Mand troede Møller at skylde Meest blandt alle sine Lærere, baade for den grundige Undervisning, han gav, især i Latin og Græsk, og for den Kiærlighed og Humanitet, hvormed han omgikkes sine Disciple; og denne ypperlige Rector stod saa meget mere levende i vor Møllers taknemmelige Erindring, som det var kun lidet bevendt med Skolens øvrige da værende Læreres Undervisning. Efter den Tids Sædvane i de lærde Skoler, drev Wolbike fremfor Alt paa Latinen, og, for bedst nyttigere at rette de latinske Stile, tog han Disciplene hiem til sig efter de sædvanlige Skoletimer. Men; skiøndt Møller allerede i Skolen fandt Behag i de classiske Forfattere og selv i den, ikke af Rectoren, men af en Anden, en smagløs Docent, heel maadelig forklarede Quinctilian — var det dog først, da han, som Student, hørte Moldenhawers Forelæsninger, og fortsatte sit Studium af Cicero og andre Classikere, at han vandt Smag for den Lethed og Simpelhed i den latinske

Stiil, som viser sig i de af ham siden holdte academiske Taler.

Som Skolediscipel begyndte han at gisre smaa poetiske Forsog; og især gaves ham engang Leilighed dertil, da Biskop Balle i Aaret 1796 visiterede i Slagelse; og Skolen, der med Rette var stolt af denne sin Fosterson (thi Balle havde selv gaaet i Slagelse Skole) vilde anstille en Fest til hans Ære. Møller skrev nu den Velkomstsang, som ved denne Leilighed blev afsungen; ligesom det og blev ham overdraget at forfatte de latinske Inscriptioner, som ved denne Høitidelighed anbragtes. I et, Rectoren forevist, Udkast til en af disse Inscriptioner havde den unge Latiner tilladt sig at bruge det Udtryk: Dii istedetfor Deus, men paadrog sig derved den Irettesættelse af sin Rector: "I et dog vel ingen Hedning"; hvilket anmærkes som et Trak af Tidens og Mandens alvorlige Charakteer. Imidlertid fattede Biskop Balle ved denne Leilighed megen Yndest for den unge Møller, som han siden sit hele Liv igiennem skienkede ham. Endnu til en anden Høitidelighed, anstillet paa Antvorskov til Ære for den udsdelige Statsminister P. A. Bernstorf af dennes Sønnesøn Greve v. Dernath, blev Møller af Flere opfordret til at forfatte en Hædersang — thi som han selv har bemærket, saa stor var Mangelen paa Poeter der i Egnen, at man henvendte sig til en Skolediscipel om en Velkomstsang — men af Beskedenhed undslog han sig for denne Anmodning.

I Efteraaret 1797 blev Møller dimitteret til Universitetet, og det med et meget hæderligt Testimonium,

hvori blandt Andet forekommer Følgende: Ex plurimis, qvos nobis cognoscere contigit, egregiæ indolis adolescentibus, haud scimus, an quenquam huic nostro anteferendum autumemus. Sive enim munera naturæ studioso necessaria spectentur, alius sane alio præpollere solet, æquabilitèr temperata et amice conspirantia pauci sortiuntur, qvibus nimirum ille sine dubio est adjungendus — og efter en Skildring af Ynglingens udmærkede Naturgaver og vedholdende Flid, tilføies: Sive demum facienda sit morum censura, tam castigata fuit a prima pueritia vitæ institutio, ut voluptates illicitas caute reformidans otia sua potius in eruditis traduxerit deliciis — et Vidnesbyrd, som Møllers hele paafølgende Liv har stadfæstet. Til examen artium blev han indkaldet, og til philolog. og philosophicum var han saa heldig at opnaae laud. præc. i alle Rubriker. Under Forberedelsen til Den Examen lagde han sig tillige med Iver efter de levende Sprog og de skiønne Videnskaber, men forsømte derhos ingen Time hos nogen af Professorerne, blandt hvilke han dog især fandt Behag i Riisbrighs, Bugges og Aasheims Forelæsninger, og det formodentlig fordi de Videnskaber, som af dem foredroges, vare indtil den Tid blevne ham aldeles ubekiendte. Blandt de Familier, hos hvilke han i sine første academiske Aar nød megen Godhed, erindrede han sig især med Taknemmelighed Assessor og Apotheker Hagens og Grosserer Wadsards, af hvilke den første, skiøndt kun langt ude beslægtet med hans Stifmoder, tilbød ham frit Middagsbord — en Velgier-

ning, han nød i hele 3 Aar. Ved denne Godhed, ved sine oplagte Skolestipendier — 180 Rbd. — og endelig ved nogle Timers Manuduction i de gamle Sprog, Philosophie og Astronomie levede han aldeles sorgfrit ved Universitetet, uagtet han kun medbragte dertil 25 Rbd., og ingen Understøttelse kunde eller burde vente hos sin Stifmoder, der selv havde det meget knapt. Blandt sine academiske Venner levede han især paa en fortrolig Fod med tvende Skolekammerater, Smith, siden død som Landsoverrets-Procurator, Chr. Jensen, nuværende Sognepræst i Kirkesaaby, og en nyerhvervet Ven, den siden berømte Philolog, P. O. Brøndsted; og da han i Aaret 1800 havde absolveret sit academiske Cursus ved at tage theologisk Embedseramen, hvorved han erholdt Charakteren laudabilis et quidem egregie, giorde han i Selskab med Brøndsted og P. Kierulf, siden Embedsmand i Norge, med hvem han ved Brøndsted havde stiftet Bekiendtskab, en kort Reise i det nordlige Tydskland.

Efter at have taget Philosophicum havde han i Sinde, strax at forberede sig til store Philologicum, for da enten at gaae Skoleveien, eller søge Ansættelse i det udenlandske Departement — hvilket sidste Ønske vaktes hos ham af Lyst til at see fremmede Lande; men hans Velynder, den ædle Geheimeraad Guldberg, som var noget beslægtet med Møllers egen Moder, og derfor ellerede, imedens M. gik i Slagelse Skole, havde flere Gange sendt hans Stifmoder en liden Understøttelse — bestemte ham til for det første at tage Attestats; og at det lykkedes ham efter en Forberedelse af 1¾ Aar at

Dette Bind af Tidsskriftet var saagodt som ganske færdigt til Trykken ved Begyndelsen af Redacteurens uventede og tilsidst dødelige Sygdom, og Trykningen var begyndt. Denne fortsattes; men det kunde ikke undgaaes, at Adskilligt maatte trykkes uden det nøiere Gjennemsyn, som den Syge ikke kunde, og hans Omgivelser hverken kunde eller vilde lade det undergaae. Ved Mollers Død standsede Trykningen og det er først for ikke lang Tid siden, at Udgiveren paa den ærede Forlæggers Anmodning har overtaget Afslutningen af Bindet, i det han besørgede Udgivelsen af de Artikler, der vare bestemte til Optagelse i Tidsskriftet.

At den Afdødes Nekrolog med den høiærværdige Forfatters Tilladelse her er aftrykt, uagtet den tillige er indkommet i Literaturtidenden, haaber Forlæggeren af flere Grunde, vil være Subskribenterne et ikke ukiært Tillæg.

Slutteligen maa det Mangelfulde i de korte biographiske Notitser om de theologiske Candidater bedes undskyldt. Disse indhentede M. mundtligen af Vedkommende og det har ikke været muligt at tilveiebringe dem anderledes end her er skeet.

Reprod. 1970.01
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY
CAMBRIDGE, MASS.
V. 4
1834

Indhold.

Side.

I. Bemærkninger angaaende den apostoliske Troesbekjendelse, især med Hensyn til nogle offentlige Ytringer imod sammes apostoliske Oprindelse og kirkelige Gyldighed, ved Henrich Geerup . . 1

II. De mutationibus, quas in veteri ecclesia Africana subiit baptismus a. J. Neumann, episcopo Bergensi 37

III. Biskop og Procantsler Erik Pontoppidans Levnetsløb og Charakteristik 58

IV. Et Par Ord fra Forfatteren af de i Maanedsskrift for Literatur 4de Aargang, 4de og 5te Hefte indrykkede Betragtninger over den danske Geistlighedes nærværende Vilkaar og Virksomhed 274

Side.

V. Apologie for de i Tidsskr. for Kirke og Theologie andet Bind anstillede Betragtninger over det Formelle ved Folkets Undervisning af Lic. Brammer 308

VI. Examina ved Kiøbenhavns Universitet 364

Nekrolog.

over

J. Møller, Professor og Doctor i Theologien ved Kiøbenhavns Universitet.

Jens Møller er født 1779 d. 19de Marts i den, 1 Mil fra Nestved beliggende, Landsbye, Karrebek, hvor hans Fader, Joachim Christian Møller, en i sin Tid meget begavet og veltalende Prædikant, da var Sognepræst. Hans Moder var Christiane Birgitte Beske, som skal have været af en meget from og blid Charakteer; men som Møller mistede, da han kun var 5 Aar gammel. Af en aldrende Jomfrue Paludan lærte Møller som Barn at læse, og i Religion, Regning og Skrivning undervistes han af sin Fader. Men, skjøndt denne tidligen mærkede hos Sønnen et godt Nemme, havde han dog besluttet, ikke at holde ham til Studeringer, fordi han selv havde havt megen Møie med at komme frem paa den Vei; men havde i Sinde at sætte ham i Lære hos sin Svoger, Apotheker Worsøe i Holbek. Var dette skeet, maatte hans Livs Bane formodentlig være bleven en heel anden. Men Forsynet vilde det anderledes. Da nemlig Faderen efter sin første Kones Død havde indgaaet et nyt Ægteskab med Jfr. Karen Bagger, en Datter af Pastor

Bagger i Kundbye, døde han selv faa Aar derefter, førend hans Plan med Sønnen endnu var iværksat. Vel maatte hans velsindede Stifmoder, der kun havde en liden Pension at leve af, for det første indskrænke sig til at sætte sin haabefulde Søn i Huset hos en Skolelærer Dahl i Fuglebierg, en meget retskaffen Mand, der tog sig faderlig af sin Eleve, og bragte ham i et halv Aars Tid temmelig vidt, især i Regnekonsten.

Men da Stifmoderen mærkede sin Søns bestemte Anlæg og Lyst til Studeringer, flyttede hun i Aaret 1790 til Slagelse, for der at sætte ham i den latinske Skole, hvis Rector paa den Tid var Professor J. Wolbike. Denne Mand troede Møller at skylde Meest blandt alle sine Lærere, baade for den grundige Undervisning, han gav, især i Latin og Græsk, og for den Kierlighed og Humanitet, hvormed han omgikkes sine Disciple; og denne ypperlige Rector stod saa meget mere levende i vor Møllers taknemmelige Erindring, som det var kun lidet bevendt med Skolens øvrige da værende Læreres Undervisning. Efter den Tids Sædvane i de lærde Skoler, drev Wolbike fremfor Alt paa Latinen, og, for bedst nyttigere at rette de latinske Stile, tog han Disciplene hiem til sig efter de sædvanlige Skoletimer. Men; skiøndt Møller allerede i Skolen fandt Behag i de classiske Forfattere og selv i den, ikke af Rectoren, men af en Anden, en smagløs Docent, heel maadelig forklarede Qvinctilian — var det dog først, da han, som Student, hørte Moldenhawers Forelæsninger, og fortsatte sit Studium af Cicero og andre Classikere, at han vandt Smag for den Lethed og Simpelhed i den latinske

Stiil, som viser sig i de af ham siden holdte academiske Taler.

Som Skolediscipel begyndte han at gjøre smaa poetiske Forsøg; og især gaves ham engang Leilighed dertil, da Biskop Balle i Aaret 1796 visiterede i Slagelse; og Skolen, der med Rette var stolt af denne sin Fosterson (thi Balle havde selv gaaet i Slagelse Skole) vilde anstille en Fest til hans Ære. Møller skrev nu den Velkomstsang, som ved denne Leilighed blev afsiungen; ligesom det og blev ham overdraget at forfatte de latinske Inscriptioner, som ved denne Høitidelighed anbragtes. I et, Rectoren foreviist, Udkast til en af disse Inscriptioner havde den unge Latiner tilladt sig at bruge det Udtryk: Dii istedetfor Deus, men paadrog sig derved den Irretesættelse af sin Rector: "I et dog vel ingen Hedning"; hvilket anmærkes som et Træk af Tidens og Mandens alvorlige Charakteer. Imidlertid fattede Biskop Balle ved denne Leilighed megen Yndest for den unge Møller, som han siden sit hele Liv igiennem skienkede ham. Endnu til en anden Høitidelighed, anstillet paa Antvorskov til Ære for den udødelige Statsminister P. A. Bernstorf af dennes Svigerson Greve v. Dernath, blev Møller af Flere opfordret til at forfatte en Hædersang — thi som han selv har bemærket, saa stor var Mangelen paa Poeter der i Egnen, at man henvendte sig til en Skolediscipel om en Velkomstsang — men af Beskedenhed undslog han sig for denne Anmodning.

I Efteraaret 1797 blev Møller dimitteret til Universitetet, og det med et meget hæderligt Testimonium,

hvori blandt Andet forekommer Følgende: Ex plurimis, qvos nobis cognoscere contigit, egregiæ indolis adolescentibus, haud scimus, an quenquam huic nostro anteferendum autumemus. Sive enim munera naturæ studioso necessaria spectentur, alius sane alio præpollere solet, æquabilitêr temperata et amice conspirantia pauci sortiuntur, qvibus nimirum ille sine dubio est adjungendus — og efter en Skildring af Ynglingens udmærkede Naturgaver og vedholdende Flid, tilføies: Sive demum facienda sit morum censura, tam castigata fuit a prima pueritia vitæ institutio, ut voluptates illicitas caute reformidans otia sua potius in eruditis transduxerit deliciis — et Vidnesbyrd, som Møllers hele paafølgende Liv har stadfæstet. Til examen artium blev han indkaldet, og til philolog. og philosophicum var han saa heldig at opnaae laud. præc. i alle Rubriker. Under Forberedelsen til 2den Examen lagde han sig tillige med Iver efter de levende Sprog og de skiønne Videnskaber, men forsømte derhos ingen Time hos nogen af Professorerne, blandt hvilke han dog især fandt Behag i Riisbrighs, Bugges og Aasheims Forelæsninger, og det formodentlig fordi de Videnskaber, som af dem foredroges, vare indtil den Tid blevne ham aldeles ubekiendte. Blandt de Familier, hos hvilke han i sine første academiske Aar nød megen Godhed, erindrede han sig især med Taknemmelighed Assessor og Apotheker Hagens og Grosserer Wasfards, af hvilke den første, skiøndt kun langt ude beslægtet med hans Stifmoder, tilbød ham frit Middagsbord — en Velgier-

ning; han nød i hele 3 Aar. Ved denne Godhed, ved sine oplagte Skolestipendier — 180 Rbd. — og endelig ved nogle Timers Manuduction i de gamle Sprog, Philosophie og Astronomie levede han aldeles sorgfrit ved Universitetet, uagtet han kun medbragte dertil 25 Rbd., og ingen Understøttelse kunde eller burde vente hos sin Stifmoder, der selv havde det meget knapt. Blandt sine academiske Venner levede han især paa en fortrolig Fod med tvende Skolekammerater, Smith, siden død som Landsoverrets-Procurator, Chr. Jensen, nuværende Sognepræst i Kirkesaaby, og en nyerhvervet Ven, den siden berømte Philolog, P. O. Brøndsted; og da han i Aaret 1800 havde absolveret sit academiske Cursus ved at tage theologisk Embedseramen, hvorved han erholdt Charakteren laudabilis et gvidem egregie, giorde han i Selskab med Brøndsted og P. Kierulf, siden Embedsmand i Norge, med hvem han ved Brøndsted havde stiftet Bekiendtskab, en kort Reise i det nordlige Tydskland.

Efter at have taget Philosophicum havde han i Sinde, strax at forberede sig til store Philologicum, for da enten at gaae Skoleveien, eller søge Ansættelse i det udenlandske Departement — hvilket sidste Ønske yaktes hos ham af Lyst til at see fremmede Lande; men hans Velynder, den ædle Geheimeraad Guldberg, som var noget beslægtet med Møllers egen Moder, og derfor ellerede, imedens M. gik i Slagelse Skole, havde flere Gange sendt hans Stifmoder en liden Understøttelse — bestemte ham til for det første at tage Attestats; og at det lykkedes ham efter en Forberedelse af $1\frac{1}{4}$ Aar at

underkaste sig Examen med saa godt et Udfald, havde han, foruden sin Flid, ogsaa den i Skolen lagte Grundvold at takke for, da han der havde læst det hele nye Testamente paa græsk og adskillige Bøger af det gl. Testamente paa hebraisk. Men, endskiøndt nu Moldenhavers fortræffelige Forelæsninger havde vakt Kiærlighed hos ham til det theologiske og især til det exegetiske Studium; Spittlers geniale Compendium i Kirkehistorien, hvorover han hørte Münters Forelæsninger, havde ved sine mange Allusioner lokket ham til Selvstudium heraf, og Døderleins ypperlige Institutio givet ham Interesse for Dogmatiken; var dog Theologien endnu ikke hans egentlige Yndlingsfag; og han havde helst, naar han skulde have fulgt sin egen Tilbøielighed, indskrænket sig til den classiske Philologie; thi, endskiøndt han efter sin Mæcenas, Guldbergs, Raad, der var ham en Lov, hermed forbandt Theologien, tænkte han dog ikke paa at blive Præst, og endnu mindre paa at blive Professor i Theologien. Hvad der svækkede hans Lyst til det theologiske Studium, var den da herskende Tidsaand, der drog flere gode Hoveder med redelige Gemytter fra det præstelige Kald; thi naturligvis vilde unge Mennesker, der endnu ikke havde Mod nok til at trodse Verdens Domme, nødigen passere enten for Hyklere eller for Dosmere; men for een af Delene blev af de Fleste paa den Tid den Præst anseet, der ærligen troede det Gudsord, han var kaldet til at forkynde. Imidlertid virkede dog den i Barndommen ham indprentede Gudsfrygt saa kraftigen paa Ynglingens Gemyt, at han hverken ved Kants Lære om Bønnen (thi denne

Philosophs Skrifter havde han begyndt at studere) lod sig afholde fra at følge sit Hiertes Trang, eller overhovedet ved Tidens irreligiøse Aand afskrage fra Guds Huus; han hørte flittigen Hovedstadens paa den Tid mest yndede Prædikanter, Clausen, Marezoll og Pavels, ja han pleiede endog efter Prædikenen at optegne Dispositionen og den hele Tankegang — en Øvelse, han dog siden fandt, vel at være tienlig for Hukommelsen og Forstanden, men tillige ved den herved foranledigede Anstrængelse for at lære udenad, at svække Andagtens høiere Følelse.

Imidlertid var det pædagogiske Seminarium blevet oprettet, men uagtet Moldenhawers Indbydelse og egen Forkiærlighed for Skolefaget, undslog han sig dog for at gaae derind, og det fordi det forekom ham for haardt, at man, efter Forstanderens første Bestemmelse (som dog ikke siden blev overholdt), skulde forpligte sig til at forblive der som Alumnus i fire Aar, og siden lade sig ansætte ved hvilkensomhelst Skole, der i Danmark eller Norge anvistes. Han foretrak derfor hellere at studere videre paa egen Haand; og han fandt god Leilighed til at øve sig i Undervisning, da han 1801 blev Huuslærer hos Hofsægermester Svanenskiold, hvor han, foruden en behagelig Omgang, ogsaa havde den Fordeel, i Vintermaanederne at opholde sig i Kiøbenhavn og om Sommeren paa Svanholm; ligesom der og levnedes ham flere Fritimer til at fortsætte egne Studier. Disse dyrkede han imellem Theologie, Philologie og de skiønne Videnskaber; men, skiøndt han om Sommeren øvede sig i at prædike, og vedblev at læse

theologiske Skrifter, interesserede dog den theologiske Literatur ham endnu ikke i den Grad, som de gamle Classikeres og den nyere skiønne Literatur. I Æsthetiken lærte han kun lidet af Batteux og Ramler, men desto mere af Lessing og Sulzer, paa hvilken Sidstes Theorie der schönen Wisenschaften han satte høi Priis. Af Classikerne var Cicero og Quinctilian hans Yndlingsforfattere. De levende Sprog lærte han sig selv, først Tydsk og Fransk, siden Engelsk; og at det blev ham muligt som Autodidaktos at opnaae Færdighed deri, saa han kunde giøre sig bekiendt med den nyere Literaturs fortrinligste Værker, skyldte han den sieldne Gave, han besad, til at tilegne sig fremmede Sprog.

Ved tvende Priisskrifter, hvoraf det ene (om den nordiske Mythologies Brugbarhed i Poesien) erholdt et meget ærefuldt Accessit, og det andet (en Sammenligning imellem et Par Digte af Horats og Ovid) vandt Universitetets Guldmedaille, banede han sig Vei til fortrinlig Yndest hos Moldenhawer, Jacob Baden og Thorlacius, og som Følge heraf blev han, uden at have været Medlem af det pædagogiske Seminarium, kaldet til at være Adjunct ved Slagelse Skole. Han erkiendte siden, at det med Hensyn til hans paafølgende academiske Stilling (men hvorom han dengang ingen Ahnelse havde) vilde været ham til langt større Fordeel, at have forlænget sit Ophold ved Universitetet, især for at lægge sig efter de østerlandske Sprog, hvoraf han kun forstod det hebraiske, da Omstændighederne siden forbøde ham tilgavns at lære de øvrige. Imidlertid ilede han nu glad til det ham saa kiære Slagelse, hvor

hans gamle elskte Rector Wøldike endnu levede, og hvor saa mange andre behagelige Forbindelser droge ham hen. Ved Skolen lykkedes det ham, i den Grad at fyldestgjøre sine Foresatte og vinde deres Tillid, at han efter eet Aars Forløb blev beskikket til Conrectorens Vicarius; og, da hans Indkomster derved forbedredes, indtraadte han (1803) i Ægteskab med en Datter af Kiøbmand Jonas Lund i Slagelse, Jfr. Abel Sophie Lund, med hvem han allerede kort efter sin Attestats havde forlovet sig.

Paa den nye Post forsøgedes hans Skolearbeide, da han, paa Latin og Græsk nær, hvori Subrectoren docerede, havde alle øvrige Undervisningsgienstande for øverste Classe, ligesaa Religion, Historie og Geographie, Dansk, Hebraisk, Tydsk og Fransk, havde mangen Uge 100 Stile og Specimina at rette, og gav desuden Nogle privat Undervisning deels i Mathematik deels i Latin og Engelsk. Men derhos nød han og den Glæde, at have mange lærvillige og begavede Disciple, af hvilke Nogle, s. f. Ingemann, Rosenkilde, Brødrene Westengaard, Freuken og Flere siden have skaffet sig et Navn deels i Kirken deels i Literaturen. Under alt dette Arbeide vidste han dog ved sin sieldne Flid at finde Otium til sin egen Uddannelse; ligesom det og i Slagelse ikke manglede ham paa Omgang med Lærde, af hvilke denne liden Bye paa den Tid blandt sine Beboere havde et anseeligt Antal s. s. foruden hans gamle Lærer Professor Wøldike selv, Conferenceraad Esaias Fleischer, den ældre og yngre Bastholm, da værende Pastor Plum og dennes Eftermand Fuglsang, hvilke, deels ved at aabne ham

deres rige Bogsamlinger, deels ved Opmuntring og Raad, fremmede hans Studier. Endnu lærte han i Slagelse at kiende tvende Hædersmænd, afhvilke den ene, Geheimeraad Brandt, en Ven af Videnskabsmænd, opmuntrede ham ved sin varme Deeltagelse for Skolen, en Mand, der i en indifferentistisk Tidsalder af Mange blev miskiendt, henlevede i Slagelse sit Otium cum dignitate, og ved sin Venlighed mod Alle, ved sin Godgiørenhed mod Fattige og sin usminkede Gudsfrygt vandt almeen Høiagtelse og Kiærlighed; den anden, Borgermester Bagger, beviste ham megen Godhed, og, skiøndt siden som Politimester i Kiøbenhavn i Krigens vanskelige Tider ligeledes af Flere miskiendt, udmærkede sig i Slagelse som et Mønster paa en duelig Embedsmand. Mod Slutningen af Møllers Ophold i Slagelse indtraf den uventede Begivenhed, at en Trop spanske Krigsfolk blev indqvarteret der i Byen. Derved fik han Leilighed til at stifte noget Bekiendtskab med det spanske Sprog og Spaniernes Charakteer. Alle Spanier, han her lærte at kiende, fandt han saa godmodige, barnlige, sindede og gudfrygtige, at han foretrak dem for alle ham bekiendte Militaire af andre Folk. Især forundrede han sig ikke lidet over disse Katholikers Tolerance. Da de i Samtale med Møller mærkede at have en gudfrygtig Mand for sig, pleiede de at sige: "De er ingen Kietter, De er en god Katholik"; og paa hans Svar: "En god Christen stræber jeg at være, men Katholik er jeg ikke", gientoge de: "En Katholik er Christen, og en Christen er Katholik."

Efter at nu Møller havde tilbragt 6 lykkelige Aar i Slagelse — skiøndt disse og vare betegnede med Sorger, baade huuslige og offentlige, de første især ved hans Førstefødtes Død, de sidste ved Engellændernes Invasion i Sielland; hvilket Sidste han som en sand Fædrelands Ven tog sig meget nær — begynder en ny Periode i hans Liv ved hans Ansættelse som Professor i Theologien ved Universitetet i Kiøbenhavn. Det theologiske Facultet havde paa eengang mistet tvende Docenter, da Münter var bleven Biskop i Sielland, og Krog-Meyer Lærer for Prindserne i Augustenborg. Og, da Møller i Aaret 1806 ved et Priisskrift over "den pragmatiske Histories Væsen rette Brug og Misbrug", som vandt Videnskabernes Selskabs Guldmedaille, havde forøget sin forhen erhvervede Celebritet, er han formodentlig af Priisdommerne, Malling, Moldenhawer og Münter, bleven anbefalet til Hertugen af Augustenborg (som i det mindste stedse viste ham megen Bevaagenhed); og ved hans Indflydelse blev han da i September 1808 af Hans Majestæt kaldet til Professor Theologiæ extraordinarius, med Befaling allerede den 18de October at tiltræde Embedet. Han forlod da sit kiære Slagelse, hvor han havde levet i 13 Aar, først som Barn, siden som Yngling og Mand, og gik nu sin Bestemmelse imøde, med Tak til Gud, som førte ham, uden at han selv ret vidste hvorledes, og med det faste Forsæt, at gjøre sig sin Lykke og Kongens Naade værdig. Og hvor tilfreds han siden stedse har fundet sig med den ham her anviste Virkekreds, kan dette tiene til Beviis paa, at han tre Gange har modstaaet Indbydelsen til en

anden og i oeconomisk Henseende fordeelagtigere Stilling; da han kunde blieven ansat som academisk Lærer, først i Kiel, siden i Norge og tilsidst i Sorøe, da Academiet der gienoprettedes.

Som Professor har J. Møller, ikke mindre end som Skolelærer, vist sig som en meget flittig Docent. Han anmeldte strax to Collegier, eet over Kirkehistorien og et andet over det gamle Testamente; men siden har han som oftest læst tre, ja i nogle Semestre, (naar han foredrog udenfor sit Facultet den almindelige Encyclopædie og Methodologie eller philosophisk Moral) endog fire. Over den almindelige Kirkehistorie læste han hvert Semester; men da han derunder, efter Münschers Plan, ogsaa foredrog det Fornødne af Patristiken, de christelige Oldsager, den theologiske Literatur m. m.; saa medtog dette Foredrag sædvanligen 3, stundom 4 Semestre. Iøvrigt, naar Dogmatiken undtages, har han i kortere eller længere Tid, alt som Omstændighederne udkrævede det, læst over de fleste Dele af Theologien, s. s. det gamle Testamentes, især de poetiske Bøgers, Exegesis, historisk-critisk Indledning, saavel til det Gamle som Nye Testamente, den christelige Moral og, skiøndt ikke over den egentlige Dogmatik, saa dog jevnligen over de hermed nærbeslægtede Disciplíner, den symboliske Theologie og den christelige Dogmehistorie; og han har havt den Lykke, aldrig at anmelde noget Collegium, uden at faae det istand og læse det ud enten for et talrigt eller for et ikke lidet Auditorium. Ligesom han bestandig, siden han blev Professor, holdt ugentlige Examinatorier, saa begyndte han i Aaret 1812 tillige at holde Skrive- og

Disputere-Øvelser med provectiores blandt sine Tilhørere, og havde den Glæde, dermed for en stor Deel at naae sit tilsigtede Maal: at underminere det (ved Misbrug) for sand Videnskabelighed saa skadelige Manuductionsvæsen; men dette skal dog i den senere Tid, skiøndt han i Forening med sine Colleger fortsatte disse Øvelser, saa temmelig paa nye være kommet i Gang.

Siden Aaret 1811, da han var bleven færdig med den første Cyclus af sine Forelæsninger, hvis Udarbeidelse udfordrede næsten hele hans Tid, har han været een af Fædrenelandets flittigste Skribenter. Det Tidsskrift, han begyndte med Titel: Theologisk Bibliothek, og som regelmæssigen er bleven fortsat efter Planen med to Bind aarligen, udgior 40 Bind (de 20 sidste under Titel: Nyt theologisk Bibliothek). Som en Fortsættelse heraf kan endnu betragtes det efter samme Grundsætninger og Plan udgivne "Tidsskrift for Kirke og Theologie", hvoraf 3 Dele ere udkomne, imedens Udgiveren levede, en 4de kan endnu ventes som et opus posthumum. Til dette hele indholdsrige Værk har han selv leveret de allerfleste Artikler, vist langt over 100 Afhandlinger, henhørende deels til den lærde, deels til den praktiske Theologie. Hiin har han behandlet saaledes, at den skulde være tilgængelig for samtlige Fædrenelandets Religionslærere; og populære Materier har han især ved de indstrøede historiske Noticer, han stedse havde paa rede Haand, vidst at give Interesse ogsaa for lærde Læsere. Hans øvrige theologiske Skrifter, (med Undtagelse af nogle mindre, saasom den af sal. Balle efterladte og af J. Møller som en Jubelgave 1817 udgivne,

og med tidsmæssige Betragtninger ledsagede Oversættelse af den Augsburgske Troesbekiendelse; Eusebia og Sophrosyne, en Andagts og Viisdoms Bog, som er bleven oversat paa Islandsk, og endeel opuscula academica v. s. v.) hænge sammen med et Institut, i hvis Oprettelse og Udbredelse han har havt en væsentlig Andeel, nemlig det danske Bibelselskab. Det stiftedes 1814 og har i 19 Aar modtaget en betydelig Deel af vor Mollers Fritimer; men den Velsignelse, det har udbredt baade i og udenfor Fædrelandet, var den ædle Mand Løn nok for den Tid og Møie, han derpaa har anvendt. Han har besørget Udgivelsen af alle Selskabets Skrifter, og læst Correcturen af den nye Bibeloversættelse, som det har fremkaldt. Tvende Gange har han, efter dets Bestyreres Ønske, giennemreist adskillige danske Provindser, for at oprette Hielpeselskaber; og skiøndt, som Selskabets Meddirecteur, egentlig Secretair for Udlandet, har han dog tillige, af varm Interesse for Sagen, paa flere Maader taget virksom Deel i dets indenlandske Anliggender, og staaet i en meget udbredt Brevvexling saavel med Danmarks Geistlighed som med mange andre Landes lærde og christeligsindede Theologer. Som Medlem af den kongelige Commission for Revisionen af det Nye Testamentes kirkelige Oversættelse, ønskede han, saavelsom Commissionens øvrige Medlemmer, efter at dette Arbeide heldigen var fuldendt, at see det gamle Testamente paa samme Maade revideret. Men da det forventede Commissorium gik i Langdrag, besluttede han, medens han endnu befandt sig i den kraftfulde Alder, uden offentlig Autorisation at lægge Haand paa Værket

og indbød sin Ven, Undertegnede, til at dele Arbeidet med sig. Selv valgte han den poetiske Deel af det Gamle Testamente, og hans Medarbeider paatog sig den prophetiske. Men skiønt Begge havde det Ønske tilfælles, at deres Oversættelse maatte tiene tilkommende Revisorer til Forarbeide, havde dog Oversætteren af Propheterne nærmest privat Brug for Øine, imedens den poetiske Deel er saaledes behandlet, at den engang af autoriserede Revisorer vil med liden Møie kunne bearbeides til kirkelig Brug. Denne Deel af Arbeidet er af en adeles competent Dommer, paa hvis Vidnesbyrd om Arbeidets Værd Forf. med Rette satte særdeles høi Priis, med fortient Roes anmeldt i Literaturtidenden Nr. 42 for 1828. Den senere udkomne Oversættelse af Propheterne blev bedømt af en anden Recensent.

Med den skiønne Literatur sysslede J. Møller meget, og var i en halv Snees Aar 1808—1818 saagodtsom ene æsthetisk Recensent i Dansk Literaturtidende (ligesom han og dertil har leveret mange Recensioner i det theologiske, historiske og philologiske Fag). Men, endskiønt han ved enkelte Leiligheder har skrevet Smaadigte, havde overhovedet megen Sands for Poesie og fandt en høi Nydelse i Læsning saavel af Fædrelandets som fremmede Landes store Digtere, til hvilke hans udbredte Bekiendtskab med de levende Sprog, Tydsk, Fransk, Italiensk og Engelsk aabnede ham Adgang: følte han dog meget vel, at ham ikke var kaldet til at attraae Digterkrandsen, og ihukommende Horatses: Mediocribus esse poetis, non homines, non Dî, non concessere columnæ, befattede han sig ikke meget med egne poetiske Frembrin-

gelser. Men Historien, især den fædrelandske, var næst efter Theologien, hans Hovedfag; og deri har han præsteret Meget af sandt og varigt Værd. Blandt hans Bidrag til "historisk Calender" (3 Aargange 1814-1817), som han udgav i Forening med Etatsraad Engelstoft, findes 3 meget interessante, af Kilderne øste, Biographier, nemlig Erkebiskop Hans Svanes, Biskop Jesper Brochmands og Doctor Niels Hemmingsens, hvilken sidste dog mere indeholder en tro og livlig Charakteristik af Hemmingsen som Lærer og Lærd, end nogen udførlig Levnetsbeskrivelse. Overalt synes især Skildringen af mærkværdige Mænds Levnet og Charakteer, og Vurderingen af deres Fortieneſter at have været den Deel af Historien, hvortil J. Møller havde en udmærket Gave. For kun at tale om den ene Balles Levnetsbeskrivelse, da vil vist især Den, som har gjennemlevet den Periode, hvori Balles offentlige Liv faldt, gienfinde en saa tro og livagtig Skildring baade af Manden selv og af den Tid, hvori han virkede (fornemmelig under Bibelstormeriet), som om Biographen selv havde været Tilskuer af Alt, hvilket dog kun var Tilfældet med en Deel deraf. Hans Lovtale over Daniel Ranzau vandt vel ikke den udsatte Priis, fordi Priisdommerne ikke fandt den veltalende nok. Hvorvidt de deri havde Ret eller ikke, trøster jeg mig ikke til at afgjøre; da Meningerne om den — ogsaa for Lovtaler ønskelige — ægte Veltalenhed, der ikke bør træde Sandheden for nær, ere saa ulige; men vist er det, at Møllers Arbeide har et høit historisk Værd; hvilket og af andre competente Dommere er blevet erkiendt, og blandt flere af Prof. Falck,

som optog det, oversat paa Tydsk, i Kieler Blätter 1819, 2ter Band.

Det større historiske Værk, "Mnemosyne, eller Samling af fædrelandske Minder og Skildringer", som for en stor Deel er grundet paa Archiver, hvortil der var givet Forfatteren Adgang, har vel, især hvad Christian den Siettes Historie angaaer, en apologetisk Tendents, sigtende til at bestride de uretfærdige Domme, som saa ofte ere affagte over denne Konge; men at Forfatteren, ligesom i alle sine historiske Arbeider, saa ogsaa her, har ladet sig lede af Sandhedskiærlighed, og aldeles ikke lagt Skiul paa denne Konges virkelige Feil, vil vist enhver upartisk og fordomsfri Læser erkiende; men at Christian den Siette ingenlunde, som man i en frivol Tidsalder saa ofte har gientaget, anvendte sin meste Tid til blotte Andagtsøvelser; at tvertimod hans uhyklede Gudsfrygt var ham en daglig Spore til Jagttagelse af sine Kongepligter, dette er ved hans offentliggiorte Breve og andre Documenter her tilstrækkelig bevist. Iøvrigt tiene ogsaa de to Biographier, som det 1ste B. af Mnemosyne indeholder, Biskop Deichmanns og Iver Rosenkrands's, til Bevis paa Upartiskheden af Forfatterens Dom om Christian den Siette. — Den i 1ste B. af samme Skrift forudskikkede Afh.: "Danmarks Stolthed i dets Ydmygelse" har ogsaa i Udlandet vundet megen Opmærksomhed; hvilket 3 udkomne tydske Oversættelser deraf bevidne. I øvrigt skulde dette Værk, efter Forfatterens Plan, været Forløber for et større: "navnkundige Danskes Levnetsbeskrivelse", hvortil han længe havde samlet Materialier. Men dette, saavelsom et andet

dermed beslægtet, han ligeledes havde under Hænder: "En Udsigt over Danmarks Nationalliteratur" (hvortil han allerede i "Historisk Calender" havde leveret et Bidrag i et Omrids af den danske Literatur i det 19de Aarhundrede), blev standset ved tvende andre Arbeider, som Biskop Münters Død og Prof. P. E. Müllers Udnævnelse til hans Eftermand paalagde ham, og som han ikke kunde eller burde undslaae sig for. Det ene var Fortsættelsen af "Kirchengeschichte von Dänemark" (af Münter udført indtil Reformationen), som Møller af Forlæggeren var anmodet om at paatage sig; det andet Redactionen af Dansk Literaturtidende, som Biskop P. E. Müller i sin nye Stilling ikke længere kunde besørge; og som nu det første Arbeide allerede hørte til Møllers Kald, som Kirkehistoriker af Profession, saa opfordredes han ogsaa til det andet baade af mangeaarigt Venskab for P. E. Müller, der anmodede ham om at træde i hans Sted som Redacteur af Literaturtidenden, og af Interesse for vor Literatur, hvis Tarv syntes at kræve, at dette saa gavnlige og ved sin Alder ærværdige Tidsskrift ikke burde ophøre. Imidlertid paatog han sig kun dette sidste Arbeide, i Haab om, snart at afløses af en anden Redacteur; men, da dette ikke lykkedes, vedblev han det indtil sin Død. Münters Kirkehistorie, saavelsom de flere literære Foretagender, maatte Møller, saa tidlig bortkaldet, lade ufuldendte.

I Aaret 1813 blev han Professor Theologiæ ordinarius, og tog samme Aar theologisk Doctorgrad. Kort efter blev han Medlem af det Kongl. Danske Videnskabers Selskab og af dets Ordbogscommission. Tidli-

gere var han Medlem af det skandinaviske Literaturselskab, og af Selskabet for Fædrelandets Literatur og Sprog. Endnu havde han den Ære at være Medlem af flere baade inden- og udenlandske Selskaber — en Ære, hvorpaa han i sørigt satte saameget mindre Priis, som den, efter hans egen Ytring, stundom kan være temmelig ufortient, f. Ex. da han fra Göthe selv modtog Diplom som Æresmedlem af det mineralogiske Selskab i Jena, uagtet han aldrig i sit Liv havde beskiæftiget sig med Mineralogie. I Aaret 1819 blev han Assessor i Consistorium, i hvilken Egenskab han 6 Gange har været Decanus og 2 Gange Universitetets Rector. Ved sine Collegers Tillid blev han valgt til Ephorus for Valkendorphs Collegium, til Directeur for Professorernes Enkekasse samt flere Ephorier, endelig efter Nic. Falls Død til Opsynsmand over Universitetets Qvæstur. Dette sidste Embede, som medfører en stor Administration, paatog han sig ikke uden Frygt, da Universitetets Finantser i nogen Tid havde været i Underballance. Men det lykkedes ham, ved ufortrøden Hielp af sine værdige Colleger, først den ligesaa uegennyttige som til Forretninger duelige Etatsraad Hurtigkarl, og siden den af sin samvittighedsfulde Nidkiærhed ikke mindre hædrelig bekiendte Etatsraad Bornemann, at ordne og bestyre det indviklede Pengevæsen, saa at Universitetets Gield er bleven betalt, og dets Indkomster anseeligen forøgede; ligesom han og oplevede den Glæde, at see Universitetsbygningen at reise sig, langt større og skiønnere, af dens Ruiner.

Endnu var et andet Extra-Embede ham overdraget, da han var valgt til første Medlem af Directionen for Borgerdydsskolen paa Christianshavn. Men som dette Embede, hvilket han i 13 Aar forestod, forsøgte hans Forretninger, saa nød han og her den Glæde, ved, i Forening med sine Meddirecteurer, hvoriblandt Pastor Fenger, at skaffe Skolen betydelige Legater og Donationer, og blandt disse 4 Gratistpladser, som Møllers Velynder, Hs. Excellence, Greve J. G. Moltke forundte den, at sættes i Stand til at antage særdeles duelige Lærere, og derved see Skolen saaledes ophiulpen, at Disciplenes Antal, som ved hans Tiltrædelse til Directionen kun udgiorde 20 i samtlige studerende Classer, efterhaanden voxede indtil 100 Elever. At Skolen i den Grad vandt Publicums Tillid var ogsaa en Følge af den gode Orden og Disciplin, den første Directeur, ved Hielp af den Erfaring, han som fordums Skolemand havde erhvervet sig, indførte, og som Skolens yppertige Lærere vidste at vedligeholde. At han siden fratraadte Bestyrelsen, skete ikke af Ulyst til det hermed forbundne Arbeide, men fordi indtrufne ubehagelige Omstændigheder, hvorunder hans Ære syntes at versere, nødte ham dertil.

Foruden de foran omtalte literære Arbeider, har og Møller, efter Opfordring, leveret nogle Bidrag til udenlandske Journaler s. s. Staudlins og Tschirners Archiv für alte und neue Kirchengeschichte; men langt flere Anmodninger af dette Slags maatte han formedelst sine mange øvrige Sysler afslaae. For endeel Aar siden blev han indbuden til at levere de danske Artikler til

Biographie universelle, men med den Clausul, at de kun maatte være faa. Han sendte en Fortegnelse paa omtrent 100 berømte Danske, Norske og Holstenere, med den Erklæring, at Færre burde ikke optages; men da Redactionen fandt dette Antal alt for stort (menende, at saa lidet et Land umuelig kunde have frembragt Mere end en halv Snees berømte Mænd); og M. ikke kunde overtale sig til at udelukke Nogen af sine mest fortiente Landsmænd, blev der Intet af dette Forehavende. Ligesaa blev et andet Forslag, der i Aaret 1824 var ham giort fra en engelsk Boghandler, at skrive en kort Danmarks Historie til Brug for Britter, formedelst indtrufne Hindringer, dog ikke fra Mallers Side, uden Resultat. — I Aaret 1828 blev han udnævnt til Ridder af Dannebroge — en Ære, hvorpaa han satte høi Pris, som et ham dyrebart Bevis paa sin Konges Naade.

Hans huslige Forbindelser vare, som hans hele Liv, af Gud velsignede med megen Glæde, endskiøndt de heller ikke vare uden store Sorger. Hans første Hustrue, med hvem han levede i 20 Aar, døde, efter en foregaaende haard og langvarig Sygdom, 1823, efterladende ham 3 Døttre og 2 Sønner. Tvende Børn vare bortkaldte forud for deres Moder. Med hende havde han gjennemlevet den for ham som for saa mange andre Embedsmænd trykkende Krigstid; men hans troefaste Kones Tarvelighed og Nøisomhed, saameget roesvardigere, som hun var opdragen i et temmelig rigt Huus, lettede ham saavelsom hende selv de store Indskrænkninger, som Tidsomstændigheder gjorde nødvendige. Iblandt hendes efter-

ladte Børn vare to smaa Piger, som mest trængte til en kjærlig Moders Tilsyn og dannende Haand; og en saadan blev dem given, saavelsom ham selv og hans hele Huus en sand Støtte og Velsignelse, da han i Aaret 1825 indgik nyt Ægteskab med Christiane Sophie Kellermann, en Datter af Justitsraad Kellermann, Amtsforvalter m. m. i Neumünster og af Maria Magdalena Broager. Hun fødte ham to Døttre og to Sønner, saa at han altsaa har efterladt sig 9 Børn, som, langt tidligere end Nogen kunde forestille sig, bleve faderløse.

Det kunde mindst ane mig, da Møller sidstafvigte Sommer med sin værdige Kone og en Datter glædede mig med et Besøg, at jeg, den Alderstegne, skulde overleve ham, den endnu saa kraftfulde Mand. Men Forsynets Veie ere usporlige. Han faldt ikke længe derefter i en haard Sygdom, hvoraf han dog for en kort Tid blev saavidt restitueret, at han troede sig i Stand til, paa ny at sysle med lette Arbeider. I dette Mellemrum af Sygdommen havde jeg endog den Glæde at see et Brev fra ham af 15de October, skrevet vel med en noget rystende Haand, men dog med samme Livlighed som de foregaaende. I dette sidste Vennebrev, jeg modtog fra hans Haand, skrev han blandt Andet, efterat have talt om sin Sygdom: "Min fortræffelige Kone vaagede hos mig Dag og Nat; og hendes samme Pleie og Herhosdets store Omsorg har jeg, næst Gud, at takke for mit Liv og gienvundne Sundhed." Men desværre! denne lyse Udsigt formørkedes snart ved et Reedive, der endte hans dandfulde Liv, den 25de November 1833, — et

Dødsfald, det var saa meget smerteligere for Familien og sorgeligere for Venner, som det kom saa aldeles uventet. At det ogsaa medførte et føleligt Tab for Universitetet og Fædrelandet, ville vist alle sande Venner af Kirken, af christelig Theologie og af Fædrelandets Historie eenstemmigen tilstaae.

Det Lidet, her findes optegnet om min bortkaldte Vens Levnetsløb, er, paa Slutningen nær, forstørste-delen et Uddrag af en temmelig udførlig Autobiographie, han selv havde efterladt sig, og som maaskee, med enkelte Forandringer, kunde fortiene engang i Tiden at offentliggiøres. Det Venskab, hvori jeg stod med den Forevigede, grundede sig ikke saa meget paa personlig Omgang, hvortil der kun sielden gaves os Leilighed, som paa en mangeaarig, efterhaanden til Fortrolighed voxende, Brevevexling. Af denne aandelige Omgang lærte jeg at skatte Manden meget høit; thi den] ham saa naturlige Aabenhiertighed giorde, at han i Breve til en Ven yttrede sig aldeles uforbeholdent, og lod, saa at sige, Alt hvad der laae i hans Sind, flyde i Pennen. Det var da ikke allene videnskabelig Interesse, ikke allene den Fordeel, jeg høstede af hans vidtudstrakte Bekiendtskab med Literaturen, der drog mig til ham; men det var især det af hans Breve fremtydende, aabnes oprigtige, christelige Sindelag, der vakte min Høiagtelse for ham. Sand, uhyklet, Gudsfrygt, Frugten af barnlig Troe paa Gud, Ord, var Grundtrækket i hans Charakteer. Dette var ham — saa høit han end agtede Talent og Videnskab — den egentlige Maalestok til at bedømme Menneskeværd. Deraf udsprang hans Apo-

logie for Christ ian den Siette, deraf hans Høiagtelse for flere i Vantroens Tidsalder miskiendte Hædersmænd, Balle, Geheimeraad Brandt og Andre; derpaa grundede sig den sikkre Tact, hvormed han i sine Biographier bedømte Personer og Fortieneſter. Derfor kunde han ikke sympathisere med de talentfuldeſte Forfattere, naar han i deres Skrifter sporede Mangel af Det, der bør agtes høiest hos Menneſket. Saameget han f. Ex. beundrede den engelske Digter, Byrons, høie Aandsgaver, forstyrredes ham dog stedse Nydelsen af hans genialske Digte, fordi den Vantroens Aand, som her virkede i Forening med saa ophøiede Talenter, var og maatte være ham som troende Christen fraſtødende.

I hiin mod Bibel og Christendom stormende Tidsalder blev og Møllers religiøse Troe, som saa mange Andres, stærkt rystet; og man sporer derfor i de første Dele af theolog. Bibliothek nogen Vakken imellem den blotte Fornufttroe og den egentlige Aabenbaringstroe men ligesom Indtrykket af den tidligere Alders religiøse Følelser aldrig udslettedes hos ham, saa naaede han og siden ved fortsat Grandskning og ved modnere Erfaring af den evangeliske Læres høie Værd fast Overbevisning om Christendommens guddommelige Herkomst; og denne Overbevisning har umiskiendelig udtalet sig i hans kraftige Forsvar for den hellige Skrifts frie Brug blandt Christne, og i hans varme Iver for dens Udbredelse. Som Theolog stræbte han at holde sig lige langt fra Manges Forgudelse af den menneskelige Fornuft, og fra Andres Nedværdigelse af denne Menneskets ypperlige Evne; thi som han indsaae, at vi kun ved Fornuften

have Receptivitet for Troens Sandheder, og behøve dens Hielp til Aabenbaringens Forsvar, saa var han ligesaa overbeviist om Aabenbaringens Nødvendighed ikke blot for den uudviklede, men ogsaa for den udviklede, men ved Lidenskaber og Begiærligheder saa ofte fordunklede Fornuft. Han stod da ligesom i Midten af de stridende Partier; men fordærvede maaskee derfor sin Sag med begge.

Næst Religionen var Æren en stærk Spore hos Møller til Anstrængelse af hans Kræfter; men det var Æren, vunden paa Fortienestens Vei, og ikke aura popularis, han søgte. Han tilstod aabenhiertigen, at han gierne saae sig roest, men kun a laudatis; og stedse var hos ham Attraa efter Æren den høiere Bevæggrund underordnet. Derfor var han og ei mindre om over Fædrelandets Ære end over sin egen. Han var overalt en sand Patriot, sin Konge og sit Fædreland inderlig hengiven. Dettes Vee og Vel laae ham paa Hiertre som hans egne Anliggender — en Følelse, han saa umiskiendelig har udtrykt i den 1ste Deel af Mnemosyne. Det var varm Patriotisme, som drog ham hen til Fædrelandets Historie, og som giorde, at han offrede sine fleste historiske Arbeider paa dets Alter. At stille dets fortiente Mænd i Lyset, forsvare de miskiendte, fremdrage de mindre bekiendte, var ham den kiæreste Syssel. Derfor havde han paa engang flere Arbeider af dette Slags, alle sigtende til Fædrelandets Ære, under Hænder, da Døden overraskede ham.

Hans Arbeidsomhed var hartad magesløs; derom vidner allerede tilstrækkeligen den foran givne korte Beskri-

velse af hans Levnet; og vel muligt, at han stundom anspændte sine Kræfter vel stærkt, og havde paa engang vel mange Jern i Ilden. Men det var hans fyrige Temperament, det var varm Nidkiærhed for det Sandes og Godes Fremme, der idelig ansporede ham. — Om hans huslige Liv har jeg ikke egentlig Kald til at tale; da jeg kun sielden havde Leilighed til personligen at omgaaes ham. Men Alle, som kiendte ham nærmere ogsaa fra denne Side, vidne eenstemmigen, at han i alle de huslige Forhold hørte blandt de elskværdigste Mennesker.

Denne liden Blomst tillod jeg mig at lægge paa min saa tidlig bortrykkede Vens Grav. Jeg skyldte ham megen Taknemmelighed. Det var hans Opfordring, der fremkaldte flere af mine literære Foretagender; ligesom det var hans forekommende Tienstvillighed, der forskaffede mig de fornødne Hielpemidler dertil. Uden denne Godhed kunde jeg, saa langt fra de større Bogsamlinger, og især dengang uden Evne til at forhverve mig noget betydeligt Bogforraad, ikke have paataget mig eller fuldendt de fleste temmelig vidtløftige og tildeels vanskelige Arbeider over den hellige Skrift. Han var mig i flere Henseender, i Sindelag, i fælles Studier og i gienſidigt Forhold den anden Ole Worm. Derfor smertede disse Venners Bortgang mig saa dybt. Min Trøst er den gammeldags Troe, at Venner engang samles, for ikke at adskilles.

K. Møller.

I.

Bemærkninger, angaaende den apostoliske Troesbekjendelse, især med Hensyn til nogle offentlige Yttringer imod sammes apostoliske Oprindelse og kirkelige Gyldighed.

Ved

Henrich Seerup,

Sognepræst i Mariager.

Som bekjendt, er det vor Grundtvig, den Mand, hvem saa mange af os ære og elske som Forgjænger i sand christelig Indsigt, der først i sit mærkværdige Skrift: Kirkens Gjenmæle, gjorde opmærksom paa det Værd og den Betydning, som den apostoliske Troesbekjendelse, symbolum apostolorum, har for den christelige Kirke; og siden i Maanedsskrift for Christendom og Historie udførligere viste: "at den mundtlige Troesbekjendelse

ved Daaben er uafhængig af Skriften, og, som Menighedens eensstemmige Vidnesbyrd om sin Troe, det glædeligste historiske Vidnesbyrd, der kan gives om, hvad alle Christne fra Begyndelsen have troet; samt, at denne Troesbekjendelse, som Vilkaaret for Optagelse i det christelige Kirkesamfund, er Kirkens uforanderlige Troesregel og Grundlov, der i uopløselig Forening med Daaben sætter det eneste forsvarlige Skjel imellem Kirken og Verden, eller mellem den virkelige Christenhed og hvad der er det ikke; fremdeles, at det mundtlige Ord ved Daaben og Nadveren, og især Troesbekjendelsen, er Grundreglen for Bibelfortolkningen i Christenheden, hvorefter enhver Skriftklog, der vil blive i den christne Kirke, skal og maae rette sig; og endelig, at Bibelen desuden hverken oprindelig har været eller efter sin Beskaffenhed kan være Troesregel."

Derimod har en Recensent i Maanedsskrift for Literatur, 3die Aargang, 4de Hefte vedkjendt sig den Paastand, "at den Troesbekjendelse, som vi nu kalde den apostoliske og bruge ved Daaben, ikke er ældre end det 5te eller 6te Aarhundrede, en Paastand, der i det Væsentlige skal være fremsat af Valla i det 15de Aarh., Desiderius Erasmus i det 16de, og Irlænderen Usher og Hollænderen Vossius i det 17de, dog at dette critiske Resultat,

saavel af disse som andre nyere Lærdes Undersøgelser, ikke angaaer Symbolets Indhold eller den i samme betegnede Lære, men alene dets Form, hvorfor ogsaa Recensenten viser hen til Erasmus's Ord: Der er ingen Tvivl om at jo Apostlerne have lært dette, men at det ikke er blevet skriftligt affattet af dem, det lærer den forskjellige Form o. s. v."

Det, som her er indrømmet, at Symbolets Læresætninger ere ægte apostolisk-christelige, vil ogsaa enhver tilstaae, som erkjende det Nye Testamentes Bøger for at have apostolisk Oprindelse, og alle, som have nogen Kundskab i Kirkehistorien, maae vide, at den christelige Kirke saavel i ældre som nyere Tider har tillagt dette Symbolum en fortrinlig Gyldighed. Det bliver derfor næsten ubegribeligt, hvorledes en Menighed skulde, som en anden Forfatter har sagt, kunne opstille en anden Troesbekjendelse, og dog være en christelig Menighed; naar ikke herved er meent, at de samme Hovedlærdomme kunne udtrykkes med andre Ord og dog blive ved at være de samme christelige Hovedsandheder; thi ingenlunde kan det indrømmes, at en Menighed, som vilde forkaste en eller anden Sætning i Symbolet, med Rette kunde bære Navn af en sand d. e. rettroende christen Menighed. I Theologisk Bibliothek, 20de B. er, efter Harms, opkastet det Spørgsmaal: Hvad

og hvormeget bør den troe, som skal kunne confirmeres? og derunder spurgt, om en Præst maa see igjennem Fingre med, at kuns ½ Deel troes af det, den apostoliske Troesbekjendelse indeholder? Jeg svarer, i sidste Henseende: aldeles ikke, ikke det allermindste maa eftergives, ikke engang det Dogma om Christi Nedfart til Helvede (Hades), i hvor underligt og ubegribeligt det end er; og fordi det er dette, nemlig i sig selv ufatteligt for den menneskelig-jordiske Forstand, derfor uden Tvivl er det i populære Forklaringer om Troens Sandheder forbigaaet baade af Biskop Cyrillus i Jerusalem i det 4de Aarhundrede og af Biskop Balle i Sjælland i det 18de, og dog hørte det vist nok alligevel inden for Kredsen af disse Mænds christelige Troe. Et andet Spørgsmaal er det, om en Kirke, som forsøger den apostoliske Troesbekjendelse med Tilsætninger, optager flere og andre end de deri fremsatte Lærdomme, som Hovedlærdomme, og gjør deres Antagelse i en vis Form til et nødvendigt Rettroenheds-Requisit, ikke ogsaa fortjener at dadles, saa at der her kan forsees ligesaavel in excessu, som in defectu. Det maatte synes, at ethvert, hvilketsomhelst, forklarende Tillæg til Troesbekjendelsen, som ikke udtrykkelig finder Medhold i Skriften, men kuns ved en menneskelig, altsaa ogsaa ved en let feilende Slutningsmaade er ud-

lebet af samtlige, burde være aldeles udenfor det, som iblandt Christne regnes til Troesfriehed; og her blev altsaa en Plads, vid og stor nok for christelig Frihed at tumle sig paa; her kunde Lærdom og Vid ove sig; men den gamle eenfoldige christelige Troe, saaledes som den indeholdes i Troesbekjendelsen og forklares i Skriftens aldrig feilende Ord, burde være Alle en uantastelig Helligdom.

Den ommeldte anonyme Recensent udlader sig fremdeles med: "at Irenæus, Tertullian, Cyprian o. Fl. vel omtale en regula fidei, Troesregel, som een og uforanderlig, fælleds for Kirken over den hele Jord, og at denne Troens Bekjendelse blev aflagt ved Daaben, ligesom det ogsaa befindes, at denne regula fidei, hvor den fremsættes eller berøres, i det Væsentlige stemmer overeens med det apostoliske Symbolum, efter Indhold eens, kuns varierende i Udtryk hos de forskjellige Forfattere; men at dette dog ikke, saaledes som Mag. Lindberg i sin Bog: Historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Bøger, har antaget, skal være Bevis, men snarere Modbevis for, at en kirkelig Troesbekjendelse i bestemt afsluttet Form har været anordnet i de 3 første christelige Aarhundreder; ja Kirkefædrenes Taushed om et saadant Document, og at de ikke i Kjætterstri-

dighederne have benyttet det, skal allerede Valla have brugt, som Beviis for, at Symbolet ikke i de Tider var til.“

Naar man nu heraf seer, hvorledes alle nyere Critikere lægge en saa fortrinlig Vægt paa, at Symbolum Apostolorum ikke findes skriftligt affattet, og, som et saadant Document, overleveret til os fra Apostlerne og den ældste christelige Kirkes Skribentere, de saakaldte Kirkefædre; saa maa man finde det høist besynderligt, at de ikke ere blevne opmærksomme paa, at det netop var Princip, at Symbolet ikke skulde skriftlig optegnes, men være, efter sin Betydning, et Stikord og hemmeligt Tegn, hvorpaa de Christne indbyrdes kjendte hverandre, og hvorved de forhindrede Fienderne fra at faae Adgang til deres Forsamlinger. Saaledes siger Augustinus: Symbolum scribi non solet; Rufinus: Idcirco hæc — symbola — non scribi chartulis atque membranis, sed retineri cordibus tradiderunt, ut certum esset neminem ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex Apostolorum traditione didicisse sufficeret; ligesaa Hieronymus: In symbolo fidei et spei nostræ, quod ab Apostolis traditum non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus etc. See Bisskop

P. E. Müller om den christne Kirkes almindelige Symboler S. 99. Der kan da ingenlunde være Spørgsmaal om, at Apostlene have skriftligt affattet det dem tillagte Symbolum; herimod vidne alle Kirkefædre; men ligesaa eensstemmigen vidne de for, at Symbolet alligevel er kommet fra Apostlene ved mundtlig Overlevering. Deres Tanshed om et saadant Document er da saare let at forklare; thi hvad der aldrig var skriftligt optegnet, kunde jo ikke faae Navn af Document, og saalænge Symbolet ikke maatte optegnes og nedskrives, kunde det heller ikke omtales som Document, eller i Skrifter ventes documenteret. Det var nærved at blive til herskende Fordom i vor Kirke, at antage alt det, de gamle rettroende Kirkeskribentere have efterladt sig af skriftlige Mindesmærker, enten for eenfoldig Snak eller fromt Bedragerie, og derimod hiin Tids Kjetter-Skrifter for uudtømmelige Forraadskamre af Lærdom og Tilforladelighed; men det er paa Tide, at vi aflægge denne Fordom, og selv atter prøve fra Grund af, inden vi antage eller forkaste. Naar saaledes Laurentius Valla siger, at Kirkefædrene ikke have benyttet Symbolet, den i Menigheden levende Troesbekjendelse, som Vidnesbyrd imod Kjetterne, da feiler han, og alle Nyere efter ham; thi det er just den Maade, Irenæus gjendriver Kjettere

paa, og den regula fidei, han holder sig til, er af samme Indhold som den apostoliske Troesbekjendelse, hvilken han dog ingensteds, ifølge kirkelig Vedtægt, verbo tenus anfører. Man vil herom finde en klar og udførlig Udvikling af Lindberg, saavel i Maaneds-skrift for Christendom og Historie 2det Hæfte i 2det Bind S. 169 ff. som i hans Skrift om den danske Kirkes symbolske Bøger, og det kunde maaskee synes mange overflødigt, at jeg her tildeels gjentager, hvad andensteds bedre og tydeligere er sagt; men det er dog ikke overflødigt, thi saa længe Troens Modstandere ikke trættes ved, den ene efter den anden, igjen at fremføre de samme ligesaa ofte gjendrevne Indvendinger og Beskyldninger, er det ogsaa gavnligt, at Sandheden saaer sit Forsvar fra mange og forskjellige Sider. Selv om vi end ikke have noget nyt at give, er det dog ikke af Veien, at det kan sees, at der er lige saa mange der give den gamle Sandhed Vidnesbyrd, som der angribe den, ja at den har flere Stemmer for sig, end imod sig.

Denne de Nyeres Paastand, at det apostoliske Symbolums nærværende Form d. e. dets uforanderlig bestemte Indhold baade i Ord og Sætninger, saaledes at fra den Tid intet er lagt til, og intet taget fra, ikke er ældre end fra 5te og 6te Aarhundrede, grunder sig fornemmelig, ja saa godt som

ene og alene, paa en løselig henkastet Bemærkning af Rufinus, Presbyter i Aqvileia imod Slutningen af 4de Aarhundrede. Han siger nemlig, efterat have anført Symbolet saaledes, som han havde det, og som vi endnu have det, at det fandtes i en kortere Form baade i den romerske Kirke og i Orientens Menigheder, og anfører saa navnligen, at Ordene i den 2den Artikel: descendit ad inferna her fattedes. Vi kunne med Mag. Lindberg bære nogen Tvivl om Paalideligheden af denne Bemærkning, da Rufinus ikke ommelder, hvoraf han vidste, at Symbolet i de anførte Menigheder fandtes i en kortere Form, og vi frygte saa meget mindre for, at høre ilde herfor af den omtalte anonyme Recensent, som Biskop P. E. Müller i sit her foran citerede Skrift om Kirkens almindelige Symbol S. 102 i Anm. *) erklærer Rufinus for at være uefterrettelig, naar han anfører det som noget særegent for den romerske Kirke, at Symbolet ved Daaben offentlig recitered des; thi var han uefterrettelig i det ene, kunde han ogsaa være det i det andet. Det er nu vel saaledes, at hiin Bemærkning af Rufinus om Sætningen: descendit ad inferos, skal befindes stadfæstet derved, at den Hierosolymitanske Biskop Cyrillus, der ellers har skrevet særskilte Catecheser over hver enkelt Sætning i Troesbekjendelsen, har forbigaaet saaledes

at omhandle denne. Men det er alligevel vist, at Cyrillus troede paa Christi Nedfart til Helvede, og der kan vel tænkes Aarsag, hvorfor han forbigik særskilt at catechisere over denne Troeslærdom, end den, at han ikke havde Sætningen i sit Symbolum; og hvad om nu Rufinus grundede sin Beretning om, at disse Ord manglede i de orientalske Menigheders Troesbekjendelse paa denne Udeladelse hos Cyrillus, saa blev jo dog hans Vidnesbyrd her kuns af ringe Betydenhed. - Vi vide nemlig alle, hvor urigtigt det vilde være at slutte, at Sætningen: nedfaren til Helvede, ikke findes i den danske Kirkes Symbolum, fordi Biskop Balle ei særskilt har afhandlet den i sin Lærebog.

Det vil heraf kunne skjønnes, haaber jeg, hvor utilstrækkelig begrundet den Paastand er, "at vort Symbolum til forskjellige Tider og paa forskjellige Steder har bestaaet af flere eller færre Dele, udtrykte paa forskjellig Maade, og at dette, oprindelig en kort og simpel Betegnelse af Lærens Hovedsum, som endnu ikke var bunden til bestemte Udtryk, efterhaanden har modtaget flere Tillæg, og saaledes udviklet sig til den nærværende Fuldstændighed, indtil det tilsidst blev i en vis Form anordnet til kirkelig Brug, og derved betrygget imod senere Forandringer." Saaledes lyder Paastanden; men hvorpaa grunder den

sig? Ikke paa andet end paa løse Gisninger, og blotte Formodninger. Rufinus er, som sagt, Hovedhjørnestenen for den; og forresten har den kuns Ushers og Vossius's Autoritet at holde sig til. Hiin irlandske Erkebiskop, en forresten grundlærd Mand, har allevegne fra sammenstikket et Symbolum, som han kalder den romerske Kirkes ældste Symbolum; men det er høilig at betvivle, at hans Resultater ere paalidelige. Dette Symbolum skulde lyde saaledes: Credo in Deum patrem omnipotentem: et in Christum Jesum, filium eius unicum, dominum nostrum, qui natus est de Spiritu Sancto et Maria virgine, qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus, tertia die resurrexit a mortuis, adscendit in coelos, sedet ad dextram patris, unde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.

Dette kortere Symbolum mener man nu ogsaa Hieronymus, der som Voxen blev døbt i Rom, har sigtet til i sit 61de Brev til Pammachius, naar han siger: In symbolo fidei et spei nostræ — post confessionem Trinitatis et unitatem ecclesiæ omne christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione concluditur. Men det er jo tydeligt nok, at Hieronymus her skriver summarisk, og

det gaaer da ingenlunde an, at urgere de enkelte Ord, ligesaalidt i det ene, som i det andet. Desuden har Ussher viist af Petr. Chrysologus's 57 Sermon, at Menigheden i Ravenna havde i sit Symbolum Artiklen: et evigt Liv, endskjøndt den 61 Sermon slutter med Artiklen: Kjødets Opstandelse; hvoraf man maae troe, at flere Kirkeskribentere have anseet hiin Artikel for at være indsluttet i denne, og dem begge kuns at udgjøre een og den samme *).

Her at anstille nærmere Undersøgelse om, hvilke forsvrigt de egentlige Grunde ere, hvorpaa Usshers forkortede Symbolum støtte sig, seer jeg mig af Mangel paa de fornødne literaire Hjelpemidler ikke istand til; men jeg formoder, at Resultatet ikke vilde være lidet lønnende. Hvad Biskop P. E. Müller herom har i sin titanførte Bog om de almindelige Symboler S. 103—105, maatte man gjerne have ønsket noget udførligere. Jeg vil kuns her bemærke en mig særdeles paafaldende Egenhed ved det græske συμβολον των ἀποστολων, saaledes som jeg har det for mig, trykt bag i en Udgave af Nye Testamente, Londini, apud Richardum Withakerum, bibliopolam 1633, og denne er, at παθοντα her staaer adskilt for sig selv, og derimod ἐπι Ποντιυ Πιλατυ.

*) S. Tentzelii exercitationes selectæ. P. I. p. 20.

σταυροθεντα, θανοντα και ταφεντα hører sammen. Dette synes ogsaa at være rigtigt, da baade Apostlene og de apostoliske Fædre lagde en særdeles Vægt paa Christi Lidelse, παθος. Det var den lidende Messias, som var Jøderne til Forargelse og Hedningerne til Spot, men uden at lide havde Jesus dog ikke været den rette Frelser. Hos den apostoliske Fader Ignatius har jeg i den Henseende antegnet mig nogle mærkelige Steder, saasom: ad Philadelph. §. 7. προσεχειν δε τοις προφηταις, ἐξαιρετως δε τῳ ἐυαγγελιῳ, ἐν ᾧ το παθος ἡμιν δεδηλοται, και ἡ ἀναστασις τετελειωται. ibid. §. 9. ἐξαιρετον δε τί ἐχει το ἐυαγγελιον, την παρουσιαν τυ κυριυ ἡμων Ἰησυ Χριστυ, το παθος αὐτυ και την ἀναστασιν. Ligeledes i Brevet ad Magnesios: ἀλλα πεπληροφορεισθαι ἐν τῃ γενησει, και τῳ παθει, και τῃ αναστασει τῃ γενομενῃ ἐν καιρῳ της ἡγεμονιας ποντιυ πιλατυ κ. τ. λ. S. Tentzelii l. c. p. 27. Et andet saare mærkværdigt Sted hos samme Forfatter vil jeg her siden komme til at berøre.

Da Symbolet ikke skriftlig, men mundtlig forplantedes, kunde gjerne nogle Smaaforskjelligheder indløbe, uden at dog dette berettiger os til at sige, at det til forskjellige Tider og paa forskjellige Steder har bestaaet af flere eller færre Dele, udtrykte paa forskjellige Maader; en saadan Conclusion vilde

tilvisse indeholde langt mere, end der i Præmisserne var givet.

Af de ældste Kirkefædre, ligefra Justinus Martyr af, kan det sees, at en Troesbekjendelse er bleven aflagt ved Daaben, og ligeledes er det upaatvivleligt, at nogle Ord ogsaa maae have ledsaget Uddelelsen af Herrens Legeme og Blod i Alterens Sacramente; og hvilke skulle vel disse være, andre end de endnu for os brugelige, de saakaldte Indstiftelsesord? Men hvoraf kommer det nu, at ingen af vore Evangelier, der dog maae antages at være blevne til i deres nærværende Form i den senere apostoliske Tid, samstemme med hinanden i Maaden, hvorpaa Jesu Ord ved denne saa høitidelige Anledning ere brugte? Paulus er den, som i 1 Cor. 11, 23—25. kommer vore Indstiftelsesord nærmest, men der er dog ingen nøiagtig Overeensstemmelse. Jeg har for flere Aar siden i en Afhandling: Om det skrevne Evangelium i sin første Skikkelse, i theologisk Bibliothek 9de Bind, søgt at gjøre det indlysende, at Evangelisterne Matthæus, Marcus og Lucas, have forfattet de dem tillagte Evangelier, som vi endnu have dem, efter ældre, skriftligen optegnede, Notitser, hvoraf i Menighedernes, især de større Menigheders Presbyter-Archiver kunde haves mere eller mindre fuldstændige Samlinger, og at de

for det meste have fulgt disse oprindelige Beretninger, saaledes som de fandt dem for sig, og som de vel ogsaa selv, i en tidligere Tid, til dette Brug, til nemlig at meddeles de nystiftede Menigheder, kunne have forfattet dem; det er ogsaa rimeligt, at den senere foranstaltede Samling maatte have meest Værd for dem, den nærmest var bestemt for, og hvis Tarv den skulde afhjelpe, naar den paa det nøieste holdt sig til det oprindelige, allerede bekjendte Grundlag; og dette kunde dog ogsaa gjerne blive ved en Tid lang at beholde sin Anseelse ved Siden af de canoniske Evangelier. Herfra Oprindelsen til de mange apocryphiske Evangelier, og den Anseelse, de stode i hos flere ogsaa rettroende Kirke-Skribentere. Der er et mærkeligt Sted i den her forhen nævnte Ignatius's Brev til Philadelphierne §. 9, hvori den Modstand, som de canoniske Evangelier fandt ved deres Indførelse, og den Kamp de havde at bestaae med det ældre evangeliske Grundlag, mueligen findes betegnet for os; jeg siger: mueligen, thi Stedet selv er meget dunkelt, og Læsemaaden er noget forskjellig. Saaledes lyder det i Græsken: *Ἐπει ἠκουσα τινων λεγοντων ὁτι ἐαν μη ἐν τοις ἀρχειοις ἀιρω, ἐν τω ἐυαγγελιω ὐ πιστευω· και λεγοντος μω ἀυτοις, ὁτι γεγραπται, ἀπεκριθησαν μοι, ὁτι προκειται· ἐμοι δε ἀρχεια ἐστιν Ιησους Χριστος, τα ἀτιτα*

ἀρχεια ὁ σταυρος ἀντε, και ὁ θανατος και ἡ ἀνα-στασις ἀντε και ἡ πιστις ἡ δι' ἀντε. Hvilket jeg oversætter saaledes: "Jeg har nemlig hørt Nogle sige: dersom jeg ikke kan tage det i Archiverne, da troer jeg ikke paa Evangeliet; og naar jeg saa sagde til dem, at det var skriftligt optegnet (nemlig, om ikke i deres egne, saa dog i andre Menigheders Archiver) svarede de, at derom er just Spørgsmaal. For mig er Jesus Christus Archiver, ubedragelige Archiver ere mig hans Kors, hans Død og Opstandelse, og den Troe, som er formedelst ham." Nogle læse, istedenfor ἀρχειοις, Archiver, αρχαιοις, de Gamle, og mene herved Propheterne, og det kan ikke nægtes, at jo ogsaa denne Gjetning finder Medhold saavel i foregaaende §. 7 som efterfølgende §. 9 hos Ignatius. See ovenfor Side 13; men Læsemaaden ἀρχειοις har de fleste udvortes Criterier paa Ægthed, og kan ogsaa, som jeg har vist, give en Mening. Jeg forestiller mig altsaa, at vi paa en dobbelt Maade have Jesu Ord ved Nadverens Indstiftelse opbevarede for os, saaledes, at hvad der staaer i Evangelierne er at anse som Frugter af de Bestræbelser, de forskjellige Forfattere af det evangeliske Grundlag have anvendt paa, saa nøiagtig som mueligt, at ihukomme hvad ved denne Anledning af Herren blev sagt, og at Matthæus, Marcus

og Lucas, da de samlede Evangelierne, her nøie have fulgt, hvad de i Presbyter-Archiverne fandt optegnet for sig; men at derimod Indstiftelses-Ordene, som vi nu bruge dem, er den i alle Menigheder reciperede authentiske mundtlige Overlevering fra Apostlene; og nu kan jeg forklare mig, at Johannes i sit Evangelium aldeles forbigaaer at omtale Nadverens Indstiftelse, da han kunde forudsætte, at vore Indstiftelsesord vare alle bekjendte, og hans Taushed stadfæster saaledes Paalideligheden af denne Fremstilling.

Men ligesom nu Indstiftelsesordene maae ansees som en uafhængig af Skriften foranstaltet apostolisk-kirkelig Recension af de Ord, hvilke Herren brugte ved Nadveren: saaledes mener jeg ogsaa, at den apostoliske Troesbekjendelse i den Form, vi nu bruge den, og som den siden 4de Aarhundrede, fra hvilken Tid den er skriftligen opbevaret, beviislig uforandret er bleven brugt, er den oprindelige apostolisk-kirkelige Recension. Meget af det, man har anseet som senere Tillæg, synes meget mere at bære Vidne om apostolisk Oprindelse. Saaledes er det med Ordene: ἁγιων κοινωνιαν i 3die Artikel. Jeg veed ikke, hvorfra den Mening først er kommen, at disse Ord senere skulle være tilsiede Symbolet, som Forklaring af det foregaaende: την ἁγιαν ἐκκλησιαν καθολικην; men for mig har dette ingen Rime-

lighed; thi et forklarende Ord bør altid være tydeligere og forstaaeligere, end det, som dermed skal forklares, og det er ikke her Tilfældet. Oversættelsen: de Helliges Samfund, er vist heller ikke tydelig eller rigtig. I den gamle frankiske Oversættelse hedte det: Wichwo Kemenitha *); og Grundtvig har et Sted efter Samfund sat i Parenthesis Fælledskab, og saaledes, som jeg formoder, ahnet det rigtige. Det er uden Tvivl Eiendoms-Fælledskabet, saaledes som dette efter Apostl. G. 2, 44. 45. og ibid. 4, 32—35. fandt Sted hos de første Christne, Talen paa dette Sted er om i Symbolet; upassende var det i det mindste ikke ved Optagelsen i Menigheden at minde dens Medlemmer om, at de underkastede sig den Lov, ifølge hvilken Ingen kunde sige, at noget af det han havde var hans eget, men alt var tilfælleds for dem. Ordet ἅγιοι er ogsaa en ægte apostolisk Benævnelse for de Christne. Denne Sætning i Symbolet: ἁγίων κοινωνίαν, fremviser altsaa, naar den saaledes ligefrem og naturlig, og derfor, som jeg troer, rigtig forklares, et temmelig sikkert indvortes Kjendetegn paa apostolisk Oprindelse. En yngre end apostolisk Tid kunde ikke falde paa at forlange, ved Optagelse i Menigheden, aflagt Bekjen-

*) S. Tentzelii l. c. p. 29. 30.

delse om Eiendoms-Fællesskab iblandt de Christne; meget mere var det at vente, at disse Ord i en senere Tid vilde blive udelukkede, da det nemlig befandtes, at saadant Fællesskab ikke kunde forenes med Menighedens tiltagende Udbredelse, hvorfor jo og Rufinus ommelder, at disse Ord paa hans Tid ikke stode i alle Menigheders Bekjendelser. Saasnart man derimod alvorlig bekymrede sig for, at faae en ægte apostolisk Recension af Symbolet, maatte ogsaa disse Ord blive optagne igjen; og hvo vil nægte, at de jo ogsaa til vores, og til enhver Tid have deres Betydning i Christenheden? Det er paa dem vor nærværende Fattigforsørgelse er grundet, paa den Lov nemlig, at iblandt Christne maa Ingen lide Nød, saalænge Nogen har det, hvormed den Nødlidende kan kommes til Hjelp. Og desuden har jo Jesus selv hos Matth. 19, 21. fremstillet Eiendoms-Opofrelse for Næstens Skyld som et Kjendetegn paa Kjerlighedsbudets fuldkomne Opfyldelse.

Man antager i Almindelighed, at de enkelte Sætninger i Troesbekjendelsen ere blevne til i Anledning af de Angreb, som allerede i det andet Aarhundredes første Halvdeel gjordes imod Christendommens Sandheder, og hvorved det blev nødvendigt for Kirkens Lærere at udtale disse i nøiagtigt bestemte Ord; men det synes dog rettere, at antage

med Grundtvig, at Sandheden, som han vist etsteds siger, altid er en Dag ældre end Løgnen, og at det, der benægtes, først maae have udtalt sig som Sandhed. Naar vi betragte Sætningerne i den apostoliske Troesbekjendelse, som Hovedindholdet af den: ἡ διδαχη των ἀποστολων, der nævnes i Apostl. G. 2, 42., og dette ere vi beføiede til, thi heri fremstilles ikke andre Sandheder, end de, som den tidligste Anskuelse af Christenlæren maatte lede til *); saa kan vi heller ikke finde det forunderligt, at de, som vilde angribe Christendommen, nødvendig maatte bekjempe disse Sandheder. Det er i denne Henseende at jeg sætter særdeles Priis paa de mærkelige Breve, som findes i Nyt theologisk Bibliothek 5 Bind S. 59 ff., nemlig Corinthiernes Brev til Paulus og dennes Svar, tilligemed en imellem begge disse Breve forbindende Fortælling, som alt endnu haves opbevaret paa Armenisk, og som for ikke længe siden er udgivet med Commentar og i Oversættelse paa Tydsk af nuværende Professor Rinck, den samme, af hvem man for en Deel Aar siden læste i Morgenblatt für gebildete Stände et velskrevet Forsvar for Ægtheden af det fra Kong Abgarus i Edessa skrevne Brev til

*) P. E. Müller. Den christne Kirkes almindelige Symboler S. 104.

Jesus Christus, og dennes Svar til hiin, hvilke Breve endnu findes opbevarede i Eusebius's Kirkehistorie *). Hvad de først ommeldte Breve angaaer, da kan jeg, som Rinck, ikke see rettere, end at vi jo her med al Sandsynlighed have ægte Skrifter for os. Alle de Indvendinger, Professor Ullmann har gjort imod dem, ere nemme at gjendrive. Den ærede danske Udgiver har Side 82 henviist til et særdeles iøinefaldende indvortes Criterium paa Ægthed, som det er besynderligt, ikke blev bemærket af den tydske Udgiver. Og at Brevene ikke ere, hvad man skulde formode, hvis de vare en Bedragets Værk, digtede for at udfylde det Hul, som ommeldes 1 Cor. 5, 9. er klart saavel af dette Sted selv, som af 1 Cor. 7, 1.; thi hvad her tales om, findes ikke i noget af disse Breve, hverken i Corinthiernes til Paulus, eller i hans til dem. Den forbindende Fortælling kan gjerne have sin Oprindelse fra Overbringerne Thereptus og Tychus, og det Pauli Fangenskab, som her alene omtales, er snarere Bevis paa Beretningens Sandhed end paa det modsatte. Den Modsigelse, som Prof. Ullmann har troet at finde imellem 1 Cor. 15 og dette Paulinske Brevs 2, 4. 5. er kuns en Misforstaaelse; thi Lignelsen om Hvedekornet kan mod-

*) Lib. I. c. 13.

tage en god Forklaring, og denne gives ogsaa i det paafølgende 9de Vers, hvor det hedder: "Dersom I troe paa vor Herre Jesum Christum, vil han opvække Eder, ligesom han selv er opstanden." Det er den opstandne Jesus Christus, der er betegnet ved Hvedekornet, som velsignes med mangfoldig Vext, i det hans Legems-Opstandelse fører alle Troendes med sig. Sign. Joh. 12, 24. Det uvilkaarlige, mundtlige Udbrud af Mistrøstighed, hvormed Paulus har modtaget Efterretningen om den vrange og forvendte Lære, staaer ikke i anden Modsigelse med Philip. 1, 23., end at jo heri snarere er et Beviis for, end imod Ægtheden; thi een, som skrev paa Skrømt, enten for blot at efterligne Apostelen, eller for tillige at bedrage andre ved sin Opfindelse, vilde, naar han forresten havde været saa klogtig, som Forfatteren af disse Breve, hvis de ere opdigtede, ifølge paalidelige Kjendemærker, maa have været, nok vogtet sig for en saadan Modsigelse. Den Tørhed, eller rettere: Tvungenhed, som findes i dette Paulinske Brev, fremfor i hans andre Skrifter, kan være en Følge af, at vi her have en Oversættelse, og muelig kuns en ufuldkommen Oversættelse for os. Tillige maa det erindres, at det uden tvivl er et egenhændigt Brev, og da, veed man, flød Ordet ikke saaledes for Apostelen, som naar han

dicterede. Herpaa have vi Beviis i Gal. 5, 11—18., som er skrevet egenhændig af Paulus selv, og, som en Slags summa totius epistolæ, skrevet med uncial Skrift; thi at πηλικους i 11te V. er saaledes at forstaae, og det efterfølgende ligefrem tilsiet egenhændigen af Paulus, det maa formodes af 12te V. der begynder med en Sætning, som uden mindste Bindeord er forenet med det foregaaende. Sammenligner man nu dette Sted med det af Rinck udgivne Paulinske Brev, da vil Tvungenheden paa begge Steder nok findes lige stor. Men hvorfor jeg her har tilladt mig denne Excurs, er, fordi jeg i disse Breve, saavel i Corinthiernes til Paulus, som i hans til dem, finder flere af den apostoliske Troesbekiendelses Sætninger ommeldte paa en særdeles mærkelig Maade, saasom: at Gud er almægtig, at han er Verdens Skaber, at Jesus er født af Jomfrue Marie, om Kiødets Opstandelse o. s. v. Feile vi ikke, naar vi antage, at Sandheden er ældre end dens Fornægtelse, saa maae disse Lærdomme ogsaa være forkyndte som Hovedsandheder i Christendommen, inden de af falske Lærere kunde fornægtes, og deres Fornægtelse forekomme dem, der først hasde hørt deres Forkyndelse, som noget heel besynderligt; thi sæt, at det Falske er det første, som bliver os bibragt og finder vor Tiltroe, saa vil den senere

aabenbarede Sandhed finde samme Modstand, som ellers Vildfarelsen, og kan kuns, ved at rydde denne af Veien, skaffe sig selv Indgang.

Vi tør altsaa nok sige, at den apostoliske Troesbekjendelse har indvortes Criterier, som bevise dens Oprindelse fra den ældste apostoliske Kirke; og vist er det tillige, at den har udvortes Vidnesbyrd for sig, fuldt saa mange som nogensomhelst Bog i det Nye Testamente. Det er vel ikke saaledes, at vi kan nævne Tid og Sted og Maade, naar, hvor og hvorledes Troesbekjendelsen egentlig er bleven til; det samme hemmelighedsfulde Slør, som hviler over Evangeliernes Tilblivelsesmaade, hviler ogsaa over Troesbekjendelsens. Men Sløret er ikke tættere, hverken her eller der, end at vi godt kunne see derigjennem saa meget, som hører til, for at skaffe os Vished om, at det er den samme guddommelige Sandhed, der ad de tvende Veie, saavel den mundtlige som den skriftlige, lige reen og uforfalsket er kommen til os. Ja, Troesbekjendelsen efter Symbolum Apostolorum er ikke en enkelt Menigheds, end sige en enkelt Mands, men hele den christelige Kirkes eensstemmige Vidnesbyrd om sin Troe, og alle Kirkens Skribentere give Vidnesbyrd om den, at den er de Christnes oprindelige og evig uforanderlige eneste rette Troe, hvis Bekjendelse altid har

været og ligeledes altid bør være uadskillelig forenet med enhver ordentlig kirkelig Daabshandling. Det er stærke Ord, her bruges, og man kan gjerne, som en Recensent har gjort i Maanedsskrift for Literatur, 4de Aargang S. 616, sætte ligesaa stærke imod dem igjen, og sige ret udtrykkelig og bestemt, at denne Paastand er, ifølge de hellige Skrifter, Apostlenes egne Ord, grundløs og magteløs, og at vi have ingen Spørgsmaal og Gjensvar ved Daaben, som ere anordnede af Apostlene, eller overleverede fra den oprindelige apostoliske Menighed: — man kan godt, siger jeg, fremføre en saadan Paastand, og den kan vel ogsaa see heel mægtig og nedslaaende ud; men naar man ved nøiere Undersøgelse finder, at den slet ikke er motiveret, og langtfra saaledes grundet, som den, den vil omstøde og nedslaae; da taber den sin Kraft, og bliver ikke andet end et tomt Mundsveir, ja tjener kuns til end mere at bestytte det, den skulde svække.

Der er af en anden, nu afdød, Forfatter *) lagt fortrinlig Vægt paa de Steder i det Nye Testamente, hvor Daabshandlinger ommeldes at have fundet Sted, saasom Apostl. G. 2, 38. 41. 8, 29—37.

*) Nemlig sal. Stochholm. See Nyt theol. Bibliothek 20de Bind.

10, 48. 19, 1—4., og det skulde heraf være indly-
sende, at Troesbekjendelsen ikke har været brugt ved
Daaben i den apostoliske Tid. Rimeligviis for at
undgaae den Indvending, at saa maatte ogsaa lige-
saa rigtig heraf kunne sluttes, at heller ikke den Dø-
beformular, som Jesus selv forordner hos Matth.
28, 19., er bleven brugt af Apostlene, har samme
Forfatter ogsaa seet sig nødt til, reent ud at benægte
dette, ja vil ikke antage, at denne Døbeformular er
kommen i Brug, før hen i det andet christelige Aar-
hundrede; men en saa vilkaarlig Paastand vil nok
kuns finde liden Bifald. Lucas kan paa de anførte
Steder i Apostl. Gjerninger umueligen have haft til
Hensigt, at meddele os ordret den Troesbekjendelse
som ved Daaben blev aflagt; thi da maatte større
indbyrdes Overeensstemmelse have viist sig; og at
antage, at slet ingen Bekjendelse ved Daaben den
Gang er bleven aflagt, strider baade imod de anførte
Lucas's Ord og imod andre Steder i det Nye Testa-
mente. Jesus forener udtrykkelig Troen med Daa-
ben hos Marc. 16, 16., sammenlignet med Matth.
28, 19. Paa sidste Sted vil han, at alle Folk skulle
undervises og saa døbes, og paa første, at de, som
troe, skulle døbes. Apostelen Paulus kalder i Ephes.
5, 26. Daaben: Vandbadet i Ordet, og forener
ibid. 4, 5. Udtrykkene: een Troe og een Daab, for

ligesom at sige os, at Troesbekjendelsens Ord ere uadskilleligen forenede med Daaben. At Troens Hovedsandhedter, efter ἡ διδαχη των ἀποστολων, og saaledes som de bleve fremsagte ved Daaben, ikke findes anførte nogensteds i det Nye Testamente, kan ikke usandsynligtn have sin Grund i en apostolisk Vedtægt, der jo siden blev almindelig kirkelig, denne nemlig: Ikke at optegne Bekjendelsens hellige Ord i døde Bogstaver, men derimod at sørge for, at dett altid kom til at leve i troende Christnes Hjerter.

Det fortjener her at bemærkes imod dem, som i vore Dage ville grundlægge Christendommen paa Skriften alene, navnligen paa det Nye Testamente, at Christus selv udtrykkelig har bygget sin Menighed paa Troesbekjendelsen, og ikke paa nogen skreven Bog. "Du er Christus, den levende Guds Søn." Denne Apostelen Peders Bekjendelse, siger Jesus, Matth. 16, 15—19., var ikke et Menneskeværk, men Aandens Aabenbarelse herovenfra, og den er Klippen, hvorpaa Herren vil bygge sin Menighed. Det er forunderligt, at Nogle have kunnet antage, at Apostelen Peder her skulde være meent med denne Klippe; da havde dog Christi Kirke kunst havt en svag Grundvold under sig. Den Gang Peder faldt, maatte jo da Kirken med være falden. Nei, Peder fornægtede sin Herre, men Troesbekjens-

delsen blev ved at udtale sig i mægtige Ord. Den kunde til en Tid forstumme paa Apostlenes Læber, men den udtalte sig paa den samme Tid i den hodefærdige Røvers inderlige Bøn: Herre, tænk paa mig, naar Du kommer i dit Rige! — og i den romerske Høvedsmands herlige Bekjendelse under Jesu Kors: Sandelig, denne var et retfærdigt Menneske og Guds Søn. Man skal ikke troe, at det er Bibelen alene, som gjør Folk til Christne; — lad den oversættes paa hvert menneskeligt Tungemaal, og udbredes nok saa vidt, det nytter altsammen intet, hvis ikke med det samme den Troe bliver prædiket, som Bibelen skal opklare og stadfæste, og Troens Forkyndelse nytter kuns lidet, hvis den ei selv troes af dem, der prædike den.

Om vi Christne altsaa i vor Kirkes Grundbekjendelse, den apostoliske Troesbekjendelse, see mere et Værk af Faderens Aand, end af Mennesker; skulle vi vel da være saa ret langt borte fra den rette Anskuelsesmaade? Eller, var her ikke en nodus deo vindice dignus? Dette maa jo dog vel være Herrens Mening, naar han tilkjendegiver sine Disciple, at han endnu havde meget at sige dem, som de den Gang ikke kunde bære; men at han siden vilde sende dem Sandhedsaanden fra Faderen, der skulde veilede dem til al Sandhed.

Consequent rigtigt maa det derfor være at antage, at alt hvad der har almindelig apostolisk Auctoritet, ogsaa i Kirken, hvis det er Lærdommen angaaende, beholder Gyldighed; jeg siger: hvis det er Lærdommen angaaende, thi andre apostolske Anordninger kunne være blot temporaire Foranstaltninger, og bliver ikke saaledes at tage til Følge; ligesom det ogsaa maatte synes, at en Lære, som kuns en enkelt Apostel har fremsat, f. Ex. Pauli Lære om Prædestinationen, hvilken dog ogsaa maaskee finder noget Medhold i 1 Pet. 2, 8., ikke kunde have en saadan Vægt, som naar den er tilfælleds for dem alle. Nu er det vist, at den apostolske Troesbekjendelse i Symbolum Apostolorum har Kirkens utvetydige Vidnesbyrd, at den efter sit Hovedindhold er kommen til os lige fra den apostolske Tid, og at den, som Hovedsummen af den apostolske Lære, τῆς διδαχῆς τῶν ἀποστόλων, er bleven mundtlig forplantet ved hver ordentlig Daabshandling; hvorhos det udtrykkelig betydes, at det var Princip, at den ikke skulde skriftligen optegnes; ligesom det og er vist, at den har indvortes Kjendemærker, som vidne om en saadan Oprindelse; den maae derfor have Gyldighed i Kirken, og tilkjendegive for de Christne, hvad der uundgaaelig hører til Troens Eenhed. Saaledes har den ogsaa, baade i ældre og nyere Tider

været anseet, og det glæder mig ret her at kunne anføre, hvorledes ogsaa dette Tidsskrift lærde Udgiver allerede i Aaret 1824, altsaa førend Grundtvig endnu havde skrevet "Kirkens Gjenmæle," yttrer om sig selv, "at han oprigtigen og af Hjertet antager de tre Troes Artikler efter Symbolum Apostolicum, og ikke vil have lagt nogen anden Grundvold for Christendommen end Troen paa Jesus Christus, som den, han selv udgav sig for at være, og Troen paa hans Evangelium, som det læses i det Nye Testamente." (See Nyt theol. Bibl. 5te Bind S. 356 fg.). Skriften kan efter sin Beskaffenhed umueligen ophøies til eneste Troesregel i Kirken; dertil, om aldrig andet, er den altfor vidtløftig. Naar Catholiken siger: Jeg troer det samme, som vor hellige Moder, Kirken, troer, uden nærmere at afgjøre, hvad dette er; saa maatte det, hvis Skriften skulde være eneste Troesregel, hedde hos os: Jeg troer, hvad der staaer i Bibelen, men hvad dette egentlig er, og hvor meget deraf skal troes, det veed jeg ikke, det maae de Skriftkloge raade for. Skulde det ikke være en saadan Christendom, adskillige nu igjen ville have indført iblandt os? Nægtes kan det ikke, at hvor meget den end raaber paa sin Protestantisme, saa grændser den dog meget nær til Catholicismen, om den ikke dermed gandske og aldeles

falder sammen til eet. Desuden, Skriften selv, alle de Bøger i samme, som maa tillægges den høieste Vigtighed, de fire Evangelier, har ikke enten i sig selv eller udenfra et mere uomtvistteligt Bevis paa Ægthed, end Troesbekjendelsen. Om de 3 første Evangelier have flere af den nyere Tids Theologer meent, at de, som vi nu have dem, først ere komne frem for Dagens Lys langt hen i det andet Aarhundrede, og om det fjerde er det reent ud paastaaet, at det slet ikke er af Apostelen Johannes. Hvo der kjender noget til Eichhorns Hypothese om Urevangelium, og til Brethschneiders Probabilia, ved, hvad jeg her mener. See ellers om sidste Nyt theol. Bibl. 5te Bd. S. 272 ff.

Derimod er det vor Mening, at Troesbekjendelsen og Skriften stedse skulle være, hvad de altid have været, inderlig forenede, saaledes at hiin angiver for os, hvad det er, som i denne skal oplyses og forklares; hiin maae være Grundregel for Skriftens Fortolkning, saa at imellem dem begge aldrig tør komme nogen Strid; men ikke er Skriften os given, for at vi nu deraf skal danne os en Troe og Bekjendelse, som maaskee aldrig tilforn i Verden er bleven kaldt eller anseet for at være christelig. Eller, skulde det maaskee være den rette Opgave for den christelige Dogmatik, at fremstille Christendommens Lær-

reſætninger ſaaledes ſom den videnſkabelige Grundſkrivning muneligen engang kan indbilde ſig at finde dem i Skriften, rite explicata? Mon ikke meget mere, at fremſtille og videnſkabelig begrunde Chriſtendommen efter ſit Hovedindhold, ſaaledes ſom ſamme beviisligt er blevet aabenbaret og fra Begyndelſen af har været erkjendt? En Chriſtendom, ſom ſkulde være endnu fuldkomnere end Apoſtlenes, ja maaſkee end Jeſu egen Lære, kan ikke bære ſaadant Navn med Rette, men maa, ſom en ny Viisdom, en ny Religion, ogſaa gjøre ſig kjendelig ved et nyt Navn; den kan jo, hvis den ikke vil hedde Gnoſticisme, kalde ſig Rationalisme.

Men naar vi nu tillægge den dog kuns ved mundtlig Tradition til os komne Troesbekjendelſe, Symbolum Apostolorum, en ſaadan Anſeelſe, at vi ſætte den ved Siden af den hellige Skrift; bør vi da ikke høre ilde, ſom de, der ganſke ere afvegne fra Proteſtantismens Aand, og paa Veie til at blive reent catholſke? Ingenlunde; thi i Pavedømmet er Traditionen en aldeles ubeſtemt og ubeſtemmelig Ting, fordi det ſtaaer til enhver værende og kommende Pave, ſom Kirkens formeentligen ufeilbare Overhoveder, at udvikle, indſtrænke, ſtadfæſte eller forandre den, ligeviis ſom Rationalismen forholder ſig til Fornuften; men i den evangeliſk-chriſtelige

Kirke indskrænker Traditionen sig til det levende Ord, som ledsager dens tvende Sacramenter, nemlig til Troesbekjendelsen ved Daaben og Indstiftelsesordene ved Nadveren. Dem har ogsaa vor Kirkes Fader, Morten Luther, tydelig nok, ved at lade dem blive uforandrede saaledes som de i Kirken vare blevne overleverede, erklæret for at være uafhængige af Skriften; thi ellers maatte Indstiftelsesordene være blevne føiede til Nadveren, enten efter Matthæus, Marcus, Lucas eller Paulus, eller efter et Uddrag af dem alle; men det er ikke skeet; de ere usiagtig fulgte, som de til ham vare overleverede af Kirken, og i den Henseende har da unægtelig Luther som de facto sat Traditionen over Skriften. Og Troesbekjendelsen tillægger han i sin Catechismus en Anseelse, lige med Fader vor, da han vil at Troens og Bønnens hellige Ord hver Morgen og Aften skal ihukommes af os. Det er da ogsaa en aldeles forkastelig Mening, som adskillige af vor Tids Theologer synes at ville gjøre gjældende, den, at den protestantisk-christlige Kirke aldeles skal staae i Modsætning til den catholsk-christlige; tvertimod, vor Kirkens Coryphæer, de der overgave den Augsburgske Confession, erklære udtrykkelig i Fortalen til sammes anden Deel, at de i ingen Troesartikel

adskille sig fra den catholske Kirke, ligesom det tilskjendegives i Confessionen saavel til første som til anden Deel, at der hverken i Lære eller Ceremonier antages noget, som strider imod den catholske Kirke, ja hvad det første, de fremsatte Lærdomme angaaer, paastaaes endog, at de ei stride imod dem, som findes i den pavelige Kirke, ecclesia romana, qvatenus ex scriptoribus nota est. Vi Protestanter af den Augsburgske Confession kunne da ingenlunde ligegyldige see paa, eller upaatalt lade det gaae hen, at man vil rive os ud af vor Forbindelse med den almindelig christlige Kirke, og under Paaskud af, at det dogmatiske Reformationsværk for tidlig er gaaet istaae, paatrænge, ja ligesom paaduute os en ganske ny, fra den gamle forskjellig, Christendom. Naar Troeslærdomme angribes, og Angrebet undskyldes med, at disse Lærdomme tilhøre den catholske Kirke; da bliver dette ikke nok til at frikjende Angriberne for at staae i Fiendskab ogsaa til vor christelige Kirke, og de kunne ikke fortænke os i, at vi af al vor Magt staae dem imod.

Det er endelig ogsaa bleven fremført, som Indvending imod den apostolske Troesbekjendelse, at den skal have optaget uvæsentlige og forbigaaet væsentlige af den christlige Religions Lærdomme;

men hvilke hine ere, er ikke nærmere bleven antydet, og hvad disse angaaer, da har man vel nævnet Læren om Christi Forsoningsdød, om Retfærdiggjørelse af Troen og om den christelige Kjærlighed. Men naar den anden Troesartikel nævner Christus som lidende, παθοντα, og den tredie: Syndernes Forladelse, og man saa ikke vil adskille hvad Kirken har forenet, Daaben med sin Troespact og Nadveren med sine Indstiftelsesord, og vi saa her høre Jesus sige: Dette er mit Legeme, som gives for Eder, og: Denne er det Nye Testamentes Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes Forladelse; da maa man vel indrømme, at der ikke i første Henseende her behøves mere: — og hvad den anden Sætning, om Retfærdiggjørelse af Troen angaaer, da ligger den, forsaavidt den ikke ved Strid er bleven udtvreret, allerede i den første, saavelsom i Troens hele Indhold: — og den tredie, om den christelige Kjærlighed, ligger jo i Læren om των ἁγιων κοινωνια; og hvad er Kirken andet end Menigheden bygt paa Herren, paa hans Kjærlighed til os og vor Kjærlighed til ham, og hvor kunne vi elske ham, uden at elske dem, han ogsaa har elsket, alle vore medforløste Brødre? — Der kan ikke bekjendes Troe

paa Faderen, Sønnen og den Hellig Aand, uden at ogsaa Sjælen maa tabe sig i sin høieste og dybeste Følelse og sige med Apostelen Johannes: Gud er Kjærlighed! Og: Hvo som bliver i Kjærlighed, bliver i Gud, og Gud i ham!

II.

De mutationibus, quas in veteri ecclesia Africana subiit baptismus.

Auctore

Jacobo Neumann,

episcopo Bergensi.

§. 1.

Impedimenta haud levia reperiet, quisquis per incertas seculorum tenebras abstrusos eventuum fontes rimando ex abditis veluti latibulis consiliorum secreta causarumque fortuita in lucem protrahere cupit. Quam anceps hoc historici munus! quoties enim vel acutissimus, maxime qui caliginosæ prisci ævi nebulæ se audet committere, fluctuans hæret, annaliumque face destitutus, quæ una restat, eademque quam lubrica, ingredi cogitur conjecturarum viam, quam vel circumspectione maxime sollicita persecutus, eo unice se tandem pervenisse intelliget, ut videat,

quid fieri potuerit, aut — si optime agitur — quid accidisse veri sit simile.

Hæc universe observata ad rem meam propius transferam. De mutationibus, quas in ecclesia Africana subiit baptismus, verba mihi sunt facienda. Illas vero, priusquam historice exponere aggressus fuero, de ecclesia Africana in genere pauca præmonebo, nonnulla, ubi historiæ lux deficit, proprio Marte conjicere ausurus.

Spissa caligine mersa sunt ecclesiæ Africanæ incunabula: nil de origine ejus constat: nil de ejus prima constitutione: ne unum quidem temporis injuria reliquum fecit monumentum, quo cæca nostra regere possemus vestigia. Certarunt eruditi, unde ecclesia Africana primam acceperit institutionem, ex Oriente an Occidente *). Recte, me judice, divinavit *Leydecker*, illam e Græcia fuisse profectam **). Inter ipsos hujus ecclesiæ doctores primo Tertulliano acceptam referimus aliquam ejus notitiam. Tertulliani vero ætate jam firmam nacta erat constitutionem, et de pri-

*) *Baronius*, *Schelstraten*, et ceteri qui e partibus episcopi Romani stant, Romam volunt Africæ fuisse magistram.

**) *Leydecker* hist. eccl. Afric. illustrat. Ultraject. 1690.

mordius ejus ne verbum quidem. Id quod ea de re absque errandi periculo conjici potest hoc est, ecclesiæ illius initia centum saltem annis Tertulliano esse priora; apud *Cyprianum* enim *) mentio fit synodi cujusdam, ineunte seculo tertio auspiciis Aggrippini Carthagine habitæ, ad quam multi convenerant Africæ episcopi. *Augustinus* vero 70 recenset **). Tantus episcoporum numerus, cum in recentem ecclesiam haud quadret, vix nostra peccabit conjectura, si ortum ecclesiæ Africanæ altius repetentes, adhuc seculi spatium decedere patiamur ***).

At si vel maxime definiri potuerit temporis momentum, quo ecclesia Africana nata est, parum proficitur. Qualia enim ejus antiquissima fuerint instituta, antiquissima disciplina, antiquissima dogmata, nihilo minus obscurum manet et incertum.

§. 2.

Plurimum tamen nostra interesset hæc omnia novisse; jam enim maturè ecclesia Africana a

*) Ep. 73. p. 219.

**) De bapt. l. 3.

***) *Schelstraten* de eccl. Afric. sub primatu Carthag. ed. Paris. 1679. p. 13.

Romana haud parum reperitur discessisse, cujus rei quid fuerit causæ, nobis historiæ face destitutis nunc sola conjectura informare licet. Hoc inprimis de baptismo valet. Nondum per orbem christianum ullum deprehenditur pædobaptismi certum vestigium, cum eum jam ecclesiæ Africanæ consuetudo dudum suscepisse cernitur. Tertullianus enim hunc ritum commemorat ut satis cognitum usuque publico tritum, eundemque ecclesiæ fuisse probatum, additis causis, cur eum sua auctoritate ecclesia sanxisset.

Mature admodum in hac ecclesia agitari cœpit quæstio, essentne hæretici baptizandi nec ne, synodique ad rem decernendam haberi; et quanti momenti hæc causa visa sit, intelligitur ex longa conciliorum serie, quibus per integri seculi decursum de ea est deliberatum.

Denique hæc quoque ecclesia prima luculenta habet vestigia baptismi clinicorum, quem Tertullianus acrius insectatur, Cyprianus indulgentius castigat.

Hæ sunt tres præcipuæ, quas in ecclesia Africana subiit baptismus, vicissitudines, quarum in fontibus cum historiæ luce, tum divinandi periculo solertius investigandis nostra cura nunc versabitur.

§. 3.

Primam absque dubio occasionem maturius recepti ab ecclesia Africana pædobaptismi præbuerunt rigidiores, quæ in hoc cœtu mox gliscere cœperant, de absoluta baptismi necessitate opiniones. Hasce revera in Africa viguisse, auctor est *Tertullianus* *); qui ipse moderatius statuisse videtur. Proficiscebantur hæ opiniones ex prava interpretatione effati Christi, Joh. 3, 5., quem locum seculo quoque superiori ad eandem sententiam defendendam adhibitum esse reperimus. Neque tamen ex hisce de necessitate baptismi opinionibus solis repeti debet pædobaptismi origo; hoc enim si ita esset, quidni periodus quoque superior non minus magnifice de baptismi necessitate statuens, pædobaptismum usu recepit? Propius forte aberimus a causa hujus ritus indaganda, si attendimus, quod alio S. S. loco (Marc. 10, 14.) ecclesiæ Africanæ pædobaptismum commendatum sibi reperire videbatur, monente *Tertulliano* **), qui ipse, aliter statuens, huic sententiæ varias nec ineptas opponit rationes ***).

---

*) De bapt. c. 12. p. 223.

**) De bapt. c. 18. p. 235.

***) Ibid.

Sane per se *intelligitur*, cum semel irrepsissent et altiores radices egissent rigidæ illæ de baptismi necessitate opiniones, ad pædobaptismum accelerandum religionisque auctoritate muniendum haud parum valere debuisse perverse intellectum S. S. locum: Difficilior vero est quæstio, quî tandem factum sit, ut in hac nominatim ecclesia major fuerit perversæ illius loci interpretationis vis ad pædobaptismum adjuvandum. Tacet historia. Desunt adeo, quæ probabilem subministrare possint conjecturam. Si saltem constaret, quos primos habuisset et quales ecclesia Africana doctores, essent utique quæ nostras regere possent suspiciones, at vel his destituti soli nostro relinquimur ingenio, parum fido sane in rebus historicis duci!

Tertulliano tam augustas de baptismi gravitate opiniones foventi haudquaquam placuisse consuetudinem infantes baptizandi, et per se patet, et ipse fecit luculentum, cum dilationem baptismi suadendo, tum infantum baptismo sese aperte opponendo. Digna sunt quæ legantur ejus argumenta:

a) fieri — inquit — potest, ut moriantur sponsores, adeoque prohibeantur, quo minus promissis stare possint. Religiosius nimirum

ne hostra aetate fieri solet, istud aevum de sponsoris dignitate atque officio cogitavit.

b) fieri potest, ut degenerent infantes, adeoque dicipiantur sponsores. Hinc grave metuendum erat periculum sponsori, qui talis degenerationis culpam sustinere deberet.

c) haud publice doctrinae christianae debent inaugurari prius quam ea imbuti norint, quid sibi velit esse Christiani, quamque gravia hinc sibi incumbant officia.

d) non debent festinare ad baptismum infantes, quorum bona indoles non egeat remissione peccatorum.

Talia protulit Tertullianus argumenta. Sed frustra. In murum aheneum infausto Marte impetum fecit. Statit consuetudo, altosque subinde egit radices. Quinquaginta post annos de paedobaptismi necessitate ita omnis sublata erat dubitatio, ut potius Synodo Carthaginensi, praeside Cypriano, decretum sit, ne ad octavum quidem diem infantium baptismum esse differendum, hos vero, ut primum lucem adspexissent, sacra unda tingendos.

Episcopum nimirum quidam Africae, nomine Fidus, paedobaptismi accelerandi necessitatem quin decentiam in dubium vocans, literas ad Cypria-

baptizandi consuetudinem sine dubio ob has ipsas aut fuisse vulgarem, res est omnibus nota. Succedentibus temporibus horum opinionum rigori adeo nihil decessisse, ut potius de salute periclitari crederetur, qui baptismi expers moreretur, indubiis testimoniis historia comprobat *). Jam ingruebant vexationes; undique periculum, nihil tutum. Fieri poterat, ut parentes, ut amici perirent; quis infantis curam susciperet? quis baptismo ejus prospiceret? Aut — quo nihil gravius — ipse infans hasce inter turbas poterat necem subire atque baptismi expers exstingvi. Num liceret infantem periculo salute excidendi objicere? Ab hoc igitur periculo quomodo tutius cautum esse poterat, quam baptismo infantibus sine mora collato?

Quatenus haec conjectura verum assequatur, aliis judicandum relinquo; mihi non absona videtur.

Transeo ad baptismum haereticorum.

§. 4.

Vix prius historiam, quae superest, ecclesiae Africanae intuemur, quam incidimus in synodum

*) *Cyprian.* ep. 59. pag. 104. *Tertull.* de baptism. c. 12. pag. 223.

de hac quæstione deliberantem: essentne ii, qui ab hæreticis baptismum suscepissent, si ecclesiæ catholicæ cuperent uniri, absque repetito baptismo admittendi, nec ne? Ejusmodi synodus coacta reperitur sub Agrippino Ao. 215 *), adeoque Tertulliano adhuc superstite **), nondum tamen edito ejus de baptismo libro ***). Exitus synodi fuit decretum, quo sancitum est, iterandum esse hæreticorum baptismum.

Si quærimus, quid demum fuerit causæ, cur adeo mature in ecclesia hæc quæstio agitari cæperit, responsum sine dubio rerum suppeditant hæcce *Tertulliani* verba: "Unus omnino baptismus est nobis — Hæretici nullum habent consortium nostræ disciplinæ — Non idem est Deus nobis et illis: nec unus Christus, ideoque nec baptismus unus, quia non idem. Quem cum rite non habeant, sine dubio non habent †)." Veri enim est simillimum, adstipulante *Roeslero* ††),

*) *Cyprian.* ep. 71. p. 214. *Augustin.* de bapt. l. 5. c. 6.

**) Obiit Tertull. Ao. 225. cfr. *Roesler.* Bibl. d. Kirchenv. 3 Th. p. 38.

***) Cfr. *Noesselt* de vera ætate scriptorum, quæ supersunt *S. F. Tertulliani.*

†) De bapt. c. 15. p. 224.

††) Bibl. der Kirchenv. 3 Th. p. 139.

Eadem quaestio propagata ad Asiam quoque manavit. Auctor est *Dionysius Alexandrinus* *) de hæreticorum baptismo disceptatum esse duobus Iconii et Sennadæ in Phrygia celebratis conciliis. Post varias quum in Asia, tum Romæ Stephanum inter Romanum et Firmilianum **) ea de re controversias, quæ, ut fit, ita exibant, ut neutra pars cederet, utraque inimice ageret, causa omnis ad ecclesiam redibat Africanam.

Cyprianus in synodo, quam Carthagine anno 256 habuit, ab episcopis quibusdam Numidiæ interrogatus, essetne iterandus baptismus eorum, qui a schismaticis hæreticisque baptismum susceperint, respondit, consentientibus 32 episcopis, extra ecclesiam nullum esse baptismum, idque jam dudum certum ratumque esse ***). His vero argumentis concilii decretum nitebatur:

---

*) *Euseb.* hist. eccl. l. 7. c. 7. p. 285.

**) Ib. c. p. 281. *Cyprian.* ep. 73. p. 238 sqq.

***) *Cyprian.* ep. 70. p. 211 sqq. Ipse nihilominus ep. 71. p. 219 eos e generali hoc decreto excipit, qui prius in ipsa catholica ecclesia tincti erant, quam ad hæreticos transirent: "illos oportet, cum redeunt, acta poenitentia, per manus impositionem solam recipi.

a) "Nemo extra ecclesiam baptizari potest, cum sit baptisma unum in sancta ecclesia constitutum."

b) "Hæretici immundi non possunt mundare aquam baptismi."

c) "Non possunt peccata remittere, quibus peccata non remissa sunt."

d) "Nec ungere baptizatos nec ad communionem admittere possunt hæretici, qui nec altare habent, nec ecclesiam."

e) "Preces hæreticorum non exaudiuntur."

f) "Non possunt spiritualia agere, qui spiritum sanctum amiserunt."

g) "Non possunt scriptum sanctum dare, ideoque nec baptizare."

Alio concilio, proximo anno coacto, cum quæstionem novo subjecissent judicio, eadem sententia suffragiis 71 episcoporum comprobata est*). Hocce decretum Stephano misit, cum epistola, qua simulate modestus adversarium suum mordacius notat**). Jam insecutæ sunt haud amicæ literarum vices, Stephanusque compluribus synodis coactis omnem orbem Christianum in-

*) *Cyprian.* ep. 73. p. 228 sqq.

**) Ep. 72. p. 216.

Afros concitare laborabat *). Nunc vero Cyprianus mense anni ejusdem Septembri tertium convocavit concilium **), quo non tantum conveniebant 87 episcopi, sed et ingens populi frequentia. Cypriani auctoritas, episcopos verbis flectendi peritia, horumque, opinor, ipsorum persuasio effecerunt, ut repetito decreto muniretur jam saepius sancita sententia: "hæreticos esse — non dixerunt: rebaptizandos sed — baptizandos; cum baptismum hæreticorum nullum censerent.

Si vel maxime concedimus, Cyprianum has inter controversias ambitiosius fuisse modestum; si vel maxime largimur, eum, ut planum faceret, quam parum ab episcopo Romano penderet, tot coegisse synodos, est tamen, quod magnopere laudemus, eum voluisse honorem suum constare legi illi, qua nulla alia potior antiquiorque debet censeri, omnibus sc. plenam relinqui debere aliter statuendi agendique libertatem, nulli episcopo licere aliis suam obtrudere sententiam, omnibus soli Deo rationem esse reddendam.

Hæc controversia tandem sponte sua quievit. Obiit Stephanus. Nova sub Valeriano orta per-

*) *Moshemius* de rebus christ, p. 344.

**) Hujus concilii acta exstant in Opp. *Cypriani* p. 443 sqq.

secutio. Periit Cyprianus. Utraque pars suæ sententiæ tenax mansit. Docet interea historia, in concilio Niceno Stephani vicisse sententiam, atque baptismi in hæreticis iterationem esse abrogatam *).

§. 5.

Ut iis haudquaquam accedo, qui ad 1 Cor. 15, 29. provocantes baptismo clinicorum apostolicam tribuunt originem **), ita non is sum, qui negem, jam mature in ecclesiam hunc irrepsisse morem; hic enim crassæ superstitionis fœtus haud ita dissimilis est multis aliis abusibus, quibus jam contaminata erant Christianismi primordia. Tacet tamen historia, nec ante *Tertullianum* ***) ullum ejus vestigium exstat.

Salvâ ecclesiæ Africanæ "pietate erga Deum et maximo in religionem amore," quæ ita magnificis a *Tertulliano* †) extolluntur laudibus, haud

*) De hac controversia fuse legitur in *Moshemii* commentariis de rebus Christ. p. 533—547. *Leydecker* hist. eccl. Afric. p. 603 sqq.

**) Exercitatio historica de clinicis vet. eccl. in *Joh. And. Bosii*, opusc. histor. ed. a *J. G. Walchio*. Jenæ 1723.

***) De pœnitentia c. 6. p. 115.

†) Ad Scapulam p. 88 sqq.

abfuit sine dubio fanaticus quidam error, ex perversa religiositate orinndus. Hinc ab ea sententia non sum alienus, primam baptismi clinicorum originem ecclesiæ Africanæ deberi. *Tertullianus*, cui certe calumniam faciunt, qui eum hanc baptismi dilationem suasisse statuunt *), in illam acrius invehitur, adjectâ causâ ob quam eam maxime noxiam censeret, hanc nempe, homines baptismum veniæ peccatorum certos reddere, eumque eos ad mortis differre articulum, quo per omnem vitam suo plane arbitrio viverent **). Sententia, moralitati adeo infesta, sane digna erat, quæ acerbe castigaretur. Nihilo secius stetit consuetudo

*) Tertullianum hujus perversæ consuetudinis, si non auctorem, promotorem saltem, sunt qui faciant, ob verba ab eo prolata in libro de bap. c. 18. v. Jundii de suscept. baptism. orig. p. 32. Vox (clinici) in *Cypriano* primo op. 76 occurrit. Dicti sunt clinici vero catechumeni, qui vel morbo lethali occupati aqua baptismi aspergebantur, vel qui baptismum ad vitæ usque præsentissimum periculum consulte differebant. Talem vero perfusionem haud esse verum atque genuinum baptismum, haud pauci tunc temporis suspicati sunt.

**) *Tertul.* de poenit. c. 6. p. 115 "omne præterea cunctationis et tergiversationis vitium præsumtio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ veniæ delictorum medium tempus interim furantur, et commeatum sibi faciunt delinquendi."

Vulgus adeo parvi fecit hunc baptismum, ut clinicos ne Christianos quidem appellare dignarentur *), nec leges sinebant clinico presbyteratum deferri, hinc tantae turbae, cum huic legi eximeretur Novatianus **). Interea nunquam defuerunt, quos superstitio impelleret, ut baptismum ad horam supremam differrent, ut de salute certi vita excederent. Mota est ea de re Cypriani tempore quaestio a Magno quodam, quatenus ulla esset hujus consuetudinis utilitas? Respondit solita modestia Cyprianus, se quidem ea de re statuendi libertatem cuivis relinquere, ipsum vero judicare "in nullo mutilari et debilitari posse beneficia divina, nec minus aliquid illic posse contingere, ubi plena et tota fide et dantis et sumentis hauritur" ***). Concedit iis plena Christianorum jura, contentus monuisse, ut legitimum suscipierent, si convalescerent, baptismum.

Fieri non potuit, quin tale judicium viri, cujus tanta esset auctoritas, non sine bonae causae detrimento efficeret, ut nunc multo minus quam antea Christiani sectae peccare religioni ducerent,

*) *Cyprian.* ep. 76. p. 249.

**) *Euseb.* hist. eccl. l. 6. c. 43. p. 241 sqq.

***) *Cyprian.* ep. 76. p. 248 sqq.

freti baptismo aliquando suscipiendo. Sed non aptenum est *Tertulliani* verbis *). "Nemo sibi aduletur, quia inter auditorum tirocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat."

Cyprianus, me judice, vix ulla alia re magis nocuit ecclesiæ, quam hac incauta et inconsiderata sententia. Nunc enim clinicorum numerus in dies major evasit. Constantini ætate nusquam non obvii erant, et immensa eorum frequentia Gregorio Nazianzeno, Basilio, Hieronymo, Ambrosio, Augustino, ut ceteros taceam, largam præbuit materiam querendi de multiplice prætextuum varietate, qui dilationi baptismi obtendebantur.

P. S. editoris. Hæc dissertatio est fragmentum majoris operis, quod anno 1797 præmium ab Universitate Hauniensi Theologis propositum auctori, tum S. S. Ministerii Candidato, reportavit. Quæstio, in quam commentabatur, hæc erat: "Expositâ librorum sacrorum de baptismo Christiano ejusdemque effectibus doctrinâ, enarretur ejusdem per tria priora secula historia, habita imprimis earum immutationum, quas in coetu

*) De poenitentia c. 6. p. 115.

Africano subiit, ratione." Commentationem, præmio ante hos 36 annos ornatam, mihi nuper misit auctor summe venerabilis, veniâ in epistola humanissima mihi datâ, inde caput aliquod specimînis loco excerpendi et cum lectoribus Ephemeridis meæ communicandi. Hac venia usus elegi caput, quod totum aliquod efficere videbatur. Argumentum ejus etiamnum comparari meretur cum novissimis ea de re scriptis, scil. 1) beati *Münteri* Primordia ecclesiæ Africanæ. Hafniæ 1829. 2) *Conr. Steph. Matthies* Baptismatis expositio historico-dogmatica, a Theologorum Berolinensium ordine præmio ornata. Berolini 1831.

III.

Biskop og Procantsler Erik Pontoppidans Levnetsløb og Charakteristik.

Forerindring af Udgiveren.

Danmark har eiet mange Mænd med større Genie og med en grundigere Erudition end Pontoppidan; men det har neppe havt nogen geistlig eller verdslig Embedsmand, neppe nogen Skribent, der troligere har aagret med det ham betroede Pund, end denne ligesaa flittige som fromme Kirkelærer. Undertegnede har derfor længe havt i Sinde at sætte ham i vor Literatur et Minde; kun var jeg uvis om, hvorvidt et saadant maatte behøves, dersom det engang lykkedes mig at overkomme et Exemplar af Pontoppidans haandskrevne Autobiographie. At denne existerede, var bekjendt nok. Afdøde Pastor Paludan til Phanefjord har havt en Afskrift, og deraf leveret Fragmenter i Fallesens Magazin, VI,

VII og VIII Bind. Men denne Meddelelse, som baade er fragmentarisk og vanheldet ved eudeel upassende Reflexioner — der endog, uden Adskillelsestegnere indblandede i den oprindelige, troskyldige Fortælling — var kun skikket til at fremkalde, ei til at slukke Længselen efter det Hele. Efterat jeg længe havde søgt dette Haandskrift forgjæves, forsøgte jeg en offentlig Forespørgsel i Literatur-Tidenden. Hr. Dr. Mülertz i Nyeborg underrettede mig derefter om, at Hr. Proprietair Hofman til Hofmansgave i Fyen eiede Bogen. Ved denne Hædersmands Godhed har jeg bekommet tillaans en meget tydelig Afskrift, hvilken er lagt til Grund for nærværende Artikels første Deel (A), med en ubetydelig Læmpning af Orthographien efter den nubrugelige. Men da Fortællingen pludselig afbryder med Pontoppidans Ankomst til Norge som Biskop i Bergen, har jeg andensteds fra maattet supplere de sidste 16 à 17 Aars Tildragelser. Dette er dog skeet meget kortelig, da jeg hellere gjemte det Mere, jeg havde at sige, til den anden Afdeling (B), som skal levere en Charakteristik af Manden, med Vurdering af hans smaae Feil og store Fortjenester.

J. Møller.

A. Autobiographien.

Curriculum Vitæ *E. P.*

(Skrevet i Bergen 1753).

Efterdi jeg befinder, at Herrens min Guds Veie have været fulde af Miskundhed og Trofasthed mod mig sin usle Tjener, af Ungdom op, og længe førend jeg i Sandhed lærte at paakalde hans Navn, saa synes det mig Pligt, at fortælle, hvad han har gjort mod min Sjel, paa det mine mange Børn endogsaa derved maa opmuntres til at haabe paa Herren deres Fædres Gud og befale ham deres Veie.

Min Fader var sal. Mag. Ludvig Pontoppidan, Stiftsprovst og Sognepræst til Domkirken i Aarhuus. Min Farfader Mag. Henrich Pontoppidan, Provst og Sognepræst i Veile, som havde til ægte Anna Krabbe, Ridder Lauritz Krabbe til Almenes i Halland hans Datter, og min Farfaders Fader Knud Erichsen, Selveier af en Gaard i Fyen ved Sønder Broby, hvilket Steds Navn hans 3 Sønner Henrich, Knud og Erik, der alle havde studeret, antoge som et Familienavn; dog efter det Seculi Smag, med den latinske Oversættelse Pontoppidan. Min sal. Moders Navn var Elisa Sophia Spend, hvis Fader var Mag. Christian Spend, Provst og Sognepræst i Vor-

dingborg, og hans Fader atter Mag. Niels Spend, Sognepræst til Holmens Kirke i Kjøbenhavn, ellers af de ældgamle adelige Spender, som fordum eiede meget Gods i Vensyssel.

Af disse Forældre, som blandt alle Bekjendte have efterladt sig et ærligt og godt Navn, er jeg født i bemeldte Aarhuus, Anno 1698 den 24de August. Endskjøndt jeg saaledes ikke var uden 2 Aar gammel da de Svenske Anno 1700 indfaldt ved Humlebek i Sjælland, saa mindes jeg dog til min egen Forundring, at den Frygt og Fare, som hver Mand paa den Tid talede om og gjorde Anstalter imod, hæftede i min Hukommelse, og jeg ponsede længe derpaa, hvad det var for en som man kaldte Fienden, der satte hele Landet i Urolighed. Tilligemed min ældre Broder D. Christian Pontoppidan, som nu bekleder vor sal. Faders Embede paa bemeldte Sted, blev jeg fra min Alders fjerde Aar af holdt i privat Information, og deels i nøie Tugt og Tilsyn af min sal. Moder, hvis Mildhed mod hendes Stifbørn var, efter deres egen Tilstaaelse, meget stor, men hendes egne Børn avede hun strængelig, saa at neppe nogen Feil gik ustraffet af, særdeles hos mig, som den yngste, der tegnede til stor Munterhed, ja et vildt og meget flygtigt Væsen, trængende derfor desto mere til nogen Tvang, efterdi min sal. Fader mindre

saae paa mine Feil og holde dem for smaae Ting heder. Da jeg var paa sjette Aar brugte man mig i Fremmedes Besøgelser som en liden Arlequin, og min Fripostighed samt mine naturlige Indfald gjorde mig saa antagelig hos sal. Dr. Joh. Braem, Biskop i Aarhuus, mine Forældres Nabo, at jeg ofte blev hentet til denne gamle Mand, for at divertere ham, og da han engang gjorde en Reise til Viborg Snapsting, vilde han underveis ikke undvære mit Selskab, men tog mig som en liden Reisecompagnon med sig i Kareten, hvilken første Reise var maaskee Præludium til et Levnet fuldt af Reiser og Arbeider. Kort efter havde jeg den første kiendelige Prøve paa Guds særdeles Omsorg og Beskiermelse, som siden saa ofte har været ei mindre over mig, uden al Fortieneste. Med min ældre Broder og Par andre af min Alder, havde jeg faaet Forlov at gaae ned til den Elv eller Aa, som løber igiennem Aarhuus, for der at probere et lidet Skib, som var mig foræret. Da jeg nu stod paa et Tværterssted som gik temmelig ud over Vandet, saa gled min Fod, jeg faldt ud og sank til Bunds som en Steen. Vandet var paa det Sted vel et Par Favne dybt, og dets Fald ved Strømmen temmelig stærkt, dog kom jeg saa snart op igien, og saa nær ved Tværterstedet, at den unge Karl, som havde foræret mig Skibet, og kastede sig

plat ned, Bølgerne fatte og drage mig op igjen. Jeg var næsten død og sandseløs, indtil Vandet blev rullet af mig, da jeg ved Varme og Vederqvægelse snart kom tilrette igjen.

Ved Mikkelsdagstid i Aaret 1706 bortkaldte Gud min sal. Fader og et halv Aar derefter min sal. Moder, som i sit korte Enkestæde ei forsømte at anvende dobbelt Flid paa sine Børns Anførelse og Opmuntring til en sand Gudfrygtighed, hvilken, efter Mange's Vidnesbyrd, som bedre end jeg kunde dømme deram, var hendes Hovedfag. Jeg mindes endnu de Sprog, korte Bønner og Levnetsregler som hun, særdeles i Aftenstunderne, lærte os og de gode Formaninger hun gav os mod de forestaaende Fristelser af vort eget fordærvede Hjerte, saavelsom af Djevlen og den onde Verden. Jeg veed og af den Forfaring, at som man, efter Ordsproget: sjelden glemmer hvad man ung nemmer, saa tør Ingen tænke, det er forgjæves at lære Børn mere end hvad de strax kunne vise Frugter af; thi den Sandhed, som længe har synes at ligge frugtesløs i Hukommelsen, bliver ei altid et dødt Tankebillede, men bryder omsider frem og bærer Frugt i sin Tid, naar Anfægtelser lære at mærke paa Ordet og den Helligaand, som vil minde os om alle Ting, beraaber sig just paa de præcognita, som fromme Forældre

saae paa mine Feil og holde dem for smaae Ting heder. Da jeg var paa sjette Aar brugte man mig i Fremmedes Besøgelser som en liden Arlequin, og min Fripostighed samt mine naturlige Indfald gjorde mig saa antagelig hos sal. Dr. Joh. Braem, Biskop i Aarhuus, mine Forældres Nabo, at jeg ofte blev hentet til denne gamle Mand, for at divertere ham, og da han engang gjorde en Reise til Viborg Snapsting, vilde han underveis ikke undvære mit Selskab, men tog mig som en liden Reisecompagnon med sig i Kareten, hvilken første Reise var maaskee Præludium til et Levnet fuldt af Reiser og Arbeider. Kort efter havde jeg den første kjendelige Prøve paa Guds særdeles Omsorg og Beskjermelse, som siden saa ofte har været ei mindre over mig, uden al Fortieneste. Med min ældre Broder og Par andre af min Alder, havde jeg saart Forlov at gaae ned til den Elv eller Aa, som løber igjennem Aarhuus, forder at probere et lidet Skib, som var mig foræret. Da jeg nu stod paa et Tværterssted som gik temmelig ud over Vandet, saa gled min Fod, jeg faldt ud og sank til Bunds som en Steen. Vandet var paa det Sted vel et Par Favne dybt, og dets Fald ved Strømmen temmelig stærkt, dog kom jeg saa snart op igjen, og saa nær ved Tværterstedet, at den unge Karl, som havde foræret mig Skibet, og kastede sig

plat ned, Bølgerne fatte og drage mig op igjen. Jeg var næsten død og sandseløs, indtil Vandet blev rullet af mig, da jeg ved Varme og Vederqvægelse snart kom tilrette igjen.

Ved Mikkelsdagstid i Aaret 1706 bortkaldte Gud min sal. Fader og et halv Aar derefter min sal. Moder, som i sit korte Enkesæde ei forsømte at anvende dobbelt Flid paa sine Børns Anførelse og Opmuntring til en sand Gudfrygtighed, hvilken, efter Mange Vidnesbyrd, som bedre end jeg kunde dømme deram, var hendes Hovedfag. Jeg mindes endnu de Sprog, korte Bønner og Levnetsregler som hun, særdeles i Aftenstunderne, lærte os og de gode Formaninger hun gav os mod de forestaaende Fristelser af vort eget fordærvede Hjerte, saavelsom af Djevlen og den onde Verden. Jeg veed og af den Forfaring, at som man, efter Ordsproget: fjelben glemmer hvad man ung nemmer, saa tør Ingen tænke, det er forgjæves at lære Børn mere end hvad de strax kunne vise Frugter af; thi den Sandhed, som længe har syntes at ligge frugtesløs i Hukommelsen, bliver ei altid et dødt Tankebillede, men bryder omsider frem og bærer Frugt i sin Tid, naar Anfægtelser lære at mærke paa Ordet og den Helligaand, som vil minde os om alle Ting, beraaber sig just paa de præcognita, som fromme Forældre

eller Lærere betimelig havde indtrykt i unge Hjerter, lad være de samme den Gang trakterede dem med Skjødesløshed og et forsømmeligt Sind.

Dette sidste maa jeg bekjende at have hængt ved mig og fristet mig en Tidlang efter mine salig Forældres Død, endskjøndt jeg tidlig nok ved udvortes Lidelser blev opvakt til Eftertanke. Jeg var ikkun lidet over otte Aar, da Fader og Moder saagodtsom tillige forlode mig, og fra den Tid af indtil mine Manddomsaar vidste jeg af lidet Godt at sige. Mine Forældre bleve holdte for nogle af de rigeste i deres Stand, men da deres Gods deeltes blandt mange Børn, saa blev ikkun lidet til enhver, ja knap saa meget, at de Yngste kunde opdrages derved, særdeles da en uretfærdig Formynder styrede Auctionen og Skiftet, som han vilde. Denne Mand var dog Eier af en Herregaard i Jylland, men blev i faa Aar saa fattig, at hans Søn siden har været for min Dør og bedet om Almisse. Den første Virkning af mine salig Forældres Død var denne, at deres fleste Børn, saasom endnu uforsørgede, maatte skilles ad hver paa sin Vei. Mig antog en Ven og vidtløftig Paarørende, navnlig Assessor, siden Justitsraad, Bras, Herre til Kokkedal ved Liimfjorden. Han havde en Søn af min Alder, med hvilken jeg skulde have fælleds Opdragelse og Underviisning. Men da Hr. Bras

var Enkemand og sjelden hjemme, saa reiste sig paa det Sted adskillige Leiligheder for mig til at lide Ondt, og vænnes til at bære Aaget i min Ungdom, hvilket Jeremias med Sandhed siger at være en Mand gavnligt. For at fatte dette kortelig, erindres, at min Informator, navnlig Oluf Fastrup, et haardhjertet Menneske, blev vaer, hvorledes Huusholdersken antog sig med særdeles Omsorg min liden Person, saasom et fremmed fader- og moderløst Barn, maaskee efter særdeles Befaling af Hr. Bras, hvilken altid var kjærlig mod mig, men vidste ikke altid, hvad der gik for sig i hans Fraværelse. Nu havde bemeldte Fastrup et udødeligt Had til Huusholdersken, som min Patronesse. Om det var for et Afslag i Kjærlighedssager eller noget andet, veed jeg ikke tilvisse. Men dette veed jeg grandt, at han meest af Had til hende slog, piinte og plagede mig paa det grummeste. Da een af mine Paarørende, som boede i Viborg, spurgte dette, blev jeg afhentet fra Kokkedal og efter nogen Tids Forløb sat til Skole i Aarhuus, hvor tvende af mine Halvsøstre vare bosiddende og i Velstand. Dog blev jeg der ikke længer end til Foraaret efter den strenge Vinter 1709, da min Halvbroder M. Henrich Pontoppidan, som nogle Aar havde været Feldtpræst i Brabant, men kort tilforn var bleven Sognepræst ved den tydske

Kirke i Fredericia, paatog sig mit Formynderskab, og satte mig i sidstbemeldte Byes offentlige Skole, samt udviste al Kjærlighed og Omhu for min Opdragelse, ligesom han var 19 Aar ældre end jeg og havde staaet Fadder til mig. Her fik jeg Leilighed til at lære nogenledes det tydske Sprog, særdeles i Anledning af Krigens Begyndelse med Sverrig, da Stadens Fæstning skulde forbedres og et Par Regimenter, som nyelig fra Ungarn vare hjemkomne, forøgede dens Garnison, saa at bemeldte Sprog hørtes daglig i hvert Huus og jeg strax fik Lyst at snakke med.

Da Pesten Anno 1711 grasserede i Kjøbenhavn og det kongelige Herskab et Aars Tid opholdt sig i Kolding, drog jeg engang den korte Vei derhen for at see Hofstaten, og erindrer, at dennes Herlighed gjorde et stort Indtryk gjennem Sandserne i mit daarlige Sind, saa at mig syntes, Hoffolk havde deres Himmel paa Jorden. Jeg kunde da mindst drømme om, at jeg selv engang ved mange Aars Hoftjeneste skulde mættes og trættes af det Slags formeente Lykseligheder.

I min Skolegang lærte jeg mange Lectier, men liden Viisdom og allermindst Viisdoms Begyndelse i Gudsfrygt. Tvertimod blev jeg meget forarget ei alene af Meddisciplene, men ogsaa af Lærerne selv, hvilke jeg hørte meget bande og bruge andre daarlige

Ord, men ikke nogen christelig Alvorlighed til de Unges grundige Forbedring. I Kirken hørte jeg disse Skolelærere ofte prædike saaledes, at jeg hemmelig loe derad og vidste vel, de meente ikke meget af det de sagde. Ja om Kirketjenesten erindrer jeg mig den Gang at have fornummet næsten de selvsamme Tanker opstige i mit daarlige Hjerte, som jeg siden ofte har hørt af Separatistisksindede til Undskyldning for deres Afvei; thi udenfor Kirken mærkede jeg ikke at Ordet havde nogen Gyldighed.

Jeg havde med liden Frugt freqventeret denne Skole indtil paa fjerde Aar, da min Broder og Formynder fandt for godt at sætte mig i en anden privat Information hos velærværdige Hr. Ove Guldberg, Sognepræst for Barret Menighed i Bjerge Herred. Denne meget retsindige og gudelige Mand, som var skabt og skikket til Information, og gjorde sig en særdeles Lyst af dette tunge Arbeide, havde gemeenlig 6 à 8 unge Mennesker i sit Huus. Blandt disse var jeg paa den Tid næsten den yngste, dog ved Guds Naade af ingenio den lykkeligste, og fik undertiden Befaling at corrigere Feilene i de Ældres Argumenter, men undgik derfor ikke heller deres Fortrydelse og Misundelse, ligesom jeg paa den anden Side nød desto større Yndest og Afhold hos Hr. Guldberg, hvilken endog mange Aar derefter

høilig elskede mig, og ham takker jeg for mange Formaninger, saavelsom for det Bedste af alt hvad jeg i mine Skoleaar lærte in philologia latina et græca.

In Hebraicis derimod var han saa godt som ukyndig og gav sig ikke af med at informere deri. Af den Aarsag, saavelsom for at spare mit øvrige lidet patrimonium til min academiske Reise, maatte jeg efter 2 Aars Forløb til Fredericia igjen og blev sat i Mesterlectie under Rector M. C. Blichfeld, en from og god Mand, men meget ubeqvem til Information ved Mangel af Læregaver; thi de, som under ham skulde profitere, maatte næsten af et Par Ord gjette sig til en heel Mening.

Med hans Testimonio blev jeg Anno 1716, som var min Alders 18de Aar, dimitteret til Kjøbenhavns Universitet, og efter den sædvanlige Examen artium inskriberet tilligemed et Par Hundrede af mine Ligemænd, som maatte underkaste sig den da brugelige penalisme, Trængsel og Plage. Da nu enhver saadan Depositurus efter dette Ords sidste Stavelse kaldtes der paa Stedet en Rus, saa forundrede jeg mig kort efter min Deposition at høre, hvorledes der ankom under selvsamme Navn, nemlig Russer, ikke mindre end 40,000 Mand, tilligemed Hans Czariske Majestæt selv, hvis Nærværelse gav Kjø-

benhavn den Sommer stor Lustre. Dog det varede ikkun til hen paa Høsten, da det forehavte Anslag om at gjøre tilligemed 30,000 Danske en Landgang paa Skaane, blev forandret og Russerne droge bort, hvilket jeg ogsaa af hine Aarsager maatte gjøre, dog paa en anden Vei, nemlig til min Fødeby Aarhuus.

Der passerede jeg Vintermaanederne hos mine Venner og kom ved Paasketider atter til Kjøbenhavn for at absolvere min cursum academicum. Efterat jeg ved Pintsedags Tider havde substineret Examen Philosophicum, men ikke førend i næstfølgende Aar taget den saakaldte Baccalaureigrad, applicerede jeg mig med al muelig Flid paa mit theologiske Studium. Som Anfører brugte jeg først en gammel Magister Legens, navnlig Mathias Hem, Decanus paa det kongelige Communitet, hvis Collegia privata paa den Tid havde temmelig Tilløb, da han var en velbegavet Didacticus. Derhos hørte jeg hos sal. Professor Severin Lintrup, saasom Academiets daværende største Lys, baade publice og privatim Lectiones Theologicas, ikke uden stor Nytte, saavidt thetica og polemica angik, men in Theologia morali et exegetica fandt jeg og flere den Gang ingen synderlig Leilighed at profitere videre end hvad man proprio Marte kunde udrette. Paa den Tid

var imellem Studenterne og de kongelige Kadetter opreist en Slags Gadekrig i de mørke Vinteraftener. Kadetterne havde faaet en Deel andre Krigsfolk med sig, og det gik omsider saa godt som ud paa Plyndrerie, da man særdeles søgte at tage Kaarderne fra sine Modstandere og at gloriere med disse Trophæis. Jeg havde aldrig taget mindste Deel i saadanne Stridigheder, men maatte dog en Aftenstund, da jeg gik fra Universitetet over Nørregade, og blev kjendt for at være af de Sorte, lide Overvold af en ryggesløs Flok, hvilken efter nogle Hug over Hovedet fratog mig ikke alene min Hat og Muffe, men endogsaa min Kaarde. Denne skulde jeg, da mine Kammerater fik det at vide, endelig have tilbage, eller og en anden i dens Sted. Men enten det var Feighed eller bedre Forstand, saa lod jeg det blive derved og kjøbte mig en nye Kaarde uden mindste Forsæt at drage den til Slagsmaal. Endskjøndt nu Guds Forsyn i denne og mange andre Henseender, som ikke kunne opregnes, var kjendelig nok over mig, særdeles til en og anden overhængende Fares Afvendelse, saa maa jeg dog med Skamfuldhed bekjende, at mit Hjerte idelig foer vild fra ham og ikke søgte Guds Rige og hans Retfærdighed. Jeg læste, sandt at sige, saa flittig som nogen anden, men ikkun for at blive lærd, eller egentlig for at faae en god Character

in examine Theologico; thi at ipsa eruditionis dignitas et voluptas skulde den Gang have været min Drager, kan jeg ikke erindre. Jeg forenede mig med min Contubernal, navnlig Peder Fog, om at høre tillige de berømteste Prædikantere, særdeles Sevel og Schurmand, og til fælleds Hjælp for Hukommelsen at annotere i Kirken det korteste Indhold af Prædiken, men det skede alene for at imitere og ikke selv at opbygges, hvorfor ogsaa det, vi optegnede og om Aftenen confererede, gik alene ud paa homiletiske Artigheder, som man fordum kaldte Concepter, item smukt Tøi, og deri var jeg meget forelsket. I den store Jubelfest 1717, da Processionen fra Slottet til vor-Frue Kirke saavelsom andre Solenniteter vare af stor Pragt og Ansеelse, syntes mig, at jeg, som ikke kunde gjøre udvortes nogen Figur i disse Optog, skulde have jubileret dest mere indvortes over Evangelii Sandhed og Naade. Men mit Hjerte var dødt og mine Øine vare ikke heller opladte til at see synderlig andet end nogle theologiske Regiers og Definitioners Rigtighed. Ærbar og sædelig levede jeg i Ligning med en Deel andre af mit Slags, men næsten alene af en Statsraison, nemlig fordi min Pung heiede ikke til at gjøre alt det med, som jeg ellers vel kunde have faaet Lyst til, og for saavidt fritog mig min Fattigdom

fra mangen Fristelse i udvortes Omgang. En Deel af mine Bekjendte holdt mig derover for karrig, skjøndt denne Egenskab altid har været længst borte fra mit Sind. Langt større var min Ambition, som ei vilde exponeres ved at gaae med, uden at kunne gjøre med, hvad Andre gjorde. At jeg var uden sand Gudsfrygt, og ikke havde anden Samfund eller Omgang med den Allerhøieste, end den der kunde haves igjennem Hovedet ved tørre og abstrakte Speculationer, syntes mig nok, men dette beskjæmmede mig ikke anderledes end indirekte formedelst en Skriverkarls Exempel, som logerede i næste Kammer hos mig. Ham hørte jeg med stor Devotion hver Aften og Morgen at forrette sin Bøn, samt synge og læse Guds Ord. Dette var mig en Tidlang til Bebreidelse, da han syntes langt ordentligere og andægtigere deri end jeg. Omsider gik jeg i mig, og tænkte: "Herre Gud, hvor maa du skamme dig, at du som ligger her for at studere Theologie, trakterer Hovedsagen eller Hiemærket selv saa løselig og koldsindig, da denne Haandskriver efter al Anseelse forarbeider sin Saliggjørelse med Frygt og Bævelse."

I Juni 1748, da jeg under Dr. Joh. Bartholin og Severin Lintrup havde subskineret Examen Theologicum og faaet Charakteren Haud

illaudabilem, mærkede jeg, at mit lidet Patrimonium var næsten fortæret, og det kostbare Kjøbenhavn følgelig ikke længer var mit Blivested. Jeg drog da derfra til Jylland, passerede det øvrige af Sommeren hos mine Venner, og fik omsider ifinde at gjøre en holsteensk Reise for at besøge min sal. Moders eneste Broder, Capitain Spend, som boede paa en Herregaard, navnlig Hoiersbüttel, et Par Mile fra Hamborg. Han havde strax efter mine sal. Forældres Død skrevet efter mig, da jeg i det Sted kom til Kokkedal. Nu tænkte jeg, der var Tid og Leilighed nok for mig til at kjende ham, som en Mand jeg havde hørt rose af mange gode Egenskaber. Til den Ende drog jeg i September Maaned med et Skib fra Fredericia til Kiel, hvor jeg opholdt mig en Uges Tid, og var, for Universitetets Skyld, gjerne bleven sammesteds Vinteren igjennem, dersom Omstændighederne havde tilladt det, thi de Professores, som jeg pro hospite gik hen at høre, behagede mig heel vel, særdeles den navnkundige Philosophus Geusche, hvis frie og levende Læremaade stod mig usigelig vel an, og det syntes mig stor Skade, at han skulde nøies med saadant lidet Auditorio af en Snees Studentere, ligesom det ganske Tal af kjelske Academicis var knap hundrede. Men saa faa som de vare, gjorde de dog temmelig Figur

i denne liden Bye, og piqverede sig meget af at hævne sig ved Dueller over allermindste Misforstaaelse i Ord eller Gebærder, hvorfor man og paa Studenterchoret i Kirken saae en god Deel beplastrede Ansigter, hvilke, som mig syntes, undsaae sig ligesaa lidet ved de overskjulte Skrammer, som Fruentimmerne ved deres Skjønpletter. I mit Logement havde jeg paa et Haar nær faaet at see Exempel paa saadan daarlig Studenterbravoure; thi da en af Selskabet kastede noget paa sin fraværende Kamerat og en anden anførte den gamle Regel: de mortuis et absentibus nil nisi bene, saa tog den første strax til Kaarden, og det var knap at de øvrige Tilstedeværende afholdt ham fra at give hiin utidige Moralist et poenitere. Fra Kiel reiste jeg med Fragtvognen over Neumünster til Hamborg, og forefandt der blandt andre Landsmænd meget uventelig en Student ved Navn Lyngbye, som jeg nylig havde kjendt i Kjøbenhavn, hvor han for en vis Misgjerning var bleven flygtig. Denne gik med en brændemærket Samvittighed og aldrig uden at have ladt Gevær hos sig, hvilket erindrede mig om Horatii Ord:

Integer vitæ scelerisque purus
Non eget Mauri jaculis, neque arcu.

Han sagte at leve af sine Landsmænds Uvidenhed paa et fremmed Sted. Men hos mig kunde han

ikke hente meget og derfor bleve vi snart skilte ad. Ei heller havde jeg andet Ærinde der paa Stedet end at see mig lidet om og saa drage ud til Hjorts-büttel, hvor jeg ankom Mikkelsaften og blev meget venlig modtaget af bemeldte min Morbroder og hans Familie. Denne bestod blandt andet i 4 voxne Sønner, som endnu havde deres Informator i Huset, men vare deels færdige at reise til Universitetet. Her forefandt jeg et lidet udvalgt Bibliothek og deri mange herlige franske Bøger, ligesom dette Sprog deri Huset daglig blev talt, og fornyede den Lyst, jeg længe siden havde havt, efter at lære det. I et Par Maaneder bragte jeg det derhen, at ingen Bog var mig uforstaaelig. Den korteste Gjenvei, som jeg gik, og enhver, som af Latinen har Hjælp, vist kan gaae, er at læse en forud vel bekjendt Materie, ex. gr., det nye Testamente, særdeles de historiske Bøger; thi da man forud veed hvad der findes i det Capitel og Vers, eller og kan have Bibelen i sit eget Sprog liggende derhos til Eftersyn, saa tør man ikke længe blade i en Ordbog, men kan læse fort. Den bekjendte Materie aabner sig selv uformærkt, og formedelst vedvarende Læsning kommer man ligesaa let dertil som man befinder sig vel derved, siden dette Sprog nuomstunder er det samme som Grækernes fordum var, nemlig instar omnium. Særdeles

takker jeg Guds Forsyn, som i dette Huus lod mig faae Kundskab til og Smag i Ostervald, la Placette, Pictet, Jurien, Superville, Saurin og deslige opbyggelige Skrivters Arbeid, men ogsaa tillige lod mig daglig see et saare ordentligt og christeligt Levnets Exempel i dette velsignede Huus, hvilket syntes mig at ligne et lidet Gymnasium; thi om Morgenen, naar alle Børnene havde været samlede for at drikke Thee i de Gamles Nærværelse, blev en Time eller to anvendt paa at forelæse, næst Bibelen, noget af Moralen og siden af Philosophien. Ved Middagsmaaltidet havde Informatoren, efter sin Instrux, at proponere nogle hver Dag dertil udsøgte bibelske, historiske, politiske eller physiske problemata, over hvilke enhver kunde sige sin Mening, og omsider vente, at Proponenten gav ham Bifald eller og anførte noget rimeligere, saa at denne Øvelse visselig var for de unge Mennesker af begge Kjøn (thi Døtrene bleve ikke udelukte) en Slibesteen til Skjærpelse for Skjønheden, og en Opmuntring til at see videre om i gode Bøger. Om Aftenen læstes atter i Samqvem Guds Ord, Historien eller noget andet nyttigt og fornøieligt.

In Theologicis gik det mig som det gaaer de fleste Studentere, der komme nylig fra Universitetet tanquam ab incude recentes, og mene, de have

fattet Alting paa det rigtigſte, da hver Baſtion paa deres Lærdoms Fæſtning er beplantet med en god Syllogismis. Af disſe brændte jeg i Begyndelſen nogle løs paa min gode gamle Morbroder, hvilken ſyntes mig ikke ſaa aldeles orthodox ſom jeg vilde have ham i een og anden Materie. Han var en Mand henved ſine 60 Aar, havde i ſin Ungdom ſtuderet i Kjøbenhavn og ligget i ſal. Dr. Olai Borrichii Huus, var ſiden reiſt til tydſke Univerſiteter, og havde i Strasburg faaet Lyſt til at tage Tjeneſte under de franſke gens d'armes, og efter adſkillige Campagner var bleven Capitain i danſk Tjeneſte, men da længeſiden havde taget ſin Afſkeed og gjort et riigt Giftermaal. Næſten al hans Gjerning var Læsning og Sindets Dyrkelſe. Det franſke Sprog beſad han ſaa vel, at da Amthors Statsſkrivter ſkulde overſættes paa Franſk og ſendes til fremmede Hoffer, fandt Geheimeconſeilet ingen Pen ſaa duelig dertil ſom hans, hvilken og, ſkjøndt uden Navn, har udfærdiget: la mauvaise foi de la maison de Gottorp og nogle flere. Tilligemed ſtor Læsning havde han et ypperligt Judicium og derhos en ſtor Afſky for ſekteriſke præjudiciis i guddommelige ſaavelſom menneſkelige Ting. Ligeſom nu en ung Akademikus, der havde alle ſine Syllogismi i friſk Hukommelſe, ei kunde bare ſig for at modſige een og

anden af hans Meninger, saa maatte han igjen ynkes over mig og vise mig hjem fra mine skolastiske Terminis til det, som Guds eget Ord efter sund Sands sienspnlig udkrævede. Dette gik mig i Begyndelsen nær til Hjerte, dog slap jeg sielden fra ham uden den Tilstaaelse, vi kunne intet imod Sandhed, men for Sandhed. Det som gav hans Ord bedst Indgang hos mig, var hans store Hviagtelse for Guds Ord og det rene Sind, med hvilket han dyrkede Gud, samt anførte sine Børn til at gjøre det samme. Paa den Tid begyndte Sandheden at vise sig levende i mit Hjerte. Jeg fik den kier, endskjøndt den truede og tugtede min Samvittighed med skarpe Riis, alt efter Syr. 1 B. 17. 21. "Hvo som er uden Falskhed han skal faae hende (Viisdommen) og hans Efterkommere skulle trives. Og om hun end skikker sig i det første anderledes mod ham, og gjør ham angest og bange og prøver ham med sit Riis og frister ham med sin Straf, indtil hun befinder, at han er uden Falskhed, saa skal hun da komme til ham paa den rette Vei og glæde ham og skal aabenbare ham sin Hemmelighed." Men Ungdomslyster og Daarligheder opdagedes nu for mig under en ganske anden Skikkelse. Jeg saae min Sjel at staae i den Fare, som før var skjult med Sikkerheds Dække. Jeg lærte nu først hvad det var

at udøse sit Hjertets Fylde for Gud i egne Ord og Begjeringer. Jeg søgte at fornye en god Samvittighedspagt med Gud. Jeg gjorde Løfte over Løfte, med Forsæt over Forsæt, men maa desværre bekjende, at derhos var liden Efterſæt eller Eftertryk. I Friſtelſens Time beſtod jeg mangen Gang ikke, fordi jeg ſtöd endnu mere paa min egen Grund end paa Guds Naade og Troen til den Herre Jeſum, hvilken ikke endda, og ikke i lang Tid derefter, var mig saa vigtig eller saa bekjendt efter Aanden som efter Bogſtaven. Derover var min Chriſtendom endnu i nogle Aar ingen Stand eller ſtadig Bevarelſe ved Naaden fra vitterlige Synder, men det ſom ſtrider mod en Stand, nemlig et dagligt Qvaklerie. Forſtjellen beſtod deri, at jeg ikke nu saaſom tilforn var uden Synds Følelſe. Intet Fald gik af uden inderlig Beſtraffelſe og Forbedrings Forſæt. Men da dette saa ofte viſte ſig kraftesløſt, flyede jeg omſider fra Guds Anſigt og ſkulede for Omgang med ham i Bønnen og saadanne Bøgers Læsning, ſom jeg vidſte at ville blive mig til ny Bebreidelſe.

Imedens jeg opholdt mig paa Hoierebüttel, var jeg, uden at vide af det, ved en god Ven i Kjøbenhavn foreſlaget ſom Informator hos Hans Excellence Hr. General Kruſe i Norge, og da denne Station blev mig tilbuden med Løfte om en anſeelig

Løn samt Reiseomkostningers Godtgjørelse, saa besluttede jeg at gaae denne første Vei, Gud viste mig til at leve Andre utrængt og selv at fortjene noget, da min liden Arv aldeles var fortæret. Vel var Reisen lang og Landet i min Indbildning ikke nær saa godt som jeg siden til min store Forundring befandt det. Dog fattedes jeg hverken da eller nogen Tid paa Resolution i slige Tilfælde. I April Maaned 1749 tog jeg en taknemmelig og kjerlig Afskeed fra det Sted, hvor jeg i et halvt Aars Tid havde nydt mere Godt, baade aandeligt og legemligt, end andensteds langt længere. Gik saa frå Hamborg med der agende Post igjennem Holsteen, Slesvig og Jylland indtil Fladstrand, hvor Postens og alle Reisendes Overfart var i Krigens Tid til Norge. Bemeldte liden By var opfyldt med mange Reisende, som laae og biede efter Convoi. Disse gjorde dyr Tid i Herbergerne, og det svækkede min Pung, som var ikkun maadelig forsynet. Dog blev den endnu slappere, da jeg en Aftenstund lod mig overtale til at spille cinq et neuf med nogle Officerer. Efterat jeg havde tabt nogle Rigsdalere, og var derover bleven temmelig heed om Hovedet, gjorde jeg et lykkeligt Kast, som oprettede rigelig alt mit Tab. Det ansaae jeg som en særdeles Omsorg af den, der er Daarens Formynder, og tillige følte jeg en kraftig

Bestraffelse for min Spillelyst, fra hvilken jeg tog Afskeed og satte mig for at undgaae det Slags Ungdomslyster.

Efter en Uges Forløb kom vort Reiseselskab endelig til Seils med en kongelig armeret Postbrigantine, saa vi ikke frygtede nogen fiendtlig Kaper, ikke heller saae vi nogen; thi den gothenborgske Havn blev samme Sommer holdt temmelig hart indspærret af den danske Flotille, bestemt til en Expedition paa Vügsiden. Men hart Veir holdt vi ud, og kunde efter to Dages Seiling ikke komme nærmere under den norske Val, end til den af sin Makrelfangst navnkundige Øe Jomfruland, hvorfra jeg gik med en Baad til Stavern, nu Frederiksværn, ligesom derfra 14 Mile opad Fiorden til Christiania.

Her meente jeg min Besværlighed havde Ende, og jeg vilde snart faae Bod for en Uges besværlige Søereise. Men efterdi Hans Kongelige Majestæt Frederik IV. tilligemed Kronprindsen og deres Hofstater, foruden mange Generalspersoner, ja Staben af den ganske Armee just i de Dage gjorde Christiania næsten dobbelt saa folkerig som sædvanlig, og der skede alle Præparationer til det strax paafulgte Indfald i den svenske Provinds Bahuslehn, saa kom jeg fattige Reisende, og mange langt Bedre end jeg, i saa liden Consideration, at jeg i intet Huus kunde

finde Herberg, end sige faae varm Mad, som i mange Dage havde savnet. Endelig fik jeg omsider Husrum hos en barmhjertig Enke. Da jeg der havde udhvilet mig lidet, gik jeg hen og opsøgte den Mand, til hvilken jeg var addresseret, og bad ham ved Brevets Overgivelse fra den kjøbenhavnske Commissionair at anmelde mig hos Hr. General Kruse. Her hørte jeg til liden Trøst, at i Anledning af min lange Udeblivelse, var den tilsøgte Condition allerede besat med en Anden, hvilket temmelig nedslog mit Sind, og gjorde mig saa raadvild, som jeg sjelden har været, enten før eller siden. Jeg befandt mig i et fremmed Land, langt fra alle dem, der kunde ventes nogen Hjelp af. Min Formue bestod næsten alene i een overbleven Ducat, og for den samme kunde jeg knap faae noget af det, jeg behøvede. Mit eneste og bedste Raad var at paakalde Gud om Hjelp, hvilken ogsaa snart indfandt sig, til en vis Prøve paa hans faderlige Omhu. Imidlertid mødte jeg ved en Hændelse paa Gaden en Major af det jydske Kavallerie-Regiment, navnlig H. A. Stevens, hvilken siden har faaet min Søster til ægte og nu nylig er død som Generalmajor. Denne kjendte mig og min Familie, beviste sig meget høflig og bad mig komme til sig i sit Logement. Der fortalte jeg ham min Skjæbne, som gik hans meget genereuse

Gemyt saa nær, at han strax var betænkt paa, at see mig employeret som Feldtpræst ved den marschfærdig staaende Armee. Den Herre, som havde kongelig Ordre til at udsøge de hertil manglende 14 Candidater, var just hans bekjendte Ven *). Til ham recommanderede han mig, og da jeg selv kom, lod det sig anse, at jeg var velkommen, efterdi jeg i Mangel af en bedre, til Nød turde paatage mig at forrette Gudstjenesten i det tydske Sprog, af hvilken Resolution man ikke fandt flere end een til. Saa sagde og samme gode Herre, som fordum havde boet i Jylland, sig at have været en Ven og Velynder af min sal. Fader. Da jeg efter Befaling kom anden Gang igjen for at hente Resolution, heed det, jeg saae alt for ung ud, ligesom jeg ikke heller dølgede min Alder af 22 Aar. Det heed, jeg skulde tage en mørkere Paryk paa og komme igjen for at lade see, om ikke den Couleur kunde give mig Anseelse af større Alder. Men, Gud ske Lov, jeg kom aldrig igjen; thi da jeg sagde Major Stevens den Forandring, og han, som bedre end jeg mærkede, hvad de Indvendinger egentlig vilde sige, tilbød mig det, som Officererne pleie at betroe Præsten, naar de

*) Det er udenfor al Tvivl, at denne Herre var Biskop Deichmann. J. M.

gaae i et Feldslag *), overladende mig at bruge det efter Fornødenhed, saa takkede jeg med Forsikkring, at den Vei til Indgang i Embedet var mig afskyelig, og jeg slog de Tanker ganske af mit Sind, ligesom de aldrig vare komne der af egen Tilskyndelse.

Imidlertid aabnede sig ogsaa en anden uskyldig Leilighed for mig. En Capitain, ved Navn Munthe, som havde været med paa Skibet fra Fladstrand, lod mig vide, at Hans Excellence Hr. Generallieutenant Lützau skulde qvittere sine Børns Informator, og søgte en anden i hans Sted, samt tilbød mig lige saa gode Vilkaar, som de jeg skulde have havt hos Hr. General Kruse. Denne Guds Forsyns Prøve kom mig ret tilpas. Jeg tog mod Tilbudet og befandt mig ganske vel i bemeldte Herres Huus. Een Vanskelighed mødte mig saasom uforsøgt i Standspersoners Opdragelse. Den ældste af de tre Junkere, mig bleve betroede, navnlig Hans Lützau, stod allerede som Kornet i Obersten Povelsens Dragon-Regiment, skjøndt han var ikkun 15 Aar gammel, og behøvede endnu nogen Information og Tilsyn. Da der altsaa var i ham baade en Cavalier og et Barn, behøvede jeg al min Forsigtighed naar den

*) Nemlig Penge til at bestikke Biskoppen med.
J. M.

Første ikke skulde fornærmes og den Sidste ikke heller raade sig selv. Efter min Antrædelse bleve vi ikkun faa Uger i Christiania, faa brød Hoffet og Armeen op, tagende sin Vei til Bahuslehn i Sverrig, der at aabne den Campagne, som gjorde Ende paa hiin langvarige Krig, strax efter Marstrands Indtagelse. Den Stund, Generalen, som commanderende Chef, var fraværende, reiste jeg med de yngre Børn til hans Gods, kaldet Tam, imellem Mos og Fredriksstad. Men som Transporten skede til Vands, saa hendede det sig at Stabs-Copisten Monsr. Koch og jeg, som vare paa Baad tilsammen, næsten i to Dage og een Nat maatte lide Hunger og Tørst, dog af vor egen Forseelse, idet vi ved Afreisen fra Christiania holdt os saa længe tilbage, at Generalens Galei med Magazinet paa ikke siden af vore Roerfolk kunde indhentes. Da Hungeren omsider tvang os til at tage tiltakke i en liden Fiskerhytte med noget blaasuur Melk og Fladbrød, som jeg før aldrig havde smagt, mærkede jeg Sandheden af Ordsproget: Hunger er den bedste Madurt. Vi ynke Bonden og undres over at han kan finde Smag i sin Kost. Men deri trænger han allermindst til vor Medynk; thi han veed ei af bedre, og hans Appetit er hver Dag saa god, som vor efter en Fastedag. Paa Landet fandt mit længe foruroligede Sind ikke mindre Smag

i stille Eenlighed. En vis Enkefrue styrede i Herskabets Fraværelse alting paa Gaarden. Hun var en spirituel Dame, havde med sin Mand reist i Ungarn og Tydskland og elskede meget gode Bøgers Læsning. En Gang bad hun mig laane sig en fransk Bog, og som vi for den umagelige Veis Skyld, sjelden kom til Kirken og sjelden fik Prædiken i Capellet paa Gaarden, saa vilde hun just have en opbyggelig Bog. Jeg vidste ingen bedre af dem, som var ved Haanden, end La Placette hans Abregé de la Morale de Jesus Christ. Denne gav jeg hende, men fik den inden faa Dage igjen med disse Ord: "Gjem deres Bog, Monsieur, den skulde snart have gjort mig ganske melankolsk, og nu seer jeg B. D. *) dømmer rettelig om den saaledes: Enten har La Placette krævet alt for meget, eller og jeg lader alt Haab fare om min Salighed." Her mærkede jeg, at endogsaa halvdydige Mennesker, som gjerne taale en almindelig Moral, forskyde strax saadanne Samvittigheds-Raad, som angribe Hjertets dybeste Grund og bruge den Præcision, at det kjødelige Sind beholder slet ingen Udflugt. Imidlertid takker jeg den Bog, saasom een af mine aller-

*) Biskop Deichmann. Denne Anekdote har Pontoppidan med Navns Angivelse fortalt i sine Annales Ecc. Dan. J. M.

første Samvittigheds-Værker, for meget godt, og har derfor siden besørget dens danske Oversættelse og Tryk under det Navn: "Kort Udtog af Jesu Christi Moral."

Efter tre Maaneders Forløb, da Stilstanden med de Svenske var sluttet, og Generalen hjemkommen, reiste jeg med hans Familie til Christiania igjen, og forblev Vinteren over paa Hovedtangen under Aggers Fæstning. Der havde jeg en nye Prøve paa Guds Beskjermelse mod Livs Fare. En mig beslægtet Student omgikkes meget med at distilere sal volatile, og gjorde sin Profit af samme, da man der brugte meget deraf til at drikke i Viin. Jeg fik Lyst at lære ham den Konst af, og gik med ham i hans Logement for at see den Operation. Nær havde vi begge og Huset tilligemed blevet opbrændt; thi ved at tomme Recipienten kom en god Klump spiritus salis ammoniaci i det nærstaaende Lys og tændte Qvakſalverens Klæder, som noget var spildt paa. Flammen blussede høit. Jeg løb til Bryggerhusets Dør, som var tillukt, kunde i min Angst og Forvirrelse knap finde Laasen, og end vanskeligere faae den, saasom ganske forrustet, oplukt. Da dette endelig gik an, sprang han ud og dæmpede Luen ved at vælte sig i en Sneedynge. Jeg slap med at see mine Manchetter forbrændte,

og blev udleet af dem, som hørte det, særdeles af Dr. Gunnerus, som ellers var min gode Ven, men undte min Extravagance gjerne at fange saadanne Fiske i saadanne fremmede Vande. Denne Vinter hørte og saae jeg, fremfor nogen Tid tilforn, meget af det Slags, som gav mig nøiere Kundskab om Verdens Forfængelighed og adskillige Menneskers underlige Characteer; thi da der ved Generalens Taffel daglig spiste en Deel Officerer og andre Standspersoner, saa forefaldt mange Slags Diskurser, til hvilke jeg snart som en Geistlig, snart som en Literatus skulde sige noget for ikke at synes stum, men vidste undertiden ikke hvad det skulde være, i Betragtning af de underlige præjudiciis, jeg fandt at bestride. Ex. gr. En vis Officeer hørtes ei sjelden at give følgende Forsikring om Guds Naade og sin gode Samvittighed: "Hohl mich der Teuffel, habe ich nicht einen gnädigen Gott." Naar det kom dertil, tang jeg ganske stille. Om Foraaret begav Generalen sig atter til sin Gaard paa Landet, og der vare vi knap komne, førend jeg hørte, min ældste og bedste Discipel, som jeg, sandt at sige, alene havde Lyst til at informere, skulde sendes til Kjøbenhavn for at være Hoffet nærmere. Da jeg fornam det, var jeg glad ved at tage imod bedre Vilkaar end at informere Børn af en halv Snees Aar, som udkræ-

vede større Taalmodighed end min var. Nu hændte det sig, ikke uden Guds gode Forsyns kjendelige Styrelse, at en ung Hofjunker, siden Etatsraad, Claus Hvitfeld, kom i Nabolavet til sin Farbroder Hr. General, da Oberst-Lieutenant, Hvitfeld paa Ellinggaard, for at tage Afsked. Der paa Gaarden var en reduceret Feldpræst, som meldte mig, at samme unge Herre ønskede sig en Compagnon paa sin Udenlandsreise, hvilken han stod færdig at antræde. Jeg kom og tilbød ham min Tjeneste. Da han hørte, jeg vidste lidet mere af fremmede Sprog og Verdens Sammenhæng end han selv, var han strax enig med mig. Vi toge Aftale, at jeg om et Par Uger skulde komme til ham paa Kronstadgaard, hvor hans Moder, sal. Commandeur Hvitfeds Enke, boede. Jeg gjorde saa, fik efter Ansøgning Afsked og godt Skudsmaal fra Hans Excellence General Lützau, som stedse bevidste sig meget naadig mod mig, men miskjendte mig heller ikke min Reiselyst. Denne ældgamle Herres martialske Charakteer var ikke uden en Slags Gudsfrygt efter den Indsigt og Opdragelse, han havde havt. Mangen Gang hørte jeg med Glæde, at han over Taffelet alvorlig bestraffede unge Officerers Diskurser, naar samme smagede af Vantroe, Frækhed og et ugudeligt Sind. Han forsikrede dem efter sin lange Forfaring, at de

i deres Stand meget høilig trængte til Guds Venskab og Naade. Særdeles erindrer jeg ved den Leilighed at have hørt af ham mere end eengang fortælle følgende Tildragelse: Da han i sine unge Aar var med vore danske Auxiliair-Tropper i Irland, skede det, at en catholsk Bye, efter Indtagelse med Kaarden i Haanden, blev udplyndret, og Kirken og Klostre saa lidet som private Huse forskaanede. Nu kom Lützau, som den Gang var Major, ind i et lystigt Selskab, bestaaende af lutter Officerer ved samme Regiment. Disse havde efter Belsazars Maade fundet Smag i at drikke af Helligdommens Kar. En Monstrantz med det derover opreiste Crucifix og glimrende Stene gik omkring som en anden Pocal, og man viste sig derhos temmelig overgiven. Saasnart han saae dette gik det ham temmelig nær, særdeles da deriblandt var een af hans allerbedste Gemyts-Venner, hvilken han kaldte til en Side, bebreidede ham den Ondskabs-Deelagtighed og forsikkrede, det gik ikke af uden Guds Straf. Denne Spaadom holdt han for at være bleven opfyldt, i det at baade hans Ven og alle de andre da tilstedeværende Officerer inden faa Maaneders Tid vare ihjelslagne; men han alene, skjøndt i alle Actioner ved Siden af dem, var bleven skaanet endogsaa for mindste Saar.

Fra denne liden tilfældige Digression kommer jeg tilbage paa min egen Skjebne. Paa Kronstadsgaard, et Par Mile fra Bragnæs, blev jeg af bemeldte Frue Commandeurinde Hvitfeld med Glæde modtagen. Nu seer jeg, sagde hun, at Gud har hørt min Bøn i at sende Eder som en Raphael for min Søn. Han er vel saa gammel og findig, at jeg haaber, han kan gouvernere sig selv, men for de fremmede Sprogs og anden Hjælps Skyld behøver han hvilig en Compagnon, som kan dele og bære alting i Fælledskab med ham. Han er min eneste Søn, og Gud veed, hvor gjerne jeg vil anvende alting paa ham, naar det kan være vel anvendt. Alaben Vexel skal følge Eder overalt, men ved Venz Ven skal jeg ogsaa faae Efterretning om eders Adfærd. Er denne ikke god, da stoppes Vexelen strax, og I maa takke Eder selv derfor. Denne Frue, som siden hendes sal. Mand Anno 1711 sprang i Luften med Orlogsskibet Dannebrog havde beboet dette sit Enkesæde, indgav mig strax største Hviagtelse for hendes Charakteer, som var saa retskaffen, at jeg har fundet Faa af hendes Lige. For vankundige omløbende Tiggerbørn havde hun ved sin Gaard indrettet en egen Skole, af hvilken de ikke slap, førend de havde lært nogenledes at kjende Gud og hvad der tjente til deres Fred. Om Morgenen Kl. 5 stod hun

op for at være tilstede naar hendes Tjenestefolk holdt Morgenbøn. Summa: hun levede som en Enke, der sætter sit Haab til Gud. Af de Anfægtninger, som lære at mærke paa Guds Ord, vidste hun meget at sige og indsaae adskillige dybe Steder i Jobs Bog saa vel, at da hun spurgte mig om min Mening, maatte jeg tilstaae, hun spurgte den Urette, som burde at spørge hende, mod hvis Forfaring min var som slet intet.

De 14 Dage, jeg opholdt mig der paa Gaarden, vare ret opfyldte med aandelig saavelsom legemlig Velsignelse. Guds vise Raad og kjerlige Omhue for mig, som saa gjerne vilde see fremmede Lande og nu blev uformodentlig veiledet dertil paa saa ønskelige Vilkaar, nedslog med Beskjæmmelse alt det, som af Vantroen og fiendsk Kjødsands var tilovers hos mig. Ja mig syntes, jeg var den Gang saa styrket i min Troe og Tillid paa Guds Forsyn, at jeg med ham turde løbe igjennem en Hær og springe over en Muur. Men jeg kan, desværre, ikke sige, at det altid siden har været saa klar Solskin i min Sjæl, endogsaa efterat langt længere Erfaring og større Prøve kunde udkrævet det.

Efter en veemodig Afskeed embarqverede vi os den 9de Juni paa et stort hollandsk Fløitskib, som med Trælast gik fra Drammen til Amsterdam. Da

vi havde naaet Lindesnæs, faldt Vinden i lang Tid næsten contrair, dog kom Seilene aldrig fra Masten. Frem og tilbage laverede eller krydsede vi med liden Fremgang, saa at vi snart vare under skotske og engelske, snart under den norske og jydske Val. Monf. Hvitfeld holdt sig ganske frisk. Jeg havde i de første 8 Dage ikke een Helbredstime. Alle de Forfriskelsesmidler, som kunde optænkes, vare vi forsynede med i Bragnæs af Monf. Hvitfelds Moster, som der boede. Men jeg nød ikke det ringeste og torde omsider ikke engang drikke Thee, da min søsyge Mave slet intet vilde beholde. Paa niende Dag mærkede jeg Naturen blev hærdet ved Vanen; da stod jeg først op, men mine afmægtige Been vilde knap bære mig, indtil jeg igjen havde lært at spise lidet, og hvad jeg befandt mig bedst ved, var den Ret jeg aldrig saae før eller siden, nemlig de hollandske Folks temmelig haarde Skibsgrød ganske overstrøget med Peber, hvilket sidste uden Tvivl har opvarmet den forkjølede Mave. Den 22de naaede vi Tetzel og havde til Lots en mennoniftisk Præst, som jeg gjerne havde talet mere med, dersom Sproget ikke havde været mig vanskeligt. Naar den, som har længe holdt det aabne Hav, slipper ind i den saakaldte Zuyderfee, da falder det dobbelt behageligt for Øinene at see sig omgiven paa den høire Haand

med Nordholland og paa den venstre med Vestfriisland, begge ligge saa jevne som et udbredt Klæde og derhos næsten overalt bestrøede med Gaarde, Kirker, Landsbyer og Stæder. Den 23de Juni naaede vi, Gud være lovet, lykkelig til Amsterdam. Der begyndte jeg, kort efter, min Reise-Journal med følgende Riim, som just faldt mig ind, skjøndt jeg ellers gemeenlig ikke har givet mig meget af med det Slags:

Styr Jesu saa min Vei og Vandring
Til Lands og Vands hvor jeg skal gaae,
At uden Miemærks Forandring
I dine Spor jeg træde maae.
Er jeg paa Havets farlig' Bølge,
Tag mig som Peder ved din Haand.
Til Lands Du ogsaa med mig følge,
Regjer mig stedse ved din Aand.
Hvad Godt jeg seer, hjælp mig at gjemme
Og øve til mit eget Gavn,
Samt Næstens Nytte derved fremme,
Saa prises og dit store Navn.
Send mig omsider vel tilbage
Med Sundhed i mit Fødeland,
Lad mig der ende mine Dage
Med Fred og Roe i geistlig Stand.

Sapiens ubicunque est. Peregrinetur fatuus vel domi sit, semper exulat.

Just. Lipsius.

Udi bemeldte min Journal havde jeg omstændelig anført baade hvad jeg saae af det Slags, som syntes værd at lægge Mærke til, og hvad Monsr. Hvitfeld eller mig vederfaredes af nogen Betydenhed. Men ligesom det første ei finder Sted i en Levnetsbeskrivelse, saa vil jeg, hvad det sidste angaaer, ikkun anføre noget lidet af det, jeg længst har beholdt i Hukommelsen.

I Amsterdam havde vi truffet det urette Logement i et Hotel, kaldet De lysefeldsche Bibel, efterdi sammesteds idelig indfandt sig de fleste reisende Svenske, og den da nylig sluttede Fred efter 11 Aars Krig, knap havde begyndt at dæmpe noget af begge Nationers altfor naturlige Animositet. Den siden saa navnkundige Grev Tessin kom da fra Frankrig og havde 4 eller 5 andre Standspersoner af sin Nation hos sig, og skjøndt han den Gang var en ung Herre, havde han bestandig ikke alene le haut bout de la table, naar vi kom sammen til Middagsmaaltid, men ogsaa førte han Ordet saa godt som alene, indtil Baron Gersdorf den ældre, da Stiftamtmand i Sjælland, kommende fra det achenske Bad, en Middag saaes med den danske Ridderorden i Spisesalen, hvilket strax gjorde, at alle Spiritus i mit Hjertes Barometer steeg nogle Grader høiere, ligesom min Forhaabning ikke slog mig feil, idet vi

Danske, som tilforn ikkun vare 3 i det Selskab, siden fik Forlov at tale med. Men viest og lykkeligst er den, som i slige Omstændigheder taler allermindst, særdeles om publiqve Ting, da det med dobbelt Ret maa hedde paa fremmede Steder: multa audi, dic pauca, pati quam plurima disce. Saa er og en reisende ung Persons Diemærke at see og høre og lære Verdens Løb, men ikke som en Statsmissionarius at undervise og at disputere andre deres Meninger af, hvis Forandring, om den end kan tilveiebringes, gjør ingen Forandring i Tingen selv. Overalt er det en stor Daarlighed at sætte sit Sind i mindste Urolighed over en Andens urigtige Tanker om indifferente Ting. I de amsterdamske Hotels er al Mageligbed og Frihed, uden mindste Persons Anseelse. Man agtes der ikke efter sin Stand, men efter sin Formue til at betale. Titlen faaer man efter det Nummer, som staaer skrevet paa Kammerdøren. Vi kaldtes de Herrer af No. 17, og vidøre spurgte Verten ikke, hvem vi vare.

Paa Børsen har hver Nation sin Plads ved visse Pillarer, som bære Overskrift af Stædernes Navn, saa man veed, hvor hver Slags Kjøbmænd skulle søges. Paa den Pillar, som betegnede de Danskes Rendezvous, fandtes den Opskrift: Bergen en de andre Platz in Deenemark en Norge, hvilken

denominatio a potiore giver tilkjende, at Kjøbenhavn selv kommer her i mindre Consideration end Bergen. Den Blanding, som paa bemeldte Børs sees af alle commercerende Nationer, er ellers behagelig. Europæer, Asiater og Afrikaner, Jøder, Græker og Barbarer sankes her til saadant Diemærke, som ikke lader dem beholde anden Forskjel end den, der sees paa deres Klædedragt.

Denne distingverer allermeest de persianske Kjøbmænd. Da jeg hørte, at disse vare armeniske Christne og havde deres egen liden Kirke der paa Stedet, fik jeg Lyst at gaae en Søndag hen og see deres Gudstjeneste. Samme bestod hartad alene i en Messe paa deres eget Sprog, snart sjungen, snart læst af Præsten for Alteret. Hans Klæder vare af rig Brokade og paa Hovedet bar han en høi og spids Hue med mange Kanter. Samme blev af tvende paa hver Side assisterende Geistlige snart opløftet og nedladt igjen, snart dreiet om saa det bageste kom foran, alt efterdom disse Ord forefaldt i Messen; og anden Gudstjeneste saae jeg ikke Tegn til. Da Folket gik af Kirken, gav Præsten, som holdt en Sølvskee i Haanden, enhver sin Skeefuld af Viin og Vand, samt deri en liden Oblat med et Crucifix paa, hvilket var deres Altergang. Kort efter gik jeg i Qvækernes Forsamling, som staaer

enhver aaben, med Vilkaar, at man ikke leer eller driver nogen Daarlighed. Henved en Times Tid var alting stille, og enhver syntes at sidde i andægtig Bøn og Betragtning. Omsider begyndte en gammel Mand at bryde denne Taushed og holdt en Formaningstale, som, saavidt jeg forstod, gik ud paa at prise den Fred og Salighed, de nyde, som søge Gud med Syndens og Verdens Fornegtelse. Sang hørtes ikke, ei heller nogen offentlig eller almindelig Bøn. Den Ryften og Skjælven, som denne Sekt har faaet Navn af, saae jeg den Gang intet Tegn til. Blandt andre hollandske Stæder, som vi efterhaanden gerne strevede, fandt jeg først Behag i Leyden, hvis Universitet den Gang stod i bedste Flor, særdeles ved de berømmelige Mænd Boerhave, Vitriarius og Haverkamp, som drog et godt Tal Studerende til sig, endogsaa fra Grækenland og Tyrkiet. Een af det sidste Slags, navnlig Antonius le Duc, logerede sammen i eet Huus med os, og var et af de allerelskværdigste Mennesker, jeg har kjendt, saa og beqvem til at give Efterretning om det, man vilde vide, hans Fødeby Konstantinopel angaaende. Sin Hukommelse efterlod han i min Stambog med dette Vers:

Thracia me genuit. Veneti rapuere, tenet nunc
Lugdunum. Gallus sanguinis auctor erat.

Efterat vi siden havde seet Haag, Delft, Rotterdam, og Dortrecht, forblevo vi allerlængst, nemlig 3 Maaneder, i Utrecht, hvor Luften holdes for at være noget sundere end i de andre hollandske Stæder. Vort Logement toge vi i det bekjendte Hotel à la cour de Lo, hvor den daglige Frequence af reisende Standspersoner gav bedst Leilighed til Øvelse i det franske Sprog, hvilket her er ligesaa gængs som det Tydske i Kjøbenhavn, og førend vi forlode Utrecht, kostede det mig ikke mere Besværlighed at tale end Dansk, og paa det jeg maatte vænne mig til at skrive det, gjorde jeg gemeenlig mine Excerpta i samme Sprog. Den franske Nation omgikkes jeg ogsaa allerhelst for dens Belevenheds, Artigheds og Høflighedes Skyld. Mig syntes, at den allerfornemste Hollænder havde i sin Omgang noget Grodt, men den allergemeneste Franzos noget Fiint og Slebent. Den bersmmelige gamle Monsr. David Martin omgikkes jeg gjerne, og skjøndt han var den Gang over 80 Aar, fandtes han saa munter og beleven, derhos saa fuld af Condescendence mod unge Ignoranter, som vilde lære noget af ham, at man maatte ønske mange hans Lige. I Anledning af vore Religions-Diskurser skrev han i min Albo eller saakaldte Stambog de Ord: Ἀληθευειν ἐν ἀγαπῃ. Hoc dictum, omni vere Christiano dignum, sincere amet, teneat, profiteatur

tum dictis tum factis theologus, horum possessor nobilissimus, vovet ex intimis medullis et precatur David Martinus Ecclesiast. Ultrajact. Baade denne og flere Erindringer af samme Slags gav mig betimelig en Afskye for den Maade, paa hvilken de fleste theologiske Contraverser drives og derfor sjelden naae deres Øiemærke. I hans Arme døde den fromme J. la Placette, da han efter sal. Dronning Charlotte Amalias Død drog fra Kjøbenhavn herhid for at ende sine Dage.

Jo. Clericus, som aarlig kom herhid fra Amsterdam for at recreere sig en Maaneds Tid, besøgte jeg ogsaa i den Hensigt at høre hans Mening om ret og andet; men fandt ham ligesaa tillukt, som Martin var aaben. I hvad jeg talte om, saa vendte han Diskursen hen paa den svenske Konges Død; thi da jeg kom fra Norge, meente han at høre nogle Anekdoter den Sag angaaende, særdeles: enten det var hans egne Folks eller de Norskes Kugle, som havde dræbt ham for Frederikshald.

D. Jo. Ad. Lampe var den Mand, som i Utrecht opbyggede og behagede mig allermeest baade ved sin Prædiken, Collegium og private Diskurser. Disse gik gemeenlig ud paa Religions-Punkter som adskille vor Kirke fra den Reformeerte. Det fortrød mig ikke lidet, at saa lærd, saa gudelig og i alle

Henseender billig en Mand, som denne var, endogsaa i vore Tider ikke skulde aflægge sine Fædres Præjudicia om en absolut og til et saare lidet Tals Frelse udstrakt Naade, samt Restens ligesaa absolute Forskydelse. Man skulde have tænkt, at hans Mening desto snarere havde disponeret ham til at give dem noget Bifald, hvilke paa den Tid i Tydskland og andensteds begyndte at drive det saakaldte evige Evangelium, foregivende, at Dr. Wilhelm Petersen var den Engel, Johannes i Aabenbaringen saae fare igjennem Himmelen dermed. Men langt fra, Lampe skrev endog en egen Bog til den Menings Igjendrivelse. Imidlertid var Dr. Lampe en meget beskeden og venlig Controvertist. Da vore Meninger ikke kunde forene sig, skrev han i min Stambog disse Ord, for at give tilkjende, vi skiltes ad som Venner: "Nemo nostrum dicat se jam invenisse veritatem. Sic eam quæramus quasi ab utrisque nesciatur; ita enim diligenter et concorditer quæri poterit, si nulla temeraria præventione inventa et cognita esse credatur." Augustin. Efter min Hjemkomst og Indtrædelse i et offentligt Lære-Embede har den gode Mand endnu æret mig med sin theologiske Correspondence, hvilken Hr. D. Gerdes maa have fundet iblandt sine Papirer, eftersom han har anført den i sine Miscellaneis

Grönninganis. Skjøndt Lutheranerne i Utrecht ere ikke mange, have de dog der en liden Kirke, i hvilken det kom os underligt for at gaae til Guds Bord, uden andet foregaaende Skriftemaal, end at enhver, som hørte Præparations-Prædiken, svarede Ja til de korte Vilkaar, med hvilke Prædikanten sluttede sin Tale. Har Skriftestolen hos os ei anden Fordeel, da er den dog altid at anse som en Hvilvei, ved hvis Passage en Sjeleſørger i det mindſte een Gang eller to om Aaret kan ramme den, der ellers ikke laaner Øret, og det med en visſere Applikation, end ved hiin almindelige Skriftemaade, hvilken ellers quoad rem ipsam kan være det samme, siden Guds Aand ved det Løfte om Synds Forladelſe ikke bestemmer nogen Slags Ceremonie, ikke heller kræver andet Vilkaar end Troen af et bodfærdigt Hjerte.

I alle hollandſke Byer var denne Tid Almuen ligeſom behexet med en Slags periodiſk Gemytſyge, beſtaaende deri, at man, for at blive riig, i en Haſt forlod det ſolide Kjøbmandſkab og anvendte ſine Midler eller ſin Credit i den fameuſe Actiehandel, ſom var det meſte man hørte tale om i alle Selſkaber. Een af vore Landsmænd, ved Navn Abilſteen, fra Kjøbenhavn, vandt i et Par Maaneder over 300,000 Gylden, men tabte dem ligeſaa haſtig igjen, fordi han ei vidſte at holde op, da Legen var bedſt,

som man siger. Mons. Hvitfeld brændte sig paa en liden Gnist, til Advarsel for en større Ildebrand. Een Aften tabte han 500 Gylden, og derved lod han det blive. En anden Adelsmand fra Holsteen sank temmelig dybt deri og maatte paa nogle Uger holde Huusarrest. Da hans Vexel kom og løste ham, skyldte han en Huusjøde, som havde gaaet hans Ærinder, nogle hundrede Gylden. For dem fik han, ikke førend den anden steeg i Vognen og foer bort, en Obligation, saa lydende: at Samme skulde betales til den Termin, naar Jerusalems Tempel paa nye blev opbygt, hvorover den stakkels Jøde blev meget urolig, og det fortrød os ei lidet, at han kaldte os sin Bedragers Landsmænd. Det som fortrød mig meest, var at hiin i sin Troløshed raillerede med Jødens Overtroe.

I Begyndelsen af November besluttede vi at forlade Holland, og igjennem Braband og Flandern at tage vor Vei til England. Vi embarqverede os i Dortrecht paa det Fragtskib, som sædvanlig gaaer derfra til Antverpen, ei frygtende at paa denne liden Seilads, som faldt inden Skjærs forbi de seelandske Øer, skulde reise sig den yderste Livsfare, i hvilken jeg særdeles havde haandgribelig Prøve paa Guds omhyggelige Beskjermelse og Frelse fra en dobbelt Død, hvorfor jeg ogsaa vil beskrive Omstændig-

hederne noget udførligere, end jeg pleier i Mindelighed.

Da vi den 10de November om Aftenen sildig vare komne paa de brabantske Grændser, reiste Vinden sig saa heftig, at Skipperen mod den mørke Nat ikke torde gaae videre eller søge Indløbet af den Flod Schelde, lagde sig altsaa for Anker i den liden Vig imellem Landet og en lang udløbende Skibsbro, hvor en Snees eller flere smaae Fartøier laae tæt ved os. Mod Midnatstid tog Storm og Søegang saaledes overhaand, at Skipperen, som var en gammel forsøgt Mand og havde gjort ostindiske Reiser, sagde sig aldrig at have havt haardere Veir. Saa skeede det og i samme Nat, at ikke alene mange Skibe ved Middelborg og Vlissingen gik til Grunde, men ogsaa Digerne brøde ind og Spring-Floden satte mange Marker under Vand. Et Anker efter det andet lod Skipperen udkaste, og gjorde sig saa fast som muneligt, men forgjæves; thi inden een Time vare 3 Ankertouge sprungne og alene det svageste tilovers, paa hvilket man mindst kunde forlade sig, skjøndt dette gjorde bedst Tieneste. Jeg bebreidede Mons. Hvitfeld, at han ikke efter mit Raad havde taget Landeveien, dog det var for sildig, da han trængte mere til min Tieneste, om jeg selv havde havt nogen.

I det samme blede vi en nye Fare vaer, da Skibets Forstavn ved Vandgang havde faaet Skade, og Vandet trængte saa heftigt ind ad den brækkede Planke, at alt Arbeide med Pumpen vilde libet forslaae, skjøndt Ingen skammede sig for dette Arbeide. Vi havde hyret Kahytten og fandt der endnu intet Vand, men uden for under det nedrige Skibsdække, vare vel en Snees andre Reisende, som allerede stode i Vand til Beltestedet og ved Skibets Slingren fik af og til Vand over Hovedet, vare derhos i Mørke og skrege med et fælt Skrig om at slippes ud af Rummet, skjøndt samme ei saa strax var muligt, efterdi Lugen som deres eneste Aabning var belagt med Tougverk og allehaande Skibsredskab, som i den Skyndsing ikke fandt sit ordentlige Sted.

I disse Omstændigheder tænkte jeg først paa at frelse Livet, naar vort Skib skulle synke; thi som vi vare ikke et Bøssesskud fra det faste Land, mente jeg Masten, som ei gik under, kunde være en sikker Tilflugt, begyndte derfor at klavre op i Vanket. Men da Skipperen saae mit Anslag, afraadede han det allerede, forsikrende, at den stærke Slingren kaste mig over Borde. I det samme blæste Vinden min forede Reisehue af Hovedet, og da jeg ikke strax kunde finde den i Mørket, vilde jeg ei heller længe søge efter den, men tænkte, Parykken var mig nok;

thi inden saa Øieblikke behøvede jeg høre paa det ene eller andet Legemsskrig. Men som jeg derhos erindrede mig, hvor ilde de Druknedes Legemer saae ud, naar de drive nogne til Land, vilde jeg afværge dette, og alene i den Tanke opfagte jeg Huen, bandt den fast, knappede mine Klæder vel tilsammen, og da Skipperen raabte: "Strax gaae vi til Grunde," saa kastede jeg mig ved Kahytsdøren næsegruns ned paa Dækket, befalende Gud min Sjæl og smagede Dødens Bitterhed, hver Gang Skibet bevægede sig til den Side, da jeg tænkte, det sank nu og reiste sig aldrig mere. Saaledes laae jeg henved et Qvarteer, sagte den Guds Fred, som bevarer vort Sind i Christo Jesu, men fandt i dens Sted indvortes ligesaa brusende Bevægelse som udvortes paa Havet. Endskjøndt jeg nu havde lagt mig ned i den Tanke, aldrig at forlade dets Sted, fik jeg dog ifinde at gjøre det, uden at vide hvorfor, men saae strax, at det var den himmelske Beskjermers Haand, som drog mig derfra; thi knap var jeg kommen paa Fødderne og havde gaaet et Par Trin til Siden, førend Gaffelen sloges løs fra Masten og nedfaldt just der, hvor jeg havde ligget, med saadant stærkt Slag, at hvis den der havde ramt mig, maatte jeg være bleven qvæstet, ja knuset til døde. Da jeg det saae, reiste sig paa ny noget Livshaab i mit Hjerte, som tænkte:

Hiæc forsan nostra non erit hora nocis. Efterdi Gud rev dig ud af en saa nær overhængende Dødsfare, da vil han maaskee, at du endnu skal leve og forkynde hans Gjerninger." I dette Haab blev jeg end mere bestyrket ved at høre, hvorledes Skipperen havde opsøgt det Sted i Forstavnen, hvor Skibet havde faaet Skade, og der tilstoppet Aabningen med en Pose Gryn, som gav sig ud i alle Sprækker og tættede Hullet saa vel, at vi ei fik mere Vand inden Borde; vi arbeidede altsaa uafladelig med Pumpen og holdt ud i godt Haab indtil henimod Morgenstunden, da det sidste Ankertouw brast og vi dreve for Vinden. Men da denne bar ud fra Landet og Dagen imidlertid brød frem, saa løbe vi lykkelig ind i Sundet ved Mardyk, som ei længe tilforn var bleven navnkundigt ved den ulykkelige Hændelse, at Prinsen af Oranien druknede deri, da den som vilde frelse ham, greb feil og tog i det Sted Kammertjeneren, som sad hos ham i Chaisen, hvilken faldt overbords. Her stege vi gladelig i Land med Lov og Tak til Herren, vor store Nødhjelper, efter Ps. 107 V. 23. "De som fare ud paa Havet ꝛc. V. 32. Der som de Gamle sidde." Siden toge vi en Postchaise og gik over Land til Antwerpen, hvor vi bleve nogle Dage for at besee denne fordum saa mægtige, men nu udarmede Stads Mærkværdigheder, særdeles de herlige Kirker og

Kloſtre. Diſſe ſidſte var jeg begjerlig efter at ſee mig om i, og at tale med adſkillige Ordensbrødre eller Munke, ſaavde dem ogſaa villige til at viſe os omkring i deres Refectorier, Bibliotheker og andre Steder. Deres Levemaade ſyntes mig deels fornuftig, deels ikke utaalelig, undtagen hos Carthenſerne, ſom alene om Søndagen ſankes til Maaltid, men ellers leve hver i ſit Kammer, ſaaſom et Fængſel, og aldrig faae Kjød at ſpiſe. Til ſamme Diæt faae vi os ogſaa forpligtede de to ſidſte Dage om Ugen, uden Dispenſation for Fremmede; thi her til Lands er man ertzcatholſk. Man ſagde os her, at vi havde en Landsmand, ſom var Kanonikus, ved Navn Redtz, hvis Fader havde været dansk Envoyé i Spanien og giftet ſig med en catholſk Dame. Vi vilde have beſøgt ham, men fandt ikke Leilighed. I Brüſſel, ſom er den ſkjønneſte af alle brabandſke Stæder, bleve vi atter en Uges Tid, og droge derfra til Gent i Flandern, men maatte for den i Marſeille da graſſerende Peſts Skyld, forſyne os med Sundhedspas. En gammel Doctor Medicinæ, ſom var med i Poſtvognen, havde forſømt at tage denne Præcaution, og for hans Skyld blev vort ganſke Selſkab opholdt en lang Tid ved Porten af ſidſtbemeldte Stad. Han blev vred over den Anmodning om et Sundhedspas at fremviſe, da han holdt ſig

som Medicus dispanseret, og svarede beskjendig: Je suis la santé même.

Til Gent havde jeg ondt at gjøre med Mons. Hvitfeld, som da man i en Processsion raabte: voilà le bon Dieu, qui passe, i. e. See den gode Gud, som gaaer forbi, løb ud i Hundsøren og vog ei vilde falde paa Knæ, forsikrende, at Ingen skulde tvinge ham dertil, hvilket gik nu, fordi det var i Mørkningen. Strax efter kom jeg selv i samme Fare, men slap lykkeligere end jeg havde ventet. Som en Elsker af mit Fædrenelands Historie vilde jeg i Domkirken opsøge Dronning Elisabeths, Kong Christian den Andens Gemals, Begravelse, ei vidende, at hun laae udenfor Byen i St. Peters Kloster. Da jeg nu stod i den store Omgang bag Choret, saae jeg langt fra en Processsion komme med det saa kaldte venerabile. Jeg ventede ei at undgaae et Samvittighedsstød eller nogle Slag af de Karle, som følge med og haandthæve eftertrykkelig denne Helligdoms Hsiagtelse. I det samme saae jeg med Glæde, at Processionen gik ei saavidt, men underveis indbragte sit Medhavende i et Capel ved Siden, saa at mit Forsæt ei kom paa Prøve. Fra Gent, som var den største Bye jeg hidindtil havde seet, skjøndt ikke den folkerigeste, reiste vi til Brygge og derfra til Ostende med et Slags Trækskuiter, langt kørre og

mageligere end de hollandske, efterdi man derpaa har Skorsteen og Kjøkken, ja holder Middagsmaaltid, ligesaa ordentlig som paa fast Land, og fortsætter i det samme sin Reise uden mindste Forhaling. Ostende er en liden Bye, alene navnkundig af sin Fæstning og Skibshavn, i hvilken den daglige Ebbe og Flod gior saa kiendelig Forandring, som jeg ikke erindrer at have fundet noget andet Sted.

Der fandt vi strax et lidet engelsk Fartøi, som laae seilfærdig og førte os i mindre end eet Døgn ind paa Londons Revier. Her fik vi strax en Toldbetient ombord, som fulgte med lige til London, og sendte vore Kufferter til Toldhuset, hvor vi et Par Dage maatte bie efter deres Visitation, som var strængere, end jeg nogen Tid havde forestillet mig. En Violin, som Monsr. Hvitfeld havde til sin Fornøielse, maatte ikke passere toldfrie, førend Eieren reverserede sig ikke engang at forære den bort i England, men tage den ud med sig igjen, da den ellers kunde hindre Debiten af de engelske Violiner. En Tydsker, som jeg af Dragten gjættede at være en preussisk Officeer, skiændte og bandte i samme Examination meget forskrækkelig, da man rev hans Klæder aflade, men til hans Lykke forstod Ingen hvad han sagde, uden vi, som ikke vilde forraade ham, da man ofte spurgte os, hvad der gik af ham. Den Slags Mod-

stand er dannelig, i det mindste frugtesløs. En Reisende gjør vel, om han i de Tilfælde sparer hverken Penge eller gode Ord. Vi vare addresserede til en dansk Kjøbmand ved Navn Matthis Endrup, som gjorde os Anviisning paa et godt Logement i Cowentry-Street, hvor vi tilbragte de 3 Vintermaaneder med at see os omkring i denne vidtløftige Bye og øve os i det engelske Sprog. Dette sidste mente jeg forud, nogenledes at forstaae af adskillige Bøgers Læsning, men da Udtalen gjorde mig det saa godt som ganske ukjendeligt, lode vi os deri informere af en tydsk Sprogmester ved Navn König, som her kaldte sig King, og er navnkundig af sin udgivne engelske Grammatica. Med Fransøsk tænkte jeg lettest at behjelpe mig, men endskjøndt mange Englændere vel forstaae, saa og blandt sig selv indbyrdes have Lyst til at tale det, ville de dog sjelden lade sig mærke dermed for en Fremmed. Vore Landsmænd, meest af Kjøbmandsstand, holdt ugentlig en saa kaldet Klub eller fast Forsamling i en egen dertil indrettet Stue. Denhen førte man os for at drikke den danske saavelsom den engelske Konges Sundhed, da begge Deres Majestæters Portrætter vare der til den Ende opsatte, at man ved Skaalerne tog Hatten af.

Ellers mødte jeg her til Lands ikke lutter saakaldte Royalister eller velsindede for det kongelige

Huus. For en dansk Mand, opdragen i andre Principiis, er det heel ubehageligt at høre og see saa mange Tegn til den høieste Øvrigheds Ringeagtelse. Denne fandt jeg kjendelig i Master Harrissons Huus. Han havde tvende Døttre, som talede godt Dansk, da deres Moder var fra Kjøbenhavn og havde opdraget sine Døttre i sit Maal. Disse vare ivrige Jacobiter, ventede og haabede paa Prætendenten med en halv afgudisk Tillid, og talede mod Koug Georg saa formastelig, og om Parlaments Akterne eller andre publique Ting saa ivrig, at jeg ved den Leilighed ret indsaae, hvilke ufornødne og unyttige Gemytsbyrder private Folk, som havde nok i deres egne Huussager, kunne paalægge sig selv ved at tage ivrig Deel i almindelige Ting, som knapt lade dem sove rolig om Natten.

Den offentlige Gudstjeneste i de engelske Kirker synes mig noget søvnagtig, hvad Prædiken angaaer, efterdi den læses af Papiret, men mere munter i Sang og Bøn, efter den saa kaldte common Prayer-Bog, hvis Responsoria synes tjenlige til at holde Sindet attent og andægtigt, skjøndt den skadelige Tillid paa opus operatum der saavelsom andensteds indsniger sig ved alle Midlers Brug. Nuomstunder inclinerer den engelske Nations Genie mere til Vantroe og Koldsindighed end til Overtroe. En Deel af

deres Geistlige give selv Anledning dertil. I Kaffe-husene og andre offentlige Forsamlinger stødte jeg mig paa at finde Præster næsten ligesaa fripostige og overgivne som Krigsfolk. Presbyterianerne derimod agte i det mindste Decorum og udvortes Anstændighed noget mere. En Anledning til stor Uorden i geistlig Stand reiser sig deraf, at da aldrig nogen Student maa prædike, saa ordinere Biskopperne aarlig en Mængde saadanne, som ei ere kaldte til nogen vis Menighed, men løbe omkring, ligesom hiin unge Levit paa Ephraims Bjerg, ei vidende selv hvorhen. Ja det hører til Solennitæten ved en Biskops Ordination, at han da pro forma igjen ordinerer maaskee en halv Snees Præster og ligesaa mange Diaconos, hvis Ordination er adskillig saavelsom deres Embede.

Den danske Kirke laae vel 3 engelske Mile fra vort Logement, dog besøgte vi den nogle Gange. Den er ziirlig, men ikkun liden, skjøndt stor nok efter sit Auditorium, særdeles siden den svenske Nation nogle Aar tilforn havde skilt sig derfra og anlagt en egen Kirkeforsamling af Aarsag, at man i Krigens Tid ikke kunde forene Bønnen om timelig Lykke og Seiervinding. De offentlige Skuespil, som i denne vidtløftige By have Theatre paa adskillige Steder, besøgte jeg eengang af Nysgjerrighed, da jeg saae, at paa Drury-Lane stod anslagen: Hamlet, Prinds

af Dannemark, en artig Tragedie, tagen af Saxo Grammaticus, men blandet med saadanne Fiktioner af Stæders og Personers Navne, som ei slikke sig til Historien selv. Blandt andre indføres der Rosenkrantzer og Gyldenstjerner, hvis Familier ere vel meget gamle, dog uden Tvivl 1000 Aar yngre end Hamlets Historie. I Tragoedier eller Skuespil af et bedrøveligt Udfald, siges Englænderne fremfor andre at finde meest Smag, maaskee fordi de meest svare til deres naturlige Humeur, som gemeenlig har en Blanding af Melancholie. Til denne at fordrive besøges Skuespilpladserne flittig af mange saadanne, som sjelden indfinde sig i Kirkerne. Den bekjendte Monf. Whiston blev engang spurgt af en Fremmed, hvad det var for Huse, som han saae den store Folkemængde løbe til hver Aften. Han svarede: "det er saadanne Steder, hvor man gaaer hen og taber det Lidet af Religion og Gudsfrygt, som endnu er tilovers i England." I Begyndelsen af April Maaned, hvis Veirligt svarer til Maimaaned hos os, gjorde vi paa 3 Ugers Tid en Reise til Oxford for at besee det navnkundige Universitet, hvis mange Collegia og Haller gjøre den ellers maadelige By i mine Øine prægtigere end London. I det mindste kan en Elsker af Architektur her finde langt mere til sin Fornøielse. De Studerendes Klædedragt, adskilt efter

de akademiske Grader og Embeder, synes for Fremmede noget underlig, men har sit Gavn og gode Hensigt. I Collegierne, hvilke synes ligesaa mange smaae Universiteter og have hvert 100 à 150 Personer i sig, læses, undtagen i de mange Ferier, flittig nok, dog meest in Philologia profana et quidem græca. Men ved Universitetet selv er lidet at profitere for en Fremmed, som ikke finder Sted i Collegierne og knapt kan forstaae Englændernes latinske Udtale, nøies derfor alene med den Leilighed, at kunne tale med lærde Folk samt betjene sig af det ypperlige Bibliotheca Bodleyana. Tvende Landsmænd fandt jeg der, som logerede tilsammen, og vare begge baade forstandige og flittige, men af ulige Principiis. Den ene havde saa brudt sit Hoved med Dr. Sam. Clarks Controversier in puncto Neo-Arianismi, at han undertiden gik ganske melankolsk og bekymret. Den anden forekom mig mere orthodox og ordentlig, han havde ogsaa den Discretion, ikke at yttre sig til andres Besværing eller Skade. Men da jeg en halv Snees Aar derefter fandt samme gode Mand in patria og vi talede om den Conversation i Oxford, sagde han: "Nu vil jeg til Guds Priis bekjende Eder, hvad jeg den Gang taug stille med, nemlig at jeg i de Dage havde tabt næsten al Religion og Troe, til hvis Bestyrkelse det dog hedder, at vi reise uden

lands." Jeg spurgte ham, hvorledes han da var kommen tilbage og nedsteget fra hine formente Høiheder. "Dertil, sagde han, brugte Guds Naade et Middel, som jeg kort tilforn vilde have holdt aller ubeqvemmest. Paa B. tjente jeg som Hofmester hos Frue L. Naar jeg ei kunde komme til Kirke bad hun mig læse sig noget for i Schrivers Sjeleskat. Dette gjorde jeg alene hende til Villie, og langt fra at holde Schriver for den Mand, som kunde bringe mig til Overbeviisning. Dog skede dette efterhaanden saa tilstrækkelig, at jeg takker den eenfoldige, men ret grundige Bog fremfor mange andre af større Anseelse." Denne Passage fortælles alene til Exempel for andre indbildte og saa kaldte stærke Aander, hvis Tal var aldrig større her til Lands end i vore Dage*), og hvis Daarlighed saa aldeles overgaaer al anden Daarlighed, at man ikke kan tænke derpaa uden Bedrøvelse. Paa Guds Forsorg og Beskjermelse mod overhængende Fare havde jeg i de Dage en ny Prøve af følgende Anledning: Monsr. Hvitfeld og jeg havde en Dag sat os til Hest, for at ride fra Oxford til Woodstock, der at besee det efter Parlamentets Ordre og paa almindelig Bekostning nye opbygte

*) Hvad vilde Pontoppidan have sagt, hvis han havde skrevet 50 Aar senere? J. M.

prægtige Palais Blenheim, saa kaldet efter det Sted i Bayern, hvor Hertugen af Marlborough vandt en decisiv Bataille og derfor fik blandt andet denne herlige Bygning. Undervejs sank min Hestes Bagdeel ned af den smalle og høie Dæmning, som vi rede paa. Jeg gav den Sporen for at løfte sig, og da sprang Hesten saa heftig, at den ikke kunde stilles paa Dæmningens Overdeel, men foer ned paa den anden Side i en meget dyb Huulvei. Der gik just en Fragtvogn med 4 Heste, hvilke i England ikke spændes 2 og 2 tilsammen, men efter hinanden i een udstrakt Linie. Nu foer min Hest lige paa Vognhesten med saadan Magt, at denne sidste vendte alle fire Been i Veiret; min sprang over ham og op igjen paa den anden Side af Huulveien, uden at jeg kom af, eller tog mindste Skade, hvilket jeg, som ikke just var den bedste Rytter, maatte tilskrive Guds Forsyn; thi ellers havde jeg visnok gjort et dødeligt Fald.

I den Oxfordske Universitetskirke, hvor de mange Doctores og Magistre prædikede efter deres Orden, altsaa enhver ikkun nogle faa Gange om Aaret, har man Leilighed at høre meget lærde og vel udarbeidede Prædikener, men meget opbyggelige syntes de mig ikke, fordi deres Indhold er gemeenlig alsfor fuld af metaphysiske Abstraktis; og Moralen

mere hedenſk end chriſtelig, da den fattes ſin Grund i Naadens Lærdom, hvilken man nuomſtunder knapt faaer at høre. At Gud ved Ordet oplukker Lydiæ Hjerte, ſynes i de nyere Englænderes Øine idel Enthuſiaſterie. Svasio moralis er dem Alting, ſiden Rationalismus har taget overhaand endogſaa blandt Biſkopper ſelv, af hvilke Mange ſynes ſnarere Statsmænd end Chriſti Tjenere, og indfinde ſig ſittigere i Parlamentet end i Kirken, hvor de lade meget forrette ved Fuldmægtige. Een af dem ſkal have ſagt reent ud: we bishops are not for preaching but for governing. Dette Hierarchie underſtøtter Hoffet, ſaa og underſtøttes deraf efter Kong Caroli I. Ord: "Ingen Biſkop, ingen Konge." Der ere 26, ſom ſættes af Kongen og alteſaa lade ham haabe, at han allerſnareſt kan gjøre ſig Regning paa deres 26 Stemmer i Parlamentet. Den biſkoppelige character indelebilis ſamt deri ſkjulte høie og himmelſke Kraft, nedſtigende fra Apoſtlerne, ſom diſſe Prælater ei mindre end de papiſtiſke tilſkrive ſig, bekjender en redelig Mand blandt dem, nemlig Biſkop Hoadley, reent ud at være puur Digt, hvilket han ſaavelſom nogen anden maatte vide af egen Erfaring. Men for dette og andet mere er han angreben ſom en farlig Schismatikus. Imidlertid er hans Bekjendelſe troſtelig for vore danſke Biſkopper, ſom have

ingen anden Ordination end den, der deriveres fra Dr. Johann. Pomerano, Professor i Wittenberg, med hvilken de og vel kunde nøies. Ved min Tilbagekomst i London forefandt jeg Breve fra mine Venner i Dannemark med Raad og Tilskyndelse, at komme hjem igjen saa snart muligt, efterdi en vis adelig Dame i Fyen, som havde Godhed for min Familie, ønskede ikkun, jeg var der og kunde blive hendes udlevede og svage Sognepræsts Successor i et meget godt Kald, hendes Gods tilhørende. Dette Forslag var langt fra mine første Tanker om at følge Monsr. Hvitfeld til Frankerig og Italien, som jeg havde stor Lyst til at see. Dog syntes mig mine Venners Overtalelser saa vigtige, og den Vocation af en gudelig sindet Dames eller Patrons egen Drift saa reen og god, at jeg efter kort Overlæg, i Jesu Navn, besluttede at vende tilbage og overlade mig Guds gode Haands Ledsagning, hvilken jeg og kjendelig har befundet i mange underlige Forelser, som ikke just svarede til mine første Formodninger, men vel til noget Bedre, som da var mig ubekjendt. Ved Pintsedagstid tog jeg en venlig Afskeed fra min ærlige og gode Compagnon Hvitfeld, og satte mig paa et Hamborgerskib, hvilket i faa Dage endte sin Reise, men ved den frieslandske Kyst var stor Fare underkastet, da et andet Skib, som kom fra Elben,

i tyk Taage løb os saa nær paa Siden forbi, at begge Skibene strøge paa hverandre, og følgelig et af dem maatte have gaaet tilgrunde, hvis de vare komne et Qvarteer nærmere.

Fra Hamborg drog jeg strax til til Hjørsbüttel for at hilse min gode gamle Morbroder og hans Familie, i hvilken jeg tilforn havde nydt meget Godt, baade aandeligt og legemligt. Derfra gik jeg til Lybek, fandt strax et dansk Skib, som laae seilfærdig, og foer derpaa til Sønderborg, hvor jeg steeg i Land for at tage den nærmeste Vei over det lille Belt til Fyen. Saasnart jeg der var ankommen, mødte mig det Rygte, at ei alene Præsten i H. var død og begraven, men ogsaa en anden god Mand kaldet i hans Sted. Den uventede Katastrophe forrykkede alle mine Anslag. Jeg fortrød min Hjemkomst, og ønskede mig der tilbage, hvor jeg kom fra. Men at mit Ønske var daarligt, og noget Bedre mig forbeholdet, saae jeg efter nogen Tids Forløb. Først vilde en adelig Dame have employeret mig som Hofmester paa Brahetrolleborg hos en Baron, som var affindig og behøvede alene Tilsyn. Men da det undertiden er vanskeligt nok at komme ud med dem, der passere for heel kloge, end sige med vitterlige Daarer, saa havde jeg ingen synderlig Lyst til den Tjeneste og reiste til Kjøbenhavn, som en Avanturier for at friste

Lykken. Der blev jeg den Gang ikkun et Par Ugers Tid; thi bemeldte Dame, som havde fattet stor Maade og Omhue for mig, meldte i et Brev, jeg maatte snart komme tilbage, da hun havde foreslaget mig som Hofmester hos den unge Herre af Carlstein, nu regjerende Hertug af Holstein-Ploen. Dette Tilbud stod mig vel an, saa jeg strax gav mig paa Reisen til Sønderborg, hvor Hendes Durchl. Hertug Carl af Nordhorgs Efterleverske, en Dame af de allerpriseligste Egenskaber og fuld af Omsorg for sine twende fyrstelige Børns Opdragelse, tog meget naadig mod mig og akkorderede større Løn, end jeg havde ventet, samt alle de Agremens jeg kunde ønske. Den unge Herre paa 16 Aar, som jeg fik i Information, var af et ædelt Gemyt og hurtigt ingenio, ogsaa allerede temmelig vel avanceret in humanioribus, saa jeg haabede i eet Aar eller to at bringe ham saa vidt, at han kunde begive sig til Universitetet i Utrecht, hvor hans Søster Prindsesse Wilhelmine var opdragen hos Fyrstinden af Nassau-Siegen.

Men da imidlertid denne unge Herres Farbroder, Hertug Joachim Frederich til Ploen, efter nogle Maaneders Forløb, nemlig i Februar 1722, ved Døden afgik, saa blev Informationen afbrudt derved, at Hans Durchlautighed som nærmest Agnat

og Arving til Forstendommet, paa kongelig Ordre blev afhentet til Kjøbenhavn formedelst Monsieur Wasmut, forrige Hofmester paa Glücksborg, og blev der, for at føre sine Lehnssager til Endelighed, over Aar og Dag.

Imidlertid havde jeg desto bedre Dage. Al min Forretning var, at jeg et Par Timer om Morgenen informerede Prindsesse Wilhelmine i Geographie og fransk Brevskrivning, samt Italiensk at læse og forstaae, saavidt jeg selv havde stavet mig lidet frem deri. Resten af min Tid kunde jeg anvende efter eget Behag, og da jeg i det fyrstelige Huus fandt en liden, men udvalgt Samling af gode moralske, historiske og philosophiske Bøger, saa gaves mig i det Aar fremfor nogen Tid Anledning til at profitere noget for mig selv ved Læsning. Musik, som jeg altid har elsket, var ogsaa den Gang een af mine Øvelser, skjøndt jeg ikke bragte det ret vidt deri, af Mangel paa retskafne Fundamenter. Hvad jeg den Gang begyndte for Lyst, det har jeg nu i min Alderdom paa ny foretaget af en Slags Fornødenhed; thi siden mine Øine svækkes, og i de lange Vinteraftener som her *) falde, ikke kunde holde ud med idelig Læsning, saa har jeg ikke fundet uskyldigere Occu-

*) I Bergen.

pation end Musik, som lader Hørelsen bøde paa Synets Mangel. Jeg raader derfor unge Folk til at ikke forsømme saadanne ornamenta juventutis, som maaskee kunne blive adjutoria senectutis. Undertiden gjordes en Reise paa nogle Dage til Osterholm, hvor min Herres Farmoder, Hertug Augusti Gemahl, boede. Hun var en venerable Dame af Aar saavelsom af Forstand, men ikke vel underrettet i sin reformeerte Kirkes Lærdom, om hvilken hun gjerne vilde, at jeg undertiden skulde discurere med Hofpræsten, Hr. Martin Neckelmann, en Bremensis, som in articulo de gratia absoluta et particulari var mere paastaaende end de fleste af hans Lige nuomstunder; ellers en from og gudelig Mand. Ham foreholdt jeg engang i Fyrstindens Paahør den omtalte Hovedsag, og spurgde, om han kunde sige det, som Hendes Durchlautighed meente, nemlig at vi Lutheranere tillagde dem det, de ikke troede. Han tilstod mig strax, at det var deres symboliske Bøgers tydelige Indhold, hvorved høibemeldte Dame saavelsom min egen Principalinde, hendes Svigerdatter, bleve ganske tause og ligesom fulde af Forundring. En gammel Hofdame, ved Navn Bonsted *), født

*) Formodentlig Bonstetten, og altsaa af den Familie, som i vore Dage ved C. V. v. B. er bleven saa berømt i Literaturen. J. M.

i Schweitz og der bedre underviist i bemeldte Lærdom, tilstod det samme, men nægtede alene de farlige Følger som kunde drages af hine Grundsætninger, sigende: "Bærer I saa billige mod os i denne Punkt, som vi ere mod Eder i den Artikel om Alterens Sakramente; thi hvis det og tillodes os, at skrive paa Eders Regning alle af Eders Lærdom flydende Consequenter, da kom I ogsaa der meget tilkort." Denne Frøken, som ellers bevidste mig megen Godhed, sandt mit Navn saa vanskeligt, at hun havde ondt ved at erindre eller nævne det i Begyndelsen. Derover blev engang ved Taffelet en almindelig Latter; thi da Frøken Bonsted, ved at drikke Sundheder, kom til min Person, drog hun en Seddel frem, holdt den i Haanden og læste meget distinkt: Monsr. Pontoppidan. Jeg maatte bede om Forladelse, at mit Navn blev hende til saadan Byrde, hvilket siden ofte re har modt mig, saa at jeg ønskede, min sal. Farfader ikke havde rettet sig efter dette Seculi Maade med at latinisere Navnene, men ladet det blive som det var efter hans Fædrenegaard, Broby. Alt, hvad jeg kan sige til hans Undskyldning er, at mange andre gjorde den Gang det samme, som sees af de Navne Lucoppidan, Aurimontan, Rosæfontan, Paludan, Posculan, Hortulan og flere deslige. Salig Geheimeraad og Oberjægermester

Gram har fortalt mig, at da høisalig Kong Christian VI. Anno 1735 sagde ham, han havde kaldet mig til Slotspræst i Frederiksborg, og blev spurgt, hvad det var for et fremmed og underligt Navn, var Hans Majestæt saa naadig selv at forklare ham dets Bemærkelse. Engang blev jeg af min Principalinde hensendt til en anden Dame af høi Stand, for at condolere samme over sin Gemahls Død, og da jeg, som en geistlig Person, vilde bringe en Compliment, der skulde smage noget theologisk, bedende Hendes Naade ikke sørge saasom Hedningerne, der efter Pauli Ord, have intet Haab, nemlig, at sees og sankes igjen, fik jeg en Compliment tilbage, som satte mig i Forundring, fordi jeg ikke vidste secreta Domus, nemlig: "Monsieur, I trøster mig ilde, og det Haab var mig liden Glæde;" hvoraf jeg maatte slutte, hun ønskede sig en bedre Bolig end den, hun ventede, at hendes Mand havde fundet. Den gamle Generalmajor Boye, som ved Marsklandenes Inddigning havde tilsat alle sine Midler og nu levede af Almisse i det fyrstelige Huus, endte den Gang sine Dage i en Alder af 84 Aar. Af hans Ord og Exempel fik mit Sind et levende Indtryk af verdslig Lykkes Forfængelighed og den Visdom, der er i at søge for alle Ting Guds Rige og hans Retfærdighed. Han var den første Døende, som jeg havde assisteret, og

fra den Dag af var jeg alvorligere end nogen Tid benmkt paa at fornye en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesum Christum. I samme Dage omgikkes jeg med et Par Studenter, som nylig vare hjemkomne fra det wittenbergske Universitet. Disse talede af Hjertets Fylde om de Tiders Controverser med Theologis Hallensibus som udraabtes for farlige Kjættere, under Navn af Pietister. Jeg sagde dem, mig syntes de Folk skede Uret, og lignede efter min Smag allermeest i vor Kirke dem, som Christus kalder Jordens Salt, beqvem til at imodstaae den Forraadnelse, som unægtelig herskede i alle Stænder, ja i Læreskanden ei mindre end nogen anden. Vore ulige Meninger gave Anledning til at jeg nøiere undersøgte de hallenssiske Controverser, og da fremfor nogen Tid blev bestyrket i mine forrige Tanker. Af den Anledning søgte jeg Omgang med en vis Præst der i Egnen, som meget var udraabt for Pietisterie. Jeg fandt i ham en god Mand, skjøndt noget for meget hengiven til den saa kaldte mystiske Theologie, paa hvilken jeg ogsaa fik nogen Smag, men fandt dog siden mindre Realitet deri end jeg havde ventet.

I Foraaret 1723 kom Hans høiprstelige Durchlauchtighed, min Prinds, endelig tilbage fra Kjøbenhavn med velforrettet Sag, da han var erklæret for

retmæssig Arving til begge Fyrstendømmer Plön og Nordborg, hvilket sidste ham og strax blev indrømmet; men det første, saasom hørende under keiserlig Jurisdiktion, blev endnu nogle Aar in sequestro, efterdi Hertugen af Rethwisch i Wien havde angivet sig som competent og nærmeste Agnat af Linien, men døde, førend Sagen blev udgjort. Da mit Herskab indrettede sin nye Hofstat paa Nordborg, saa strækkede sig den Forandring ogsaa til mine Omstændigheder. I Nordborg Bye var just et Capellanie vacant, og dermed vilde man forene en Hofprædikants Tieneste, som mig blev offeret. Men da jeg endnu aldrig havde forsøgt at prædike Tydsk, saa undslog jeg mig af Begyndelsen derfor, hvorover en anden Person blev kaldet. Denne bestod ikke in examine ministeriali, og efter et Par Maaneders Forløb kom Raden atter til mig. Mine Venner forstrkkede mig, det jeg ikke selv troede, nemlig at Sproget gjorde ingen Hindring. Herskabet sagde sig og at ville holde mig alle deslige Feil tilgode, og i det Haab tog jeg, under Guds Paakaldelse, mod denne første Vokation, ei uden Tillid paa den Høiestes Bistand, ligesom i Mistroe til mine egne Kræfter, ja allermeest til mit eget Hjerte, hvis Bedragelighed endogsaa ved alle gode Forsætter jeg allerede af mange Prøver havde lært at kiende, hvorfor jeg og, fra

nogle Aar af, ofte havde bedet Gud mere at hindre end befordre mit Kald til nogen Kirketjeneste, ifald han saae, jeg deri vilde blive ham utro; thi skjøndt jeg ved enhver Selvprøvelse befandt det, man kalder Vocationem internam, saavidt samme sættes i allerstørste Lyst og Drift til at handle Guds Sag og være hans Sendebud til Syndere, hvorimod intet veiede op i mine Tanker, saa dog havde jeg meget stødt og forarget mig over mange Geistliges uaandelige Sind, holdende for, at denne Stand, betragtet i Alminderlighed og efter de fleste Personer, i alle Lande og alle Tider, efter Kirkehistoriens klare Vidnesbyrd, havde gjort vel saa meget, om ikke mere end nogen anden, til at hindre det, den just var sat til at befordre, nemlig de saliggjørende Sandheders upartiske Kundskab og en ustrømtet Gudfrygtigheds Øvelse *). Min Overbeviisning herom gik saavidt, at jeg den Gang allerede havde opsat et lidet Skrivt under Navn af Præste-Præst ꝛc., hvilket jeg dog nogle Aar derefter befandt at være alt for umodent, og ikke nokſom grundet paa egen Forfaring, hvorover jeg

*) Her har Pontoppidan forglemt den vigtige Bemærkning: at Historien optager alle Anomalier, altsaa Præsternes Forbrydelser, men ikke hvad der er i sin Orden: al den Velsignelse, der bevirkes i Stilhed.

J. M.

deraf gjorde Jiden et Offer, særdeles da jeg saae det fattedes ikke paa Vidnesbyrd i adskillige andre Sprog blandt hvilke Værker: Laurentii: der Lehrer og Großgebauers Wächterstimmen aus dem verwüsteten Zion, var mig de vigtigste.

Den 23de Juli 1723 blev jeg i Nordborg Kirke ordineret af Senior Ministerii ducalis, sal. Herr Otho Frid. Brandt, Sognepræst til Hackensberg, hvor jeg siden blev hans Successor. Han grundede sin Tale paa de Ord: "I ere Jordens Salt," og indskjærpede mig ret hjertelig de Sandheder, som allerede vare mig betydelige. Mine tydske Embedsforretninger tabte efterhaanden og ved Øvelse deres første Vanskelighed. Denne var mig imidlertid saare gavnlig og jeg takker vor Herre derfor, særdeles i den Henseende, at det fremmede Sprog forpligtede mig til det, jeg siden stedse har gjort, jeg mener at skrive mine Prædikener. Dette er vel et Arbeide, men i mine Tanker fornødent til at undgaae i saa vigtig en Sag den Skjødesløshed, til hvilken vi alle fristes i nogen Grad, større eller mindre. En ganske frie og ubetænkt Tale, holdet paa den saa kaldte Methodo heroica, kan efter visse Omstændigheder have Sted in ore heroïs, forsynet med en god indvortes Fylde og lang Forfarenhed. Men at unge Prædikanter, alene i Tillid til en

levende Imagination og færdig Mund, skaane sig for den Umage at concipere deres Tanker ordentlig og grundig, er vist nok een af de Ting, som føre Guds Ord i Foragt. Den Stund, jeg endnu ikke havde begyndt min egen Hunsholdning, blev jeg ved at spise til Hove. Men da dette snart faldt mig besværligt og mit Hjertelag allerede var falden til Jomfrue Francisca Torverd, hvis Fader Hr. Peder Torverd, Sognepræst til Lundom og Hansted Menigheder i Jylland, ellers havde besluttet at udbede mig til sin adjungerede Successor, holdt jeg mit Bryllup med hende i bemeldte Præstegaard den 26de October, som var dies Episcopi Amandi, hvilken Dag havde cum nomine omen; thi vort Ægteskab var ved Guds Velsignelse af det allerkjærligste og venligste Slags, ligesom dets Anledning var intet andet end min Høiagtelse for hendes elskværdige Egenskaber, nemlig Gudsfrygt, Forstand og Læsning i mange gode Bøger, særdeles franske, hvilket Sprog hun baade talede og skrev saa færdig som faa af hendes Kjøn her til Lands. Imidlertid hoede denne Sjel i et saare svagt og skrøbeligt Legeme, som ved Meddynk og anden Besværlighed gav mig en god Øvelse i Taalmodighed. Hertil kom større Vanskeligheder og Embedsbyrder, paakastede af den onde Verden, som jeg daglig skulde vidne imod. Vel

mueligt, at dette ikke altid skede saa viselig og sagtmodig som en ældre og bedre forsøgt Mand i samme Omstændigheder kunde have gjort; dog mindes jeg ikke rettere end at have handlet hver Gang efter min allerbedste Indsigt og Overbeviisning med fast Forsæt at gaae ret frem efter Evangelio, og paa hvert Trin at befale Herren mine Veie. Til hans Forsyns Lov og Priis vil jeg ogsaa anføre nogle Exempler.

Det hændte sig Anno 1725 i Januar en Løverdags Aften, at et stort Selskab af Hofbetjentere gik ganske rasende mit Huus forbi med Skrig og Allarm. Jeg lod mig see for Vinduet i Haab om at standse dem lidet; men de bleve værre og gik ind i et Vinhuus tværs over for, hvor Natten blev tilbragt med saadan Overgivenhed, Skrig og Raab samt Skjelden og Banden, at hele Nabolauget blev hindret i sin Søvn. Da jeg næste Søndagmorgen kom i Slotskirken for at forrette Gudstjenesten, fandtes til min Forundring tvende af de allerryggesløseste, skjøndt fornemme Personer, at sidde der. Resten laae til Sengs for at sove Rusen ud. Ved at see de tvende faldt mig ind, hvad der staaer Joh. 1 om Satan, som indsandt sig i Guds Børns Forsamling. Med samme Indfald begyndte jeg min Tale, og straffede offentlig dem, som offentligen havde syndet til Menges Forargelse, men saae strax, at Ordet opvakte

ſtor Forbittrelſe hos de Skyldige, ſom gik hen at holde Raad med deres Kammerader om Maaden til at ſøge deres Hævn paa, og ſandt at ſige, ſaa var min Iver vel ikke heller ſaa tempereret, ſom den maaſkee havde været, hvis jeg ikke uformodentlig havde ſeet disſe Menneſker, umiddelbar efter deres raſende Ondſkab, indſtille ſig til Andagtsøvelſe ligeſom intet var. Dette deres og mange andres Begreb om Gudstjeneſtens opere operato, ſamt Mueligheden i at agere ſnart Djævel ſnart Guds Børn, førte mig meget i Harniſk, ſaa jeg gratulerede dem, at de ſadde ikke allerede i Helvede ꝛc. Deres Raadſlag mod mig bleve meget heftige, ſom jeg ſiden fik at vide. Nogle vilde ſtrax ſee mit Blod, Andre holdt raadeligere at forklæde ſig, og da give mig et Liv fuldt af Hug. Dette ſpurgte jeg vel, men troede det ei, indtil næſte Dag, da jeg fik et haardt Undſigelſesbrev tilſendt fra een af dem, ſom under haarde Trudsler krævede, at jeg pro concione ſkulde revocere mine Ord, ſaavidt ſamme vare hans Reſpekt fornærmelige. Jeg, ſom ikke vidſte mig ſikker paa Gaden, ſendte min Kone til Hendes Durchlauchtighed Fyrſtinden, ſom den Gang, medens hendes Søn var paa ſin udenlandſke Reiſe, foreſtod Alting, og lod hende vide mine Omſtændigheder. Herpaa bleve de Fornemſte af disſe Misfornøiede fremkaldte og dem

tilkjendegivet, at hvilken som understod sig at molestere mig egenmægtig over mit Embeds Forelse eller i andre Maader, maatte strax vente at faae sin Forlov af hendes Tjeneste. Da nu de fleste af det lystige Selskab herved begyndte at blive stille, holdt jeg mig stikker nok. Men een, nemlig Berideren G., et desperat og ret ryggesløst Menneske, kunde ikke stilles derved. En Aften gik han hen i Vinhuset, lige over for min Bolig og drak sig en Ruus til den Ende, at han med desto større Frimodighed vilde søge Hævn efter sit Forsæt. Ved hvert Glas, han drak, blev jeg skjeldet, bandet og truet med en Ulykke, og hvis jeg ikke sik den, vilde han drikke en Djævel i sig tillægemed hver Draabe Vin. Omsider slog han Glasset mod Bordet og løb dermed som en rasende Løve til mit Huus, bankede heftig paa, og blev indladt til min salig Kones største Forskrækkelse, hvilken skjulte sig i et Kammer oven paa, indtil han, efter at have søgt og spurgt med vred Hu efter mig, omsider gik bort med uforrettet Sag. Nu havde, til hans og min Lykke, Guds Forsyn føiet det saa, at jeg just den Aften ikke var i Byen, men kjørt paa min Kariol til een af Nabopræsterne. Kl. 7, da jeg var ventet at komme hjem, mødte mig Gaardsdrengen, med Efterretning fra min Kone om G.s Besøg i mit Huus. Hun lod bede, at jeg vilde stige af og

og udkræve Beviis paa hans Ord, saa meente han, jeg agerede per cuniculos, da dog Gud veed, hvi bemeldte Dame uden allermindste Tilskyndelse af mig stod selv paa at ville høre Beviis. Virkningen var, at min Collega hartad hver Søndag blev ved, at forkjettre mig og advare Menigheden mod nye fremmede Lærere. Gav Texten mindste Anledning til at handle om Vildfarende, saa skulde han synes at holde Christi Partie, men jeg at være den hykkelske Skriftkloge, Pharisæer og falske Prophet. Dette gik saavidt, at man talede derom i alle Selskaber, Almuen blev keed deraf og hans bedste Venner advarede ham, at Ingen fandt Behag deri, end sige Opbyggelse deraf. Udi Aftensangs-Prædikenerne havde jeg god Leilighed til at betale ham med lige Mynt efter Verdens Maade. Men mange andre Levende kunne vidne med mig, at det ikke skeede, deels fordi jeg vel vidste, han lod sig ikke sige, deels fordi jeg ikke mærkede nogen Trang til Forsvar, da Auditorium selv faldt paa min Side og yndede mig desto mere, fordi jeg med Flid afholdt mig fra al Modsigelse. Jeg negter ikke, undertiden at have følet nogen Fristelse dertil, naar Texten gav Anledning, da mig meditando indfaldt saadanne bidende og efter almindelig Smag sindrige Gjendrivelser, saa mine Fingre ligesom kløede efter at tegne dem i min Con-

cept. Men Gud veed, at jeg formedelst hans Raade undertrykkede den Lyst, som kjendte at være af en uren Kilde. I det Sted gik jeg nogle Gange til ham selv, og med venlige Ord forestillede de onde Følger af hans Omgang, bedende, at hvis han havde noget at udsætte paa mine Prædikeners Indhold, det samme maatte siges mig privatim til Advarsel, hvilket med al Tak skulde erkjendes af mig, som ikke tvivlede paa jeg jo kunde tage feil, men vidste hidindtil ikke, at have feilet i Lærdoms Reenhed, end sige fortjent at udraabes for en falsk Prophet. Med samme Bud sendte jeg et Par studerede gode Mænd af Menigheden til ham, nemlig Hr. Hofraad Junge og Hr. Secretair Pfaltz. Men hverken de eller jeg fik andet Svar end dette: "Jeg har jo ei nævnet ham; hvi tager han sig det til. Er han uskyldig, da gaaer det ikke ham an." I disse Omstændigheder skrev jeg en liden Traktat under den Titel: "Dialogus oder Unterredung Severi, eines pseudoorthodoxen Predikers, Sinceri, eines Stadtsekretairen und Simplicis, eines einfältigen Bürgers von der Religion und Reinheit der Lehre," hvilken den Gang visselig ikke var destineret til Trykken, men alene til at opklare de Tvivlsmaal, som nogle Fruentimmer og andre Ustuderede havde yttret i Samtale om Religionsforskjel, Kirke, Kjetterie, nye Lærdom o. s. v.

Medens dette roulerede in MSS. lod jeg trykke en anden liden Bog til almindelig Opbyggelse, kaldet: "Heller Glaubens-Spiegel, in welchem die Kennzeichen der Kinder Gottes vorgestellet werden ꝛc." Dermod bevægede min Collega sig vel ikke saa kjendelig, dog var han ikke heller aldeles vel tilfreds dermed, og da Bogen siden blev angrebet af en Rostockisk Magister, navnlig Jac. Sivers, i en Disputats: de fide salvifica, sub præsidio J. Weidneri, saa tilstaaer jeg, at have tilskrevet ham nogen Anledning, siden han havde studeret i Rostock og var der vel bekjendt; dog kan jeg tage feil deri og vilde ikke gjerne lægge ham uskyldig noget til Last. Saadelig søgte jeg i lang Tid at vedligeholde den Mands Venskab og en collegialsk fortroelig Omgang; thi med sine menneskelige Svagheder, som Ingen frietages for, havde han adskillige gode Egenskaber, hvilke jeg endogsaa er skyldig at rose. Veistuderet, veltalende, flittig i alle Embedsforretninger, godgjørende mod Fattige og i privat Omgang, ustraffelig var han, saa vi en Tid lang levede ret fornsiede med hinanden. Men da vore Tanker om den rette Application af de Ord: Orthodoxie og Pietet, aldeles ikke kunde rime sig tilsammen, og da han meente, Enkefyrstinden, som var Lutherst født, nok havde ladet sig overtale til at blive Lutherst igjen,

hvis jeg, ligesom han, havde negtet alle dem Salighedshaab, der ikke bekjendte sig til denne Religion, saa reiste sig deraf bemeldte Stridigheder. Over min tilforn anførte Thesis indhentede jeg imidlertid responsa theologica ei alene fra Ministerio ecclesiastico i Flensborg og Tønder, men ogsaa fra sal. Dr. Buddeo i Jena og det theologiske Facultet i Kiel, hvilke alle gave mig fuldkommelig Bifald, men disse ere alt for vidtløftige at anføre. Derimod holder jeg det ikke unødvendigt at tilføie de Attestata som af trende velstuderede Personer i Nordborg efter min Requisition bleve meddeelte angaaende min Lærdoms Reenhed og Rigtighed, saavidt de selv ofte havde været Vidne dertil *).

Naar en Lidende af det Slags finder saadant Medhold, eller og Forsvar af de Forstandigste og Bedste, da lider han ikke meget og behøver desto mindre Taalmodighed. Jeg fik ved den Anledning flere Venner, end ellers vare deutelige, blev derfor rolig og tog tiltakke med alle Modstøtelser, indtil Hans Durchlauchtighed Hertugen sidst i Aaret 1726 hjemkom fra sin udenlandske Reise. Da meldte jeg mig i det

*) Jeg udelader disse tre Vidnesbyrd om Pontoppidans Orthodoxie, De ere afgivne af den ovennævnte Pfaltz, af Rector scholæ David Jansen og en Stud. Theol. Ole Møller. J. M.

kyndelige Cancellie med Begjering, at min Sag maatte examineres, og hvis jeg befandtes uskyldig, skaffes alene Sikkerhed i Fremtiden. Serenissimus, som længst og bedst havde kjendt mig, holdt det for overflødigt, og bad mig saa meget mere at være rolig, siden han saae Leilighed til at skille os ad, da Senior Ministerii sal. Hr. Otto Fr. Brandt i Hakkenberg var død, og denne i alle Henseender fordeelagtigere Vokation blev mig naadigst offereret, ligesom den længe tilforn havde været mig tiltænkt. Da jeg nu skulde tage Afskeed fra Menigheden, tænkte jeg, det var engang Tid at vidne om min Uskyldighed, og tog Pauli Ord 2 Cor. II. V. 12. 13. "Da jeg kom til Troas at prædike Christi Evangelium, og mig var opladt en Dør i Herren, havde jeg ingen Roe i min Aand, fordi jeg fandt ikke Titum min Broder, men jeg tog Afskeed med dem og foer ned til Macedonien." Uden mindste Retorsion eller Tegn til personlig Fortrydelse bevidnede jeg min Afsky for theologiske Controverser at drive paa Prædikestolen, forsikrende Menigheden, at min Frygt for dens Anstød var det, som saa længe havde bundet Munden paa mig til eget Forsvar, da jeg haabede at være aabenbar for Gud, saa og i deres Samvittighed, følgelig turde de efter min Bortgang ei tage den Lærdoms Sandhed i Tvivl, som de i nogle Aar

havde hørt af mig. Dette var ei i Slottets men i Byens Kirke, derfor holdt min Collega næstfølgende Søndag ligesom en ny Kirkevielsesfest og bad Menigheden med sig takke Gud, som havde renset både Prædikestolen, Skriftestol og Altar fra Urenhed osv. Kort derefter skulde Hr. H. C. Brandt, som siden min Antecessoris Død var bleven Provst, forrette min introduction i Hackenberg Kirke, da hans Tale gik ud paa Forskjellen imellem Hykle og Tugtemestere i Christo, skjøndt min nye Menighed derved ikke tabte sin Fortroelighed til mig. Imidlertid forvoldte hans vedvarende Animositet, at jeg siden lod trykke den tilforn omtalte Dialogum Severi, Sinceri et Simplicis, som længe havde rouleret skreven, og skjøndt den begjerlig blev optagen, saa alle dens Exemplarer i faa Uger bleve distraherede, tilstaaer jeg dog gjerne, at dens Publication siden ofte har fortrudt mig, ikke for dens egentlige Indholds Skyld, saavidt samme var theologisk, thi deri har jeg i denne Time ikke forandret mine Tanker, men deels fordi man af mine Ord gjorde den Applikation paa visse Personer, som Gud veed jeg selv aldrig havde gjort, skjøndt jeg saae, den lod sig nogenlunde gjøre ved en partisk Fortolkelse; deels ogsaa fordi dens Methodus dialogistica gav Anledning til en temmelig munter og skjemtsom Skrivemaade,

hvilken in re tam seria kunde synes nogle Læsere lidt letsindig.

Quid simulasse juvat, semel insanivimus omnes.

Dette siger jeg har fortrudt mig selv, ligesaa meget som en Deel Læsere have fundet Behag deri. Men at den skygtige Piece ikke ansaaes for heterodox i salig Confessionarii Lintrups Øine, som ellers holdtes for temmelig grantsende in puncto orthodoxiæ, det blev Adversarius vaer, da han vendte sig til denne Mand med sin Klage og fik Afvisning. For at naae sit Maal paa en anden Vei, optog han et nyt Klagemaal derover, at jeg ved min Ordination, ikke var bleven vinculeret paa samme Maade som han og øvrige Membra Ministerii Ducatus Nordburgensis, forstaae: jeg havde ikke aflagt nogen Eed paa den i Tydskland symboliske Bog, kaldet Formula Concordiæ. Hertil svarede jeg, at den danske Lov, hvilken under min Herres Farfader, Hertug Augusto, var indført saasom eneste Rettesnoer i Fyrstendømmet Nordborg, foreskrev i slige Tilfælde intet andet end Symbolum Nicænum et Athanasianum, Confessionem Augustanam og Dr. Luthers liden Catechismus. At han eller Andre havde besvoret Formulam Concordiæ, var en Forseelse, grundet derpaa, at da Regjeringen tilforn havde vovet i Pløen, saasom liggende i det egentlige

Holsteen og under tydsk Ret, saa havde deres Ordinator, den plönske Superintendent, forpligtet dem paa den der brugelige Maade. Mig var ved min Antagelse intet anmodet, som jeg jo præsterede, og ved Haandrækning, efter den der brugelige Sædvane, forsikrede den forstelige Amtmand Wassmuth at holde som en ærlig Mand. Bilde man nu efter 4 Aars Forløb paalægge mig et nyt Vinculum conscientiæ, da erkjendte jeg det ikke for antageligt, med mindre man først overbeviste mig, at have lært mundtlig eller skriftlig noget, som var stridende imod den danske Kirkes bemeldte Symbola; videre gik jeg ikke, og protesterede imod al ubillig Samvittighedstvang, den jeg ikke agtede at underkaste mig. Derved blev det, indtil i Begyndelsen af Aaret 1728, da den fyrstelige Hofraad Vogt kom fra Kiel til Nordborg, og ved andre Sagers Afgjørelse fik Commission paa at bilægge den Trætte imellem os begge. Dette forsøgte han den 5te Januar ved mange Forestillinger, som vare overflødige hos mig, da jeg søgte ikkun Fred og alene agerede defensiv under uforskyldte Angribelser, for hvilke jeg end aldrig havde begjært mindste Satisfaction, men alene Fred i Fremtiden. Hofraaden spurgte dernæst, om jeg ikke for Enigheds Skyld ville fyldestgjøre Hr. H. C. Brandts Paastand og antage Formulam Concordiæ. Jeg svar-

rede, som tilforn er meldet, og holdt det for at have Skin af en Fornærmelse, hvis jeg nu skulde afsægge nogen ny Eed eller Forpligtelse, det jeg aldrig gjorde, med mindre det kunde skee per quatenus. Nei, sagde min Contrapart, paa den Maade kan jeg og antage den tyrkiske Alcoran, saavidt deri er noget sandt og godt. Dette tilstod jeg gjerne; men blev ved min Paastand, og forsikrede at alle Anordninger bleve frugtesløse. Herpaa sagde Hofraaden, at Serenissimi Villie var, vi skulde ikke ende den Forretning uden Freds Stiftelse, følgelig maatte jeg underskrive Protocollen med saadanne Ord som min Samvittighed tillod mig. Dette gjorde jeg, og mine Ord vare disse: Consensum præbeo libris Symbolicis quatenus illi Sacræ Scripturæ. Hermed gave vi hinanden Hænder coram Protocollo, og Hofraaden tegnede, at Alting var afgjort. Denne Fred varede endnu kortere end den Rokkildske; dog blev den aldrig brudt paa min Side, men som det gaaer med enhver saa kaldet palliativ Kur, da brød Saaret strax op igjen, efterdi det ikke var grundigen sonderet og helbredet, eller Sagen selv, nemlig min Lærdoms Rigtighed, ikke, som jeg ofte begjærede, kom til Examination. Næste Dags Morgen, som var den 6te Januar, indgav pars adversa sin skriftlige Protestation mod det Aftenen tilforn sluttede

Forlig, saavidt samme efter hans Paastand skulde have havt til Grund de symbolske Bøgers edelige Antagelse non per *quatenus*, men per *quia* consentiunt cum S. S., og jeg deklarerede tillige skriftlig, at jeg ikke kunde eller vilde indgaae nogen videre Forpligtelse. Serenissimus resolverede, at mig intet videre i den Sag skulde anmodes, og paalagde os begge at holde Fred. Da jeg nu saaledes bestandig skulde ansees som en mistænkt Mand, og ikke kunde naae den Undersøgelse, som jeg adskillige Gange skriftlig og mundtlig havde anholdt om, ja i dens Formodning lang Tid, da Hertugen var udenlands, havde tiet stille til mange offentlige Criminationer, saa skede det, at jeg lod den omtalte Dialogum trykke, hvilket vel justificerede min Orthodoxie, men kunde ikke gjøre det uden at forestille Contrarium som daarligt. Herover besværede sig Provsten, som applicerede paa sig langt flere Urimeligheder, end min Intention medførte, da under Severi Navn afmales en outreret Nidkjærhed i fuld Størrelse og med langt flere Ingredientser end de som i Nordborg vare forefaldne; thi ved at concipere det, mindes jeg, at have forestillet mig blot og alene personas individuas, men sensu complexo alt det, som svarede til Severi, Sinceri og Simplicis Navne, efter Andres saavelsom min egen Forfarenhed. Imid-

lertid tilstaaer jeg, det havde været visere gjort, aperte og ligetil at forsvare sig, naar Noden udkrævede det. Men min Afsky for de fleste theologiske Stridsskrifter, saasom for Guds Kirkes Pest og Plage, forvoldte, at jeg hellere gjorde det indirekte, og da tog Anledning til at udstrække den pseudoorthodoxe Vidskjærheds Grændser noget videre end den nordborgske Controvers just udkrævede, skjøndt den vrange Vidskjærheds Væsen i Almindelighed havde tilladt mig, med Sandheds Grund at skrive langt mere. Da nu derover blev klaget, og den fyrstelige Hofraad Vogt efter nogle Maaneders Forløb blev communiceret til at fremme mine causales, svarede jeg baade skriftlig og mundtlig: 1) at som jeg først længe taalmodig havde taget mod saadan Forkleinelse, som de indhentede responsa theoolgica og testimonia auditorum viste at være uforskyldt; 2) da jeg saa mange Gange havde bedet om ordentlig Undersøgelse, hvortil Ingen uden jeg selv havde Lyst og Frimodighed; 3) da jeg med al min justifications Opofrelse havde indgaaet Forlig 5te Januar, men samme Forlig Dagen derpaa var bleven kuldkastet ved adversarii ad protocollum indsendte Protestation og Paastand, at jeg endnu skulde lade mig forpligte til al Indholden af Formula Concordiæ, uden mindste Restriction, saa fandt,

jeg mig overflødig befoiet til at fremlægge i bemeldte pseudonymiske Skrift: hvad jeg troede og hvad jeg nægtede i den Materie om deres Salighed, som ikke bekiende sig til den lutherske Religion, men dog frygte Gud.

Kort derefter blev Landets Regjering omskiftet, da Hertugen af Rethwisch døde, og det fyrstelige nordborgske Huus kom til Possession af det plönske Fyrstendom, overladende derimod sin nordborgske Andeel til Hans Kongl. Majestæt i Dannmark, saalgelig den geistlige Jurisdiktion til Biskoppen i Odense. Denne sidste var paa de Tider sal. Jacob Lodberg, der ved een og anden Leilighed viste sig at være min Ven, ligesom mine Nabopræster samtlig levede i største Fortrolighed og Aands Enighed med mig og jeg med dem til fælleds Fornøielse og Opbyggelse. Denne at vedligeholde stiftede vi siden et lidet Societet, og vedtoge at samles maanedlig een gang hos hverandre alternativ, ei for at gjæsterere, som blev plat forbuden, men en hald Dags Tid først at overlægge, hvad Enhver fandt tienlig til gad Orden og Guds Riges Udbredelse i vore Menigheder efter Anledning af de Casus speciales, os kunde forekomme; dernæst at meddele hinanden, hvad Nogen af os siden sidste Samling havde læst mærkværdigt, saa at mange kunde profitere af eens Observationer, og

endelig at gjennemgaae et Compendium theologicum med fælleds Overlæg, da det skulde staae Enhver frit for at fremføre sine Dubia uden Frygt at graveres med nogen suspicion af vrang Lærdom, al den Stund vi samtlig holdt os alene til det faste prophetiske Ord. Jeg beklager, at denne Vedtægt efter min Translokation fra Hakkenberg ikke blev fortsat, da den gav os samtlig baade Opmuntring og Oplysning, men, saavidt jeg mindes, aldrig Anledning til nogen Trætte eller Forargelse. I dette mit hakkenbergske Kald levede jeg paa ottende Aar saa fornøielig og vel, at jeg regner den Tid for mit private Levnets allerbedste Dage. Det ganske Eiland Alsø er at regne blandt de saa kaldte Insulas fortunatas, baade hvad Skjønhed og Frugtbarhed angaaer, og af alle Præstegaarde holdtes min for den bedste paa Bygning, Avling, Skov og Hauger, hvilke min sal. Formand meget vel havde holdt vedlige, og derhos viist sig ei mindre en omhyggelig Planter in vinea Domini. Ved Kirken, som havde sine 5 Landsbyer liggende omkring sig, hver paa et Kanonskuds Længde, havde jeg endda til Hjelp en residerende Capellan, navnlig Hr. Joh. Brandt, en from og gudfrygtig Mand, som efter sin Formue arbeidede trolig med mig til eet Maal. Om Sommeren samledes Elskere af Guds Ord i Eftermiddagstimerne

til Kirken for at høre en Bibellæsning med korte Forklaringer, og om Vinteren indfandt sig samme i mit Huus. Ved denne Leilighed afholdtes Nogle fra Kroegang, og jeg fik og Anledning at kjende visse Menighedslemmer desto nøiere, særdeles, da jeg bad dem, som vilde næste Løverdag gaae til Skrifte, at melde mig det i Søndagstimen, saafremt de havde noget særdeles Anliggende, hvilket ikke bekvemmelig kan afhandles i Skriftestolen, og fandtes der da i Menigheden nogle ret ordentlige og vel oplyste Christne, andre som ikke vare langt fra Guds Rige. Jeg søgte at omgaaes dem snart broderlig, snart faderlig. Nogle vare istand til at lære mig mere, end end jeg dem, og deres Omgang gav mig ofte megen Opmuntring. Imidlertid mødte mig ogsaa paa dette behagelige Sted een af de allerførste Gemytslidelser, ved min første sal. Kones Død, som tildrog sig den 30te December Anno 1730, og havde mange singularia, som ere for vidtløftige at opregne. I Begyndelsen tænkte jeg, det var mig umueligt efter den Dag nogen Tid at blive ret hjerteglad, men saae siden, at den Haand, som saarer, veed fuldkommelig at læge igjen. I næste Foraar gjorde jeg en Reise til Kjøbenhavn, deels for at besøge nogle Venner, deels for at forslaae mine melankolske Tanker. Mod Vinteren lettede den gode Gud min Sorrig ved at

beskjære mig en nye Ægtemage. Hendes Navn var Helene Danielsen, den Kongl. Husfoged til Sønderborg Slot og Amt Peter Danielsens Datter, med hvilken Guds Forsyn tilvendte mig den Glæde, jeg hidindtil ikke havde kjendt af Forfaring, nemlig at have Børn. Hun lignede den Første, saavel i naturlig Fromhed som sand Gudsfrygtighed, men ogsaa i en slet Helbred og meget skrøbelig Legems Constitution, hvorimod vor Herre ikke lod mig selv friste nogen synderlig Sygdom, hans Navn være for denne og alle andre hans utallige Velgjerninger Lov og Tak. De Beseglinger, som Guds Naade havde givet mig paa mit Hakkenbergske Embede, heftede mit Hjerte saa kraftig til den Menighed, at jeg ligesaa lidet ønskede som ventede nogen Tid at skilles fra den. Dog skede dette Anno 1734 den 19de Novbr., ved et Kongl. Kald til Frederiksborg Menighed i Sjælland. Men førend det kom dertil, gik noget for, som jeg ikke kan lade umeldet. Aar og Dag tilforn var det ligesom Gud begyndte at gjøre mit Hjerte løst fra et saa behageligt Sted, uden at jeg vidste mindste Grund dertil. Naar jeg stod paa Prædikestolen, var det ligesom mit Sind havde sagt mig, at jeg ikke længe skulde betræde den, og Alting blev mig Dag for Dag fremmed. Endskjøndt jeg nu bekymrede mig herover, men aldrig udlod

mig med eet Ord derom til noget Menneske, saa kom dog ved Mikkelsdagstid en særdeles gudfrygtig Bondekone, ved Navn Anna Jeppes, til mig med de Ord: "Kjære Fader, for Guds Skyld gjører alt, hvad I kan til Opbyggelse, den Stund, I er her; thi det varer ikke længe saa maatte vi Edee, derfor bruger Eders korte Tid, at endnu nogle Syndere maatte omvendes." Jeg vilde vide Grunden til hendes Spaadom; den vidste hun ei selv, men græd og sagde det-bares hendes saa for. Naar hun tænkte paa mig, sagde hendes Hjerte, at jeg snart gik bort, ved hvad Vei vidste hun ikke, men hun skulde og maatte opmuntre mig, som sagt er. Dette havde hun ofte tilforn gjort, uden at beraabe sig paa et Motiv af Skrømmiske. Skulde jeg (som daglig skede eegang) reise til Flensborg, da kom denne Kone, som var een af de retsindigste Christne, jeg nogen Tid har kjendt, og bad mig aagre med mit Pund, blandt Fremmede saavelsom hjemme, og vogte mig for mindste Uforsigtighed, efterdi Mange saae paa mig og ventede meget af mig. I Begyndelsen af Aaret 1734 begyndte jeg at troe hin Spaadom; thi da jeg snarere kunde have ventet Ordre end det Bud, fik jeg Brev fra Hofprædikant J. B. Bluhme, som lod mig vide Hans Kongl. Majestæts allernaadigste Villie var, at jeg ufortøvet skulde komme over til

Kjøbenhavn og holde en Prøveprædiken. Dette maatte skee, skjøndt ved en meget besværlig Reise over begge Bælterne i strængeste Vinterstid. I Frederiksborgs Slotskirke prædikede jeg første Gang Dom. Septuages. til Aftensang, og fik Ordre at prædike anden Gang sammesteds paa Fastelavns Søndag. Derpaa begjerede jeg Forlov at reise hjem igjen. Den gode Mand, som havde forskrevet mig, sagde: "det kunde skee, men jeg maatte snart vente at komme tilbage; thi Hans Kongl. Majestæt havde i Sinde at sætte mig som Slotspræst i Frederiksborg." Dette bad jeg ham indstændigst, at deprecere, forsikrende, at jeg i ingen Henseende var tjent med noget Bytte, og at, da han protesterede al Venskab og Godhed for mig, saa begjerede jeg derpaa ikkun denne Hovedprøve, at han vilde bringe Hans Kongl. Majestæt paa andre Tanker. Dette forsikrede han mig siden, troeligen at have gjort et Par Gange og derved opholdet Sagens Execution. Men see! hvad Gud vil have frem kan Ingen forhinde. Ved Mikkelsdagstid i samme Aar lod den sal. Herre ham kalde, og gav ham ikke Tid til nogen ny Indvendding, men sagde, saasnart han var trædet ind i Gemakket: "Skriver til Præsten i Hakkenberg og lader ham vide, han skal komme herover igjen og være Slotspræst i Frederiksborg." Dette Brevs

Besværelse geleidede sig med en allerunderdanigst Memorial til den hsisal. Konge, takkende hjertelig for de naadige Tanker, Hans Majestæt kunde have fattet for mig; men forsikrede, at intet andet end Hans Majestæts Befaling kunde drage mig fra min nærværende Station. Skulde det endelig være, da bad jeg alene om den Naade, at Menigheden, som jeg forlod, maatte igjen forsynes med en Mand, om hvilken kunde haabes, at han vedligeholdt og fremmede den Sandheds Sæd, som der stod i Grøde; til hvilken Ende jeg understod mig at foreslaae som Successor min Svigerson Hr. Ludvig Wegersleo, den Gang Feldpræst ved et af de Kongl. Regimenter, som da stode i Keiserlig Tieneste ved Rhinstrømmen: Dette accorderede den sal. Herre strax, paa det jeg maatte være desto villigere til at komme, og saa blev mig tilsendt mit Kaldsbrev, dateret den 19de Novbr. Med stor Bevægelse paa begge Sider toges min Afsked fra Hakkenberg strax efter Nytaar 1735, og da min sal. Kone, som lavede til Barsel, ikke paa den Barsens Tid kunde antræde Reisen, ikke heller vor Huusholdning saa hastig opbrydes, forblev hun der indtil Foraaret. Jeg holdt min Antrædelses-Prædiken i Frederiksborg Dom. Sexages. og fandt strax, at Herren ogsaa der havde opladt mig en Dør i Manges Hjerter, skjøndt Fienden stillige mødte med

et Vanrygte om en nye Troe og farlig Lærdom, hvorom just i de Tider gik stort Rye og Rygte i alle danske Provindser. Saa jeg drog fra Halkenberg, kom eenfoldige Mennesker til mig mere end een Gang, med det Spørgsmaal: om det var sandt, at en nye Troe skulde indføres og den gamle Troe tages fra dem *), hvortil jeg pleiede at svare: "Den Frygt maatte drive dem desto mere til at vaage over Troen og tage vare derpaa, men ogsaa først prøve sig, om de havde i Hjertet en god gammel Troe, og ikke en Sikkerheds-Overtroe. Var det Sidste, da skulde de ikke holde paa den, naar en bedre Troe tilbød sig og havde Gud allerede begyndt det Gode i dem, da vilde han ogsaa fuldkomme det indtil Christi Dag." For at skaffe mig Sandruheds Credit i Frederiksborg og nedslaae alle stridige Tanker, fandt jeg hver nødvendt ikke alene at tage Bibelen med mig paa Prædikestolen, og deraf at forelæse i Sammenhæng det, som tjente til Sandheds Overbeviisning, men ogsaa at bruge hertil den i Sakristiet staaende gamle Resenii Bibel med et forslidt Bind, da man ellers havde holdt det for Waisenhuus Bibelen, som anskaffes for meget farlig, ligesom adskillige opbygge-

*) Disse Rygter hængte sammen med Forberedelserne til Confirmationens Indførelse. J. M.

lige saaae Bøger, paa hvis Titelblad jeg afklippede de Ord: Trykt i Waisenhuset *); naar jeg deraf uddelede nogle Stykker til Vankundige, som vare de fleste i min Menighed, helst efterdi Antecessor Hr. Isac Grundtvig i nogle Aar havde været saa gode som affindig, og ikke istand til at skaffe nogen Opbyggelse, da han ellers havde været en from Mand. Anledningen til hans Hjernes Forvirrelse var en Indbildning om Unaade hos hoisalig Kong Frederik den Fjerde, fordi Hans Majestæt engang paa Frederiksborg slyttede sin Stoel tilside, da der sandres Trækvind i Gemaksdøren, hvilket Hr. Grundtvig, som stod og prædikede i Forgemakket, ansaae som Tegn til Mishag over hans Ord. Kongens Naade gik saa vidt, at Hans Majestæt baade selv og ved Andre forskrebe ham om det, som var tvertimod, ja virkelig gav ham adskillige Naadesbevisninger, men alt forgjæves. I Hans Excellence sal. Geheimeraad og Overjægermester Gram, saa som Amtmand paa Frederiksborg, fandt jeg en sær deles Patron og Velynder. Han var Reformert af Religions-Bekiendelse, men derhos i Sandhed en Christen fremfor Mange, og søgte al Leilighed til at

*) Den daværende Præst ved Waisenhuset, E. Evald, var nemlig mistænkt af Almuen, som vitterlig Pietist.
J. M.

ere Gud, ligesom Gud ogsaa ved en kjendelig Haand antog sig ham og holdt hans Credit vedlige midt i alle Forandringer. Dette tilskrev nogle Misundelige hans Politik, men efter det som jeg veed deraf, tilskrives det snarere en Omgang saa reen og redelig, at de Kongl. Herskaber, blandt hvilke han ofte blev brugt i vanskelige Commissioner og ubehagelige Ærinder, selv overbeviste om hans redelige Behandling.

Denne gode Herre var det uden Tvivl, som først gjorde mig personlig bekjendt hos Hendes Durchlauchtighed den sal. Fru Markgrevinde af Culmbach, hvilken kort efter at Hoffet havde taget sin Sommersejour paa Frederiksborg, lod mig kalde til sig, og i en meget naadig Samtale blandt andet spurgde mig om Aarsagen, hvorfor mange Geistlige selv, som skulde glæde sig ved Kongens Iver for Guds Sag, ansaae Alting med ganske andre Øine og optog det Allerbedste saasom det Allerværste. Jeg maatte svare, at det, som de frygtede for, var virkeligt Ondt, nemlig Hyklerie og Sværmerie; men at de feilede i Applicationen heraf, det maatte man holde deres Præjudiciis tilgode. Al Forandring, skjøndt hensigtet til Forbedring, var Mistænkelse underkastet, og Forsarenhed var det eneste som med Tiden kunde give andre Tanker, hvilket Hendes

Durchlauchtighed gav Bifald, og blev ved at tale saa christelig, at jeg fattede høie Tanker om hendes Maadelys og dybe Indsigt i Guds Riges Sag. Den korte Tid, jeg var i Frederiksborg, forefaldt adskillige bedrøvelige Casus med Selvmord og andet, som jeg forbigaaer, undtagen dette ene, som var bedrøveligt og latterligt tillige, nemlig at jeg paa een Dag tvende Gange maatte copulere et Par Ægtefolk, da Brudgommen ved Bryllups-Maaltidet var kommen i Trætte med sin Brud, stod op og truede at gaae bort, saa hun aldrig skulde see ham mere, hvorover jeg blev hentet for at styre ham tilrette, som endelig skede, skjøndt med Vanskelighed. Mit Boehuus, hvilket længe havde været ligesaa brøstfældigt som Menighedens aandelige Tilstand, fik jeg grundig reparereret, men maatte derover boe i temmelig aabne Værelser, og sankede af Trækvind et Flod, som kostede mig nogle Tænder af Munden. Knap havde jeg faaet denne Boelig istand, før den igjen maatte forlades; thi den 12te Novbr. skrev Ober-Hof-Marschallen mig fra Kjøbenhavn: Hans Majestæt havde allernaadigst behaget at kalde mig til sin danske Hofpræst, og jeg maatte rette min Leilighed efter at komme saasnart mueligt. Den 25de i samme Maaned blev mit Kaldsbrev udfærdiget, og jeg maatte kort efter tage Afskeed i Frederiksborg for at flytte

min Vocpæl til Kjøbenhavn. Her holdt jeg min Anmeldelses-Prædiken Dom. IV. Advent. over de Ord: "Jeg er hans Røst, som raaber i Ørken, bereder Herrens Vei." Over Aar og Dag havde Menigheden ikke havt nogen dansk Hofpræst, nemlig siden Confessionarius Fraunen uformodentlig fik sin Afsked med 1000 Rdlr. Pension, og da denne Mands Fata af Nogle ansaaes som et Slags martyrium, saa vare Mange nysgjerrige efter at vide, hvad Partie, jeg tog i de meget kritiske Kirketider. Derover fandt jeg det fornødent i min første Prædiken at protestere mod alle menneskelige Partier og Fabtioner, eller hvad som smagte af et sekterisk Væsen, forsikrende, jeg vilde stræbe som Herrens raabende Røst, at repetere Ordet efter hans Mund, saaledes som jeg, efter min bedste Indsigt, fandt det anteignet i Propheternes og Apostlernes Skrifter. Hændtes det mig, som et Menneske, at fare vild i nogen bestydelig Sag, da ønskede jeg heller at blive stum paa Prædikestolen, end forvilde deres Samvittighed, som jeg skulde veilede. Denne Sinceration syntes Nogle altfor stærk, og i visse Tilhøreres Øren lidt formastelig. Andre vare desto bedre tilfreds dermed, og sal. Fruen Hofmesterinde von Holstein, som holdtes for en lærd og tillige meget orthodox Dame, understøttede kort efter min Credit med sit Vidnesbyrd

om Lærdoms Nigtighed, som paa de Tider blev tagen i Tvivl hos en ubekjendt Lærer, naar han med megen Eftertryk vidnede om Helliggjørelsens høie Fornødenhed, hvilken af dem, som ei vidste, eller vilde vide bedre, blev udraabt for Pietisterie. Imidlertid saae jeg strax en Prøve paa den Fordeel, Satan søger i at tilstoppe Menighedens Hjerter for en ubekjendt Lærers Ord, om ikke ved eet saa dog ved et andet Slags Vanrygte. En Dame af Kjøbenhavn, som havde nogle Bekjendte til Hove, sagde dem i Øret: "Den nye Hofpræst, som kræver saa meget af Eder, har ikke altid selv været saa alvorlig. Jeg er kjendt i hans Fødebye, og veed, han var i sin Ungdom saa ryggesløs, at han endog slog sine egne Forældre." Dette maatte nødvendig forarge Mange, som troede det. Jeg vidste intet deraf, førend da jeg efter et Aars Forløb sagde engang i et Selskab, at baade Fader og Moder vare mig fradøde i min Barndom. Saadant syntes underligt for dem, som troede hiin Frues Ord. De fandt det værd, at erkynde sig om mine Forældres Død, og sagde mig siden, hvad ugrundet Mistanke de havde havt, og jeg fortæller dette alene som et Exempel paa, at den gamle Løgner med en færdeles Lyst søger at forvirre dem, hvis Embede det er, at forkynde ham og hans Fiendes Sag med Frimodighed.

Som jeg i de første fire Aar var eene dansk Hofpræst, og ikke førend 1740, da den nye Slotskirke paa Christiansborg kom istand, fik sal. Hr. H. J. Bang til Medhjælper, saa bleve mine Embedsforretninger mig temmelig til Byrde, særdeles da jeg desforuden ved kongelig Bestalling af 2den Decbr. 1735 blev sat til Meddirekteur i Fattigvæsenets Commission under Hr. Geheimeraad Lerches Præsidio. Saa og siden efterhaanden i flere Bisager og Forretninger, som del havde deres Vanskelighed, men ogsaa tjente mig tilgode i den Henseende, at jeg ikke engang fik Tid til Indslættelse i nogen vidtloftig Bekjendtskab med kjøbenhavnske Indbyggere, undtagen de, som jeg paa Embeds Vegne havde at handle med. For Resten levede jeg saa eenlig og roelig, som det ikke havde været i Kjøbenhavn, brugende mine øvrige Timer til at samle og udarbeide hvad der hørte til den danske Kirkehistories Oplysning, paa hvilken allerede var gjort en temmelig Begyndelse i Hakkenberg, men saae siden, at jeg ikke havde bragt det ret vidt deri, hvis ikke Guds Forsyn havde ført mig til rigere Kilder i de kjøbenhavnske Bibliotheker og Archiver, af hvilke jeg, efter Kongl. allernaadigst Tilladelse, maatte udsøge, hvad som tjente til mit Øiemærke. Alt dette at excerpere med egen Haand faldt mig umueligt; derfor saae jeg mig om efter en

god Amanuensis, som havde judicium historicum, og fandt samme efter Ønske i Mons. Christian Frederich Wadskjær, siden Professor P. O. ved det forsiske og nu ved det kjøbenhavnske Academie, hvilken 2½ Aar var i mit Huus og gjorde mig saa velsom publico god Tjeneste. For at kunne vaage og arbeide til Midnat eller derover, naar mange Prædikener indfaldt, som jeg var ene om, drak jeg nogen Tid Kaffe om Aftenen, men fandt mig snart svækket ved den Levemaade, uden at see nogen Forandrings Mulighed; thi om Dagen havde jeg idelig Overhæng, meest af Sollicitanter, som vare vante til at addressere sig til Hofpræsterne, endogsaa i ganske fremmede, ja urimelige og umuelige Sager. Disse viste jeg bestandig fra mig, og var bange for at blandes i fremmede Bestillinger. Men det hjalp lidet eller intet. Knap kunde jeg sætte mig med at læse eller concipere, førend een eller flere vilde tale med mig, da et høfligt Svar var det mindste, jeg kunde slippe med. Naar jeg kom op igjen, fandt jeg vel min Bog eller Pen, hvor jeg havde lagt den, men mine forrige Tanker vare sjelden saa lette at finde, og derover nødtes jeg at bruge Natten. Denne Uorden klagede jeg for sal. Justitsraad Dethardinq, Professor Medicinæ, og min særdeles gode Ven. Han gav mig et Raad, som jeg strax fandt Aarsag til at

takke ham for, nemlig mine Timers Udskillelse og ordentlige Beskikkelse, om Eftermiddagen til at tale med enhver, men om Formiddagen at blive paa mit Kammer. Af Begyndelsen frygtede jeg vel for Uvillie hos enhver, som maatte gaae bort og komme igjen; men efter kort Tid vidste man min Regel; ogsaa fandt jeg mig ret roelig og vel derved. Bemeldte Hr. Detharding har jeg endnu i anden Hensigt at takke, næst Gud, for Hilsen og Livsforlængelse, da han med god Grund fraraadede mig operationem chirurgicam paa en Knude, som længe havde sat sig i min Nakke, og som en habil Operateur nibbed sig at skaffe mig af med, hvorimod Herr Detharding, efter adskillige Exempleers Forfarenhed, sagde, at da den laae lige over den store Brandaare, maatte jeg ventelig omkomme under Operationen, hvorfor hans Raad var, at eftersom jeg fandt ingen Smerte deri eller Vanheld deraf, siden den sad, hvor den letteſt kunde skjules, saa skulde jeg ikkun lade den umolesteret, ligesom den mig, og jeg kunde tage den med mig i min Grav, hvilket ogsaa blev Slutningen. Bemeldte Knude er en tumor systicus, hvilken Anno 1724 tog sin Begyndelse paa een Nar, blev strax saa stor som en liden Hasselnød, efter et Aars Forløb lignede den en Valnød, og 1734, da jeg blev kaldet til Frederiksborg, var den saa stor,

at jeg knap kunde spænde over den med fuld Hånd. Derved er den siden bleven, og jeg har de sidste 20 Aar ikke kunnet mærke mindste Forsøgelse eller Forandring, ikke heller nogen Følelse deri, undtagen ganske sjælden, maaskee een eller anden Gang om Aaret mod stort Veirskifte. I Begyndelsen tænkte jeg, den havde spaaet mig mine Dages Forkortelse, eller og efterhaanden at blive bicepa. Men lovet være Herren, at han nu i 30 Aar har ladet mig bære den, som en meget taalelig Byrde, og derimod fritaget mig for mange andre skadelige Tilfælder. Da dens udvortes Dele ere faste og formodentlig meest bestaaende af Kjød, saa bruger jeg ingen anden præcaution derved, end at holde den i maadelig Varme ved et Bind, som apteres derefter. Det Slags Vanskeligheder, som gemeenlig gjør en Hofpræstes Embede tungest, nemlig: at see sin Prædiken med Dienlyst, Kjødslyst og Livets Overdaadighed aabenbarlig foragtet, eller i det mindste tilsidesat ved en daglig triumpherende Øvelse af hine herskende Laster, mødte i mange Aar ikke paa min Embedsvei. Da det hedde: Regis mi exemplar etc., saa lignede Hoffet paa den Tid mere et Kloster end et et Kongeligt Hof. Men som i Klosterne, saa og her: Mange havde intet mere end Gudsfrygtigheds Skin med Kraftens Fornægtelse. Nogle Tilhørere mærkede jeg at være i Grun-

den vrede og bistre paa den stille Levemaade, saa de underhaanden og blandt sig selv daglig knurrede derover, og, saavidt de kunde, søgte Leilighed at slaae Gjækken løs. Andre af samme Sind viste mere Snildhed i at hykle og forstille sig, skjøndt den efter Moden antagne Maske temmelig vel passede sig paa dem, dog ikke saavel, at de jo ved nøiere Observation af og til blottede deres rette naturlige Skikkelse, og disse faldt mig altid langt utaaleligere end de første, ligesom deres aandelige Tilstand var farligere; thi jo længere fra Sandhed, jo længere fra Gud, som, efter Davids Ord, har Lyst til den Sandhed, der ligger i Skjul, og i hvis Øine det indvortes Menneskes skjulte Væsen er behageligt. Men til Guds Raades Priis maa jeg efter Samvittighed vidne og saa om det tredie Slags af de Tiders Hoffolk, nemlig saadanne sande Tilbedere, som ved al Leilighed, og i onde saavelsom i gode Dages Prøve, viste sig fulde af Troe, Haab og Kjærlighed, fulde af Bekymring for deres egen og andres Salighed, brændende i Aanden, glade i Haabet og forsigtige i Omgang med enhver, som havde Christi Sind. Blandt disse vare særdeles de tvende Baroner Sohlenthal og Hersberg, samt den forstes Søster Grevinde Reuss, og hans Gemahlinde, Hofmesterinde Sohlenthal, foruden adskillige andre Standspersoner,

særdeles af Hofdemerne, hvis Sind jeg i Sandhed ved, at have været saa uforfalsket, og deres Omgjængelse saa ustraffelig samt ydmyg, kjærlig og langt fra al Affectation, at endogsaa de, der gjerne vilde lyve dem paa, fandt ikke engang noget Skin. Blandt deres Underhavende, saavel som andre Hofbetjente af begge Kjøn, havde den saliggjørende Guds Naade ogsaa tugtet nogle til at forsage det ugudelige Væsen og de verdslige Lyster, for at leve retfærdig, tugtig og gudfrygtig i denne Verden. Ved deres gode Omgængelse, mere end ved deres Ord, bleve efterhaanden Flere opvakte af Sikkerheds Søvn, og jeg, saavelsom mine troe Medarbeidere i Herrens Gjerning, kunde ikke andet end glædes ved at see mange Retfærdigheds-Plantelser grønnes til Guds Priis paa saadant Sted, hvor man ellers sædvanlig ikke just venter meget af det Slags, i en kjendelig Grad. Jeg er ogsaa vis paa, ja blev efterhaanden vaer, at vor Herre desforuden havde nogle flere sande Israeliter i Hofmenigheden, end de der bleve bekjendte for os som saadanne; thi hos Nogle gik Frygten for mindste Anseelse af Hyklerie saavidt, at den paa een Side kunde holdes for unødig Menneskefrygt, men paa den anden Side holdt jeg ligesaa meget af dem, der ikke gik videre end deres Persvasion, lad være samme heller ikke gik vidt nok, da

dem fattedes nokfom Kundſkab og Indſigt i Guds Riges Natur. Saa kan jeg ikke heller nægte, at iblandt dem, ſom med en ſtørre Frimodighed declarerede ſig for Guds Riges Sag, fandtes ikke altid hos Maaden ſaadan proportioneerlig Viisdom, ſom jeg havde ønſket, til at ſtoppe Beſpotternes Munde og afværge alt ondt Skin. Blandt unge Folk og ringere Betjente vare Nogle, ſom af deres uligeſindede Foreſatte maatte lide nogen Uret og Overlaſt for Chriſtendommens Skyld, endogſaa i ſaa from en Konges Hofſtat, endſkjøndt Nogle, om end ikke Alle, leed det med den Taalmodighed, jeg havde ønſket. Engang gik de Foreſattes Ubilligbed ſaavidt, at den høiſalig Konge committerede ved ſkriftlig Ordre Oberhofmarchallen, Geheimeraad Gram og mig til at indkalde alle Klagende af det Slags, da der ogſaa blev raadet Bod paa een og anden Uorden og ſeet ſaavel paa en retſindig Gudsfrygts eftertrykkelige Forſvar, ſom paa den forundne Subordinations og Lydigheds Vedligeholdelſe. Mine tvende Colleger, Hr. Joh. Bartholin Bluhme og Hr. Jerem. Frid. Reuſs, den førſte en Snees Aar ældre, den andren et Par Aar yngre end jeg, vare ſaadanne Mænd, at jeg ikke kunde andet end drage paa een Streng med dem, og ſtedſe holde Enighed i Raaden ved Fredens Baand, ſaa at den gamle

Fiende (Gud alene Ären) aldrig fik Leilighed til at spille sit: divide et impera. Med Dristighed tor jeg sige, at ingen af os søgte sit eget, men enhver det, som var Christi, derfor lykkedes det os ogsaa, ved Guds Naade, at holde Fienden ude, og række hverandre Samfunds Hænder af et saadant Hjerte, hvilket frem for nogen Ting nedslog Fiendens Anlæg og lod Herrens Gjerning i nogle Aar ret kjendelig lykkes og trives under sin nåde Tjeners Haand. Ham alene være derfor Lov og Priis i Evighed! Naar jeg endnu tænker tilbage paa den Bestyrkelse, vi havde af hverandre indbyrdes, saavelsom af vore oprøkte Tilhørere, da kan jeg ikke andet end glæde mig og prise Høstens Herre.

Over et halvt Aar havde jeg været ved Hoffet, uden at gjøre Hans Kongl. Majestæt nogen anden personlig Opvartning, end den, der kunde falde ved offentlig Solennitet, men at den høisalige Herre første Gang lod mig kalde til privat Audience i sit Cabinet, skede i Anledning af noget, som jeg pro concione havde anført om Kirkens Tilstand og særdeles Lære-Embedets Hjælp ved visse Forhindringers Afkaffelse. Derom talede Hans Majestæt første Gang saa naadig og tillige saa gudelig med mig, at jeg saae, det var hans fulde Alvor, i alle Ting at søge Zions Vedfte. Jeg fik Befaling at opsætte

mine Tanker skriftlig om den Materie, saa og Tilladelse at melde mig mundtlig, saa ofte jeg derefter ønskede at tale med Hans Majestæt selv, hvilket siden skede ofte om Søndagen efter Aftensang ved en saa kaldet escalier derobé, da den fromme Herre mangen Gang udlod sig meget fortroelig, og blottede et Hjerte, som svarede til hans Symbolum: For Gud og Folket. Jeg takker ogsaa Gud, samt tilskriver det hans Forsyn og Naade mere end min Forsigtighed, at jeg aldrig forkleinede noget Menneske i Kongens Tanke, eller opvakte saadanne Ideer hos ham, som kunde komme Nogen til Skade; men vel undertiden formeldede, saavidt mueligt, de Tanker, man allerede kunde fryde af det Slags, hvilket jeg holder for en Hovedpligt for alle dem, der finde Adgang til større Herrers Øre. Undertiden ønskede jeg vel efter min Nidkjærhed, at Kongen havde Argus's hundrede Øine, for at see hvad der skeer under Solen. Men ved nøiere Eftertanke fandt jeg, det var godt, at de ikke see eller vide Alting paa eengang; thi sandelig, de kunde ikke bære det, og deres Hjerter maatte briste af Sorg over den Uformuenhed, de vilde finde i at rette og bedre alle Brøstfældigheder. Ved Midsommerstid 1736 fik jeg fra Holsteen, hvor Hoffet da opholdt sig, Ordre, at see derhen, om man ikke ved nogle anstillede Samtaler

kunde bringe de Separatistisindede paa andre Tanker, særdeles den Forsamling af dem, som da havde kjøbt en Gaard paa Ny-Amager ved Frederiksberg, og der levede som Anachoreter, i Forventning om, at den gyldne Kirketid snart skulde frembryde, og de imidlertid kunde holde sig ubesmittede fra Verden. Over dette Selskab indkom fra verdslig og geistlig Øvrighed adskillige Forestillinger. Kongen vilde gjerne skaane deres svage Sampittigheder, og befalede mig at gjøre et Forsøg ved ugentlige Samlinger, da jeg kunde tage een af Kjøbenhavns Præster med mig, hvilken jeg fandt bequemmest. Hertil udvalgte jeg Hr. Consistorialraad Rhone, saasom en Mand af god Kundskab om deres Afveie, saa og discret nok til at behandle dem saa viselig og sagtmodig, som behov gjordes. I et Par Maaneder droge vi een gang hver Uge ud til den saakaldte Pipers Gaard, confererede med disse nye Protestantere om deres Fraskillelses- og Afvigelses-Grunde, holdt ogsaa en Journal over det, som hver Gang blev afhandlet. Men omsider befandt vi, at alt vort Arbeide var laterem lavare; thi naar vi meente at være komne saa og saavidt i deres Overbeviisning eller Tilstaaelse, fandt vi dem dog paa det gamle Spoer, og det gik os, som Hr. Mitternacht skriver om andre Vildfarende: Non persvadebis, etiamsi persvaseris.

Følgelig maatte vi overlade dem Guds Naade og ønske med at indsende en allerunderdanigst Efterretning om den Kongelige Villies Fuldbyrdelse, saavidt vi kunde. Om Høsten kom Hans Majestæt hjem med en Levning af den i Altona udstandne febrilske Sygdom, hvilken satte hans kostbare Liv i saadan Fare, at da alle øvrige Medici ikke turde raade til at bruge China i den Qvantitet, som Doctor, siden Etatsraad og Livmedicus, Laub foregav at være det eneste Frelsnings-Middel, saa resolverede dog Hans Majestæt sig til denne Cur, og blev lykkelig restitueret, men holdt sig saa nøie efter bemeldte Medici Forskrift, at denne tilstod, aldrig at have havt lydigere Patient end Kongen, som ellers var vant alene at befale. Kjærlighed til egen Velfærd er altsaa den høieste Lovgiver. Jeg sagde siden til Doctor Laub, at hans Liv stod tilligemed Kongens, i stor Fare, da Pøbelen havde steenet ham, ifald den megen China, som i Krukketal blev indtagen, havde gjort den Virkning, som alle øvrige Medici spaaede. Han svarede: "dersom ikke Qvantiteten havde gjort, at det sidste drev det første, og renset Blodet fuldkommelig, maatte det vist nok have kostet Kongens Liv." Men paa den Maade vidste han vel, hvad han vovede, og hans Forfaring ved Qvæsthuset i Krigens Tid havde paa Matroserne Omkostning

hert hatu at freise Kongens Liv, hvilket de da ogsaa vare deres Liv skyldige. Kort efter Hans Majestæts lykkelige Restitution jubilerede vor danske og norske Nationalkirke over den 1536 her til Lands af hvisalig Kong Christian III. lykkelig befordrede Reformation. Da dette skede, havde sidst bemeldte fromme Konge egentlig ikkun eet Slags Misfornøiede at gjøre med, nemlig de overtroende Papister, som endelig maatte stødes for Hovedet ved den formeente nye, skjøndt i Grunden gamle, evangeliske Lærdoms Indførelse. Derimod havde Kong Christian VI. ved samme Lærdoms videre Indskjærpelse og Udbredelse tvende Slags Misfornøiede omkring sig, som i dette andet Jubilæo yttrede mere Knur end Glæde, nemlig paa den ene Side Mængden af geistlige og verdslige Superstitiosis, som meente, det Gamle var godt nok og alle nye Anstalter til Kirkens Forbedring overflødige; paa den anden Side de Seperatistsindede, som syntes Kongen gik ikke vidt nok i at udrense den gamle Surdeigs overblevne Levninger. Jeg troer, Kongen handlede retsindelig og gjorde paa sin Side alt det, som Visdom og Kjærlighed tilbød ham efter sin Tids Omstændigheder. Imidlertid var bemeldte Jubelfest heel foragtelig i de kjøbenhavnske Papisters Øine, særdeles den Keiserlige Minister Grev Khevenhüllers, eller rettere hans Gemahls; thi midt i sine

Forsamlingshuset var denne Dame overmaade iver papistisk, og hvervede idelig nogle unge Mennesker, meest Pigebørn, som hun lod føre ud af Landet, i den Mening at frelse deres Sjele fra den evige Død. En Jesuit, navnlig Ring, af dansk Nation, havde hun bragt herind med sig, saasom bequemmest til at naae hendes Øiemærke; men denne fik consilium abeundi, da Biskop Worm gjorde Forestilling derom til Hove. Bemeldte Ring brugte blandt andet følgende argumentum ad hominem, naar han vilde overtale Enfoldige til Affald. Af Lutheri liden Catechismo selv kunde man see, at denne Reformator havde været en Løgnprophet; thi for i Bogen stode under hans Billede nogle Ord som en Spaadom, hvilken ikke var opfyldt, nemlig:

Hør mig, du Pav, jeg være vil
Din Pestilents, mens jeg er til.
Naar jeg er død, skal du forgaae;
Det siger Luther; vær derpaa.

Hos den franske Minister Le Maire var den Gang Aumonier Doctor Sylvie, en from Mand, men noget eenfoldigere end de papistiske Emissarii pleie at være. Derpaa havde jeg den Prøve, at da han ofte, og gjerne ugentlig kom i mit Huus, fordi jeg i hans eget Sprog talede med ham om theologiske Materier, saa aabnede han, efter et Par Aars

Kjendskab, sit Hjertes Hensigt og Mening for mig, med Tilstaaelse, at han nu efterhaanden tabte alt Haab om at naae sit Øiemærke, hvilket han reent ud bekjendte, at have været, først at vinde mig, og dernæst ved mig at bane Veien hos de Kongelige Herskaber til bedre Tanker om den romerskkatholske Religion. Han sluttede, dette var vel gjørligt hos saadan en Konge, som fremfor de Fleste af hans Stand, frygtede Gud og gjorde Religionen til sin Hovedsag. Jeg forsikrede, at om han end i mit Sted havde fundet en Mand, mere brugelig til hans vidtloftige Hensigt, da havde han derved ikke vundet noget hos Kongen, som vel vidste, paa hvem han troede, og efter hvad Grund. Imidlertid blev den gode Doctor Sylvie ved at frequentere mit Huus i mange Aar: Jeg troer, han forandrede en Deel af sine egne Religionsprincipper, og uanseet de overblevne Vildfarelser, maatte jeg holde ham for en from og redelig Mand. I det mindste fandt jeg hos ham saadan Prøve, som maaskee maatte have slaget feil, hvis han havde indbildt sig, at det blotte Skriftemaals opus operatum kunde have fyldestgjort alle Samvittighedes-Fordringer. Sagen var denne, at jeg paa hans Persvasion og mundtlige Caution havde været saa troshjertig at laane en fransk Silkevæver, som vilde sætte sig ned, en liden Capital. Efter 2 Aars

Forlob kom Fabriken til Concours, og jeg dat aldrig kommen til mine Penge, dersom ikke Dr. Sylvie, endogsaa uden Anmodning, havde betalt mig hver Skilling i nogle Terminer, som hans liden Eone tillod ham. Hvad han havde tilovers af sin Gage, uddelede han gemeenlig til fattige Katholiker, og jeg holdt ham for een af de retsindigste i sin Stand og Kirke, ja bequem til at beskjæmme mange, som rose sig af en renere Troe, men uden Gjerninger.

Om Høstens Tid 1737 blev den Kongl. Hofstat sat i dybeste Sorg over høisalig Frue Markgrevinnens dødelige Afgang. De Fattige, som ved hendes Haand nød største Hjælp, og endnu mere de Christeligsindede, som bekymrede sig for Zions Sag, fandt meest til denne Sorg, hvilken hos Uligesindede havde en ulige Virkning, som sædvanligt er: "I skulle hyle og græde, men Verden skal glæde sig." Hendes Helsot var ikke langvarig og Trøstens Gudgav hende saa megen Fuldmodighed, som behøvedes, til den sidste Fiendes Overvindelse. Nogle Dage for hendes Død blev jeg kaldet, og vilde efter en kort Samtale udbrede mig noget videre i den Materie, som kunne tjene til Trøst mod Sygdom og Dødelighed. Efterat den salig Dame havde hørt mig ud, sagde hun med en Slags behagelig Munterhed, som var hende naturlig: "I gjør for meget deraf. Jeg

er baade uværdig og utrængende til al den Trøst. At jeg lod Eder kalde, var alleneste for ikke at berøve Eder den Ret, som de Geistlige have til Patienterne fremfor til andre. Min Tilstand er ganske taalelig. Alder og Afmægtighed trykke mig mere end smertelig Sygdom. Overalt haaber jeg i Liv og Død paa Herrens Miskundhed, som ikke forlader mig." Efter hendes Død blev Slottet Frederiksborg, propter associationem idearum, det Kongl. Herskab utaaleligt, ja høisalig Kong Christian VI. ei mindre end Hendes Majestæt Dronningen; thi han elskede hende ei mindre. Ved samme Tid reiste sig paa nye de halv dæmpede Kirkecontroverser og Bevægelser imellem Hr. Hans Mossin, Sognepræst til St. Nicolai Kirke, og det Sogns tvende Katecheter, da den Første omsider mistede sit Kald, hvilket var saa meget mere at beklage, som jeg kan give den Mand Vidnesbyrd om redelig Nidkjærhed, skjøndt han ikke yttrede samme med saadan Discretion, som hans Pligt og Alles Ønske havde været; men tvertimod det ofte gjentagne Forbud misbrugte Elenchum nominalem paa Prædikestolen *). Førend det kom saa vidt, præluderede han i nogle Uger lidt

*) See herom Mnemosyne. 4de Bind Side 358 fg.
J. M.

gulindere, og da man sagde mig det, besøgte jeg ham for at fraraade den Udfærd. Han spurgte, hvad Raad der var, naar hans nærmeste Foresatte ikke vare de, som han kunde klage Kirkens Nød for eller vente Hjælp af. Jeg tilbød mig, om han vilde, at bringe til Kongens eget Øie og Øre al den beviselige Klage, som trykkede ham. Men af hans Svar mærkede jeg nok, han ansaae mig og de øvrige Hofpræster, som mistænkelige Brødre, gik derfor sin egen Vei, og saae dens slette Udfald til Manges Bedrøvelse.

I Begyndelsen af Aaret 1738, da tvende Biskops-Embeder, nemlig det i Christianja og Aarhuus, vare vacante, lod høisalig Kong Christian VI mig kalde til sig, og havde den Naade, at ville høre, om jeg kjendte nogle Geistlige af det Slags, som bragtes i Forslaget til bemeldte Vacancer, over hvilke jeg mærkede, den høisalige Herre vår meget bekymret, saa Hans Majestæt ved den Anledning ret yttrede sit omhyggelige Hjertelag for Kirkens Velfærd, særdeles saavidt samme ved Biskoppernes Indsigt, Aarvaagenhed og Stræbsomhed staaer til at befordre. Den Gang tog jeg mig allerunderdanigst den Friehed at fraraade danske Mænds Forsendelse til saadanne norske Bispedømmer, hvis Visitationer hartad alene skee ved Søereiser. Jeg tænkte da mindst paa, at

dette bergenske Embede omsider skulde falde i mit eget Lod, og takker Gud, som hidindtil har hjulpet mig igjennem mange stolte Vande, langt bedre end jeg tilforn havde kunnet forestille mig. Troen er en god Styrmand baade til Vands og Lands. Kort efter behagede det den salige Herre ved min Collega, Hr. J. B. Bluhme, at lade mig sige, det skulde være ham kjært, om jeg paatog mig at gjøre af gamle og nye Kirkesange en fuldstændigere og bedre Samling, saa og at forfatte en saadan Forklaring over Dr. M. Luthers liden Catechismus, som herefter kunde tjene til almindelig Brug i alle Kirker og Skoler, thi da man hidindtil havde udvalgt snart et eller andet Compendium, snart visse skrevne Spørgsmaal efter Præsternes egne ganske forskjellige Smag og Indsigt, saa reiste sig blandt andet ogsaa deraf den Forvirrelse, at Almuen, som dependerede af Ord og Formler mere end af Skriften selv, holdt dem for at have en nye eller fremmed Troe, som ikke havde samme catechetiske Forklaring tilfælleds med den; dette dobbelte Arbeide undslog jeg mig ikke for, naar det behagede Hans Majestæt at tillægge mig en skriftlig Befaling derom, da det ellers maatte synes, jeg havde ingeret mig selv i saadan betydelig Sag, som ventelig ikke kunde finde lige Medhold af Alle, i hvordan

den og blev udfart. Jeg fik da derom tvende Cancellie-Ordres, og anvendte paa begge disse Bøger al den Tid og Flid som i mine Omstændigheder kunde bruges, og kom i et Aarstid saavidt dermed, at jeg overgav Hans Majestæt begge haandskrevne Bøger til allernaadigst Eftersyn. I Psalmebogen behagede det Hans Majestæt at kræve her og der nogle Forandringer samt Tillæg af visse tydske Psalmers Oversættelse, hvorefter den saavel som Catechismi-Forklaring blev overgivet Facultatis Theologicæ Censur. Ved disse Bøgers temmelig stærke Aftræk kunde jeg vel have vundet gode Penge, men takker Gud, som forbød mig at tage mindste Deel i deres Publication, eftersom Forfarenhed havde viist mig Verdens Dom ved den Anledning, da det hedder, man forvender Gudsfrygtighed til en timelig Vinding. Mig ønskte unævidende udvirkede salig Etatsraad Hoyer, som een af Waisenhusets Directeurer, at bemeldte Huus pro monopolio catechismi skulde aarlig udlevere gratis til fattige Børns Bedste 1300 Exemplarer, og desforuden til mig aarlig 200 Exemplarer, men da jeg derom fik skriftelig Communication, betakkede jeg mig, og bad, at de 200 tilligemed Resten maatte være Publico hjemfalden. Paa Psalmebogen skulde Waisenhuset ogsaa have Monopolium, men jeg fraraadede det ved den Forestilling, at man da gik

Bogtrykkerkonget i og udenfor Kjøbenhavn for nær, efterdi samme i Mangel af andet Arbeid underviden alene ved Psalmebøger holde deres Pressер i Bevægelse. Under den 14de Juli 1738 lod Hans Majestæt allernaadigst udfærdige, og mig, som aldrig begjerede det, gratis tilsende min Bestalling, som Professor Theolog. extraord. ved Kjøbenhavns Universitet. Dette syntes vel ikke af Begyndelsen at give mig nogen synderlig Moie, undtagen med responsa Facultatis eller deslige tilfældige Ting. Men strax derpaa fik jeg andet at vide, først med theologiske Bogers Censur, hvilken ved en ny Anordning blev delt mellem membra Facultatis, og paalagde mig bl. en Snees eller flere Manuscripter at gjennemsee, dernæst og allermeest ved en ny Oversættelse af den Hellige Skrift, som den hilsalige Konge fandt for nøden at bære Omsorg for, helst efterdi de sidste adskillige Oplag, som Vaisenhuset havde bekostet, hver Gang viste nogen Forskjellighed og gav Anledning til Forvirrelse blandt Enfoldige. For at naae Hans Majestæts christelige Diemærke med en nokſom accurat viteret Bibelrevision, maatte da ei alene alle membra Facultatis Theologicæ, men ogsaa de tvende Professores Linguæ Græcæ et Hebraeæ, saa og Hr. Ernvold Emald, Sognepræst ved det Kongelige Vaisenhuus, siden Profess. Theol. (hvilken hvorudi

havde arbeidet meget paa de forrige Editioners Forbedring) afdele den ganske Bibel i 9 lige pensa efter Tallet af dette Collegii Lemmer, af hvilke enhver maatte gjennemgaae sin Deel, og naar den efter Ordenen forekom, fremføre saavel sine Dubia mod de forrige Oversættelser, som sine Forslag til Forandring og Rettelse. Vi holdt til den Ende ugentlig tvende Samlinger og bleve hver Gang 2 Timer, nemlig om Aftenen fra Kl. 5 til 7 ved dette Arbeide, bestaaende deri, at enhver forelæste sine Desideria, og, om han ikke fandt Bifald, rettede sig efter de fleste Stemmers Decision. Tillige havde vi de allerbedste af andre europæiske Sprogs Versioner ved Haanden for at conferere dem, ligesom forud vare indhentede adskillige gode Mænd i Provindserne deres Anmærkninger over disse bibelske Bøger. Ved denne Leilighed profiterede jeg ikke alene i Hovedsagen selv, nemlig den Hellige Skrifts nøiere Indsigt, hvortil ved hvert Ords Ventilation gaves Anledning, men ogsaa i Sprogenes, særdeles vort danske Sprogs, nøiere Kundskab, og betydelige Ords eller Talemaaders rette Anvendelse. Salig Etatsraad Gram og Dr. Wøldike havde særdeles deri meget forud, den Sidste ved at forstaae de islandske radikale Ord, og den Første ved at være som Archivarius Regius bedst bevandret i gamle danske Breve og Documenter.

At vi ikke overilede os, sluttes vel, da vi i de 9 Aar jeg havde med dette Arbeide at gjøre, bragte ajene det Nye Testamente og dernæst de 5 Mosebøger istand. Hvorvidt man siden er kommet dermed, veed jeg ikke. Skjøndt jeg nu baade i og uden mit egentlige Embede allerede havde ei lidet at bestille, fandt dog Hans Kongl. Majestæt allernaadigst for godt, med Bestalling af 29de Juli 1740, at forordne mig til et Medlem af Collegio de cursu evangelii promovendo, samt Meddirecteur over det Kongl. Vaisenhuus, istedetfor salig Professor Steenbuch, som da gik ind til sin Hvile. Den høie Præses for dette Collegio, nemlig Hans Excellence Hr. Geheimeconferentsraad Joh. Ludvig von Holstein, som fra mange Aar af havde viist langt større Naade for mig end jeg kunde tilskrive min Dueligbed, behagede ogsaa omtrent den Gang at sige mig, at saavel Hans Kongl. Majestæt, med hvilken var talet derom, som Hans Excellence selv, saae det gjerne, om jeg ugentligen engang ved Aftentider indfandt mig i hans Huus tilligemed et Par andre Mænd af det Slags, som havde nogen Kundskab i Fædrenelandets Historie, først for at rangere det Kongl. Myntkabinet, hvilket ved Hr. Etatsraad Fosses Samling havde faaet en stor Tilvext, saa og særdeles for at hjælpe til en Histoire metallique efter andre Nationers Exempel

at forfærdige i det franske Sprog, da Mons. de Parthenay des Roches skulde føre Pennen i Eenrum, og de andre lade sig forelæse, hvad han havde opsat. Dette skede, og derved blev givet den første Anledning til det efter et Par Aars Forløb i samme høie Herres Huus og under hans Præsidio oprettede Kongelige Videnskabers Societet, i hvilket jeg af Begyndelsen vægrede mig ved at indtræde, da mig syntes min Pibekrave distingverede sig alt for meget deri. Men forbemeldte Hans Excellence tilbød sig at betage mig den Undskyldning ved at formaae en Mand af samme Stand og min gode Ven, nemlig salig Dr. Marcus Wøldike at sidde ved Siden af mig. For Resten vidste man, jeg var god Patriot, og unddrog mig hellere min Magelighed, end Leilighed til at befordre det, der i nogen Maade kunde befordre gode Videnskabers Fremvæxt hos os ligesom hos andre Nationer. Imidlertid havde jeg ogsaa faaet nogen liden Lettelse i Embedet derved, at salig Hans Jørgen Bang blev kaldet fra Valløe ind til Kjøbenhavn som Slotspræst, da Christiansborg 1740 blev færdig til Beboelse for det Kongelige Herskab, hvilket i en halv Snees Aar, medens Slottet stod under Bygning, residerede om Vinteren paa Frederiksberg, og om Sommeren paa eet eller andet af Lystslottene, dog meest paa Frederiksborg.

Følgelig havde jeg baade Vinter og Sommer Anledning til at bevæge mig ved mindre og finere Reiser hver Uge. Ogsaa herunder maa jeg erkjende Guds Forsyns Veie; thi uden den Bevægelse maatte jeg have sanket alt for megen Skjørbug ved idelig siddende Arbeide. Og i Sandhed var jeg undertiden temmelig beklædt dermed. Da den irlandske Biskop Berkleys Traktat om Tjærevandets Brug mod Skjørbug kom ud, og det særdeles efter Hr. Etatsraad Grams Recommendation blev brukket af Adskillige ved Hoffet og i Byen, begyndte jeg samme ubehagelige Cuur, men afbrød den efter stunde Ugers Forløb, da jeg mærkede, at mit Bryst, som et Hovedorgan i mit Arbeide, begyndte at blive trangera. I det Sted udvalgte jeg et Billard, som jeg lod sætte paa den Sal, hvor jeg havde mine Bøger, og brugte det næsten alene, paa egen Haand at løbe ottekring og støde Kuglerne frem og tilbage. Men de ugentlige Sommerreiser til Frederikshorg og Hirschholm vare dog mine bedste remedia antiscorbutica, saavelsom en vigtig Deel af mit Sinds Forfriskelse og Opmuntring, særdeles tidlig om Sommeren Kl. 6, naar jeg paa min Hjemreise i de deilige Skovegne kunde agte paa Fuglesang og selv istemme en Lovpsalme. Af dette Sidste gjorde jeg mig i mogle Aar en særdeles Pligt, naar jeg kom paa et

dist Sted i Skoven, ikke langt fra Rudersdal, hvor Guds Forsyn, som stedse bevarer vor Aande, een gang reddede mig fra en ynkelig Død, som jeg syntes knap at kunne have undflyet uden den Allerhøieſtes kjendelige Styrelſe. Paa det Sted pleiede min Kudſk at bede med Heſtene, og til den Ende at tage dem Bidslerne af Munden, men ogſaa at ſpænde Seletøiet løs fra Hamlerne. Dette ſidſte havde han den Gang forſømt, og da Heſtene af en liden gjøende Hund bleve ſatte i Bevægelſe, var intet Hold paa dem, ſiden Bidslerne ikke vare i Munden. De reiſte af med mig, ſom ſad i Chaiſen. Kudſkens Skrig gjorde dem mere ſkye. Jeg vilde ſpringe af, men vidſte og at mangen en derved var kommen under Hjulet, eller havde brudt et Been, blev altſaa ſiddende indtil Heſtene forlode Veien og fore ned i en Dal. Der ſlog Chaiſen om, ikke paa halvt, men ſaa fuldkommelig, at Hjulene ſtode i Veiret og Dækket ſlæbte paa Jorden, følgelig ſtod jeg, ſom holdt i Stropperne, paa Hovedet, og maatte ſnart have brudt Halsbenet, derſom Vognens Overdeel var bleven brækket. I det ſamme kom Vognen til at ſtandſe mod et maadeligt Træe. Seletøiet var ſtærkt og Vognen nye, følgelig kunde Heſtene ikke komme af Stedet, og jeg fik Leilighed til at krybe ud ved Siden, ſund og ubeſkadet; men da først fuld af

Alteration, istedetfor at jeg, saalænge Faren stod paa, beholdt en Koldsindighed og Asfurance, som jeg allermeest maatte forundre mig over og give Gud Ære for. Et andet Sted paa samme Vei hændtes det mig nogle Aar derefter, at da Hans Kongelige Majestæt kom jagende forbi, og jeg efter Skyldighed steg af for at gjøre min allerunderdanigste Reverence, men havde en Spadserestok hængende paa Kjoleknappen, stødte, i det jeg bukkede mig, Stokkens ene Ende mod Jorden og den anden Ende mod mit Brystbeen, med saadan Magt, at den temmelig tykke Ravknap gik i Stykker, og mit Bryst fik en heftig Contusion. Havde Stødet rammet et Par Fingres Brede dybere ned under Brystet, i det saa kaldte Mellemgulv, da var jeg vistnok falden død til Jorden. Ogsaa for den Frelse skal min Sjel love Herren, som redder mit Liv fra Fordærvelse. Efterat Slottet Christiansborg var bleven færdigt, havde jeg om Vinteren god Leilighed til at bevæge mig i de vidtløftige Gallerier og Gange, hvilke jeg ansaae som Gaderne i en liden Bye, og gik dem ofte igjennem, uden andet Ærinde end min Sundheds Conservation, skjønt de, der mødte mig, meente vel, jeg havde meget travlt med at aflægge Visiter, men mærkede omsider, at de toge feil, da jeg sjelden kom til Rogen uden paa Embeds Vegne. Saalænge

Slottet endnu stod i Bygning, pleiede jeg i samme Henseende ugentlig at gaae det igjennem, og mødte engang den høisalig Konge, som sagde i Skjemt, han hørte, at jeg flittig saae til med hans Arbeidsfolk, men advarede mig, at jeg snart kunde sanke Flod af Trækvind i de aabne Gemakker. Engang udlod sig Hans Majestæt om samme Bygnings Vidtløftighed og Uroe med saadanne Ord, som gave tydelig tilkjende, at han var heel kjedsommelig derover og træt deraf i sit Hjerte, hvilket visselig var mere himmelsk- end jordisk-sindet, men maatte udføre det, som engang var begyndt. At Hans Majestæt i sin Tid hverken her eller paa Frederiksborg kunde holde Skorsteensrøgen fuldkommelig ude af sine egne Gemakker, skjønde adskillige Mestere anvendte al deres Konst derpaa, havde vel sin naturlige Aarsag; dog ansaae jeg det tillige saasom en Erindring fra den Høieste om alle jordiske Tings Forfængelighed, og at endogsaa de smaa Lidelser af det naturlige Slags, ikke fuldkommelig kunne afværges efter store Herrers Befaling, hvilken ellers sætter Grændser for langt større Ting. Da jeg i Anledning af Meddirectionen over Fattigvæsenet og særdeles Tugthuset, undertiden talede med den høisalige Herre, klagede han meget over den Modstand og Forhindring, som Publicum af Kjøbmænd og andre,

søgte at lægge i Veien for de saa nyttige indenlandske Fabriker. Jeg tog mig den Frihed allerunderdanigst at forsikre, efter den Forfaring af Tugthuset paa Christianisholm og det i Stege paa Møen, som jeg nylig havde besøgt, at disse Fødselssmerter med Tiden vel skøde til at overvinde, dog ikke førend da, naar Publicum saae, der var ingen Mueligheed i at trætte og ved Chicaner at forhindre Hans Majestæts Sind i denne Henseende; thi saalænge vilde det ikke skrives paa Forsøg og Indentioner, hvilket Kongen gav Magt, og jeg tog strax efter Anledning til at understøtte Hans Majestæts priselige Forsæt ved en Prædiken over de Ord: Gal. VI. V. 9. "Lader os gjøre godt og ikke blive trætte; thi vi skulle og høste i sin Tid."

Engang talede den salig Herre om Gudfrygtighedens Gavn i Tiden og hvad forviske Ting angaaer, givende tilkjende, han holdt et Lands Velfærd allervisseste forsikret ved deres Samvittighed, som skulle holde over Lovene, men beklagede derhos, at naar en Regent yttrede det Sind, da indsneeg sig strax Hykleriet, saasom det allerskammeligste Bedragerie, hvorpaa man just i de Dage havde et kjendeligt Exempel. Dette gav jeg Magt, og meente, en skinhellig Skyelm var derfor just desto afskyeligere, dog gav dette intet ondt Vidnesbyrd om et Lands Til-

stand, at Gudsfrygtighed, som ellers gemeenlig forag-tes, er i saadan Priis, at de Onde selv maae laane dens Skin for at begaae sig. Sætter man det, som er stridigt herimod, da har Ugudelighed Overhaand, og den Værste bliver den Bedste. I denne Verden er det Allerbedste underkastet megen Fare ved Mis-brug og Mistydelse. Her tør man ei vente det ganske fuldkomment, men maa nøies med det mindst Ufuldkomne eller, hvad der nærmest sigter til Fuld-kommenheds Maal. Præsens est imperfectum. Perfectum et plus quam perfectum est futurum. Om en anden høi Herre *) sagde salig Kongen den Gang, han havde mærket, at samme gierne hefor-drede gudfrygtige Folk, endogsaa i civile Embeder, ja søgte fremfor andre dem, som stode i den Credit, skjøndt han for sin egen Person ikke gjorde den Sag til sin Hovedsag, hvilket syntes fremmed. Jeg svo-rede, at samme Herre uden Tvivl bedst fandt sin Regning derved i oeconomiske Ting, og skjøndt det ikke feilede, han vel ogsaa undertiden blev bedragen ved een eller anden Hykler, saa turde dog Forsa-renhed have viist ham, at hans Skade paa den Side var mindre og rarere end paa den anden. Ja,

*) Formodentlig Kong Frederik II. af Preussen.
J. M.

svarede Hans Majestæt, jeg ønskede mig allerhelst lutter saadanne Tjenere, som tillige tjente og frygtede Gud; thi da vidste jeg, at ogsaa min Villie blev efterlevet af dem, som efterlevede Guds Villie. Da den høisalige Dronning Lovise 1743 mod Vinteren var indkommen, saasom Hans Kongl. Høihed Kronprindsens Gemahl, og jeg opsøgte den Levning af Engelsk, jeg erindrede, for at gratulere hende i sit Lands Sprog, saa fik hendes Oberhofmester Hr. Geheimeraad Juel Commission at anmode mig, om jeg ugentlig kunde spare 4 Timer, og anvende dem paa at veilede Hendes Kongelige Høihed til nogen Kundskab i vort danske Sprog. Dette skede samme saavelsom næstfølgende Vinter om Formiddagen fra Kl. 11 til 12. Hendes Kongl. Høihed talede enten engelsk eller fransk, og jeg explicerede mig gemeenlig i det sidste ved at igjennemgaae de historiske Bøger i Nye Testamente, saa at samme inden faa Maaneder bleve hende temmelig lette at forstaae, særdeles ved Hjelp af den store Overeensstemmelse, som findes imellem Dansk og Engelsk, til hvilken at vise jeg opsatte en liden Ordbog, afdeelt i Columner, som svarede til hverandre.

I Aaret 1744 maatte jeg friste den haarde Skjebne, at tabe min salig Kone Helena Danielsen, ved en tærende Sygdom, hvilken særdeles

i de 5 sidste Aar havde gjort hende ofte langeliggende hele Fjerdingaar, saa at jeg længe forud maatte gjøre mig den bedrøvelige Forestillelse. Hun døde den 1ste Februar i en ret salig Tilstand ved indertig Samfund med sin Frelser, hvis Efterfølgerske hun havde været i onde og gode Dage, til stor Opbyggelse for alle dem, som kjendte hende, og allermeest for mig. De efterladte umyndige Børn, som jeg hjertelig ønsker og haaber, at Guds Velsignelse vil komme over, dersom de blive hendes Troes og Dyds Efterfølgere, ere min Datter Franziska Lovise, født i Sønderborg den 14de Marts 1735, og mine Sønner Peter, født i Kjøbenhavn den 12te Septbr. 1736, Christian Frederik, født sammesteds den 28de Novbr. 1739 og Ludvig, født sammesteds den 5te Octbr. 1742. Gud lade det komme sagtmodigt Sind, som boede i deres salig Moder, beboe og drive dem, saa haaber jeg, de komme vel igjennem den onde Verden, og holde sig ubesmittede fra den.

I næstfølgende Foraar søgte jeg at lette mit sorgfulde Sind ved at foretage en holsteensk Reise, og besøge min salig Kones saavelsom mine egne Venner, da Hans Kongl. Majestæt var saa naadig at give mig frit Forspand til og fra Hamborg; i denne sidste Bye, saavelsom i Slesvig, havde jeg nogle Forretninger, særdeles med at bringe sal. Frue

Executorindre Grundts Testamente til Execution, saavidt samme angik et Legatum af 2000 Rdlr., der skienkede til Hielp for Trængende af vor Familie, hvilke skulle nyde Renter deraf. Efterat jeg for den slesvigske Overret havde legitimeret min ældre Broder og mig som Testatricis nærmeste Paarørende, samt protesteret, at vi, saafom, Gud skee Lov, utrængende, ikke begierede bemeldte Renter for os selv, men for vore Søskiterbørn, af hvilke mange nok havde det behov, saa vare de endda mange Aar forend os blev anvist et Huus paa Christianshavn, som skulde være bemeldte 2000 Rdlr. værd, men maatte siden, med Overrettens indhentede Consens, sælges ved offentlig Auction for 1300 Rdlr., da dets Reparationer og Indqvarteringspenge gjorde Capitalen saagodtsom frugteslös i lang Tid. For Efterkommernes Sikkerheds Skyld ere disse Penge fastsatte ved Aarhuus Domkirke under Stiftamtmandens og Biskoppens Caution, at deraf aarlig skal svares 50 Rdlr. til os eller vore Arvinger, som paa Samvittighed anvende dem efter Testatricis Diemærke. Saavel mit Sindes Roelighed som min Husholdning og fornemmelig 4 smaa Børns Opdragelse udkrævede, at jeg næste Aar 1745 den 16de Febr. indlod mig tredie Gang i et Ægteskab, som ikke mindre end de forrige kan kaldes kierligt, lykkeligt og velsignet, med min nær-

værende elskelige Høire Kone Johanna Maria Hofmann, høiædle og velbyrdige Hr. Justitsraad Søren Hofmann til Schjerildgaard i Jylland hans eneste Datter, hvilken, da hun i sin spæde Barndom blev moderløs og derfor opdragen i sin Mormoders, velbyrdige Frue Commercieraadinde Dreyers Huus i Kjøbenhavn, havde faaet en saa honnet og sommelig Education, at hun endogsaa i den Henseende var al Ære og Kjærlighed værd. Dog reiste sig min Høiagtelse for hendes Person af en langt anden og ædlere Aarsag, nemlig det Gode, som Rygtet havde sagt mig om hendes store Forstand og sande Gudsfrygt, grundet paa saadan herlig Kundskab og Indsigt i Guds Ord, som gemeenlig ikke søges eller findes hos mange af hendes Kjøn. Af den Aarsag havde jeg kort tilforn recommanderet hende til et Par andre gode Mænd, som, da de vilde gifte sig i Herren, brugte den Fortroelighed at consulere mig, og saae omsider, jeg havde meent dem det vel, da jeg gik den Vei, som dem var viist, men mig selv forbeholden ved den gode Guds Forsyn, paa hvilken ingen kan have større Prøver, end jeg har havt i Giftermaalssager; thi da de Fleste have vndt ved at finde een, saa har vor Herre ladet mig finde tre efter hverandre, alle saa gudelige, dydige, fornuftige og derhos passelige efter min Humeur, at skjønt de

rende Forstes Tab hvergang syntes uovervindeligt, har jeg dog i den saavelsom anden Henseende befun-det, at Herrens Haand er ikke forkortet og at han kan gjøre overflødig Mere, end vi bede og forstaae. Med sidstbemeldte min nu levende kjære Hustrue har der Guds Forsyn beskjæret mig atter 4 Børn, ved Navn Helene Sophia, født i Kjøbenhavn den 4de Novbr. 1745, Severin, født paa vor Frelsers Fødselsdag eller den 25de Decbr. 1746, Carl, født i Bergen den 27de Septbr. 1748, og Erica, født sammesteds den 1ste August 1750. Imellem disse fine egne og min anden salig Kones forefundne Børn har min sidste kjære Hustrue saa lidet som jeg selv gjort allermindste Forskjel i Kjærlighed og Omsorg, men viist et stort Retsindigheds-Exempel for de saa kaldte Stifmødre, og dette anseer jeg saasom en Guds Belønning paa mine Børn for det, min salig Moder, efter hendes Stifbørns egen Tilstaaelse, lod see mod dem, da hun endogsaa gik videre i at gjøre dem tilgode, end deres egen Fader blev vaer eller vilde have, saa hun endogsaa bersvede sig fine smaa Pretiosa for at gjøre dem hemmeligt godt, hvilket da syntes tabt, men nu kommer igjen. Slige Partikulariteter synes vel af liden Betydenhed, men ere mig dog efter Forfaring et stort Bevis paa det guddommelige Jus talionis, endogsaa ofte i denne Verden.

En Sandhed, som, hvis den blev troet med fuld Overbevisning, vilde drage vigtige Følger efter sig. Een af de betydeligste Omskiftelser, som jeg oplevede i min Kjøbenhavnske Hoftjeneste, var den høisalig Herres Kong Christian VI. Dødsfald, som tildrog sig paa Hirschholm (egentlig Hørsholm), insula equina, Anno 1746 den 6te August en Løverdag imellem Kl. 5 og 6 om Morgenen.

Hans Majestæts Helsot og egentlige Dødsaarsag syntes meget dubieux for Lægerne selv; thi da man længe holdt for at Sygdommens Hovedsæde var i Brystet, saa befandtes den siden, da det kongelige Liig blev aabnet, at have været i Maven og det dermed forenede intestino recto, som begge vare angrebne af en Slags Koldbrand, hvorimod alle andre partes nobiles fandtes ubeskadede. I Hovedet, over hvis Smerte den høisalig Herre ofte klagede, fandtes usædvanlig megen Vædske. Siden eet Aar, da Kongen gjorde den holsteenske Reise til Markgrevens sin Svogers nye Boelig paa Dragsholm kaldet Friederichs-Ruhe, var Hans Majestæt aldrig ret vel, og hele Vinteren derefter maatte han blive i sit Gemak paa Christiansborg; han vilde dog ikke være sengeliggende, men klædte sig hver Dag, skjønt med stor Besværing, og lod saavel sit Conseil som Præsides af andre høie Collegier komme til

sig, saa ofte som hans saa Kræfter nogenlunde vilde tillade det. Efterat de fornemste kjøbenhavnske Medici vare hørte, og deres Raad tildeels forsøgt, blev mod Foraaret indhentet den vidtberømte Doctor Wærthof fra Hannover, hvilken saa lidet som de andre kunde give nogen fuld Fortrøstning om forrige Helbreds Erlangelse. Dette fandt den høisalig Herre ledst hos sig selv, og sagde en Søndag, da han paa Hirschholm kom til Høimesse: "Herefter hører jeg ikke mange Prædikener. Det gaaer med mig som andre, efter Syrachs Ord. Naar Lægen længe har slikket paa os, saa hedder det: i Dag Konge, i Morgen død." Hendes Majestæt Dronning Sophia Magdalene brast i Graad. Kongen trøstede og henviste hende til Taalmodighed under Guds Villie; gjentog ogsaa den Befaling, at Lægerne efter hans Død skulde aabne Legemet, for at see det, de nu vare vidsse om, og derved befordres til at hjælpe Andre, skjøndt de nu ikke hjalp ham. Sin Andagt forrettede den høisalig Herre som sædvanlig paa Knæ, skjøndt med den Besværlighed ved Kræfternes Mangel, at han knap kunde staae op af Bønnen uden sin Kammertjeners Hjælp. Fire Dage før sin dødelige Afgang var Hans Majestæt kjørt ned til Sophienberg, et nyt bygt Lysthus, ikke langt fra Hirschholm, og da der kjørte nogle Bønder forbi med Høe, skred

Hans Majestæt paa en Vindueskrude med Diamanten i sin Fingerring Propheten Esaiæ Ord: "Alt Kjød er som Høe og al ꝛc." I de Dage brugtes en Kuur af Eselmelk, og skjøndt samme syntes at slaae an til Forbedring, ventede Hans Majestæt dog intet andet end Døden, sagde og, han vilde, saasnart den 7de August var forbi, reise til Frederiksborg og der gjøre sit Testamente. Den sidste Aften før Kongens Død befandt han sig saa vel, at han gav sin ældste Livmedico, Etatsraad Laub, Forlov at reise til Kjøbenhavn, vilde ikke heller, at Kammertjeneren, Mons. Putscher, skulde vaage den Nat hos ham, efter at han de forrige Nætter havde faaet liden Søvn. Men denne blev i Nærværelsen, og mærkede henimod Midnat, at Døden var nærmere end man ventede. Da Hendes Majestæt Dronningen blev advaret derom, blev, i Hofpræstens Fraværelse, sendt Bud efter Hr. Professor Enevold Ewald, som, for sin Helbreds Skyld, opholdt sig just i Nærværelsen paa et Sted, kaldet Akel, saa og efter Velærværdige Hr. Treschov, Sognepræst til Birkerød. Men førend Nogen af dem ankom, havde den salig Herre opgivet sin Aand under Forbøn og opmunterlig Tiltale af Mons. Langreuter, Informator for de Kongl. Pager. Det Sprog, som den høisalig Herre haade tilforn og i sin sidste Stund

oftest igjentog og holde sig ved, var Pauli Ord, Rom. VI.: "Døden er Syndens Sold, men det evige Liv er Guds Naadegave i Christo Jesu." Hans Kongl. Høihed Kronprindsen, vor nu regjerende allernaadigste Monarch, som ved en Expresse blev underrettet i Kjøbenhavn om sin Hr. Faders yderlige Livsfare, indfandt sig saa hastig som mueligt var, dog ikke tidlig nok for at see Hans Majestæt levende, hvorfor han, efter en kort og veemodig Samtale med sin Frue Moder, hendes Majestæt Enkedronningen, retournerede til Kjøbenhavn, hvor strax blev holdet Gehrims-Conseil, samt den sædvanlige Proklamation og Garde-Regimenternes Eeds Aflæggelse foretaget.

Forud meente Mange, at dette Dødsfald skulde strax have draget sin Forandring efter sig in publicis; dog blev Forandringerne hverken mange eller meget hastige og kjendelige. Hans Majestæt, den unge ædelmodige Monark, yttrede strax Sandheden af sit Symbolo. Allermindst mærkede man nogen kjendelig Forandring i Hensende til Kirken og geistlige Personer. Os Hofpræster, og særdeles den Ældste af os*), havde Mange spaaet langt andet, end hvad de med Forundring bleve vaer. Jeg tænkte

*) Nemlig Bluhme.

den Gang paa en Passage ved høis. Kong Frederik II. Regjerings Tiltrædelse; thi da Hans Majestæt hørte, der sagdes blandt Hoffolket: "nu er Præstekongen*) død," svarede han: "Saalænge jeg lever, skal Præstekongen ikke døe." Dagen efter høisalig Kong Christians Død faldt Touren til mig at prædike paa Hirschholm over den Text om Enkey af Nain, da jeg i Anledning af de Ord: "Græd ikke" anførte alle de Trøstegrunde, som mit eget sorrigfulde Hjerte kunde finde paa, skjøndt Saaret var alt for nyt og dybt til at tage imod hastig Helbredelse. Hendes Majestæt Dronningen var, som Enhver kan tænke, bybt nedsjunket i Sorg, da jeg nogle Gange havde den Naade at opvarte hende i Gemakket, og hendes Ord om levende Forfaring af alle jordiske Tings Forfængelighed vare mig opbyggeligere, end jeg kunde vente at mine Ord vare for hende.

Efterat jeg næste Søndag paa Frederiksborg i Prædiken havde lykønsket Hans Kongl. Majestæt til sin Regjerings Antrædelse, og strax efter ved privat Audience gjort det samme, behagede Hans Majestæt at bruge de naadige Ord: "at om der var nogen Ting, hvori mig kunde bevises en Naade, da maatte jeg nu give det tilkjende, efterdi Hans Majestæt

*) Nemlig Kong Christian III.

gjerne vilde lade see Prøve paa, at han altid havde baaret Naade for mig." Jeg takkede allerunderdanigst for den Naade og Ære jeg hidindtil havde nydt i Hans Kongl. Majestæts Tjeneste, hvilken var mig aldeles nok og langt over min Fortjeneste. Alt hvad jeg understod mig at bede ved denne Omskiftelse var, at Hans Kongl. Majestæt vilde vise en naadig Omhu for Guds Kirkes Sag i disse Lande, og gjøre Sit til Lære-Embedets Beskjermelse og Forbedring, hvilket Hans Kongl. Majestæt forsikrede at være sit fulde Forsæt, og at baade Gudsfrygt og en grundig Erudition var det, han ønskede at see befordret. Et Aarstid derefter blev i Bergen, ved Biskop Oluf Bornemans Død, den Vacance, som gav Anledning til min Forflyttelse. General-Kirkeinspections-Collegium, som fik Ordre at gjøre Forslag paa en Successor, nævnede mig, og samme Collegii Præses, Hans Høigrevelige Excellence Herr Geheimeraad von Holstein, min altid befundne gunstige Velynder, blev af Hans Kongl. Majestæt allernaadigst befalet at spørge mig, om jeg vilde tage derimod, hvilket kunde staae i min frie Villie, da Hans Kongl. Majestæt ellers ligesaa gjerne beholdt mig i sin Hoftjeneste. Jeg, som i alle Befordringssager hidindtil havde forholdt mig ganske passive, og ladet mig lede ved Guds Raad, ansaae dette Tilbud som et Vink

af den Haand, jeg pleiede at følge, tog altsaa derimod og sagde: "Herrens Villie skee!" Næsten alle mine Venner vare af anden Mening, og kunde knap troe, at jeg med nogen Frimodighed drog saa langt bort til et Embede, forenet med adskillige Vanskeligheder. Oberhofmarschallen, Grev Moltke, som stedse havde givet mig Prøver paa største Naade og Bevaagenhed, sagde, da jeg strax derpaa kom til ham, han havde ikke ventet den Resolution, og meente, den vilde fortryde mig, i hvilket Fald Sagen var let at forandre; helst da Hans Majestæt selv meget gjerne beholdt mig ved Hoffet, skjøndt han i al Naade havde ladet mig, som en gammel Hofpræst, offerere det første Biispedom, som i Hans Regjering var blevet vacant. Jeg takkede med Forsikring, det var mit fulde Alvor, gjerne at gaae til Norge, saasom et Land, jeg i min Ungdom havde kjendt og ansaae med langt andre Øine, end de fleste danske Folk. Hertil kom, saasom een af mine Hovedraisons, at jeg kjededes ved den kjøbenhavnske urolige Levemaade, saavelsom ved mange Aars Hoftjeneste, og ærede Guds Forsyn, naar det vilde henvise mig til noget roligere, helst i den indtrædende Alder, da den punctuelle Activitet, som Hoffet udkrævede, med Tiden vilde falde mig tungere end hidindtil. Det samme sagde jeg Hans Kongelige

Majestæt selv, da jeg strax efter havde den Naade at opvarte ham, og hørte en Bekræftelse paa det, som høibemeldte tvende Ministre havde tilmeldet mig. "Jeg vilde gjerne see det Embede vel forsynet, sagde Hans Majestæt, men ogsaa gjærne beholde Eder ved Hoffet, og har derfor stillet det til Eders eget Valg. "Med allerunderdanigst Taksigelse for mangen Naadesbevisning i mange Aar, udbad jeg mig den Gang alene dette, at da Reisen var lang, og min Bopæls Oprykkelse vilde udkræve adskillige Forberedelser, jeg da maatte blive den forestaaende Vinter i Kjøbenhavn og continuere mit Embede indtil Afreisen, hvilket gjerne blev bevilget, og mit Kaldsbrev udfærdiget, samt uden Betænkning tilsendt, en Naade, som jeg ikke havde begjært, skjøndt den var værd at takke for, da derved sparedes et Par Hundrede Rigsdaler for den, som desuden maatte lave sig paa 15 à 1600 Rdlrs Depense ved denne Omskiftelse. Ved Mikkelsdagstid lod jeg auctionere alt det Løsøre, som jeg ikke agtede at tage med mig, særdeles meer end Halvparten af mine Bøger og næsten al min Samling af Antiquis naturalibus et artificialibus, saasom Ting, hvis Priis jeg vidste bedre at kunne naae i Kjøbenhavn end efter min Død i Norge. Den Formodning slog ikke feil; thi begge Dele bleve vel betalte, ja nogle Ting løbe saa høit,

at jeg hartad undsaae mig ved at tage mod Prisen. Særdeles gik en Foliant, som jeg i Sønderborg havde kjøbt for 6 Rdlr. 2 Mk., i 100 Rdlr., ja nogle eldgamle Duodezbind i 7 à 8 Rdlr. Den Gang tænkte jeg ikke, at jeg i det bergenske Embede skulde have faaet Lyst eller Leilighed til at gjøre en nye Samling af deslige Ting. Henimod Foraaret begyndte jeg at lave mig til Reisen, holdt altsaa i Christianusborg Slotskirke min Afskedsprædiken, Dom. Sexagesima, over de Ord: "Hvo som haver Øren at høre med, han høre," og gjentog i kort Begreb det Lærdoms-, Formanings- og Trøstes-Ord, som jeg paa trettende Aar havde talet til denne Menighed, vidnende, at jeg ikke vidste rettere, end at jeg jo havde lært Guds Vei oprigtig, takkede ogsaa Tilhørerne, at de havde leant mig baade Øren og Hjerte, ligesom jeg i Sandhed kan sige, at i saa lang Tid (Gud alene Æren) slet ingen Fortred eller aabenbar Fortrydelse reiste sig mod mig af nogen Tilhører, endskjøndt Herren og den ganske Menighed var Vidne til, at jeg ikke, efter Talemaaden, havde stukket under Stolen, eller kjøbt Tilhørernes Ynde ved at sælge Sandhed paa min Samvittigheds Omkostning. I visse Henseender var det og paa den Tid lettere end sædvanligt til Hove at gaae frem efter Evangelio og forkynde al Guds Raad til Menneskenes Salighed,

siden det Høikongelige Herskab havde kjendte og elskede Sandheden. Men i anden Henseende var det ogsaa den vanskeligste Tid, som kunde indfalde for en Hofprædikant. Thi den Kongelige Residents og det ganske Huus var, særdeles i de første 5 Aar, meget allarmeret ved et Rygte om en befrygtet nye Lærdom, og den, som delede Sandheds Ord, maatte forestille sig Tilhørere af en ganske ulige Indsigt og Smag. Overalt er en Hofmenighed vanskeligst i den Henseende, at deri findes ei alene nogle Vidde og Vise efter Kjødet, som ville have noget for Øret og Hjertet tillige, men ogsaa et større Tal af Grove og Uopdyste, som behøve at man lærer dem Sandheds allerførste Elementer, at jeg ei skal tale om en Deel saakaldte stærke Aander eller hemmelige Spottere, til hvis Vantroe at kurere man maa have nogen Hensigt, dog ikke yttre den saaledes, at Eenfoldige og Svage derved beskades. At jeg skulde have naaet mit Ønskemaal i alle Ting og hos Alle, var langt fra mit Haab. Men den Alvidende veed, at jeg stedse redelig har sigtet til Maalet, haaber ogsaa, at om jeg ikke altid som jeg burde, med Ord og Gjerning har fonteneret Sandheds Credit og Religionens Hvagtelse i Kongens Huus, jeg dog, ved Guds Naade, ikke heller har ødelagt eller adspredt, hvad

Jesus vilde samle. Dagen skal omsider aabenbare enhvers Gjerning.

Et Par Uger efter min Afskedsprædiken, nemlig Dom. Invocavit, holdtes i Jeue Kirke af Hr. Biskop Peder Hersleb, med sædvanlig Fyndighed, min Ordination til det biskoppelige Embede. Han talede over Joh. 15. V. 1. 2. "Jeg er et Vintræ ꝛc.;" og jeg prædikede siden over de Ord af Evangelio: "Alt dette vil jeg give dig, dersom ꝛc." samt i Exordio over Joh. 14. V. 30: "Denne Verdens Fyrste kommer og haver intet i mig," disende nogle af de særdeles Fristelser, med hvilke Satan søger at forbærve de Christlige og gjøre deres Embede frugteskløst. Herren hjælpe mig, som prædikede for Andre, at jeg ikke selv skal blive forkastet. Hans Kongl. Majestæt, som ærede denne Forretning med sin høie Nærværelse, admitterede mig et Par Dage derefter til at tage allerunderdanigst Afsked, og gjentog med Tegn af særdeles Kongelig Naade de Forsikringer, som ofte tilforn vare givne om høieste Bevaagenhed og Protection. Denne var det alene, som jeg udbad mig i et langt fraliggende Land, og særdeles i en Stad, som længe siden var i Uvraab for Uroligheder, af hvilke jeg min Livstid har været den største Hader. Nogle af Bergens Vanskeligheder vare Hans Kongl. Majestæt temmelig vel bekjendte. Jeg lovede,

at styre til Fred og Enighed af al Magt, og mage det saa, at Hans Majestæt saavidt muligt skulde skaanes for mange Klagemaal, men had allerunderst nigst, at naar jeg klagede, det maatte troes, at jeg trængte hellig til Hjælp og eftertrykkelig at soutenereres. Herpaa var Hans Kongl. Majestæt saa naadig at række mig sin Haand, sigende: "Det skal skee, og jeg lover det ikke alene som eders Konge, men ogsaa som eders gamle gode Ven, der altid har havt Raade for eder og vil saa have herefter, hvilket skal bestyndes i sin Tid." Dette Kongelige Ord er hidindtil saa fuldkommelig blevet opfyldt, at jeg derfor ikke nokſom kan takke Herrens Salvede og den Haand, der leier hans Hjerte som Vandstrømme; thi uden eftertrykkelig Hjælp af det Slags havde det været mig plat umueligt at hegne og luge den forvoxne Deel af Herrens Vingaard, som jeg her forefandt efter endvidere Tilskaarelse. Begge Deres Majestæter, den regierende saavelsom Enkedronningen, viste ved min allerunderdanigste Afsked ei mindre Tegn til Continuation af den Naade, de stedse havde kastet paa mig. Men med ingen af de Kongelige Personer var min Afsked saa sørgelig end med Hendes Kongelige Høihed Prindsesse Charlotte Amalia, som ved den sidste Opvartning gav mig, uden mange Ord, et forseglet Brev, og deri saadanne Vidnesbyrd om

det, som gjorde Afskeden tung, at jeg ikke kan tænke derpaa uden Bevægelse, og tør ikke anføre det mindste deraf, for at undgaae Forsømmelighedens Skin. Denne Kongedatter er vist mok herlig indvortes saavelsom udvortes for Verden. I hendes Sjel boer saadan Naade og Sandhed af Jesu Fylde, som altid og allesteds har været rar, men allermeest i hendes Stand *). Blandt Hoffolk deed jeg, Gud skee Lov, ikke at have efterladt nogen bekjendt Fiende. Een var der af den mellemste Etage, som i det sidste Aar viste nogle hemmelige, skjondt frugtesløse Machinationer, og Gud skee Lov, den samme var just een, som jeg allermindst havde forskjent det af, da jeg var det Middel, som hentede ham langtfra, og lagde Grunden til hans timelige Lykke. Den Skjebne har jeg baade før og siden havt, at just de, og hartad ingen andre end de, som jeg har hjulpet at befordre og forfremme, have vist den skjendeligste Utaknemmelighed mod mig, saa jeg ikke af dem har min Løn borte.

I Byen var jeg snart færdig med at tage Afsked, efterdi min Circel af Bekjendte var ikke vel stor, da jeg sidste havde stræbt at sammendrage mere

*) Det er Stifterinden af det betydelige Legat til Pigeborns Opdragelse og Forsørgelse, hvilket stifter saa meget Gavn. J. M.

end at udvide den; thi mine mange Forretninger tillode mig liden eller ingen Omgang uden for mit Embede, saa at endogsaa mine Svogre og Slægtninge saae mig sjelden.

Mine Børn og de fleste Domestiker efterlod jeg i Kjøbenhavn for at embarqueres tilligemed mit Gods paa et bergensk Skib, som jeg til den Ende havde fragtet for 200 Rd., og der kom til mig i Fladstrand paa Jyllands Ende. Jeg derimod med min kjære Kone, som altid har været mig en tro Efterfølger, reiste til Lands gjennem Sjælland, Fyen og Jylland, hvor vi næsten overalt havde nogle Paarørende at tage Afsked med, hvilkes var desto følesligere, da vi forestillede os aldrig mere at sees eller saakes i denne Verden. Særdeles var det smertheit for min kjære Svigerfader, Hr. Justitsraad Hofmann, som jeg havde for hans Datters og egen Skyld har Aarsag at ære og elske indtil sidste Aandedrat. Efterat vi den 8de April vare reiste fra Kjøbenhavn, naaede vi den 16de Mai til bemeldte Fladstrand, og forefandt just Skibet som Dagen tilforn var ankommet, gik ogsaa strax til Seils, og naaede i et Par Døgn til Øster-Riisser i Agerhuus Stift. Der faldt Vinden contrair i 3 Dages Tid, og den samme behøvede min kjære Kone til at forfriske sig lidet af sin Søesyge.

Tillæg til Biographien.

Af

Udgiveren.

Da Pontoppidans Fortælling afbryder med hans Komme til Norge i Aaret 1748, hvor han forblev til 1755, bliver det Udgiverens Pligt at tilføie noget om hans Virken i dette interessante Land, navnlig i Bergen. Om det ham betroede Stift skrev Kong Christian VI. i Aaret 1737 til Hofpræst Bluhme*): "At det ellers i Bergen er slet bestilt, saavel hvad det Geistlige som Verdslige betræffer, er os desværre alsfor vel bekjendt." Hvo som kjender Pontoppidans Iver og Patriotisme, vil let formode, at han tog sig kraftigen af de forfaldne Sager, især hvad Folkets Underviisning, Religiositet og Sædelighed angaaer. Saaledes forholder det sig i Sandhed. Skade, at vi ikke beſidde hans egenhændige Optegnelser om dette Tidsrum, uden hvad en Reise angaaer, som han foretog i Mai og Juni 1749 for at gjøre Kong Frederik V. sin Opvartning i Christiania. Af hans opbevarede Dagbog over denne Reise — der vel kunde fortjene at see Lyset i en topographisk Journal — vedkommer ikkun Lidet os.

*) Mnemosyne. 4de Bind Side 391.

Om hans Sammenkomst med Kongen ønske dog vist de fleste Læsere at høre noget. Derom fortælles: "Et Par Dage efter min Ankomst indfandt jeg mig ved Hoffet for at udbede mig den Naade at gjøre Hans Kongl. Majestæt min ringe Opvartning, som kort efter blev allernaadigst accorderet, da jeg med Glæde fandt vor elegode Monarch uforandret i alle Henseender, undtagen saavidt Hans Kongl. Majestæt syntes mig noget mere fyldig og robust. Udi den sædvanlige Naade og Livsalighed, med hvilken Hans Majestæt stedse imodtager sine troe Tjenere — ogsaa fra mange Aar har antaget mig — fandt jeg ingen Afgang; udbad mig fremdeles den Naade, endnu tiere at gjøre min allerunderdanigste Opvartning, som og skede i Alt tre Gange." Gjenstanden for Samtalerne var naturligviis de biskoppelige Embedes Forelse, for hvilket Pontoppidan udbad sig fremdeles Kongens Beskyttelse, som lovedes ham. Frederik V yttrede, at han agtede om to Aar at besøge Bergen og Vestkysten af Norge. Han havde intet stort Følge med sig. Pontoppidan traf dog deri adskillige gamle Venner. Han glædede sig ved at finde Staden Christiania i betydelig Opkomst. Meget havde forandret sig i de 29 Aar, siden han var der sidst. Haandværker og Fabriker tiltoge. Haugedyrkningen var i stærk Opkomst. Kun forar-

gedes han over den overdaadige Levemaade, "som Indvaanerne lærte af Engelsmanden tilligemed hans Sprog." — "Derimod — vedbliver Pontoppidan — priser jeg mine Naboer i Bergen, hvilke med langt større Handel, Næring og Rigdom hidindtil synes at holde temmelig fast paa gammeldags Tarvelighed og sparsommelig Levemaade, skjøndt deres Afgud Mercurius er dem i anden Henseende ikke mindre farlig." Pontoppidan søgte tillige om hiſtoriſke Efterretninger, f. Ex. om Biskop Deichmann. Han fandt heri kun liden Hjelp, — dog roses Præsidenten Fedderſen, der endog var bestænkt paa at ville stifte et Selskab for Landets Historie —, imedens Pontoppidan fandt Nordmanden "særdeles oplagt til Krigsvæsen, Kjøbmandskab og visse mechaniske Ting." Man erfarer tillige af denne Journal, at Frederik V havde i Sinde at fortsætte Reisen over Dovre til Trondhjem, men at dette Desſein af tilfældige Aarsager blev forandret.

I samme Aar 1749 holdtes den 28de October en Jubelfest i Tvillingriget til Erindring om den Oldenborgske Stammes lykkelige Regjering i 300 Aar. Ved denne Leilighed blev Biskop Pontoppidan selv kreert af Dr. Marcus Wöldike promoveret til Doctor Theologiæ. Hans Inaugural-Dissertation handlede de gradibus gloriæ coelestis pro viatore

appetendis. Mere vigtigere vare, ogsaa i denne Periode, hans i det Praktiske indgribende Skrifter: hans Hyrdebreve til Stiftets Geistlige, som han i fire Aar lod aarligen udgaae, og hvori han handlede om endeel Forbedringer, hvortil Geistligheden og Kirke-Væsenet trængte; hans Anviisning for Skoleholderne, hvori allerede en Art indskrænket Undervisning anbefales til Lettelse ved de mange Børns samtidige Information; hans Forsøg til Norges naturlige Historie. (Kbh. 1752—54 in 4to) m. m. En saa omfattende Virksomhed anbefalede Pontoppidan til Frederik den Femtes Ministre, iblandt hvilke Grev J. L. Holstein især var en Ven og Velynder af Pontoppidan. Denne Minister var tillige Universitetets Patron, og savnede i dette Forhold efter Gram's Død en Mand, hvis Raad han under alle Omstændigheder kunde følge. Hertil udsaae han Pontoppidan; men skulde denne Mand drages tilbage fra Bispestolen til Universitetet, hvorom Talen høist sandsynligen har været A. 1754, da Pontoppidan besøgte Kjøbenhavn, kunde det ikke ske som simpel Professor, men det maatte være med en fornemmere Titel. Der oprettedes altsaa for hans Skyld en Værdighed, hvortil intet Spor findes ved vort Universitet siden Niels Hemmingsens Tid; og han udnævntes den

den 2den Mai 1755 til Procantsler — et Embede, som kun een Gang siden har været besat, nemlig med Dr. Theol. Hector Fred. Jansen fra Aaret 1784—1788. Af Consistorii Acter har jeg overtydet mig saavel om Universitetets Forfald efter Christian den Sjettes Død, som om Pontoppidans kraftige og hensigtsmæssige Bestræbelser for dets Ophjelpning. Disse sidste ere tildeels bekjendte af nogle Indberetninger fra ham til Regjeringen, hvilke Hr. Etatsraad Engelstoft i sine Annaler har bekjendtgjort. Jeg vil af vort Universitets Protocoller meddele nogle nye Beviser. Først ville vi betragte Tilstanden i Begyndelsen af Aaret 1755. Jeg har for mig en Tabel over alle Professorernes Forelæsninger, deres Disputatser og øvrige Skrifter, Antallet af deres Tilhørere m. m. Med Forundring har jeg deraf seet, at de theologiske Professorer dengang havde kun 20 til 30 Tilhørere og paa Examinatorierne endnu færre. Medici havde kun 3—4, undtagen i Anatomien, som ogsaa Chirurgerne bivaanede. Hos Philosopherne var der flere. Somme havde endog 80, og selv Mollmann havde 30. Instruxen for den nye Procantsler er af samme Dato som hans Kaldsbrev, altsaa af 2den Mai 1755; Hans Hovedpligt er ifølge denne at gaae Patrono tilhaande i alle Ting, især paalægges ham at have

Tilsyn med Oeconomien og med Stipendierne. Han kan møde, saa tit han vil, i Consistorio, og tager da Sæde næst efter Rector; og han har, naar vota der ere paria, to Stemmer. Engang om Aaret skal han gjøre Indberetning til Kongen.

Pontoppidan varetog med Ridkjærhed ogsaa dette vanskelige Embede, skjønt han formedelst adskillige Collegers Skinsyge og Modvillie ikke kunde sætte alle sine gode Forslag igjennem *). Mange Forbedringer bevirkedes dog. Exempel paa begge Dele kunne vi tage af tvende Forslag, som han indgav i Februar 1756. Det første er dateret den 14de Febr. og gaaer ud paa at inddele alle Landets Præstekald efter deres Indkomster i tre Classer, og herefter bortgive Kaldene med Hensyn til de tre Examinationscharakterer: Laud., Haud illaud. og Non cont. Candidaterne af sidste Classe maatte ikke faae Præstekald, der vare over 300 Rdlr. Denne Punkt blev med et Amendement billiget af Consistorium, men ikke næste Punkt af Forslaget, hvilket indeholdt, "at alle tre Profl. Theologiæ skulde herefter exami-

*) Jvnf Suhms lærde Brevveksling Side 198 og 207. I sine Universitets-Annaler S. 322 siger Nyerup: "Det var ikke blot en myndig Holm, men ogsaa en indolent Möllmann, som en Procantsler var en Torn i Øiet."

nere alle Candidater til Attestats, og ikke skjønnes, To af Gangen, hvilket gav Anledning til at Candidaterne gik op under de To, som ansaaes for at være dem gunstigst." Dette fornuftige Forslag forkastedes af det academiske Senat, der foretrak den gamle Slendrian. Det var ligeledes ikke uden Grund, at Pontoppidan klagede over "den spiritus contradictionis, som med Flid søgte efter Objectioner imod hans Forslag." — Det andet (af 18de Febr.) angaaer de latinske Skoler og sammes Lærere. Disses Antal angives at være ved de 24 Skoler i Danmark og Norge 24 Rectorer, 12 Conrectorer og 84 Hørere, altsaa 5 Lærere i Gjennemsnit ved hver Skole. Provincialeren klager over Mangel paa duelige Hørere, og for at afhjelpe denne foreslaaer han, at fra en vis Termin at regne skulde Veien til Præstekald — særdeles under Hans Majestæts eget jus vocandi — gaae igjennem Hører-Embederne, just ikke absolute, (thi nogle Candidater maatte blive Capellaner, Skibspræster o. s. v.) men dog som den sædvanligste og visseste Vei. Naar der iblandt Hørerne fandtes Nogen, som havde Lyst og Dueligbed til at blive ved Skolen, skulde en Saadan gives Løfte om Ascension til Conrectorat eller Rectorat." Vi tilføie endnu det statistiske Datum, som vist vil forundre Flere end Referenten, at Pontoppidan regner,

der befordredes omtrent 100 theologiske Candidater om Aaret. Han siger: "Af Præstekald, som tilhøre Hans Majestæt alene, saa og residerende Capellanier, er efter nøie Beregning i Aaret 1754 bortgivne 63, men A. 1755—62 Embeder; og af de Adelige aarligen nogle og tredive." Ellers antages i Almindelighed, hvad jeg ogsaa anseer for rigtigt, at det førstnævnte Antal (nogle og tredsindstyve theologiske Candidater) var tilstrækkeligt til at besætte samtlige geistlige Embeder i Danmark og Norge. Medlemmerne af det theologiske Facultet i det Decennium, Pontoppidan beklædte Procantsler-Embedet, vare: den vrantne, skjøndt redelige, pater difficultatum, Peder Hölm; den milde og tænksomme Peter Rosenstand Goiske, den eftergivende Joh. Otto Bang (der døde samme Aar som Pontoppidan), den kraftfulde og virksomme, men desværre in puncto sexti ikke ustraffelige Joh. Ernst Gunnerus, der dog allerede 1758 afgik som Biskop til Trondhjem; endelig Sjællands Biskop, Ludvig Harboe, der dog ikke fungerede — skjøndt han lønnedes — som Professor Theologiæ. Det Tab, som Theologien led i Aaret 1764 ved at miste paa een Gang Pontoppidan og Bang, oprettedes fuldkomment ved at indkalde fra Tydskland den ypperlige Lærer Joh. Andr. Cramer, der siden kom

til at beklæde ved Søster-Universitetet i Kiel samme Embede, som Pontoppidan havde her, hvorpaa jeg saa meget mere burde gjøre Læseren opmærksom, som Cramer med en større Lærdom og en renere Smag, end Pontoppidan besad, ganske forenede dennes Reform-Aand og Reformator-Dygtighed. Under Cramer fik Hertugdømmene et forbedret Almue-Skolevæsen, en revideret Catechismus, en forbedret Psalmebog m. m., Alt efter det priisværdige Exempel, som Pontoppidan havde givet i Danmark og Norge.

Denne sidste Periode af Pontoppidans Liv vides ikke at have været hjemsøgt af saa skjændige Anfald paa hans gode Navn og Rygte, som Tilfældet var med de to foregaaende Perioder. Hvorledes han som Hofpræst maatte høre det af en Dame opdigtede Rygte, at han havde slaaet sine Forældre, har han selv fortalt; men hvorledes han som Biskop i Bergen maatte fralægge sig en anden ligesaa ugrundet Beskyldning, er blevet os bekjendt af Stampes Erklæringer 1ste Deel S. 175—178. For Pontoppidans Skyld kunde vi gjerne lade det blive ved at henvise den nysgjerrige Læser til det nævnte Skrift; men for lignende Tilfældes Skyld anse vi det for gavnligt at fortælle Sagens Sammenhæng. Det skeer nemlig ei sjeldent, at naar

usædelige Mennesker af den fornemmere Verden gribes i deres Laster og derfor straffes af den offentlige Mening, udsprede de selv nogle Navne af de meest agtede som medskyldige, for at Publicum skal ledes vild, og derefter enten tvivle om de Skyldiges Brøde, eller anse denne for en blot Skrøbelighedssynd, siden saa mange berømte Mænd have deelt den *). Saaledes blev den ædle og aldeles uberygtede Biskop Pontoppidan nævnet som Barnefader til et uægte Barn; ja hans Navn endog, uden at han var kaldet til Thinge, ved en jydsk Provsts Ubetænksomhed endog indført i en Retsprotocol, da et slet Menneske, Vice-Borgermester Garboe i Bergen sagfsgtes som den, der havde besvangret en vis Jomfrue Mathiesen der fra Byen, som i Aaret 1750 fødte et Barn i Jylland. Da Pontoppidan

*) Dette Kunstgreb anvendtes ikke uden Held for en Snees Aar siden, da det kjøbenhavnske Politie opdagede et Selskab af Drengeskjændere. De Skyldige og deres Tilhængere opdigtede snart en Mængde Medskyldige, hvis Navne gik fra Mund til Mund. Deriblandt vare et Par høitagtede academiske Lærere, som siden ere døde. Denne Note sigter til at beroline dem iblandt Læserne, som vel have hørt Opdigtelsen, men ei kjende dens Grund, med Hensyn til de saa skammeligen besørte Hædersmænd. Det gik dem netop som Biskop Pontoppidan.

erfarede, at Garboe havde vovet, uden at stævne ham i Sagen, at angive ved et Provsteforhør i Amisbøl Pontoppidan som den, der ligesaavel som Garboe havde Ord for at være Fader til Jomfrue Mathiesens Barn, forlangte Pontoppidan af Regjeringen, at denne Sag maatte blive paa det usleste undersøgt, og, naar hans Uskyldighed var beviist, tilstrækkelig Satisfaction maatte ydes ham for den hans Ære tilføiede Fornærmelse. Sagen blev undersøgt, Garboe befunden at være ogsaa ellers berygtet for en slet Opførsel. Biskop Brorson i Ribe indstillede, at de for Pontoppidan fornærmelige Ord maatte af Protocollen ved Kongl. Befaling udslettes, og Provst Bang for sin Uforsigtighed irettesættes og mulcteres. Sagen blev afgjort ved Ordre af 13de Decbr. 1754 til Biskop Brorson om at lade udslette af Thyrril Herreds Provste-Protocol den Pasus, hvori Biskop Pontoppidans Navn var indført, samt at lade Provsten admonere for hans brugte Uforsigtighed. Mulcten, som Brorson havde foreslaaet — rigtig nok alt for lavt; thi ikkun 2 Rdlr. — faldt bort. Dermed var Pontoppidan tilfreds, og Kongen befordrede ham rimeligviis saameget desto hellere i det næste Aar, som Pontoppidan deri maatte see et nyt Beviis paa Femte Frederiks usædkede Raade;

thi skjønt denne Konge desværre ikke selv holdt sig fri for delicta carnis, taalte han dem dog ingenlunde hos sin Geistlighed.

Pontoppidan efterlod sig og sin talrige Slægt (af det tredie Ægteskab havde han 8 Sønner og 3 Døtre, som alle overlevede ham) et bemærkeligt og velfortjent Eftermæle. Om hans Død kan jeg meddele følgende Notice, som, nedskreven af en Samtidig i hans Annales Eccl. Dan. 1 Bind, er bleven mig venskabeligen meddeelt af Hr. Professor Dr. Larsen i Holbek. Den lyder saaledes: Han døde i Kjøbenhavn i sin Provinskster-Residents 1764, den 20de Decbr. Kl. 4½ slet Eftermiddag og det meget hastig; thi han var tilforn ikke sengeliggende, havde dog nogen Tid befundet sig slet af en Trykning for Brystet; men da han paa sin Dødsdag sad og skrev, var Dødens Time midt i hans Arbeide kommen; han mærkede det selv og sagde til hans elskelige Frue, som stod ved ham, disse Ord: "Hils mine Venner og sig jeg dør i Troen til Guds Søn." Da disse Ord vare udtalede, døde han. Han blev den 29de ejusdem derpaa begraven i St. Petri Kirkes Urtegaard, efter hans eget Forlangende, og har han selv før sin Død paa Latin forfattet sin Gravskrivt, som er følgende:

Post multos Labores
Ad Requiem cælestem properans
Fessa huic Humo Membra mandavit

Ericus Pontoppidanus, Dr.,

Primum V. D. Minister Norburgensis Hakkenbergensis,
Fredericsburgensis et Aulæ Regiæ Hafniensis,
Dein Episcopus Bergensis,
Tandem Universit. Reg. Hafniens. Procancellarius.
Ad singulos gradus
Non sua, sed Regum Clementissimorum Voluntate evectus,
Prodesse maluit, quam præesse.
Sciens injuriam fecit nemini,
Sibi facientibus facile condonavit, suæ infirmitatis
Non ignarus.
Tria sunt, quæ continuo vitavit,
Scandalum, Forum, Æs alienum,
Veritatis illius, quod ad Pietatem est, Tenacissimus,
Inutilium quæstionum egregius Contemptor.
Religionis causa
Nemimem odio habuit, nisi
Vel Blasphematores, vel Hypocritas.
Ecclesiæ et Patriæ vulneribus,
Lingva et calamo mederi conatus.
Inutilem semper se Servum agnovit,
Solius Jesu Christi Meritis salvandum.
Ex triplici conjugio,
Pio, Pacifico et Jucundo
Decem non malæ Spei Liberos,
Ex otiis Literariis

Scripta futuris Seculis profutura
Reliquit.
Primam auram hausit Aarhusii Cimbr. Anno 1698 d. 24 Aug.
Ultimam Hafniæ Anno 1764 d. 20 Decemb.

Denne Gravſkrift bliver ſat i et Epitaphium over hans Grav, ſom bliver forfærdiget af den berømte Profesſor Widewelt, der og udhugger hans Anſigt i hvidt Marmor; dette bliver med første opſat.

B. Erik Pontoppidans Charakteristik.

Af

Udgiveren.

Af den foranstaaende Fortælling, er det ikke vanskeligt at udrage Hovedtrækkene i Pontoppidans Charakteer, og deraf sammensætte et Portræt, som maatte blive temmelig liigt. En større Grad af Liighed kan dog opnaaes ved dermed at forbinde, hvad ellers om denne mærkværdige Mand deels af hans egne deels af Andres Skrifter er kommet til vor Kundskab. Det er denne dobbelte Opgave, jeg har at løse. Jo kortere Pontoppidan selv har omtalt sine Fortjenester af Stat og Kirke, af Universitet, Skoler og dansk Literatur, desto mere bliver det min Pligt at dvæle ved disse. Denne Skildring maa blive saa meget desto lærerigere og for unge Theologer (det haaber jeg) saa meget mere opvækkende, som det er vist, at Pontoppidan blev den store Mand, vi i ham beundre, ikke nær saa meget ved Naturens Gaver eller ved en omhyggelig Opdragelse, som ved egen Flid og stadig Opmærksomhed paa sig selv, sit Kald og sine Pligter. Han besad hverken Genie, ei heller i nogen fortrinlig Grad de Evner, som Fødselen skjenker: Vittighed, Phantasie, Dybsindighed o. s. v. Han besad Remme

og Lærelyst; var vel og, hvad man kalder et opvakt Hoved; men dette var Alt. Hans tidligere Dannelse var saa ufuldkommen, at pistnok Pluraliteten af vore unge Academici i saa Henseende enten overgaae, eller i det mindste naae ham. Enhver af disse kan derfor ved Betragtningen af hans Billede, med grundet Haab sige til sig selv: "En saadan Mand vil jeg vorde!". Hvilket ikke er Tilfældet med Mænd som Holberg, Gram, Oehlenschläger o. fl. desl.; thi til at ligne dem er den blotte Anstrængelse ikke tilstrækkelig: dertil hører medfødt Genie. Men Erik Pontoppidan kan hver den Yngling naae i moralsk og intellectuel Fuldkommenhed, som besidder de ikke ualmindelige jevne gode Anlæg og dermed forener hans gode og stærke Villie. Men paa Villien beroer rigtig nok det Meste. Til at bestyrke den i sine gode Forsætter tjener store Mænds Exempel. Dette er Hovedgrunden, hvorfor nærværende Tidsskrift vedbliver at levere saa mange Biographier.

Pontoppidan var, som alle Dødelige, udsat for svare Fristelser. Som Dreng, Yngling og Mand saae han tit det Onde i en tillokkende Skikkelse. Hvad der bevarede ham for at falde i Fristelsen, eller — hvis han i visse svage Øieblikke lod sig henrive deraf — snart førte ham tilbage paa Dydens

Bane, bar en levende Ærefølelse og en ham tidligen indplantet Gudsfrygt. Ogsaa var han tidligen opmærksom paa sin Omgivning. Han afskyede sine Meddisciples Banden og Sviren; han følte sig som Studiosus Theologiæ beskjæmmet af den gudfrygtige Skriverkarl, som bad saa inderligt i et Naboværelse. Det er denne upartiske Selv-Jagttagelse, som er saa gavnlig for Charakterens Befæstelse i det Gode, og som de fleste unge Mennesker forsømme. Pontoppidan var for en stor Deel Autodidakt. Ligesom dette skadede hans videnskabelige Uddannelse i Henseende til Grundighed, Omfang og Smag, saaledes synes det at have befordret hos ham en den Gang usædvanlig Selvstændighed i Domme om theologiske og kirkelige Gjenstande. Han tænkte tidligen selv, og paalagde sin Tankefrihed ingen Indskrænkning, uden den ene gavnlige: Guds Ords Veiledning. Bibelen var hans Rettesnor, og ihvor høit han agtede Kirkens symbolske Bøger, ved Siden af den hellige Skrift vilde og kunde han ikke sætte den. Ingen Overtalelse kunde formaae den unge Præst til at aflægge Eed paa formula concordiæ. Ligeledes viser det Selvstændighed i Omdømme og Høiagtelse for praktisk Christendom, at han allerede som Candidat forsvarede Pietisterne imod nogle Studenter, der kom hjem fra Wittenberg, fulde af Fordomme

og af Had til Speners Skole. Men i de Tider var Fordragelighed i Religionen ikke Veien til Hæderlighed, snarere til ondt Rygte og Forhaanelse, ligesom vi ogsaa see Pontoppidan formedelst sin Tolerance angreben af sin ældre Collega Brandt. Med denne Mildhed i sine Domme om Orthodoxie forbandt han Strenghed i sine sædelige Grundsætninger og Nidkjærhed for at gjøre disse gjældende. Allerede som Hofpræst paa Nordborg paadrog han sig de Lastefuldes Forfølgelse, fordi han efter sit Embedes Medfør, ivrede for Tugt og gode Sæder. Men saavel imod disse sine Forfølgere som imod andre Efterstræbere viser Pontoppidan sig forsonlig, ja tit høimodig — Beviis paa, at han var gjennemtrængt af den sande Christendom. Hævngjerrig var Pontoppidan aldeles ikke. En anden stærk Drift i den menneskelige Natur kostede det ham mere Møie at holde indenfor de tilbørlige Grændser, — og i hans yngre Aar lykkedes det ham ei altid, — jeg mener Driften til Ære. Denne udartede mangen Gang til Ærgjerrighed. Han tilstaaer selv at han som ungt Menneske var forfængelig; og vi kjende enkelte Beviser paa, at denne Feil ei ganske forlod ham, end ikke i hans kraftfulde Manddomsaar. Det mærkeligste Exempel bør her omtales, fordi baade Upartiskhed fordrer det, og det er lærerigt at kjende

en stor Mands Svagheder. Pontoppidan havde det tilfælleds med mange Forfattere, at han ikke kunde taale Kritik. Da derfor Langebek i Danske Magazin mangen Gang — saa tit Anledning gaves — rettede uden Complimenter Skjodesloshedsfeil i Pontoppidans Skrifter, navnlig i hans Annales Eccl. Dan., fortørnedes Pontoppidan hæftigen derover og lod under Datum d. 12te Nov. 1745 indrykke i Oluf Bangs Samlinger (2den D. S. 603 f.) et anonymt Brev angaaende den Dristighed, med hvilken Arild Hvitfeld og andre Historieskrivere corrigeres af det Danske Magazins Forfattere. Heri opkaster Pontoppidan først Tvivl, om disse Forfattere ogsaa altid, naar de corrigerede, fore med Sandhed; for det andet bebreider han dem Indbildskhed; for det tredie lægger han megen Vægt paa den Forskjel, der burde iagttages "ved at censurere Skribenten af en Original-Historie, og Den, der skriver det, som Andre i Snesetal have skrevet for ham, eller tager sin Beretning af mange trykte Bøger." Enhver vilde nok skjønne, hvortil denne Distinction sigtede, om Pontoppidan end ikke havde tilføiet, "at vort Land af originale Historieskrivere, efter Saxo, ikke har havt og ikke kan faae (?) hvad de ældre Tider angaaer, flere end tvende, hvoraf den Ene

har skrevet vort Lands verdslige Historie, den Anden dets geistlige, næsten alene af utrykte og møisomt opsøgte Documenter." Læseren begreb nu let, at herved skulde forstaaes Hvitfelds Krønike og Pontoppidans kirkehistoriske Annaler. Om disse Værker siger Pontoppidan noget stolt, især da han vilde lære Langebek Beskedenhed: "Om end alle andre Bøger i den Materie kunde tabes og gaae til Grunde, saa var dog vor Histories egentlige Indhold i dem frelst og beholden; thi ingen uden disse ere Original-Historier." I de Anmærkninger, som Langebek paa Selskabets Vegne udgav over dette Brev, lader han, som han ikke vidste at Pontoppidan var Forfatter dertil; men viser tillige, at vi foruden Hvitfeld og Pontoppidan havde mange andre originale Historieskrivere; ei forglemmende nogle Stikpiller til den sidstnævnte "brave Mands Modestie i at foragte saa høitravende en Compliment." Dette Svar forbittrede Pontoppidan endnu mere; og i sin Forbittrelse forglemte han den videnskabelige Fristats Vedtægt: at sætte Grunde mod Grunde, Skrift mod Skrift; og foretrak det nemmere Middel, at anklage for Kongen Langebeks Uforskammenhed, der som simpel Student havde vovet at laste en Kongl. Hofprædikant og Professor Theologiæ. Christian VI., som med Rette

yndede Pontoppidan, overilede sig i denne Sag, da han ifølge en eensidig Fremstilling af Sagen dømte Langebek uhørt til at gjøre Pontoppidan Afbigt for Consistorium. En saadan gjorde Langebek efter Professorernes Forskrift d. 15de Februar 1746 i største Underdanighed. Saavidt gik Sagen efter Pontoppidans Ønske. Han smagte Satisfactionens Sødme i fuldeste Maal. Men snart blandede sig Bitterhed deri. Suhm melder os (samlede Skrifter 10de Deel Side 32), at denne Tvist gjorde Pontoppidan i den offentlige Mening megen Skade. Det gik her, som saa ofte ved slig Leilighed: victrix causa Diis (i. e. principibus), placuit, sed victa Catoni. Og Publicum, som her spillede Catos Rolle, havde høirøstede Organer, der raabte, at Langebek var skeet Uret. Suhm har derom fortalt en moersom Anecdote i Samlede Skrifter 14de Deel S. 243, hvilken vi dog her, for Kortheds Skyld maae forbigaae *). Hvad danske Skribenter ikke vovede af Frygt for Kongens Vrede, som endog skal have truet med Arrest i Castellet, det gjorde en Ud-

*) Dem, som ønske udførligere Beretning om denne Strid, henviser jeg til Langebeks Levnet i Nye Danske Magazin 4de Bind S. 18 følg. og til et Supplement, som jeg har meddeelt i Aftenbladet No. 8 for 1826.

lænder, Legationssecretair J. E. Schlegel, efter Holbergs og Ancherſens Opfordring, i ſit Ugeblad: Der Fremde No. 48. 1746. Deri lader Schlegel en Etatsraad Honorius (Pontoppidan havde Rang med Etatsraader) beſvære ſig for ſin Konge over en vis Kammerraad Svend paa Grund af en indbildt Forhaanelſe. Denne Etatsraad var den anden Bygmeſter i Landet og almindelig agtet, indtil den unge Kammerraad opdagede, at det røg i et af ham bygget Huus, hvori Skorſtenen var urigtigen anlagt. Etatsraaden fortørnedes over denne Opdagelſe af en ung Mand, der ydermere kun var Kammerraad o. ſ. v. Byen loe anden Gang paa Hofpræſtens Bekoſtning; men Pontoppidan henvendte ſig denne Gang til Schlegels Chef, den ſachſiſke Miniſter Spener, med ſin Klage. Denne kaldte Schlegel for ſig, af hvem han fik det Svar — hvormed ogſaa Holberg ved ſlige Leiligheder, ei uden Skin af Cujonerie, pleiede at redde ſig — at Pontoppidan ikke var meent, en Fortolkning, ſom neppe nogen Jury vilde have taget for gyldig, men ſom Miniſteren var ſaa artig at tiltræde. Pontoppidan fik altſaa her ingen Fyldeſtgjørelſe; men tabte ganſke ſin Popularitet. Muligen har denne Omſtændighed medvirket til, at han kort Tid efter deſto hellere modtog Biſpeſtolen i Bergen.

Under Fraperelsen forsvandt ganske Mistanken af Rivalernes Sind. Pontoppidan og Langebek bleve siden gode Venner. Denne gik som Geheime Archivar Hiin tilhaande ved hans strenge Arbeider, hvilket Pontoppidan erkjendtlig henviser i Fortalen til Origines Hafnienses og Danske Atlas. At disse Værker i Nøiagtighed betydeligen overgaae Pontoppidans første Skrifter, skyldes dog ikke alene Langebeks Tjenstagtighed; men maaskee ligesaa meget hans i rette Tid anbragte Kritik. Rimeligvis fuldendtes Forsoningen ved Pontoppidans sidste Svigerfader, Hofmann, som var en gammel Ven af Langebek.

Men, hvis Pontoppidan ikke kan frikjendes for at have undertiden udviist Stolthed, følger dog deraf ingenlunde, at han manglede Ydmyghed. Hans Liv frembyder de skjønneste Ytringer af denne Dyd, hvilket er et nyt Bevis paa, at det Modsatte af Stolthed ikke er Ydmyghed, men Beskedenhed. Den sidstnævnte Dyd viser i Omgang med andre Mennesker; den første i Forholdet til Gud. Og Pontoppidan var stedse villig til at erkjende ethver Fortrin, han besad, enhver Lykke, der vederfores ham, som en ufortjent Gave af Gud. Mangen Gang viste han ogsaa Beskedenhed f. Ex. da han vægrede sig ved at modtage det ham første Gang til

budte Capellanie, fordi han ikke tilkrævede sig Færdighed nok i det Tydske.

Et andet herligt Træk i Pontoppidans Charakteer er hans Uegennyttighed. Endog hvor han med Rette kunde modtage en ham tilkommende Gevinst, gav han ofte Slip derpaa for det Offentliges Skyld, f. Ex. ved Honoraret for hans Forklaring og Psalmebog. Da Kong Frederik V. tilbød ham at udbede sig en Naade, bad han kun om Beskyttelse for den dansk-norske Kirke. Hermed hænger hans Patriotisme nøie sammen. Kun faa offentlige Charakterer have i den Grad godtgjort deres Fædrenelandskjærlighed som Pontoppidan. Det er bogstavelig sandt, hvad han siger i Anledning af sin Indtrædelse i Videnskabernes Selskab, "Man vidste, jeg var god Patriot, og unddrog mig hellere min Magelighed end Leilighed til at befordre gode Videnskabers Fremvæxt." Hans fleste Skrifter have en patriotisk Tendents.

Et tredie skjønt Træk er hans Forsonlighed. Han fandt ved Hoffet og andensteds ikke faa Efterstræbere. Der tilbød sig tit Leilighed for ham til at hævne sig ifølge den store Yndest, som baade Christian VI. og Frederik V. skjenkede ham. Men aldrig brugte han sin Indflydelse til at skade Nogen. Deraf kunne vi gjøre en ny Slutning: Den Mand,

som ikke hader sine Fiender, kan antages at elske sine Venner med Trofasthed. Saaledes ogsaa Pontoppidan. Det nedsatte ham i Manges Øine, at han var en Pietist, skjøndt han hørte til de milde og tolerante. Men han lagde aldrig Skjul paa sin Overbeviisning; han sluttede sig, trods Holbergs Stikken og Spotten, fast til det pietistiske Partie: J. L. Holstein, Schrøder, Bluhme, Reuß o. s. Fl. Og da han var en i Sandhed gudfrygtig og kjærligsindet Mand, var det ikke ganske ufortjent, at den franske Skribent St. Pierre (ikke Abbeden, men Capitainen) kaldte ham le Fenelon du Nord. Suhm, som beretter dette, tilføier denne Bemærkning (l. cit. 32): "Stridighederne i den danske Kirke og det forhadte Navn Pietist gjorde Pontoppidan Skade. I Grunden vare dog Pietisterne de meest moderate, hvorvel ogsaa de undertiden skeiede ud, og bleve hidsige ved de Andres Forfølgelse og Modsigelse, men vi ere Alle Mennesker og ufuldkomne. Endelig lagde Stormen sig og Luften blev derved renset og stille, og kunde den gode Pontoppidan derefter sige, da han døde: Jeg dør i Jesu Tro." Saa billigt som Suhm have kun Faa bedømt Pontoppidan. Længe efter hans Død vedblev Pluraliteteten at miskjende ham, blot fordi han var Pietist. Den Omstændighed, at han

i sin Lærebog havde erklæret Comoediegang for Synd, var ene nok til at fordømme ham i en forlystelsessyg Tidsalder. Han maatte for den Ytrings Skyld hedde snart en Hykler og Pharisæer, snart et Hønsehoved. Man betænkte ei engang, at Skueplads-Fordømmelse ingenlunde er et sikkert Kjendetegn paa Pietismus, ja end ikke paa Orthodoxie. Whiston var Arianer og J. J. Rousseau Naturalist: Begge have desuagtet ivret imod Skuespil. Pontoppidan havde dog som ungt Menneske seet Hamlet opføres i England. Han vedblev stedse at være en Elsker af Musik. Men det Frivole, som sædvanligen er forenet med Skuespilvæsenet, forargede ham; og det forargede langt Flere end Pietisterne. Jeg har nyligen paa et Par andre Steder *) mindet om, at mange anseete Theologer og Philosopher i det 18de Aarhundrede vare af samme Mening paa Grund af den uundgaaelige Fare, som Skuepladsen medfører for Sædernes Reenhed. Saaledes de göttingske Theologer J. P. Miller og G. Leff, saaledes den dybsindige Leipziger Philosoph Crusius (i hans Moraltheologie I. 124) og mange Flere.

*) I Skand. Lit. Selskabs Skrifter. 23de B. S. 179 fg. om Christian den Sjettes Ulyst til Skuespil; og i Mnemosyne, 4de Bd. S. 162 fg.

Vi have hidindtil betragtet Pontoppidan som Menneske; vi gaae nu over til Betragtningen af den nidkjære Embedsmand, og slutte siden med en Vurdering af ham som Forfatter.

Med al den Vished, som en Biograph kan have om en afdød Mand, han ikke personligen har kjendt, tør jeg forsikre, at jeg aldrig har truffet paa Nogen, der med mere Iver og Aarvaagenhed har varetaget sit Embede end Pontoppidan. Derom vil hans Autobiographie uden Tvivl allerede have overtydet Læseren. Som ganske ung Mand tænker han paa at udvide sin Virkekreds og ved nye Undervisningsmidler at gavne den ham betroede Menighed. Allerede paa Als holder han Bibellæsning, Søndag-Eftermiddag, ligesom han og faaer indført en Convent med sine Embedsbrødre. Som Hofpræst, Professor, Biskop og Procantsler er han overalt betænkt paa nye Veie, nye Opmuntringer til Moralitets-, Religiositets og Videnskabelighedes Befordring. Nu holder han Bedetimer, nu Privatissima over Pastoraltheologie; nu udkaster han Planer til nye Skoler og Seminarier; nu skriver han Instrukser for Lærere, nu nye Lærebøger. Skjøndt troende Christen og orthodox Lutheraner, er han dog, lige som Spener, fuld af Projecter til Kirkens, Skolernes og Universitetets Reform. Han besad et skarpt og øvet

Blik, hvormed han snart opdagede, hvad der mangl[e]de i vore lærde og kirkelige Anstalter, saavelsom i vor Literatur. Han havde reist med Ydre; og hans Kjendskab til den nyere, navnlig den engelske, Literatur kom ham ogsaa som Reformator vel tilpas. Vil Nogen i Hast overtyde sig om Pontoppidans Seergave, behøver han kun at læse Fortalen til hans Collegium pastorale, hvori han udvikler Nødvendigheden for Læserstanden af at skride frem med Tiden og tilegne sig flere Kundskaber end deres Forgjængere efter Regelen havde. Det maa heller ikke oversees, at Tidsalderen var Pontoppidan gunstig, saavel i Almindelighed, som især i Danmark. Under Christian VI. reformeredes med lige saa megen Kraft som Besindighed baade i Kirke og Skole. Under Frederik V. forandrede Tidens Aand sig fra det Alvorlige til det Muntre, fra det Positive til det Arbitrære, fra det Geistlige til det Verdslige. Kirken og Hjelpskolen trængte da dobbelt til saadanne Tilsynsmænd som Pontoppidan. Heldigt traf det sig saaledes for ham, at han tidligen havde yttret Lyst til Naturhistorie, som nu blev med Forkjærlighed fremdragen, og at han tillige var en god Practicus, paa hvem man nødvendigen maatte sætte Priis. Pontoppidan holdt sig derfor i fortjent Agtelse, lige til sin Død, d. e. omtrent gjennem

hele Frederik den Femtes Regjering. Vel søgte Biskop Hersleb allerede i Aaret 1747 at gjøre den unge Konge opmærksom paa Pietisternes præponderrende Indflydelse, navnlig igjennem Generals-Kirke-Inspectionen; men dette Collegiums Præses, Grev J. L. Holstein, var altfor befæstet i Kongens Yndest til at slige gravamina kunde rokke ham, ihvor betydelige de forekomme os. Vi ville af dette mærkværdige Indlæg uddrage det, som angaaer Pontoppidan; men først erindre, at det var i den danske Kirkes Jubelaar 1736, da Kong Christian VI. under 3die Septbr. udstedte til sin Hofprædikant Pontoppidan tvende Ordre: 1) at forfatte en Catechismus til Brug i alle Skolerne, og naar den var færdig, at indsende samme til det theologiske Facultets Censur; 2) at projectere og forfatte en almindelig Psalmebog, dog at den hidtil ved Liturgien brugte Orden ei forandres; men at de deri foreskrevne Psalmer paa de anordnede Tider bruges som hidindtil *)." Ogsaa den skulde censureres af det theologiske Facultet og derefter indsendes til Kongen. Begge Dele skede; og ilede Pontoppidan saameget med sin Lærebog — der er en Forklaring over Luthers liden Cathechismus i 559

*) Sjællandske Tegnelser i det Danske Cancellie No. LXIX.

Spørgsmaal og Svar, 211 smaae Sider i første Udgave — at han allerede kunde underskrive Fortalen den 9de October 1737, hvorefter Bogen blev bekjendtgjort og ved Kongebud indført i alle danske og norske Skoler, ligesom den ogsaa A. 1741 oversattes paa Islandsk. Bogen er intet Mesterstykke; men heller ingenlunde slet; den hører til de bedre fra hiin Tid; men den har dog endeel Mangler, hvilke kunde have været forebyggede, naar flere Theologer vare blevne tagne paa Raad med. Den er approberet til Trykken af Prof. Theol. C. L. Leth, som i Aaret 1737 maa have været theologisk Censor. At den ikke har været underkastet hele Facultetets Bedømmelse, kan sluttes af Hersleb's nedenstaaende Klager. Den jydske Præst, som Hersleb omtaler uden at nævne ham, og som i Aaret 1747 mistede sit Embede, fordi han ikke vilde bruge Pontoppidans Forklaring, var Niels Tøxen, Sognepræst til Weerst *) og Bekke Menigheder i Ribe Stift, af hvem jeg har for mig i Manuscript (Hr. Underbibliothekar Thorsen tilhørende) meget lærde "Anmærkninger og Erindringer til den hellige Skrifts i det danske Sprog udgivne Oversættelse Aar 1732 og 1737" m. m., hvilke allerede røbe sjelden Indsigt

*) I Worms Lexicon staaer urigtigen Wreist.

i det hebraiske Sprog. Men en endnu større Færdighed deri forudsætter det Værk, som Jens Worm i sit Lexicon nævner, nemlig en hebraisk Oversættelse af det Nye Testament. En saadan Antagonist fortjener at lægges Mærke til. Removeret fra sit Embede, flyttede han 1748 til Byen Aminde, hvor han deelte sin Tid imellem Udarbeidelsen af lærde Skrifter, nævnte af Worm, og Underviisning til unge Studerende, som han deels dimitterede til Universitetet, deels manuduceretede til Attestats. Han døde 1755.

Vi ville nu høre, hvorledes Tscrens Patron, Biskop Hersleb, skriver om Pietisternes Bestræbelser for at haandhæve Pontoppidans Forklaring *). "Hans Kongl. Majestæt havde ved Hofprædikant Pontoppidan ladet en Catechismi Forklaring gjøre, og, efterat den af Prof. Leth var approberet, og derefter trykt, allerhaadigst befalet, at den overalt i begge Rigerne skulde bruges, og i alle Skoler paa Landet indføres. En Præst i Jylland vilde ikke introducere den i sit Sogn, det refereres Biskop Ancherſen; han holder Præsten til Lydig-

*) Den hele mærkværdige Indberetning er trykt i Theol. Bibliothek 5te Bind S. 146 følg. efter det originale Manuscript, som salig Thorkelin var saa god at laane mig.

heb, inqvirerer om Præstens Forhold, og befinder at Præsten var flittig til at drive paa Catechisation; at Præstens Menighed var vel underviist. Biskoppen da meente, at efterdi Kongen ikke sigtede hen uden til Menighedens Oplysning, saa kunde det være ligemeget, enten det skete ved den Formular, eller en anden, saa der blev ingen Uroe, og Ingen vidste af den Strid. Men efter Biskop Anchersens Død bliver Brorson Biskop, som vilde tvinge Præsten til at bruge Pontoppidans Forklaring. Præsten vil ikke, og beskylder den Forklaring for at være urigtig. Biskoppen indlader sig med Præsten i Disput, men kommer tilkort. Biskoppen andrager det for Gen. K. Inspectionen. Jeg sagde min Mening i Collegio, at her blev Qvæstio, enten Sagen skulde ansees som criminel, at Præsten satte sig op imod Kongelig Befaling, og da var det ikke vores Sag, men Bispen maatte angive det for Generalfiscalen, eller, om Sagen skulde ansees som en Lærdoms Sag, at Præsten beskylder Forklaringen for falsk Lærdom, saa maatte indhentes Facultatis theologicæ Betænkning, om Præsten har Grund eller ikke. Den Gang blev intet sluttet, men opsat til næste Samling. Næste Session kommer Protest ind fra Hr. Pontoppidan, at en Catechismus, som af Kongen var autoriseret, maatte ikke komme under

nogen Censur eller Critique. Jeg spurgte, hvo den har sagt Pontoppidan det, som i Collegio blot var proponeret, ikke besluttet eller aftalt? Collegium beslutter efter nogen Tid at lade Biſpen underhaanden vide, at det ikke var tjenligt at den Sag blev rørt, efterdi Præſten gjør ſit Embede troeligen, og hans Menighed var vel oplyſt, ſaa var det bedre at ignorere ſaadan Ting, ſom vel fandt ſig. Inden Biſkoppen kunde have det Svar, var allerede en Proteſt paa nye fra Hr. Pontoppidan, at han havde Brev fra Jylland, at Præſten triumpherer derover (hvilket ikke kunde være ſandt, men han vidſte det af Hr. Bluhme, ſom dog havde ſamtykt med os andre), derhos beſkylder Pontoppidan os, at vi havde givet bort Guds, Kongens, Kirkens, Religionens og hans Ret. Vi ſvarede ham, at vor Inſtruction tilholder os itide at dæmpe, og ikke tilade nogen forargelig Controvers, og det havde vi i denne Sag holdt nødigt, for ſtørre Uroelighed at forekomme. Hr. Pontoppidan klager til Kongen, General-Kirke-Inſpectionen gjør Forſlag til Kongen, i min Fraværelſe, at en Provſte-Ret ſkulde ſættes over Præſten, og han dømmes. Præſten begjærer, at de Puncter, han har imod Pontoppidans Forklaring, maatte examineres og paakjendes. Provſten antager hans Gravamina til Paakjendelſe. Biſkop-

pen forbyder Provsten at kjende derpaa, og skriver derom til General-Kirke-Inspectionen. Jeg var da kommet hjem fra min Visitats, og viser, hvor ilde det var gjort, at en Provste-Ret derudi var ordineret, thi enten skal en Præst høres og hans Gravamina paakjendes, eller og kan Provsten ikke domme, og den Sag burde aldrig være kommet til Retters gang, men i Stilhed afgjøres af det theologiske Facultet. Saa gjør General-Kirke-Inspectionen Forestilling til Kongen, og udvirker Rescript, at Provsten maatte forbydes at kjende og domme i den Sag, saavidt Lærdommen angik, men han skulde alene domme, hvad Straf Præsten havde fortjent; altsaa skulde en Mand dømmes, uden at maatte forsvare sig. Da dette nu ikke kunde gaae an, saa udvirkes, for at skjule de forrige Feil, en kongelig Resolution, at Præsten skulde endnu have et Aars Betænknings-tid, og hvis han da ei vilde antage den Forklaring, da skulde han have Capellan. Al denne Uorden og Inegalitet skete blot for at ikke Pontoppidans Forklaring og Præstens Modsigelse maatte komme ind for det theologiske Facultet; thi Pontoppidan skrivet: at Fanden fik altid mere Medhald og flere Vota end Vor Herre.

Ved Rescript til General-Kirke-Inspectionen af Februar 1745, behagede Hans Majestæt at ville

være underrettet om, om den anordnede Catechismi Forklaring nu overalt i begge Rigerne var introduceret, og hvis ikke, da af hvad Aarsag, og hvis Skyld det var? Herom blev skrevet til alle Bisperne. Bisperues Svar indløbe efterhaanden; jeg holdt mit tilbage med Billie, til de sleste vare indkomne. Hs. Excell. Hr. Geheime-Conferentsraad v. Holstein erindrede atter derom, at Kongen paa nye havde krævet det, og vilde være nøie underrettet om den Sag; da jeg strax indleverede Beretning, som længe havde ligget færdig, og deruti forklarede tydeligen Aarsagerne, hvorfor denne Forklaring aldrig er og aldrig bliver almindelig: at den er for kostbar for de Fattige, at den er for vidtløftig for Bønderbørn, at den ikke er tydelig nok, at der er mange Ting deri, som ei bør være i en Catechismo, og at der er Urigtigheder deruti. Det sidste beviste jeg deraf, at skjøndt Kongen har approberet den første Edition af 1738, saa har dog Autor selv fundet fornødent i anden og tredie Edition at forandre visse Puncter, som vare urigtige, hvortil han ingen Ret og Magt kunde have, at forandre det, som af Kongen var autoriseret, og, skjøndt han nu selv havde rettet dem i anden og tredie Edition, saa var der endnu flere ganske urigtige Lærdomme; bad derfor, at den Forklaring, som ved kongelig Autoritet skulde anfees

næst efter vore symbolske Bøger, maatte af det theologiske Facultet igjennemgaaes, gjøres noget kortere og tydeligere, og intet derudi være, uden det, som er nødvendigt for Salighed at vide. Saafnart dette var indkommet, er aldrig talet mere om Catechismi Forklaring, og saameget det tilforn skulde hedde, at Kongen krævede Svar, saa skal dog endnu Svar komme, da 2 Aar ere alt forløbne. Saadant tør General-Kirke-Inspectionen gjøre."

Denne Prøve vil uden Tvivl give Læserne Lyst til at efterslaae den hele interessante Indberetning. Kun vil jeg i saa Fald erindre om, at Biskop Hersleb, der saa ofte var bleven fornærmet af enkelte herskesyge Pietister, neppe kan antages her at være aldeles upartisk. Men vi skulle her holde os til Pontoppidans Skjæbner.

En tredie hæftig Modstander af hans Forklaring (thi man seer let, at Biskop Hersleb var af Tøxens Mening) er bleven os bekjendt af Suhms samlede Skrifter 10de Deel S. 33, hvor det hedder: "Frederik Nannestad var en meget god Academicus, Disputator og orthodox Theologus, utrættelig og nidkjær i alle sine Embeder — — — Hans Iver bragte ham undertiden for vidt, saa at han, da han var Bisp i Thronhjem, sagde i Bønderkirkerne, at Pontoppidans Catechismus var

en Bog, som burde brændes, og dog havde Kongen befalet den at være Lærebog i Religionen." En saadan Dom viser, hvorledes ogsaa i hine Tider orthodoxe Theologer kunde, ligesom i vore Dage, forvirre sig og tilsidesætte baade Retfærdighed og Billighed. De fleste Geistlige vare fornøiede med Pontoppidans Forklaring, der ellers ikke vilde holdt sig saa længe i vore Skoler, som den gjorde, nemlig over et halvt Aarhundrede (som bekjendt, fortrængtes den først af Balles Lærebog i Aaret 1794, ved hvilken iagttoges den Forsigtighed, først at udgive den som Forsøg til offentlig Bedømmelse 1788 og 1790).

Kortere holdt sig i Brug Pontoppidans Psalmebog, hvilken udkom 1740, og allerede under Guldbergs Ministerium paa de fleste Steder fortrængtes af en ny, der atter maatte vige for den ved Kgl. Resolution af 13de April 1798 approberede Evangelisk-christelige Psalmebog, som nu i de allerfleste danske Menigheder bruges. Pontoppidan var ikke selv Digter; han kunde derfor ikkun — som han gjorde — levere en udvalgt Samling af Andres Psalmer, bestaaende deels af gamle danske, især Kingos, deels af nogle nye, oversatte af Tydsk. Jeg kjender ikke nøie nok de ældre danske og tydske Psalmebøger til at turde afsige en Dom over Pontoppidans; men vel kjender jeg saameget til den

svenske Kirkes Psalmer, at jeg med Grund kan beklage, at vore Samlere af Kirkesange hidindtil intet Hensyn have taget dertil. Ogsaa den engelske Literatur har enkelte herlige Psalmer, der tilligemed de tydske og svenske fortjene at anbefales en tilkommende Samlers Opmærksomhed.

Om det lykkedes Pontoppidan som Biskop i Bergen at faae den nye Psalmebog indført i sit Stift, kan jeg ikke sige; men jeg formoder det ikke; thi det norske Folk har indtil denne Dag bevaret en stor Kjærlighed til Kingos Psalmebog. Derimod bruges endnu paa mange Steder i Norge ved Almuens Underviisning Peder Saxtorfs Udtog af Pontoppidans Forklaring (først udkommet 1771). Et dybt Blik ind i Pontoppidans biskoppelige Embede kunne vi gjøre ved Hjelp af hans ovennævnte "opvækkelige Hyrdebreve." Bergen 1753. De bleve forfattede og omsendte skriftevis til Geistligheden i de 4 Aar 1749—1752 inclus. De ere, skjøndt tildeels smagløse, dog saare lærerige. Tillige røbe de — hvad man hos en smagløs Skribent just ikke venter — en rigtig Tact, ja sand Delicatesse. Uden mindste Personlighed siger han sine kjære Embedsbrødre mange dem angaaende Sandheder. Det almindelige Indhold af disse Breve er: 1) Om Sjeleforgernes redelige og christelige Sind, som bør

ligge til Grund for alle deres Ord og Gjerninger. 2) Om deres Flid i at prædike Evangelium viselig, hjertelig og eftertrykkelig. 3) Om deres Troskab i at undervise, især den vankundige Ungdom, og overbevise eller straffe ubodfærdige Syndere. 4) Om samme Troskab i at trøste de Bedrøvede, Anfægtede og Døende. Alle disse Materier har Pontoppidan siden udførligere afhandlet i sit Collegium Pastorale. Visselig have hans Forandringer og Raad gavnet meget baade i og udenfor Bergens Stift. Da der i Norge ingen Synoder holdes, saaledes som i Danmark, troede Pontoppidan, paa denne Maade at kunne udrette det samme skriftlig, som de danske Biskopper kunne opnaae ved mundtlig Samtale. Denne nægtedes ham dog ikke ganske, da han paa sine flittige Visitatser lærte snart En, snart en Anden personligen at kjende. De slinke Præster havde i ham en formaaende Patron, da han siden vendte tilbage til Kjøbenhavn og igjennem Grev Holstein havde stor Indflydelse paa Præsternes Befordring.

Hvad der af Alt i Bergens Stift trængte meest til Forbedring, var uden Tvivl Skolevæsenet, især Almuens, dog ogsaa den lærde Undervisning. Til at ophjelpe det første paatog Pontoppidan sig selv at danne Skoleholdere baade ved skriftlig og mundtlig Belæring. Hvad angaaer den latinske Skole i

Bergen, da nød den fra 1729 til 1733 den Lykke at have en af Grams kjæreste og dygtigste Disciple, Jacob Stenesen til Rector; men efter 4 Aars Forløb blev han nedkaldet til Kjøbenhavn at være Assessor i Høieste-Ret. For at faae Skole-Undervisningen forlænget og udvidet til flere Gjenstande foreslog Pontoppidan strax Stiftelsen af en deels høiere deels sideordnet Undervisnings- og Opdragelses-Anstalt, der ogsaa under Navn af Seminarium Fridericianum kom istand. Det Kongl. Rescript derom til Pontoppidan er af 23de Januar 1750, og læses saavel i Fogtmanns Rescripter angaaende Geistligheden 5te Deels 1ste Bind som i Frimans Samling af norske Fundatser 1ste Tome. Anledningen og Tendentsen erfares af Indledningen, hvori det hedder, at da Bergens Domkirkes Lectorat ved Edv. Londeman de Rosenkrands's dsdelige Afgang var bleven vacant, havde Biskop Pontoppidan foreslaaet, at ligesom Lectoraterne paa adskillige Steder i Rigerne med Hensyn til den liden eller ingen forventede Nytte efterhaanden ere blevne afskaffede, og Lønnen henlagt til nyttigere Brug: saa var ogsaa hans Formening, at dette Lectorats Indkomster bedre kunde anvendes til den i Cathedralskolen studerende Ungdoms Forfremmelse i Guds Kundskab og andre for Fædrenelandet gavnlige Vi-

denskaber, og at Skolen kunde bringes i en blomstrende Tilstand ved at sættes i Forbindelse med et Seminarium, hvor i Særdeleshed de udenbyes Børn kunde afholdes fra ørkesløs Omsiben og dermed følgende Laster, samt holdes til flittigen at forberede sig til deres Lectioner i Skolen, og endelig, særdeles i det sidste Aar førend de dimitteredes, faae en Forsmag paa Moral-Philosophie, Mathematik, Literatur, og om muligt tillige Elementerne af de nyere Sprog. Til den Ende ansattes en Lector i Philosophien, der tillige skulde være Seminariets Inspector, samt en Lærer i det tydske og franske Sprog. — Enhver maa tilstaae, at denne Plan indeholder meget Godt og Hensigtsmæssigt; men Udførelsen var neppe efter Pontoppidans Sind; thi Stiftelsen forfaldt snart efter hans Bortgang. Om dens senere Skjæbner findes intet i Nyerups Skolehistorie (Side 246) uden Henvisning til Fabricii Reise nach Norwegen S. 372 og Topographisk Journal 22de Hæfte S. 97 og 25de Hæfte S. 166.

En større Indflydelse paa det lærde Undervisningsvæsen fik Pontoppidan, efterat han 1755 var bleven Procantsler. En Snees Aar vare forløbne, siden dette af Iver Rosenkrands, Biskop Worm og Professor Gram var bleven forbedret — lang Tid nok for Misbrugenes frodige Ukrud til at

voxe op. Pontoppidan kjendte disse og agtede ikke at skaane dem. Ukrudet maatte opluges og reen Sæd udsaaes, koste hvad det koste vilde: han lagde strax Haand paa Værket; og allerede den 23de Juli 1756 udkom den af ham conciperede "Forordning om fattige Børns Antagelse i de latinske Skoler og Forsendelse til Academiet, ingeniorum Prøve og stipendiorum Uddeling m. m." De under Christian VI. af Gram reddede Skolestipendier havde, ved Siden af deres velgjørende Frugter, den skadelige Følge, at mange raae og uopdragne Børn af fattige Forældre sattes til Studeringer, invita Minerva. Ei nok, at de bleve Staten til Byrde, men deres Raahed afskrækkede formuende og fornemme Folk fra at sætte deres Børn i de offentlige Skoler. For at forebygge dette føiedes til Forordningen af 1739 endeel gode Bestemmelser om større Strænghed ved Prøverne, større Forsigtighed i Stipendiernes Uddeling o. s. v. Naturligviis mødte ogsaa denne gavnlige Foranstaltning Modsigelse, hvilken Pontoppidan besvarede paa tilbørlig Maade i sit Skrift: "Fornuftige Aftentimer" (No. 2 for 1757), hvoraf Nyerup har leveret et Stykke til Prøve (anførte Sted Side 239—243). Skjøndt Virkningerne af denne Forordning sagtens bleve dybt under Lovconcipistens For-

ventning, er der dog Grund til at anſee dem for betydelige.

Ei mindre gavnede Pontoppidans Foranſtaltninger ved Univerſitetet. Nyerup ſelv, der af dogmatiſke Grunde ikke var gunſtig ſtemt mod Pontoppidan, giver ham i ſine Univerſitets-Annaler Side 322 det Vidnesbyrd: "Unægtelig var Pontoppidan en driftig, virkſom og for Videnſkabernes Udbredelſe nidkjær, og en med mange af de til ſligt Embede nødvendige Egenſkaber udruſtet Mand," hvilket Etatsraad Engelſtoft ſtadfæſter i ſine Annaler 1ſte Bd. 1811 Side 193, idet han meddeler i Udtog Pontoppidans Indberetning til Kongen om det academiſke Aar 1759—60, ligeſom han i Annalerne for 1813 Side 11 fg. leverer Indberetningen for Aaret 1758—59, og endelig i ſamme Aargang Side 161 fg. Rapporten for 1760—61. Disſe vigtige Actſtykker vidne lige meget om Pontoppidans Iver for Univerſitetets Flor og om hans Frimodighed i at paatale Slendrian og Misbrug. Da jeg ikke tør antage, at Flerheden af mine Læſere eier de engelſtoftſke Annaler, vil jeg deraf uddrage en Prøve (nemlig af den ſidſtnævnte Indberetning). Efterat Procantsleren oprigtigen har tilſtaaet for Hans Majeſtæt, hvorlunde hans Beſtræbelſer for at ſee Univerſitetsfundatſen overholdt, og hans Iver

for at udrette noget Betydeligt til sand Forbedring, i det Hele ikke havde havt den Fremgang, han havde ønsket og Aar for Aar haabet, vedbliver han saaledes: "Da nu dette mit Haab i adskillige Ting slaaer feil, saa understaaer jeg mig ikke heller længere at lægge Skjul paa Sandheden for Deres Kongl. Majestæts Øine; men maa vennt ud efter Samvittighed bekjende, at ikke alle Professorer efterleve Fundatsen, og at Universitetets Forretninger ikke i alle Hensigter findes endnu at være i den Vigeur, Kraft og Drift, som baade muligt og høit fornødent kunde være, ja hos os Danske saa meget mere fornødent, som Kjøbenhavns Universitet er i begge Rigerne det eneste, og hvad som ikke skeer der, det bliver ganske tilbage. Just dette mageløse Monopolium literarium er uden Tvivl een af de Hovedaarsager, som hindre vort Universitets Flor, da det ikke veed af nogen Æmulation eller Stimulation, som andensteds opvækkes ved Competenz af lige Berettigede. De kjøbenhavnske Professorer derimod vide sig frie for alt Indgreb. Af dem skulle alle Studerende examineres i det, de have lært enten paa egen Haand af Bøger eller ogsaa i deres Forelæsninger. Disse Lectiones, som egentlig er et Universitets Øiemærke, vare fordum meget faa og rare, ja næsten alene et Par Collegia Theologica,

følgelig var her intet studium generale indtil Aaret 1732." Derefter gjennemgaaer Pontoppidan den nye Fundats af Christian VI. med tilbørlig Erkjendelse af dens mange Fortrin, men tillige pegende deels paa dens Mangler, deels paa Overtrædelserne af dens Forskrifter. De fleste Professorer læste ikke engang de faa offentlige Timer, som vare foreskrevne, endsige at de holdt private Forelæsninger, hvortil Fundatsen opmuntrede. Desuden vare der endeel Læresteder ganske qvieserende, saasom to juridiske; thi den ene Jurist (Stampe) var Qvæstor og som Saadan fritagen for at læse *); den anden Jurist var sysselsat med at concipere Lovforslag. I det philosophiske Facultet qvieserede ligeledes tvende corpora formedelst to emeritos. Efter at have omtalt Forelæsningerne gaaer Pontoppidan over til den anden Hovedforretning for hiin Tids Professorer, de af Holbergs Satirer saa ilde berygtede Disputatser, som hver Prof. ordinarius aarligen skulde holde. (Holberg skaffede sig Fritagelse derfor ved at overtage Qvæstor-Embedet). Derom siger Pontoppidan: "Alle hidindtil forsøgte Midler have været frugtesløse hos det største Tal, og i dette Aar

*) Nu have Universitetets tvende Qvæstorer ikke denne Dispensation.

fremfor nogen Tid, da indtil Dato ikke flere end Fem istedenfor Femten have heri opfyldt deres partes. Spørges her, om da ogsaa de i Fundatsen dicterede og ved senere allern. Rescripter skjærpede Mulcter til Bibliotheket og anden Brug betales af de Forsømmelige? da svares: Nei — aldrig, saa at Bibliotheket eller den Mulctkasse kunde have nogle tusinde Rigsdaler tilgode; thi ved den aarlige Distributs holdes Pengene ikke tilbage, skjøndt baade Qvæstor og jeg skulle som Selvskyldnere være ansvarlige derfor; men jeg haver intet Middel til Inddrivelse, og begjærer det ei heller; men Qvæstor, som en from og sielig Mand, vil ikke være den Onde, som man kalder det, naar en Embedsmand gjør sin Pligt uden Persons Ansеelse. Ikke desto mindre nyder Universitetets Bogtrykker sit tillagte Salarium i 90 Tønder Hartkorn, ligesaa fuldt som om han trykte Disputatserne. Kort sagt: Fundatsen holdes, hvad Lønnen angaaer; men af det, som derfor skulde præsteres, bliver hos endeel Vedkommende Meget tilbage *)."

Pontoppidan gjør derefter følgende Forslag til Fundatsens Overholdelse: 1) at Distributsen ikke skulde udbetales Professorerne af Qvæstor, førend

*) See Engelstofts Universitets- og Skole-Annaler for 1813. Side 161 følg.

deres Disputation var fremlagt eller de paadragne Mulcter betalte. Med Ferierne maatte tillige haves Tilsyn. 2) Maatte det tillades Professorerne, iste-denfor at skrive og forsvare Disputatser, at fremlægge en anden trykt Afhandling. 3) Naar Professorerne ikke benytte Fritrykken hos Universitetets Bogtrykkere, da skulde det øvrigblevne Arketal komme Studenterne paa Collegierne tilgode. Ogsaa kunde for dem Problemata udsættes, og de bedste Svar belønnes med 20 Rdlr. af Communitetet eller af Mulcterne *) 4) De private Forelæsninger, som sjelden holdtes, maatte komme mere i Gang, hvortil dog udfordredes nogle flere opvarmede Auditorier. Pontoppidan mener, at To gjerne kunde læse paa een Gang i Communitetets store Spisesal. 5) Ingen af en Professors faa befalede Læsetimer — ikkun 80 om Aaret **) — maatte forsømmes. 6) Rector Magn. maatte, efter Fundatsen, ved Nytaarstid

*) En heldig Idee, der, som bekjendt, siden er realiseret efter en større Maaleskok ved Hertugen af Augustenborgs Foranstaltning. Det er ogsaa smukt, skjønt ikke let iværksætteligt, at en Professor foreslaaer at anvende de dovne Professorers Mulcter til Belønning for fattige Studenter.

**) Nu læses ved Kjøbenhavns Universitet 32 til 34 Uger om Aaret, og af de flittige Professorer omtrent 10

indberette til Patronen, hvorvidt enhver Professor var avanceret i sine Collegier, og naar han agtede at bringe sit Cursum til Ende. 7) Ønskes med Hensyn til de vordende Præsters vidtløftige Agerbrug og Fædrift, at der maatte ansættes en Professor til at holde praktiske Forelæsninger over Naturvidenskaben, og at Communitets-Alumnerne, naar de i 2 Aar havde havt dette beneficium, maatte forpligtes til at høre ham 4 Timer ugentligen. Som den hegvemmeste Mand dertil nævnes Professor Ascanius.

Læseren vil uden Tvivl finde de fleste af disse Forslag billigsværdige. Maaskee kunde der snarere være Tvivl om Hensigtsmæssigheden af det sidste. Det laae dog Pontoppidan meget paa Hjertet, ligesom det ogsaa i hine Tider af Flere blev understøttet, navnligen af Patronen Greve J. L. Holstein, hvem Pontoppidan allerede havde anbefalet det i Dedicationen af hans Norges Naturhistorie 1ste Deel, hvor han skriver: "Sandelig jeg ønskede med den fortræffelige C. Linnæo, at endog de af vore Studenter, som ikke just ville gjøre Profession af Lægekunsten, eller noget deslige, men

---

Timer ugentligen, altsaa henved 350 Timer om Aaret. Dette gjælder i det mindste om det theologiske Facultet. J. M.

af Guds Ords Randsagelse og Fremsættelse i et offentligt Lære-Embede, anvendte en Deel af deres academiske Aar, mere, eller dog ligesaavel til Physicam (derved forstod Pontoppidan hele Naturvidenskaben) som til Metaphysicam og Logicam at studere." Naar Pontoppidan ovenfor kun fordrer 4 Timer ugentligen, finde vi denne Fordring saare moderat, navnlig i Sammenligning med et Forslag af Gram *), hvori forlangtes at de theologiske Candidater, som havde Stipendier, skulde 4 Timer dagligen høre Forelæsninger over Jurisprudents, Medicin, Botanik, Physik o. s. v. Der blev da ikke noget af. Men alvorligere drev Grev Holstein Sagen saavel i Videnskabernes Selskab som ved Universitetet. Nyerup siger (anf. Sted Side 316), at Holstein ei havde dette af sig selv, men af Pontoppidan; kan vel være (og derfor omtale vi det i Pontoppidans Levnet); men det bør dog erindres, at ogsaa Holstein var en Ven og Dyrker af Naturhistorien, især Botaniken. Jeg har for kort Tid siden i Videnskabers-Selskabets Historie berettet, hvorlunde denne dets Præses den 17de Novbr. 1752 foreslog, at Societetet skulde gjøre

*) See Mnemosyne 4de Bind S. 121, eller Nyerups Universitets-Annaler S. 304.

en Forestilling til Hans Majestæt, at, paa det Physikens og Botanikens Studium hos os kunde blive mere almindeligt end hidindtil, alle Studenter, som vilde søge Præstekald, kunde injungeres at lade sig examinere in physicis, botanicis etc., og naar der da blev examineret til Attestats, skulde de, som deri havde gjort nogen synderlig Progres, ceteris paribus blive respecteret paa." I det næste Møde forespurgte Secretæren Hjelmstjerne, om det dog ikke var bedst, først at see de Anstalter og Anordninger, som herom vare gjorte i Hannover og Sverrig, og derefter overveie, hvad deraf kunde appliceres hos os; ogsaa det fandt Bifald, og skrev da Præses selv til Hofraad Scheid i Hannover, men Hjelmstjerne til sin Ven Langebek, som den Gang reiste i Sverrig *). Man maa formode, at deres Svar ikke have været opmuntrende, siden Selskabet opgav Ideen, ligesom man senere baade i Sverrig og Hannover har fundet dens Udførelse skadelig for de theologiske Studier, og derfor forladt dette System.

Men Holstein vilde dog ikke lade sit Forslag falde. Hvad han ikke satte igjennem i Videnskabernes Selskab, det søgte han at opnaae igjennem Hoi-

*) See Mnemosyne 4de Bind Side 60 fg., til hvilken Fortælling jeg har benyttet Selskabets Protocoller.

skolen. Han skrev derfor under 27de Februar 1754 til de tvende Professores Medicinæ og de tvende Professores Matheseos, samt til Professor i Physiken Kratzenstein, at det var Kongens Villie, at de mathematiske og især de physiske Studia skulde være mere almindelige og dyrkes med mere Iver end hidindtil, og da man dertil ei fandt noget bedre Middel end deels at opmuntre deels at paalægge de Theologiæ Studerende dette, saa skulde de gode Herrer overlægge denne Sag og indkomme med deres Tanker og Forslag desangaaende." Som man kunde vente, vare disse fem Mænd, som derved fik Haab om et forøget Auditorium, enige med Hs. Exc. idet de tilfoiede nogle nye Forslag; deriblandt den betydelige Udvidelse, at ei alene Studiosi Theol. men ogsaa Studiosi Juris skulde legge sig efter bemeldte Videnskaber, og naar de da fra Professorerne i Medicin, Mathematik og Physik havde erholdt gode Attester, skulde de fremfor Andre nyde Befordring, saafremt de fandtes dygtige i deres Hovedstudio. Men inden Regjeringen udførte disse Forslag, fandt den det tjenligt at indhente en blandet Commissions Betænkning. Ogsaa denne bestod af 5 Medlemmer, 2 geistlige og 3 verdslige. Hine, nemlig Biskop Harboe og Prof. Theol. P. Holm, havde vel intet imod, at theologiske Studenter med gode Ho-

veder studerede disse Videnskaber, men de vilde ikke, at det skulde give dem noget Fortrin ved geistlige Embeders Besættelse; af Civilisterne anbefalede de To, Hjelmstjerne og Stampe Forslaget; men Luxdorph henholdt sig til Theologernes Votum, hvorfor da ogsaa Nyerup — hvis Annaler indeholde disse interessante Forhandlinger Side 315—324 — ei har fundet hans Votum værdigt til Trykken; "thi (siger han) baade er det kort, ei heller finder jeg, at denne ypperlige, lærde og vittige Mand her ligner sig selv."

Under disse Forhandlinger var Pontoppidan bleven Procantsler. Sagen maatte følgelig til hans Betænkning. Af denne har Nyerup kun leveret os Slutningen, der lyder saaledes: "Et Spørgsmaal er tilovers, og det af temmelig Vigtighed, nemlig, om man bør lokke Studiosos Theologiæ til Studium Physicum ved Løfte om Fortrin i Promotion til geistlig Stand. Jeg mener ufortribelig: Nei; og finder ingen fuld Frimodighed i at raade hertil. Ratio dubitandi er ei alene den af nogle andre gode Herrer anførte Formodning, at, endskjøndt den clausula: *ceteris paribus*, stod hundrede Gange derhos, saa faldt dog Balancen formodentlig paa Physicorum Side, hvilket unægteligen vilde drage slette Følger efter sig for Kirken; men desforuden

mener jeg, at Skolebetjenterne, som gemeenlig gaae hen, blive gamle og halv uduelige til det ene saavel som det andet, disse, siger jeg, menes ved mange gjentagne kongelige Løfter at være prioriterede til det nærmere Haab om Præstekald, fra hvilket de hac via ville stødes nogle Trin længere tilbage, da det dog er dem, som man allerførst trænger til i alle Henseender. Imidlertid var det godt, at uden saadan Declaration Sagen skete undertiden, nemlig at en in Physicis disingveret Cand. Theologiæ blev befordret til et godt Kald, hvilket strax vilde være et Signal, som opvakte Attention." Dette Votum maa nærværende Referent aldeles tiltræde, glad over at den tilsigtede Forordning ikke udkom, uagtet jeg seer, at min afdøde Ven og Collega, salig Nyerup, var utilfreds med, at Sagen fik et saa negativt Udfald. Naturvidenskaberne ere desuagtet, ved andre og hensigtsmæssigere Foranstaltninger, komne til at blomstre i Danmark. Vel henviste Hjelmstjerne sine Samtidige til Sverrigs Exempel, hvor "Bisperne i Almindelighed ere Physici og søge at opmuntre hele Geistligheden til at lægge sig derefter;" men man ikke ogsaa netop derfor Sverrig har indtil den sidste Tid havt saamange Biskopper og Præster, der ikke vare Theologi. Man læse Provst Reuterdahls liden interessante Bog om det theologiske

Studium i Sverrig, og sammenligne dens Resultater med det theologiske Studiums Tilstand i Danmark: derefter vil man tilbørligen kunne vurdere, hvor viselig Pontoppidan fraraadte at tage Hensyn til den større eller mindre Indsigt i Physiken ved Besættelsen af geistlige Embeder. Derimod er det Raad, hvormed Pontoppidan endte sin Betænkning, med Grund bleven fulgt. Ligesom Staten bør opmuntre og udmærke al Slags Videnskabelighed hos Geistligheden, saaledes ogsaa denne Art. Dette have Danmarks Konger ei heller undladt: Præsterne Spydberg og Strøm i Norge, Otto Fabricius og H. Chr. Lyngbye i Danmark ere blevne godt befordrede, saasom de med deres theologiske Dygtighed forbandt sjeldne Indsigter i Naturvidenskaberne. Vi skjønne derfor ei rettere, end at Pontoppidan ogsaa i denne Sag traf det Rigtige.

Efter Løfte skulle vi nu til Slutning betragte ham som Skribent, idet vi ikke dølge, at adskilligt Hidhørende allerede for Sammenhængens Skyld er berørt. Hvo som har læst de stadige Lovtaler over Pontoppidans Skrifter i hiin Tids lærde Tidender, f. Ex. i Acta Eruditorum Lipsiensia, i Oluf Bangs Samlinger, Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in

Dänemark, vil lettere kunne begribe Pontoppidans Fortørnelse over Langebeks Kritik. Hvad der i hine Lovtaler synes mig meest ufortjent, er den undertiden ydede Ros for en smuk Stil og elegant Skrivemaade; thi Pontoppidan skrev hverken Dansk, Tydsk eller Latin correct, meget mindre med Smag og Eleganz. Suhm siger (X, 32) at han skrev bedre Dansk end Tydsk; dette er baade sandt og naturligt; men naar han paa samme Sted udbryder: "Hvor god er ei hans danske Stil i Menoza og i flere hans smaae Skrifter!" da kunne vi ikke istemme, selv naar vi tænke paa Vilkaarene til Christian den Sjettes Tid; thi Holberg, Falster Eilschow og Flere skrev allerede den Gang bedre Dansk. Derimod kunne vi underskrive, hvad Suhm tilføier: "Gram og Langebek vare vel større Lærde og skrive nøiagtigere end Holberg og Pontoppidan; men disse vare almeennyttigere og tjente Landet mere end hine; ville derfor og i Tiden blive mere bekjendte." Forudsigelsen heri er allerede gaaet i Opfyldelse.

Det kan her ikke være vor Hensigt at gjennemgaae, eller blot opregne alle Pontoppidans Skrifter — nogle af dem ere saare ubetydelige —, men vi agte at omtale de vigtigste, og det efter de tre Hovedrubriker, hvortil de høre, altsaa 1) de theo-

logiske, 2) de til Fædrenelandets Historie og Sprog henhørende, 3) de som vedkomme Oeconomie eller Naturhistorie.

Ad. 1. Med Undtagelse af Kirkehistorien, som vi henføre til No. 2, har Pontoppidan af den lærde Theologie ingen Fortjenester, der nu kunne omtales; men desto flere af den populære og praktiske. Til hiin regner jeg hans apologetiske Skrifter, fordi de ere beregnede paa hele det christelige Folks Tarv, og kunne forstaaes af enhver oplyst Mand og Qvinde. De ere især to, ihvorvel det første tillige kan betragtes som en Beskrivelse af Europas vigtigste Lande og Stæder i kirkelig og moralsk Henseende. Dens Titel er: "Menoza, en asiatisk Prinds, som drog Verden om og søgte Christne." 3 Tomer. Kbh. 1742—43. Hvo der sammenligner det Indhold med Pontoppidans Autobiographie, vil finde, at han i Menoza har optaget ei alene hvad han selv havde seet paa sine Reiser, men ogsaa nogle af sine egne Fata, og Samtaler, han selv havde havt, f. Ex. med Provst Schrader, Etatsraad Schrøder (Christian den Sjettes Lærer), Professor Steenbuch o. Fl., hvorfor jeg ogsaa i Christian den Sjettes Historie har, uden at befrygte Kritikens Indsigelse, kunnet benytte Menoza som en historisk Kilde. Formen havde længe været ynket, især i

Frankerig, fra den Tid af da Pascal udgav sine persiske Breve. Ogsaa Montesquieu benyttede den i Pontoppidans Dage, men mere til satiriske og politiske Øiemed. Menoza gjorde megen Lykke. Den blev oversat paa Hollandsk og Tydsk; flere Gange udgivet og af en Anonym endog fortsat med 3 Tomer. Dette Slags Skrifter kan, som bekjendt, fortsættes i det Uendelige. Indholdet af Pontoppidans andet apologetiske Skrift fremgaaer af dets lange Titel: "Sandheds Kraft til at overvinde den atheistiske og naturalistiske Vantroe, fremstillet i adskillige historiske Exempler paa saadanne Religions-Spottere, som enten have vendt om og givet Gud Ære, eller og taget en Ende med Forskrækkelse. Til opbyggelig Efterretning af troværdige Skrifter samlet og udgiven ved E. P. Dr. Kbh. 1758. 8. Her figurere de omvendte Christne Franziscus Junius og Mag. J. C. Schade ved Siden af Greven af Rochester og Pasferani. Synderlig Umage kan denne Bog ikke have kostet Forfatteren. Det, som deri har behaget mig meest, er Anhanget, som bestaaer af Hallers herlige Fortale til den tydske Oversættelse af Crousaz's Skrift imod den Sect, der tvivler om Alting. Pontoppidans Afhandling om Sjelens Udødelighed har jeg ikke læst; men vel adskillige af hans Prædikener

og hele hans Collegium Pastorale. Hvorledes jeg dømmer om disse Værker, veed Læseren af min for kort Tid siden leverede Udsigt over Prædikevæsenet i Danmark-*). Jeg har der tilkjendegivet, at han som Prædikant, skjøndt opbyggelig og indtrængende, ingenlunde naaede sin Tids bedste Talere, f. Ex. Reuß. Han er tit baade ulogisk og desultorisk; altid ordrig, uden at være veltalende. Derimod finder jeg, at hans Pastoraltheologie endnu stedse fortjener at læses og betænkes, ei alene for den skjønne evangeliske Aand, som gaaer heelt igjennem den, men ogsaa for de mange nyttige Raad, Advarsler og Jagttagelser, den indeholder. Af det norske Ugeblad Vitar (for 1833) har jeg nylig erfaret, at den endnu bruges som Lærebog, hvorefter Theologerne examineres i Upsala.

Da der i det Foregaaende er handlet om Pontoppidans Forklaring, Psalmebog og Hyrdebreve, behøve vi ikke længere at opholde os ved den første Classe; men kunne gaae over til den anden. Det er ved sine fædrenelandsk-historiske Skrifter, at Pontoppidan som Forfatter har erhvervet sig Adkomst til Udødelighed. Ikke ved for-

*) Nyt theol. Bibliothek. 20de Bind. Om Pontoppidan see S. 268 og 69.

beredende academiske Studier, men ved sin Videlyst og sin syrige Fædrenelandskjerlighed førtes Pontoppidan som Præst paa Als til at syssle med disse Gjenstande. Allerede 1729 udkom i Slesvig hans Memoria Hafniæ oder kurzgefaßte Beschreibung von Copenhagen, og 1734 i Lübeck hans kurzgefaßte Reformationshistorie der dänischen Kirche: — Begge bleve den Gang med Tak modtagne, og Begge vare dog kun svage Forlsbere for hans paafølgende Skrifter, der, udstyrede med en Mængde Actstykker fra Kjøbenhavns rige Archiver og Biblioteker, ganske have fortrængt hine. Da han først havde faaet Embede i Kjøbenhavn (1735), kastede han sig med Iver paa Gjenstande, henhørende til Fædrenelandets Historie og Sprog. I Jubelaaret 1736 undersøgte han (i Everriculum fermenti veteris) de endnu i Danmark stedfindende Levninger af Hedenskab og Pavedom — en liden interessant Bog, der kan sammenlignes med Middertons Angivelse af de Spor, han endnu i det 18de Aarhundrede fandt af Hedenskabet i Italien. Men Pontoppidans vigtigere Samlinger begyndte dog først at udkomme 1739 med første Deel af hans Marmora Danica, der, som bekjendt, (i to Foliobind) indeholde mærkelige Indskrifter, samlede fra forskjellige Steder i Danmark, især af Ligstene og andre kirke-

lige Monumenter. I Acta Erud. Lipsiensia No. X. 1743 hedder det: Venustæ elegantiæ opus et justis harum rerum existimatoribus jucundum omnino spectaculum Inscriptionum hoc corpus ac diligens laboriosaque per omnem Daniam collectio sistit. Hans næste Arbeide af Vigtighed var: Gesta et vestigia Danorum extra Daniam, in tres Tomos distincta (174—41. 8.; ifølge Nyerup skal der være nogle faa Exemplarer i Qvart), hvorom med Sandhed siges i Bibliotheque raisonnée 28 Tom. 1742 pag. 132: Cet ouvrage est curieux et tres utile aux amateurs de l'histoire. Det vidner om Pontoppidans store Læsning og fortrolige Bekjendskab med Udlandets historiske Kilder. Vistnok savnes her, som i alle Pontoppidans Arbeider, den strænge Kritik, hvorved det ene er muligt at undgaae allehaande Vildfarelser; men den som Pontoppidan havde villet sigte Alt, inden han henlagte det i sine Forraadskamre, var hans Høst ikke bleven nær saa riig. Neppe var dette Skrift fuldendt, da Publicum allerede saae Begyndelsen af hans vigtige Værk: Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici, oder nach Ordnung der Jahre abgefasste, und mit Urkunden belegte Kirchen-Historie des Reichs Dänemark, mit möglichster Sorgfalt zusammengetragen von E. P. (1ste Deel. Kjø-

benhavn 1741. 2den Deel, som gaaer til Reformationens Indførelse 1536, ibid. 1744. 3die Deel, som gaaer til Aar 1636, ibid. 1747. 4de Deel, som ender med Aar 1700, dog saaledes, at Udskilligt fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede er medtaget, ibid. uden Aarstal paa Titelen, men Fortalen er underskreven, Bergen d. 12te Novbr. 1752). Pontoppidan lovede, at 5te Tome, som skulde gaae i det mindste til Aar 1736, ei længe skulde udeblive; men den udkom alligevel ikke; og nu stride de Lærde, om den nogensinde er bleven udarbeidet. Etatsraad Werlauff mener Nei; og det er vist, at den offentlige Forespørgsel, som jeg har gjort i Dansk Literatur-Tidende for 1833, ikke har ledet til Opdagelse af noget saadant Haandskrift. Alligevel maa i det mindste Noget deraf have været samlet; thi i en Note til S. VII af Fortalen til Danske Atlas 1ste Tome, skriver Pontoppidan: "Af Annales Eccl. Daniæ haver det femte og sidste Bind, som strækker sig til Aaret 1736, allerede længe siden været færdigt til Trykken, men maa hvile i Manuscript indtil Herren haver hjemkaldt mig fra sin stridende Kirke, da een eller anden upartisk Sandhedsven vel turde faae i Sinde at udgive det." Dette Skrifts Vigtighed er nokſom erkjendt. Uagtet de mange Uagtsomhedsfeil, som for en stor Deel skyldes Af-

ſkriverne (i endeel Aar var Wadskjær Pontoppidans Amanuenſis), og uagtet det ſlet ikke er anlagt paa en pragmatiſk Fremſtilling, er det dog umiſteligt, og har tjent ſal. Biſkop Münter til en god Veiledning, ligeſom det ogſaa, faa langt det gaaer, vil være mig til ſtor Letteiſe under Fortſættelſen af det müntерſke Værk. At Pontoppidan ſkrev paa Tydſk, ſkede for at ſkaffe ſig et ſaa meget deſto ſtørre Publicum. Münter traadte af ſamme Grund i hans Fodſpor (kun at han tillige var en Meſter i den tydſke Stiil); jeg agter at udgive min Fortſættelſe (fra Reformationen) baade paa Tydſk og Danſk.

Hvad dette Skrift var for Fædrenelandets Kirkehiſtorie, det blev Danſke Atlas for dets Topographie. Sgm en Forlsber dertil kunne vi betragte Origines Hafnienses (Kbhavn 1760. 4.) der indeholder Hovedſtadens Beſkrivelſe og Hiſtorie fra de ældſte Tider, oplyſte med Aftegninger fra forſkjellige Perioder. Pontoppidan beretter ſelv (i Fortalen til danſke Atlas), at da han overleverede dette ſit tidligere Skrift til Frederik V, ytrede Kongen det Ønſke, at han paa ſamme Maade vilde beſkrive alle danſke Provindſer og Stæder — Opmuntring nok for en Patriot ſom Pontoppidan. Han lagde ſtrax Haand paa Værket, og ſaae ſig iſtand til — under-

stottet, som han var, deels af Videnskabsmænd, deels af foregaaende Tiders Samlinger — at udgive første Tome deraf allerede i Aaret 1763, prægtigen udstyret med Landkort og Kobbere. Pontoppidan maatte vel skynde sig, da hans Timeglas var næsten udrundet, hvorfor han ogsaa selv fik kun de to første Bind udgivet; men efterlod sig dog ved sin Død tredie Tome næsten ganske færdig; og blev da Værket lykkeligen fuldendt i 7 Dele af Pontoppidans Svoger, Etatsraad Hans de Hofman, hvem vi desuden skylde det vigtige Værk af Fundationerne i 10 Bind, og hans Ven, Geheime-Archivar Jacob Langebek. (Syvende Tome udkom 1781). Hvo vil skjenke os et Værk, der er for Danmark i det 19de Aarhundrede, hvad Danske Atlas var for vore Fædre i det 18de?

Imellem et Lands Sprog og Historie er der et naturligt Slægtskab. Pontoppidan maatte derfor ved at studere denne ledes til hiint og vice versa. Han blev ogsaa tidligen opmærksom paa Sprogstudiets Vigtighed. Hans Ophold paa Als og i Sønderjylland førte ham til at agte paa Sprogarterne i Hertugdømmet Slesvig; og vi skylde ham gode Oplysninger derom. Hans Ophold i Bergen gav ham Anledning til at samle (og 1749 i Bergen udgive) endeel sjeldne norske Ord. Over Sprogets

moralske Indskydelse anstillede han Betragtninger f. Ex. i Skriftet: "Onde Ordsprog, som fordærve gode Sæder. 1739."

Endelig var Pontoppidan Dilettant i Naturhistorie og Statsoeconomie. Om hans Skrifter i dette Fag agte vi at tale meget kort, da vi kun flygtigen have læst dem og det for mange Aar siden.

I hvor interessant Norges Natur er, og hvor forskjellig fra Danmarks, havde dog ingen af de danske Lærde, før Pontoppidan, udført den hos Mange opkomne Idee: at levere dette Riges Naturhistorie. Dette realiserede han som Bergens Biskop (A. 1752—54. Kbhavn i 4.) paa en Maade, som den Gang tilfredsstillede. Hans Naturhistorie blev oversat baade paa Tydsk og Engelsk, ligesom hans Exempel nogle Aar efter blev fulgt af den trondhjemske Biskop Gunnerus, een af Stifterne for det norske Videnskabers Selskab. Men Pontoppidan var det ikke nok, at hans Medborgere lærte at kjende Landets Natur, dets Sprog og Historie: han vilde tillige at de skulde kjende dets Kræfter. Til den Ende forfattede han under Eusebii Philadelphi Navn sin saakaldte: "Oeconomiske Balance, eller uforgribeligt Overslag paa Dannemarks naturlige og borgerlige Formue til at gjøre sine Indbyggere lykkeligere, saavidt som de

selv ville skjønne derpaa og benytte sig deraf." (Kbh. 1759. 8.). Sligt var noget ganske Nyt i Danmarks Literatur; og paa en Tid, da Mange læste gode Bøger, har dette Skrift, som er fuldt af vigtige Bemærkninger og gode Forslag, sikkert virket overordentlig meget til Velstands Befordring. Faa Aar iforveien, nemlig 1756, havde dog Capitain Lütken begyndt at udgive sine Oeconomiske Tanker til høiere Eftertanke. Disse to Forfattere skylde vi Statsoeconomiens Indførelse i vort Fædreland. Fra Aaret 1757 til sin Død 1764 udgav Pontoppidan det oeconomiske Magazin i 8 Qvartbind, foruden mindre hidhørende Skrifter.

I det vi skulle slutte denne Charakteristik, ville vi lade Pontoppidan selv skildre os sine Skribentformaal og sine Skribentglæder. Herom hedder det i Fortalen til Origines Hafnienses: "Med mine Skrifter har jeg søgt, deels at opbygge, deels at fornøie min Næste, og i dette Haab har jeg fornøiet mig selv. Ja, jeg ønsker ikke at leve længere, end det behager Gud at forlehne mig de Kræfter, ved hvilke noget kan udrettes til almindeligt Bedste, være sig paa een eller anden Maade. Mit Kald har været adskilligt, og min Iørelse forunderlig, dog aldrig selvudvalgt, men sendt af Gud, og efter de Omstændigheder, han har behaget at sætte

mig i, har jeg ved hans Naade stræbt at gjøre, hvad jeg kunde, samt fundet, foruden min Pligt, allerstørste Lyst i de Bemøielser, som lode mig haabe nogen Slags almindelig Gavn og Nytte; thi Leilighed og Anledning hertil er allerede Løn og Lykke nok for den, som ventede sig langt mindre, og i Sandhed agtede sig uværdig til saa meget."

IV.

Et Par Ord fra Forfatteren af de i Maanedskrift for Literatur 4de Aargang, 4de og 5te Hefte indrykkede Betragtninger over den danske Geistligheds nærværende Vilkaar og Virksomhed.

En unævnt Embedsbroder har i dansk Ugeskrift No. 68 indført nogle Bemærkninger, foranledigede ved disse Betragtninger, og Hr. Pastor Christensen har ligeledes i 3die Bind af Tidsskrift for Kirke og Theologie underkastet nogle af de der fremsatte Ytringer en nærmere Prøvelse. Da imidlertid Betragtningernes Forfatter ikke skjønner rettere, end at begge Forfattere ere i det Væsentlige enige med ham, og at de Punkter, om hvilke de dømme anderledes, deels beroe paa Misforstaaelse, deels ere saadanne, om hvilke Erfaring ene giver gyldigt Vidnesbyrd, og Forfatteren troer sig af flere Kjendetegn be-

foiet til at antage, at saavel Bemærkningerne som Brevet ere af Embedsbrødre, der ikke have mangeaarig eller fleersidig geistlig Erfaring, skulde ethvert Forsvar for et Arbeide, der er skrevet for mere end 2 Aar siden, og der, som en Følge af den frimodige, grundige og skarpsindige Drøftelse, de vigtigste geistlige Anliggender siden ere blevne underkastede, nu maa være glemt af Fleerheden, og kun kan betragtes som det første Forsøg, være bleven anseet for uhensigtsmæssigt, hvis ikke det nye og hæderlige aandelige Liv, til hvilket den danske Geistlighed er opvaagnet, og hvorpaa de to første Aars Literatur leverer saa mange Beviser, lod haabe, at den Tid snart er forhaanden, da en almindelig offentlig Mening vil blandt os udtale sig afgjørende om Gjenstande, for og mod hvilke det Vigtigste kan antages at være sagt. Under saadanne Omstændigheder, og da desaarsag den Tidspunkt kan haabes at være nær, da Regjeringen, efter at have hørt de forskjellige Parter, vil ved Love sanctionere det, som til et nyt og bedre aandeligt Liv er erkjendt at være nødvendigt, har jeg anseet det for Pligt nøiere at prøve og ved tilføiede Oplysninger at godtgjøre Rigtigheden af enkelte Paastande, der have fundet Modsigelse, og at vise, at ingen vitterlig Overdrivelse eller faktisk Urigtighed er af mig nedskrevet.

Ikke blot Bemærkningernes og Brevets Forfattere, men flere af mig høitagtede Embedsbrødre, der ere enige med mig i, at Præsten især bør leve i og for den egentlige geistlige Embedsvirksomhed, have fundet de Klager overdrevne, jeg har ført over Mængden og Omfanget af Præstens verdslige eller dog ikke reent geistlige Arbeide. Særdeles vigtigt er det, at denne Punkt tilstrækkelig oplyses; thi, har Geistligheden virkelig for mange ikke-geistlige Forretninger, og hindres ved dem i tilbørlig at passe sit rette Kald, da tør det haabes, at Omfanget af saadanne ikke let vil blive udvidet men snarere ved Leilighed indskrænket. Er Klagen derimod ugrundet, da gives der ved Statens nærværende Organisation, og ved den specielle Control, den attraaer ført med Undersaatternes hele Virken, mange Desiderata, til hvis Realisation Intet mangler uden en Haand, der kunde afhjælpe dem, og man kaster da let sit Øie paa Geistligheden, naar den menes endnu at have disponibel Tid. Jeg finder mig af denne Grund foranlediget til at føie følgende Bemærkninger til de af mig forhen fremsatte: I første Afdeling af mine Betragninger har jeg stræbt at vise, at den geistlige Embedsvirksomhed har ifølge dens særegne Beskaffenhed noget Idealsk, og at den Tanke stedse bør staae levende for Præsten, at det vel ikke er hans

muligt at naae til dette Ideal, men at han dog kommer det nærmere i Forhold til den Tid, den Flid og de Evner, han hertil anvender; at denne Virksomhed altsaa, abstract betragtet, har Krav paa Præstens hele Tid, største Flid og alle Evner. Derhos har jeg naturligviis indrømmet, at Præstens borgerlige og huuslige Stilling nødvendig fordrer en ikke liden Deel af hans Tid, og at ligeledes visse Forretninger, som Staten nødvendig skal have udførte, og som ikke kunne udføres uden ved Præsten, bør af ham udføres; men er i øvrigt den første Paastand rigtig, da er det en Selvfølge, at Statens Forretninger til Præsten uden for hans geistlige Pligter mere udstrække sig til det, der ligefrem er Nødvendigt, og at en stræng Sparsomheds Lov her bør iagttages. At en saadan ikke er bleven iagttaget mener jeg at have godtgjort, og for Resten har jeg kun i Forbigaaende indladt mig paa at bedømme, hvilke af disse ikke-geistlige Forretninger kunne reent bortfalde, hvilke gjøres mindre tidsspildende. Naar den, der herom dømmer anderledes, vil gjendrive mig, maa han efter min Formening begynde med at gjendrive, hvad i min Afhandlings første Afdeling er anført om de Præsten, som saadan, væsentlig paaliggende Forretninger, men herpaa har hverken Bemærkningernes Forfatter eller Hr. Pastor Christensen indladt

sig. Formedelst Sagens Vigtighed tillader jeg mig endnu at tilføie: Det aandelige, af Christendommen gjennemtrængte og ved den dannede Sind, ved hvilket Præstens Virksomhed først bliver ret velsignet og frugtbart; Besiddelsen af det rige Forraad af christelig Beiærelse og Trøst, hvilken den maae have, der, pludselig kaldet eller selv foranlediget af Dødsliket, skal kunne være Alt for Alle og en værdig Sjelesørger; den Orden, i hvilken dette Forraadskammers Skatte maae være, og Færdigheden i at fremtage det hver Gang Tjenligste; disse saa ønskelige Goder, vanskelige som de ere for Enhver at erhverve, og ufuldkomne som de maae være hos det svage indskrænkede Menneske, ere saa omtrent uforenelige med den Mængde heterogene Forretninger, der mere eller mindre afdrage Sindet og Tanken fra det ene Fornødne og give en anden Retning. Nogen Ro udenfra og en ikke for knap tilmaalt Tid til Meditation behøves. Den der forlanger denne Ro og Tid for Præsten, forlanger blot en Mangel afhjulpen. Naar Hr. Pastor Christensen misbilliger, Pag. 240, den Yttring af mig, at, ved den nøie Control, der finder Sted med Præstens verdslige Forretninger, og ved den Mangel paa Control, der — tildeels nødvendigen — finder Sted med Hensyn til det egentlige Kald, forsømmes især de Pligter, til hvilke Præs-

sten ikke anspores ved Mulkters og Irettesættelsers mægtige Drivefjedre, og, ikke nokſom kan undre sig over dette høist ubillige Resultat, da har jeg hertil kun at svare, at jeg ei skjønner rettere, end at de anførte Præmisser lede til dette Resultat, og at Erfaring stadfæster det. I christelig Kirketidende for 1833 No. 16 og følg.: fandtes en læseværdig Afhandling om Videnskabelighedś Værd for den geistlige Stand; naar man værdiger dette og flere lignende Arbeider tilbørlig Opmærksomhed, da kommer man til Indsigt om, hvormeget der udfordres til at være en dygtig og gavnlig Præst, og hvor ønskeligt det er, at hver Præst hertil har den fornødne Tid og Ro, om det end ikke kan forebygges, at Nogle spilde i Uvirksomhed den til en høiere Uddannelse forundte Tid.

Forfatteren af Bemærkningerne i dansk Ugeskrift siger Pag. 115: "dersom alle disse (verdslige) Forretninger ere gavnlige og rigtige for min Menighed i Særdeleshed eller for den offentlige Bestyrelse i Almindelighed, og jeg indseer, at de ei uden Nødvendighed ere mig paalagte, efterdi Ingen uden Præsten kan udføre dem, saa bør jeg ei ansee dem med Uvillie, eller besvære mig over, at de ere mig paalagte. At den ærede Forfatter heri er enig med mig, derom er jeg overbevist." Jeg vil ikke nægte, at det har forundret mig, at en Embedsbroder, der har

læst min Afhandling med Opmærksomhed og Vel-villie, kan troe, at jeg heri er enig med ham; thi hele min Afhandlings Tendents er just det Modsatte, da den gaaer ud paa at vise det Urigtige i denne Anskuelse, hvilken Bemærkningernes Forfatter har tilfælleds med saa mange Andre. Dersom Alt det, der er gavnligt og nyttigt for en Præsts Menighed i Særdeleshed, eller for den offentlige Bestyrelse i Almindelighed, derfor bør paalægges ham, da er der, hvis jeg ikke seer aldeles feil, ikke alene Intet paalagt ham for Tiden, som jo i en eller anden Henseende er gavnligt eller vigtigt for Menigheden eller for det Offentlige, men der ere endnu mangfoldige andre Pligter og Forretninger, som høre under denne Categorie, og hvilke Staten saaledes ikke blot har Ret til at paalægge Præsterne, men bør det, uden at disse have Grund til at besvære sig herover. Er det blot afgjort, at en saadan Forretning er gavnlig eller rigtig, eller den af Regjeringen anseés at være det, da vil det meget ofte være Tilfælde, at den Nødvendighed, hvilken Forfatteren antager for tilstrækkelig Grund til at paalægge Præsten den, fordi Ingen uden han kan udføre den, ogsaa er tilstæde; og der vil da ingen Ende være paa eller Grændse for alt det Gavnlige og Nyttige, som efterhaanden vil blive bragt i Forslag, og som skal udføres af Præ-

sten; thi deels kan ingen Anden det, deels kjender unægtelig Ingen paa Landet Almuen saa godt som Præsten, eller kan saaledes virke paa den. Jeg maa derfor gjentage, at jeg heri er aldeles uenig med Bemærkningernes ærede Forfatter, og jeg indseer ikke, hvorledes disse hans Ytringer ere at forene med det Bifald han, Siden i Forveien, skjænker mit Arbeides første Afsnit. Det som af mig der er sagt, gaaer ud fra den der gjentagne Paastand, at af ikke reen-geistlige Forretninger bør kun det uundgaaelig Nødvendige, men ikke det blot Gavnlige eller Nyttige paalægges Præsten, fordi hans egentlige Bestemmelse, og dennes mange og betydelige Forretninger ved heterogene Forretningers Paabud aldrig tør tabes af Syne, og jeg har tilføiet, at erfarne Geistlige burde, efter min Formening, have et lovbestemt og vægtigt Votum, naar der er Spørgsmaal om at paalægge slige Forretninger.

Naar man har erfaret, hvor forskjelligt Indtrykket af samme Gjenstand bliver, betragtet fra forskjellige Standpunkter, da er det ei vanskeligt at forklare, hvorfor saavel Bemærkningernes Forfatter som Hr. Pastor Christensen finder Overdrivelse i hvad jeg har anført om de ikke-geistlige Embedspligters Mængde og Besværlighed. Den der mener, at Præstens geistlige Kald allerede beskjæftiger ham tilstræk-

keligt, og at der til dette Kalds bedst muelige Forelse ikke kan af Nogen gjøres saa meget, som der burde gjøres, vil kalde det Formeget og Byrdefuldt, som en Anden kalder Ubetydeligheder, hvoraf intet Væsen bør gjøres, og hver kan have Ret paa sin Viis. Den der betragter Christendommen, som Menneskehedens store Opdragelsesmiddel, og levende føler den Forpligtelses Hellighed, der dobbelt paaligger ham som denne Lærers Forkynder, at fremme Jesu Rige i sin Kreds, gribes ikke sjeldent af Mismod og Sorgmodighed, naar de borgerlige Love for hyppig afbrage ham fra hans Livs Hovedformaal, især dersom han ikke heri giner nogen indre, af Sagens Natur fremgaaende, Nødvendighed. Det bielige, versatile Sind, der let tager fat paa heterogene Gjenstande, og med saadan Afvexling snarere føler sig styrket end forstyrret, er ikke Enhver givet, og findes vel sjeldnest hos de Ældre. Præsten har desuden i huuslige og borgerlige Forhold ogsaa sine mørke Timer. Han har maaskee tilbragt Ugens fleste Timer ved sin Ægtefælles eller ved sine Børns Sygeleie; deres Sorger, Feiltrin, Tab sønderknuse undertiden hans Hjerte, og dog skal han, i denne Stemning, varetage sine Pligter som Menighedens Lærer; meddele Belærelse, gyde Trøst i saarede Hjerter, tale Fredens og Haabets Ord. Skal han kunne dette, da maa han for-

uden Indsigt og Embedsdygtighed ved jevnlig og rolig Meditation have tilegnet sig det, han skal meddele, endog naar han ikke har havt Tid eller Evne til at forberede sig umiddelbar. Ogsaa af denne Aarsag bør han ikke for ofte henvises til Forretninger, der give Sindet en anden Retning.

Isvrigt tilstaaer jeg villig, at Omfanget og Besværligheden af Præstens halvgeistlige eller reent verdslige Forretninger er meget forskjelligt i de forskjellige Stifter og Amter, og for en stor Deel beroer paa Stiftsovrigheder og Directioner. Som Præst i to Pastorater omtrent af eens Folkemængde har jeg i mit nærværende Embede neppe den halve Deel af saadanne Forretninger af hvad jeg forhen havde. Men denne store Ulighed, der fremgaaer af en Mangel paa almindelige Bestemmelser, hvilken kunde afhjælpes, bør Den kjende, som dømmer offentlig om disse Gjenstande, for ikke ved Uvidenhed herom at blive forledet til at yttre ugrundet Tvivl om Andres Sanddruehed. Saaledes er Circulairers Hyppighed og hvad der i dem forlanges besvaret, yderst forskjellig i forskjellige Amter. Og naar Hr. Pastor Christensen synes at drage i Tvivl hvad jeg har sagt om 7 til 8 Skoler i eet Pastorat og holder sig til hvad han bestemt veed, at der i eet Pastorat er 5 Skoler, da vil jeg ikke blot henvise til at Bemærkningernes

Forfatter boer i et Pastorat med 6 Skoler, men tilsøier, at Rorup og Randsll samt Egtved og Ødsted Pastorater, begge i Veile Amt, have hver i det mindste 7 og jeg troer det endog 8 Skoler. Endnu vil jeg for ved et Exempel at godtgjøre, hvor forskjellige Fordringer der kunne gjøres og gjøres i Henseende til eet og samme Arbeide, anføre hvad der paa forskjellige Steder kræves ved de halvaarige Skoleexamener. Anordningen for Almueskolevæsenet paa Landet nævner kun 4 Hovedgjenstande for Undervisningen, nemlig Læsning, Religion, Skrivning og Regning. I Overensstemmelse herved have Examenslisterne flere Steder 4 Rubriker, een for hver af disse Gjenstande, uden at Mere er forlangt, og naar man, f. Ex. i Dr. Fabers Overblik over Almueskolevæsenet, seer hen til Børnenes Antal i mange Pastorater, vil man maaskee tilstaae, at en omhyggelig Udfyldelse blot af disse Rubriker allerede medfører ikke liden Tid og Arbeide. Hosfølgende 2 Schemaer, som ere autoriserede i Amter, i hvilke Skolevæsenet antoges at staae paa en meget god Fod, viser, at paa eet Sted findes 15 eller om man hellere vil, 13 Characterer, paa et andet gives Skrivningens tre Afdelinger tre særskilte Characterer, medens Christendoms Kundskaben maa lade sig nøie med en lille Andpart i en summarisk Rubrik, hvor Plads er den an-

viist bag efter Hovedregning og Sang. Hvilke Fordringer, der saaledes gjøres, hvilke Underviisnings Gjenstandenes Rangforordning følges, og hvor forskjellige Anskuelserne ere om det mere og mindre Vigtige i Almuens Underviisning vil, ogsaa uden Commentar, ikke undgaae den kyndige Læser.

Schema No. 1.

Specielle Charakterer, udtrykte ved Tal fra 7 til 1 for følgende Dele. Ved Additionen regnes Charaktererne for Religionsbegreber firedobbelt, for Orthographie tredobbelt.

Religion.		Ortho-graphie.	Læsning.			Bibel-historie.	Skrift-læsning.	Skriv-ning.	Regning.			Færdighed.		
Udenad.	Begreber.		Mekanisk.	Kundskab derom.	Begreber.				Af Hovedet.	Paa Tavlen.	Middeltal.	Sang.	Øvelse.	Middeltal.

Schema No. 2.

Hvorledes læser Barnet i Bog.	Hvorledes skriver det.	Hvorledes læser det Skrift.	Hvorledes er dets Retskrivning.	Hvorledes regner det paa Tavle.	Almindelig Bedømmelse om Skolens Fremgang i Hovedregning, Sang, Bibelhistorie og Religion, samt Geographie og Fædrenelands Historie, hvor denne Undervisning gives.

Et Blik paa disse Schemaers Form og Indhold kan muligt ogsaa bidrage til Erkjendelsen af en Sandhed, der for Tiden fortjener Opmærksomhed, at nemlig et vidtløftigt og detailleret Overopsyn ikke alene ikke forebygger saa store og i Undervisningens hele Væsen og Formaal stærk indgribende Anomalier, men meget mere gjør det vanskeligt at opdage disse, i det, det Formelles Haandhævelse giver Overopsynet fuld Beskjæftigelse, og tilstrækkelig Tid til det Reales Undersøgelse mangler.

Saavel Bemærkningernes Forfatter, som Pastor Christensen have meent at finde en Bebyldsning mod vore Embedsbrødre i de Ord, som jeg i min Afhandling Pag. 393 og 404 har nedskrevet ved at omtale de efter min — og jeg troer at kunne tilføie — efter den almindelige Mening for hyppige og i dette Antal ikke nødvendige Skolebesøg. Mine Ord ere første Sted disse: "Hvor let er det desuden Præsten efter hans hele Stilling at eludere Forskrifter, om hvis Unytte han er overbeviist, og hvor betænkeligt om han fristes til at anseе dette for nødvendigt, eller vel endog for tilladeligt;" og sidste Sted: "Er der ikke ligeledes Grund til at befrygte, at hvor det ikke koster andet end at nedskrive et tilfredsstillende Tal, og Enhver skal være sin egen Lovtaler eller Anklager, et saadant sættes uden altid at være rig-

tigt." Begge Forfattere mene, at Skolebesøgene ikke kunne gjentages for ofte. Bemærkningernes Forfatter lægger meest Vægt paa deres Gavnlighed for Børnene; Hr. Christensen mener, at selv de bedste Lærere i Almindelighed trænge til disse Besøg. Jeg har derimod yttret, at under mange Forhold har Præsten hverken Tid eller Kræfter til at aflægge saa mange Besøg, og at færre ere tilstrækkelige; og med Hensyn til begge Forfatternes Yttringer tilsier jeg, at hyppige Besøg let forstyrre Børnenes Opmærksomhed, og den Ro udenfra, som den dygtige Lærer gjerne ønsker sig og Undervisningen. Frugten er neppe, som Bemærkningernes Forfatter mener, altid desrigere, jo tiere Besøgene gjentages. Der gives vistnok mange Præster, der kunne meddele de fleste Skolelærere Vink og Veiledning, men i Skolerne gaaer det ikke altid an at meddele saadanne Vink, end mindre Irretesættelser. At jeg i min Afhandling har talt min Stands Sag og ikke villet nedsætte den, derom maa Arbeidet selv vidne, men rigtig nok antager jeg ikke derfor alle mine Embedsbrødre for værdige og samvittighedsfulde. Sammenhængen viser desuden, at det ikke er Geistligheden, Dadel her rammer; og naar Bemærkningernes Forfatter formener, at jeg, istedet for at udtrykke mig herom, som jeg har udtrykt mig, burde have morali-

seret, hvis jeg vidste, at saadant var skeet; hvis jeg derimod ikke vidste det, da ikke tænke det, end mindre lade det komme over mine Læber, og allermindst offentlig paa Papiret, da agter jeg vist nok det Sindelag, der ligger til Grund for denne Pathos, men jeg finder den ikke derfor her paa sit Sted. Om Tingens sakrige Beskaffenhed lader Erfaring ingen Tvivl tilbage, og om nogle Aar ville vist nok begge Forfattere dømme herom, hvad jeg har dømt. Jeg vil derfor blot sige herom, hvad Hr. J. Møller paa en omtrent ligedan motiveret Opfordring har svaret i Nyt theol. Bibliothek 13 Deel Pag. 178: "Hvorfor skulde jeg nødsages, hvad der deels ingen Hemmelighed er, og af mig anføres kun som Tidens Tegn, ei som Bekjendelse mod nogen enkelt Mand."

Hr. Pastor Christensen siger Pag. 239, at jeg med Urette klager over, at Præsterne skulle afgive vota til Capiteltaxterne og henholder sig til en Bemærkning til min Afhandling i Maanedsskriftet Pag. 400, efter hvilken det vilde stride imod Præstens Ønske, hvis dette votum bersvedes ham. En Hensigt er her antaget, jeg hverken har havt eller tilkjendegivet, hvilket jeg allevede har erklæret i 9de Hefte af Maanedsskriftet for 1832 Pag. 110. Og naar Hr. Christensen undertiden siger, at jeg med Urette vadler, at en Stiftsøvrighed har anordnet 4 særskilte

Indskrænkninger istedet for den ene Lovbestemte; og som Grund herfor anfører "at disse særskilte Indskrænkninger ere gavnlige," da maa jeg erindre, at jeg udtrykkelig har nævnet Hensigten, hvorfor jeg anførte denne Bagatel. Talen er nemlig ikke om hvad der er Gavnligt, men om hvad locale Autoriteter have Ret til. Commentaren i Pastor Christensens Brev Pag. 239 over de af mig anførte Ord: "Hvo som ei vil arbeide, skal ei heller æde," viser, at Forfatteren har et andet Begreb om Ordet "vil" end jeg forbinder dermed.

Men jeg frygter for allerede at have trættet Læseren forlænge ved dette Forsvar for enkelte Yttringer, og vender til hvad der især har bevæget mig til at tage Pennen, nemlig ved Erfaringens Vidnesbyrd nærmere at udvikle, at den for store Mængde af verdslige Forretninger, der ere Præsterne og deres geistlige Foresatte paalagde, ikke sjeldent afdrage Opmærksomheden fra Gjenstande af almeen Vigtighed, til hvis grundige Undersøgelse Tid savnes, og fra at foreslaae og iværksætte Forbedringer, der deels ere ønskelige, deels endog nødvendige.

De ovenfor aftrykte Schemaer vise, hvilke farde, les afvigende Meninger om Religions Undervisnin-gens Vigtighed have kunnet gjøre sig gjældende i vort lille Lands Almueskoler, og det uagtet den detaillerede

Control, der fornemmelig i dette Fag finder Sted. Ved Børnenes Udskrivning af Skolerne finder ligeledes langt fra ikke samme Fremgangsmaade Sted. Det er vitterligt, at Skoleanordningens Udtryk her ere saa ubestemte, at de kunne tydes og de blive tydede paa flere Maader. Imidlertid synes det, da Præstens Forberedelse dog bør have et høiere Formaal end Skolens Undervisning, da han mere skal ordne det Lærte end lære, og især begrunde Troen og vinde Villien, at følge af denne Sagens Natur, at Børnene, forinden de begynde at gaae hos Præsten til Confirmation, bør have de befalede Kundskaber tilstrækkelig inde, og derfor udskrives af Skolen, forinden Confirmand-Underviisningen begynder; det er endog i visse Amter befalet, at en særskilt Udskrivnings Attest, forskjellig fra den, der efter Confirmationen skal meddeles, udstædes for hvert Barn. Andre Steder dømmer man herom anderledes, og flere Præster udskrive ikke de Børn, der skulle confirmeres, førend den Foraars Examen, der almindelig finder Sted samme Maaned som Confirmationen. En ikke sjelden Følge af denne Anomalie er, at en Præst, der først udskriver Børnene ved Foraars-Examen kort før Confirmations-Søndagen, confirmerer Børn, som ved Efteraars-Examen i en anden Skole vare erklærede umodne til at udskrives og forberedes til Con-

firmation. Menigheden kommer saaledes let til at betragte den ene eller anden af to saadanne Præster, enten som ubillig streng eller som urigtig eftergivende. En authentisk, over hele Landet gjeldende Fortolkning af et Lovsted af saa megen praktisk Vigtighed vilde være høist ønskelig, og Grunden til at ingen saadan haves, søges ikke usandsynlig i de geistlige Foresattes meget Skriverie, og den Besværlighed, de have ved at efterkommer det ligefrem Befalede.

Den 6te §. af Forordningen af 30 April 1824 om Ægteskaber bestemmer, at, dersom de Personer, der have ladet lyse for sig fra Prædikestolen, ikke lade sig sammenvie inden 3 Maaneder derefter, skal den skete Tillysning ansees uefterrettelig, og altsaa ny Lysning iværksættes, hvis de senere maatte begjære at sammenvies. Da det nu er en vitterlig Ulykke, der saavidt jeg veed, er almindelig blandt Almuen i hele Landet, at Forlovede flytte sammen og leve som Ægtefolk fra den Tid af, da Tillysning er begyndt, saa har dette Lovbud givet Anledning til, at letsindige Mennesker, der som hidtil strax efter Tillysningen flytte sammen, atter uden videre forlode hinanden ofte for at indtræde i nyt Ægteskab. For dette Lovbuds Emanation ansaaes det i Almindelighed ikke blot for vanærende, men tillige for ulovligt, ikke at fuldbyrde det tillyste Ægteskab; men vil Præsten nu tilholde Nogen at op-

folde den indgangne Forpligtelse, citerer man Hans Lovens Ord, og han maa tie til en Misbrug, hvis moralske Fordærvelighed er indlysende. En Forandring i denne §., og noget Baand paa eller Straf for den, hvo uden bevislig gyldig Grund bryder et saa høitideligt og for hele Menigheden ved Tillysning virkeliggjort Løfte, er høilig at ønske. Om noget Andragende herom er indkommen til høiere Autoriteter er mig ubekjendt.

Det være mig tilladt at henlede Opmærksomheden endnu paa en Gjenstand, der forekommer mig at fortjene den, og der staaer i en nær og naturlig Forbindelse med Præstens Embedsvirksomhed, nemlig Ægteskabs Skilsmisser. Det er bekjendt, at den Lethed, hvormed dette Baand i mange protestantiske Lande sønderrives, bebreides os af Catholikerne ikke uden Grund, og denne letsindige Opløsning er i høi Grad demoraliserende og for Fattigvæsenet byrdefuldt. Ved at henhydige Amtmændene til at opløse et Ægteskab, naar Præstens Attest medfølger for at Mægling af hans forgjæves er prøvet, er den Vei gjort kortere og allerede herved lettere, der vel snarere burde gjøres længere og besværligere. Derfor saa utilraadelige jeg end i det Hele anseer det at være, at Kredsen af Præsternes Pligter uden for deres egentlige Embede udvides, kan jeg dog ikke andet end be-

tragte det som høist ønskeligt, at intet Ægteskab kunde opløses uden af en verdslig og en geistlig Autoritet i Forening. Saalænge Præsten blot skal afgive Attest, kan der tages og ikke tages Hensyn til den. Meget, som mundtlig lader sig sige, kan desuden, i en saa delikat Materie, ikke skrives. Præsten er overalt i dette Tilfælde den, der i Reglen kjender Forholdene bedst, og oftere kan virke paa Ægteparret, end Amtmanden. Neppe er der heller noget andet christeligt Land, hvor Ægteskabers Opløsning finder Sted uden for Consistorier eller en lignende blandet Autoritet. Hos os kan Amtmanden, vel ogsaa hans Fuldmægtig, ene separere Ægtefolk. Blev det anordnet, at foruden den først af Præsten ene foretagne Mægling, og foruden en siden efter af Amtmanden eller en anden verdslig Øvrighed i Forening med Præsten prøvet Mægling, Separations Tilladelse kun kunde meddeles af det høieste Regjerings-Collegium, vilde allerede Tiden i flere Tilfælde have velgjørende Virkninger. I mange af vore Kjøbstæder er Antallet af disse Ægteskabs Separationer vokset i en foruroligende Grad, og naar man ikke sjeldent seer separerede Ægtefolk efter Separationen at leve sammen ligesom forhen, uden at hertil videre lægges Mærke, fristes man til at antage, at saadanne Separations Bevillinger søges uden gyldige Grunde, og let erholdes.

Det er efter min Overbeviisning ved at stille saadanne Kjendsgjerninger med deres Aarsager og Virkninger for Øinene, at man bliver sat istand til at domme, om det er rigtigt og gavnligt, at Geistligheden, saa meget Forholdene paa nogen Maade tillade det, holdes fra verdslige Beskjeftigelser, eller om det, som for Staten er gavnligt og nyttigt og ikke ved Andre kan udføres, allerede af denne Grund bør paalægges Geistligheden. Svaret vil for en stor Deel beroe paa, hvorvidt det, jeg i min Afhandling og tildeels her, har anført om Omfanget af den reengeistlige Embeds-Virksomhed, er sandt og uden Overdrivelse, og jeg maa gjentage, at da begge de Embedsbrødre, der offentlig have udtalt sig om dette mit Arbeide, i denne Henseende erklære sig enige med mig, har jeg Ret til at antage, at de ogsaa ere enige med mig deri, at Geistligheden ikke bør have andre verdslige Forretninger, end de nødvendige. Om hvad og hvormeget er nødvendigt, ville Meningerne naturligviis være forskjellige, men det er vist, at den ikke lille Deel af den danske Geistlighed, jeg kjender og hvis Dom om dette Anliggende jeg ikke i faa Aar har gjort mig Umage for at erfare, føler sig overbeviist om, at mange verdslige Forretninger kunne gjøres lettere, adskjellige bortfalde, og den verdslige Øvrigheds Ret til at paalægge Præsterne Forretninger, og

have Opsyn over dem, betydelig indskrænkes. At Folket selv ønsker, at Geistligheden maa, saavidt muligt, være reen geistlig i Beskjæftigelse, Liv og Sæder, mærkes ved mange Leiligheder. Den Uvillie, hvormed de Mulkter betales, som Præsten menes at have foranlediget; den Strenghed, hvormed den offentlige Mening bedømmer den Præst, der, endog kun hvor Retten er paa hans Side, for ofte tyer til Domstolenes Hjælp og møder for Retterne; Almuens naive Dom om Biskoppers og Provsters Overopsyn med de gymnastiske Øvelser, alle disse og flere Tidens Tegn udtale tydelig nok den offentlige Mening. En dannet og tænksom Mand af Folket, der nylig har offentlig fremsat sin Mening om flere Anliggender, og hvis Dom om saadanne Gjenstande vist nok kan antages at være Folkets Stemme, nemlig Hr. Gad i sit lille Skrift "Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole," siger ligeledes herom Pag. 38: "Regjeringen kan bidrage meget til at de Geistlige blive mindre verdslige, ved saa lidet som muligt at gjøre dem til verdslige Embedsmænd."

Spørge vi hvad derom dette Anliggende dømmes blandt større og dannede protestantiske Folkeslag, hvis Dom har saa meget større Vægt, fordi en almindelig og gyldig offentlig Stemme danner sig snarere og sikkrere i en større Kreds end i en mindre, da

finde sig, at i det protestantiske Tydskland, hvis Stemme af Grunde, der ikke ligge langt borte, for os er den vigtigste, have Ønsker og Klager, der have det Væsentlige tilfælleds med hvad herom ovenfor er sagt, lydet længe, og at de blive stedse almindeligere og mere indtrængende. Et nu allerede gammelt Stykke, der om disse Anliggende læses i Allgemeine Kirchenzeitung für 1826 No. 133 og 134, tillader jeg mig her at levere i Oversættelse som Bilag: "At der er en væsentlig Forskjel mellem geistlige og verdslige Embedsforretninger, mellem offentlige Functioner, som kun med Fare kunne overdrages Tjeneren i Kirken, og andre, som passende kun kunne overdrages Tjeneren i Staten, behøver ikke at afhandles udførligt. Sagens Natur taler derfor, alle Tiders Erfaring bekræfte det, i Folkets Mening er der ingen Tvivl herom, og ligesom ceteris paribus alt Enkelt er at foretrække for Blanding, og sikkerlig virker bedre og kraftigere end det Sammensatte, af hvis usensartede Dele den ene saa ofte virker lige tvertimod den anden; saaledes er det aldeles uden for al Tvivl, at ogsaa i Staten og Kirken sit enhver Embedsmand først da gjøre Sit med Lyst og Kraft og fuld Velsignelse, naar man lader ham staae uforrykket paa sin Plads, røre og bevæge sig uforstyrret i sit Element, og udelukkende opoffre sin Tid og sine Kræfter paa de ham efter hans

Stand og Kald tilkommende Forretninger. Den bedste Justitsbetjent vilde dog i Regien kun være en maadelig Trøster ved Sygesengen, den dygtigste Lærer en ubetydelig Catechet, den tapperste Krieger en slet geistlig Taler, den kundskabsrigeste Finantsraad, en daarlig Liturg og den snildeste Hofmand en slet valgt Forstander for Skoler, Hospitaler, Fattigforsørgelses-Anstalter o. s. v., heller ikke er det bekjendt, at man har overdraget nogen Enkelt af disse og andre Statens Embedsmænd Bestillinger, der ligge uden for Grændserne af den ham bestemt anviste Kreds af Forretninger. Anderledes forholder det sig i mange Henseender med Geistligheden. Vel er hans Studiers Fag, Marken for hans Virksomhed, hans Embedspligters Beskaffenhed saa bestemt som muligt, men dette hindrer ikke, at jo især siden Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, en Embedsforretning efter den anden alligevel overdroges ham, der, om den end just ikke vil hedde ugeistlig eller staaer i Modsigelse med den Geistliges rette Kald, dog ikke kan kaldes anderledes end ikke-geistlig, ikke staaende i nogen Sammenhæng eller i Slægtskab med dette Kald. Men — fristes man her til at spørge — er det da kun den Geistlige, for hvem man tør forudsætte saa mange fra hans egentlige Embedsforretninger ledige Timer, at man — ubekymret om hans sande Kald lider der-

under eller ikke — kan overdrage ham saadanne besværlige og Tid krævende Embedsforretninger? Man vil jo, at han saa meget mindre skal blande sig i verdslige Affairer, give sig af med Menighedens jordiske Anliggender eller bekymre sig om dens timelige Gods, jo mere han gjør Omsorgen for dens evige Vel til Gjenstand for hans høieste Opmærksomhed; men lader hans Forpligtelse til saa mange ikke geistlige Functioner sig da hermed forene? Man fordrer jo dog af ham, at han stedse skal vedblive at uddanne sig, ikke blive bag efter Tiden i hans Kalds Videnskaber, gjøre sig stedse dygtigere og duligere til sine mangeartede og høivigtige egentlige Embedsforretninger, men levner Udførelsen af saa mange heterogene Forretninger ham Tid og Ro hertil? Høit og almindeligt har man derfor billiget den 32te Punkt af den Anspachske General-Synodes Beslutning for 1832, ifølge hvilken der skulde andrages paa "Geistlighedens Befrielse fra eller dog muligste Lettelse i Arbeider for politiske eller andre verdslige Formaal." Maatte dette Andragende ikke forblive upaaagtet, eller uopfyldt, enten i Baiern eller andetsteds, hvor det finder Anvendelse!

Man vil her finde Gjenklang af Ønsker og Klager, der først tildigere ere komne til Orde hos os. Men ligesom man hos os senere end hos vore tydske Na-

boer synes at være opvaagnet til Erkjendelse af, hvor nødvendigt det er at indskrænke Præsternes verdslige Forretninger, for at bringe dem deres Virksomheds rette og oprindelige Formaal nærmere, saaledes have endnu kun faa, skjøndt vist nok mægtige, Stemmer hidtil ladet sig høre blandt os for at vise, hvor nødvendigt det er til at fremkalde et nyt og frugtbarere aandeligt Liv i og ved Geistligheden at geistlige Mænd faae umiddelbar Andeel i de geistlige Anliggenders Styrelse, og dog mener jeg, at Geistlighedens mere velsignelsesrige Embedsførelse, dens Emancipation fra for mange verdslige Arbeider og fra for mange verdslige Herrer og geistlige Mænds Deeltagelse i de geistlige Anliggenders Bestyrelse, alle hænge saa nøie sammen, at intet af disse Ønsker kan ventes opfyldt, naar de ikke opfyldes alle tre. I Tydskland, hvor Consistorier, Synoder, Presbyterier o. s. v. stedse have havt nogen Andeel i de geistlige Anliggenders Bestyrelse, og vist nok overalt udøvet en større Indflydelse, end den vore Biskopper have, der i det Hele virke uafhængigt af og uden Forbindelse med den dem underordnede Geistlighed, der er desuagtet Nødvendigheden af Kirkens bedre Organisation og af Geistlighedens Deelagtighed i de kirkelige Anliggenders Bestyrelse nu saa almindelig erkjendt, og de forskjellige Former for en nyforbedret Indret-

ning saa fleersidig undersøgt og omtalt, at Aktens omtrent kunne antages at være sluttede, og Resultaterne at ville efterhaanden træde i Virksomhed. Blandt de flere Synspunkter, man under disse Forhandlinger har stræbt at gjøre gjældende, forekommer den, som Diakonus Bräunig i Oschatz har fremstillet i et lille Skrift: Ueber constitutionelles Leben in der Kirche; Leipzig 1838, mig at indeholde saa meget sandt og anvendeligt, at jeg haaber Læserens Tilgivelse ved at anføre et Par Ord af denne Forfatter: "Kirken, siger han, kan ikke ganske overgive sin Frihed til en ydre, den ikke sjelden modvirkende Magt; for den Domstol, der dømmer om Mit og Dit, skjøtter den ikke at lade sin Sag føre, heller ikke at overdrage aldeles Styrelsen af dens indre Anliggender til Hænder, der kun ere vante til at føre Statsroret. Og dog maa den ei lasrive sig fra Staten, eller stille sig lige overfor den som en fjendtlig Magt; de gjennemtrænge hinanden, de ere i hinanden. En Overvægt, en Forrettighed for den anden kan Ingen af dem indrømmes. Overeensstemmende med denne Ligevægt bør Beggges Forhold og Forfatning indrettes. Statens Overhoved skal ogsaa være Kirkens Overhoved, saa at al Regentmagt flyder sammen i hans Person som i en Middelpunkt, for at en eensartet Holdning kan bringes i de verdslige som

i de geistlige Ting; uden Betænkeligheder fører Fyrsten derfor Navnet af og har Værdigheden som sin Landskirkes øverste Biskop; men denne biskoppelige Magt er ikke at betragte som en Emanation af ubetinget Magtfuldkommenhed, saa at Fyrsten kunde forledes til at mene at kunne handle efter blot Vilkaarlighed. — Men deri maa Kirken rigtig nok finde sig, at den ingen umiddelbar Fordring gjør til den udøvende Magt; Fuldbyrdelsen af alle ogsaa de kirkelige Love udgaaer fra det Heles Overhoved og hans beskikkede Tjenere; kun den ene Ret forbeholder Kirken sig, at den drager til Ansvar for Alt utilbørligt, der muligen skeer i Modsigelse med Kirkelovene. Derimod gjør den — saa meget alvorligere, jo længere det er bleven den nægtet — Fordring paa fælleds Overlagtighed med Landsbiskoppen i Lovgivningen i geistlige Sager; den kan ei finde sig i at vide sig udelukket, naar det gjælder Raadslagning om vigtige Gjenstande, visse være nu Afskaffelsen af gamle eller Indførelsen af nye Indretninger i Dogma, Cultus eller Disciplin. Ogsaa vilde kun lidet være den indrømmet ved at den i saadanne Tilfælde havde en blot raadslaaende Stemme eller Tilladelse til at udtale Ønsker og gjøre Forslag. Den troer ikke at forlange noget Usømmeligt, naar den deler med den biskoppelige Magt (Regentens) Ret til i de Forsamlin-

ger, der ere sammenkaldte for at ordne kirkelige Anliggender ved sine Deputerede, gjensidig at raadslaae over og stemme om alle Forslag, at nægte eller bevilge Antagelsen, og kun lade de Beslutninger, der ere gangne igjennem ved Stemmeflerhed, træde i Lovskraft." Vel fordrer vor, fra den sachsiske forskjellige Regjeringsform Modificationer i det her Anførte, men, naar man indrømmer Nødvendigheden af saadanne, vil man uden Vanskelighed heraf kunne uddrage det overalt for den protestantiske Kirkes Tarv Fornødne.

Ved disse Bemærkninger, hvis rhapsodiske Form jeg beder undskyldt, ønsker jeg at have overtydet saavel mine tvende forhen omtalte Embedsbrødre, som min forhen udgivne Afhandlings øvrige Læsere om, at, naar jeg har yttret at formange Forretninger ere Præsten paalagte uden for hans egentlige Lærer- og Sjelesørger-Embede, og at de baade bør og kunne indskrænkes, har jeg ikke villet tale Mageligheds og Uvirksomheds Sag; at jeg tvertimod indseer, at der er Meget andet, som ligger inden Præstens rette Virkekreds, hvilket nu ikke kan overkommes, og hvortil den fra heterogene Arbeider vundne Tid burde opoffres. Men til at bestemme, hvilke disse Gjenstande ere, og hvorledes de skulle behandles, dertil udfordres, som jeg troer, en forandret Organisa-

tion i de geistlige Anliggenders Bestyrelse, og Deeltagelse heri af Mænd med selvstændig og umiddelbar Sagkundskab og Erfaring. De ikke-geistlige Forretningers Indskrænkning og geistlige Mænds umiddelbare Andeel i geistlige Anliggenders Bestyrelse vare derfor min Afhandlings fornemste, indbyrdes nøie sammenhængende Puncter.

At vore fleste Menigheders Tilstand lader overordentlig meget tilbage at ønske, derom kan kun være een Mening; Vantroe og Sværmerie ere ikke ualmindelige Onder; men et langt farligere Onde, fordi det er langt almindeligere, er efter min Kundskab den religiøse Indifferentismus, der først meddeelt fra Stæderne og de saakaldte dannede Stænder har, som en høist fordærvelig Smitte, udbredt sig overalt, skjønt mere eller mindre. At føre Menighederne tilbage fra disse Afveie og gjøre deres Troe og Vandel christelige kræver sandelig hver enkelt Præsts, og alles forenede, Indsigt og Kraft, og, arbeider Præsten end i det Hele ikke forgjæves, kommer han her aldrig til Maalet. Ligeledes er med Hensyn til Lærernes Menings Forskjellighed, deres rette Forhold til verdslig og geistlig Øvrighed, hver geistlig Mands Hensættelse paa hans rette Plads, de Fordringer, som Staten og Kirken har Ret at gjøre til Præsten, de som bør opgives — hvor man af et stort Antal In-

dividet fordrer for meget, faaer man mindre, end naar Fordringerne havde været billige — det Allermeste endnu at gjøre, og en riig Mark staaer aaben for hver Geistligs Virksomhed; thi alle kunne her middelbar eller umiddelbar medvirke for en bedre Tingenes Orden. Men de heterogene Forretningers Mængde slove Mange, eller gjøre deres Sind verdsligt. Dette gjøre derimod flere geistlige Forretninger ikke, eller dog ikke saaledes. Naar derfor Forfatteren til Bemærkningerne i dansk Ugeskrift mener, at Præsterne forhen havde hyppigere Skolebesøg og langt flere kirkelige Forretninger end nu, da maa jeg i Henseende til første Punkt bemærke, at den Gang var der flere Præster og langt færre Skoler, og at Indberetningerne, som nu ere saa talrige, vare saae. I Henseende til de kirkelige Forretninger derimod, da har det netop været min Hensigt at virke til at Præsten kunde faae mere Tid og mere udeelt Sind for disse, og over Forsegelse heri, naar Menighedernes Tarv paa nogen Maade derved kan fremmes, og Arbeidet er overkommeligt, bør efter min Overbeviisning ikke alene ingen Præst beklage sig, men glad og villig række Haanden dertil. Præsten udfører desuden saadanne Forretninger lettere, og faaer først ret Greb paa dem, naar han meest lever indenfor denne Virkekreds og for den, og ikke for ofte drages ud af den.

Naar endelig den ærede Forfatter til de ofte citerede Bemærkninger, i Begyndelsen erklærer, at min

Skildring af den danske Præsts Embedsstilling vel lykkedes ham sand og tro, men at den nedslog ham, og at han lagde den fra sig i en mismodig Stemning, og ved gjentagen Læsning fandt Aarsagen hertil deri, at jeg havde fremhævet Skyggesiden med for stærke og mørke Farver, da seer jeg mig ogsaa her nødt til at erklære, at jeg heri er bleven misforstaaet; thi vist er det, at jeg ikke har villet skildre min Embedsstilling med mørke, end sige med for mørke Farver. Jeg elsker denne Stilling, føler mig lykkelig i den, og vilde ikke bytte den med nogen anden; jeg troer endog, at de Hindringer, der ere i Veien for den danske Præsts muligst frugtbare Embedsvirksomhed, og tildeels herved for hans personlige Tilfredshed, ikke ere betydeligere, end at de uden stor Vanskelighed og langt lettere end i mange andre Lande kunne hæves. Naar jeg, i det jeg til dette Øiemeeds Opnaaelse har villet bidrage min Skjærv, har paatalt erkjendte Mangler og udtalt Ønske om attraaede Forbedringer, og herved ikke kunnet undgaae at kalde Et og Andet urigtigt, som jeg anseer derfor, maa jeg bede Enhver være overbeviist om, at det er langt fra mig at ville drage noget Individuums redelige Villie eller nogen Indretnings gode Hensigt i Tvivl.

V.

Apologie for de i Tidsskrift for Kirke og Theologie 2det Bind anstillede "Betragtninger over det Formelle ved Folkets Underviisning."

Af
Lic. G. A. Brammer.

Et videnskabeligt Tidsskrift har en høiere Hensigt, end at give Forfattere Leilighed til at lægge deres Disputerekunst for Dagen. Man trænger derfor til Udgiverens og Læsernes Overbærelse, naar man ønsker en Artikel optagen, hvori man ikke tør haabe, at bringe noget nyt Lys over den Gjenstand, man vil omhandle; men kun at retfærdiggjøre den Maade, paa hvilken man forhen har betragtet den. Dog tør man gjøre Regning paa denne Overbærelse, naar Retfærdiggjørelsen synes nødvendig, for at den tilsigtede Hensigt med den tidligere Artikel kan vorde opnaaet. Thi er den af nogen Anden bleven seet og fremstillet i et saa urigtigt Lys, at dens rette Mening er bleven ukjendelig, maa man have de samme

Grunde til at forjage de Skygger, der ene blevne udbredte over den, som til fra første Færd at skrive den; men jo større Anseelse, den Forfatter har, imod hvilken man skal forsvare sig, og jo mere personlig Velvillie han viser imod den, han angriber, desto mere bliver Forsvaret Pligt.

I dette Tilfælde befinder jeg mig nu med Hr. Stiftsprovst Dr. Faber; og haaber jeg derfor saavel, at Læserne, endog de, der uden min Tilrettevisning, ret klart kunne see, hvorledes Sagerne staae imellem Dr. F. og mig, ikke ville finde det upassende, at jeg tager til Gjenmæle, som at min ærede Modstander vil betragte mit Forsvar som et Bevis paa den Agtelse, jeg nærer for hans Dom om mit Arbeide. Det er altsaa kun en Apologie, jeg vil skrive. Jeg vil ikke indgaae i nogen ny Drøftelse af den Bog, som har givet Anledning til Dissentsen; men kun for saa vidt fremhæve det i mine Øine Urigtige ved Dr. F's Fremstilling, som jeg maatte nødsages dertil ved at forsvare mig selv. Skal dette Forsvar være tilstrækkeligt, da maa det gjælde trende Hensyn: deels Indholdet af mine Betragtninger, deels Maaden, hvorpaa jeg fremstillede dem, og endelig mit Kald til at fremstille dem.

Hvad nu Indholdet af den angrebne Artikel angaaer, da behøver dette ikke noget vidtløftigt Forsvar, al den Stund jeg ikke kan betragte som stilet mod mig, eller i det Mindste ikke som Noget, der træffer mig, Alt hvad Dr. F. skriver, for at bevise, at Læreformen ikke er Livskilden i Undervisningen,

at den kan komme i Strid med det Aandelige, at den afbenyttes af Læreren i en Skole, o. s. f. Disse unægtelige Sandheder har, saavidt jeg veed, Ingen draget i Tvivl; men, at jeg ikke har kæmpet imod dem eller villet forfægte de modsatte Paastande, er jeg mig fuldkommen bevidst. Heller ikke er det blevet skjult for Dr. F., at jeg ønsker, at et andet aandeligt Liv skal gaae igjennem Undervisningen, end det, som kan hentes ved regelret at følge en Læreform, samt, at det er mit store Ønske, at Børnenes Lærere selv maatte fyldes og ledes af en christelig Begeistring for deres Kald; thi han erklærer oftere, at han troer, vi i Hjertet ere enige. Da han tillige glæder mig med den Erklæring, at han anseer mig for en ærlig og sandhedskjærlig Forfatter, og han altsaa maa troe, at jeg har villet skrive det, som var min Hjertensmening, forundrer det mig, at han ikke har lagt denne min Hjertensmening til Grund, og vist, saa godt det vilde lykkes, deels, at jeg efter den uden Frie har stilet mine Betragtninger imod ham, og deels, at jeg har brugt adskillige Ytringer, som ikke kunne forenes med den. Ved Valget af denne Fremgangsmaade vilde Sagen have faaet et mindre forviklet Udseende, end det, hvori den nu maa fremstille sig, idet Dr. F. snart taler mig til som den, der forfægtede de meest paradoxe Indfald imod hans Meninger, og snart erklærer at vi i Grunden ere enige. Dette troer jeg (hvad vor Tendents, som Skolemænd angaaer) ogsaa er Tilfældet; thi jeg har aldrig villet stride imod Aandens Rettigheder, og da han i sin

Undersøgelse heller ikke nægter Nødvendigheden og Nytten af det Formelle, men vi begge gjerne ville bane Sandhedsaanden Adgang til Børnenes Hjerter, ere vi jo ogsaa begge villige til at række hinanden Haand til den gode Gjerning. Men, for at vi dog ikke oftere skulle tage Feil af hinandens og Læserne af vor Mening, ligesom ogsaa for at det, vi forhen have skrevet med Hensyn til hinanden om denne Materie, ikke skal være ganske uden Nytte (som det let maatte blive, naar vi, der stilede vore Tanker imod hinanden, uden videre Forklaring for Læserne, fortalte, at nu vare vi blevne enige): maa jeg erklære, at jeg endnu tænker det Samme om hine Gjenstande, som da jeg skrev mine Betragtninger, og, at jeg ikke kan finde, at Dr. F., uagtet sin Misfornøielse med dem, har modsagt, end sige gjendrevet nogen Sætning, som det var min Hensigt i dem at fremsætte. Snarest har han maaskee angrebet min Fremstilling af Underbiisnings-Forholdet under en Trehed; men, saavidt det maatte være hans rette Mening, at forkaste mine Tanker herom, haaber jeg at kunne give nødvendig Oplysning om disse, hvor jeg kommer til at tale om Ordstriden. Som en Sætning har jeg endelig aldrig fremført, at det Aandelige var aldeles synonymt med det Christelige (hvad Dr. F. i sin Undersøgelse Pag. 111 skriver mod, som var det min Paastand); men (i Betragtningerne Pag. 259) sat Ordet "christelige" i Parenthesis, for nøiere at betegne, hvad det var for en Aand, jeg troede, Forfatteren indskærpede som den, der skulde være her-

stende ved Seminarii-Underviisningen. Netop saadi vi skulle prøve Aanderne, saa at Aandeligt og Christeligt ikke ere Synonymer, tilføiede jeg hiin Modification, uden derfor allevegne at substituere det ene Ord for det andet, eller tvivle om, at man bør adskille Christi Personlighed fra den Hellig-Aands. Med mindre altsaa Forfatteren vil nægte — hvad jeg dog ikke frygter for — at han ønsker, at en christelig Aand maa gjennemtrænge vore Skolelæreres Seminarier, finder der heller ikke her, hvad Sagen angaaer, nogen Strid Sted imellem os.

Men, jo enigere vi ere i Hjertet, desto nødvendigere maa det være at gjøre Regnskab for, hvorledes det er gaaet til, at vi dog ere komne til at skrive imod hinanden. Det kan ikke være Andet, end at enten Een af os, eller vi Begge have gjort os skyldige i en dunkel Skrivemaade. Resultatet af Dr. F's "Undersøgelse" maa nok i denne Henseende blive, at jeg har Skylden; men nu maa han derfor heller ikke fortryde paa, at jeg ligesaa oprigtig tilstaaer, at jeg troer den især er hans, saavel naar han selv skrev, som naar han læste, hvad jeg skrev, uden at jeg derfor bilder mig ind, at jeg ved Valget af hvert Ord har brugt den størst mulige Præcision. For nu ikke uden Bevis at vælte denne, for en Forfatter noget nærgaaende, Beskyldning over fra mig paa min ærede Modstander, er det min Skyldighed, nøiere at oplyse Misforstaaelsen, og tænker jeg Dr. F. har Intet imod, at jeg ved denne Oplysning bygger paa hans egne Grundsætninger. Han omtaler

nemlig i sin "Undersøgelse" trende Hovedmisgreb, som kunne finde Sted, naar man vil udvikle sine Tanker, og af hvilke hvert enkelt kan være nok til at gjøre Stilen utydelig. Han siger nemlig (Pag. 87) med al Føie, at enhver Drøftning maa forfeile sit Maal, naar ikke det egentlige Stridspunct er klart angivet og holdes fast. Videre erklærer han (Pag. 95), hvad jeg for mit Vedkommende istemmer, at vi ikke ville spille med Ord. Endelig paaminder han (Pag. 112) derom, at en Drøftning ikke kan lede til noget Resultat, med mindre Forfatterne paa begge Sider gjennemføre deres Paastand og Grundsætninger paa en consequent Maade, hvori jeg, som han formoder, giver ham fuldkommen Ret. Bliver den første af disse Regler overtraadt, veed man ikke selv, hvad man vil skrive for eller imod; bliver den anden overtraadt, veed man enten ikke selv eller kan i det Mindste ikke gjøre begribeligt for Andre, hvad man skriver; og overtrædes den sidste, veed man ikke selv, hvad man har skrevet. I alle Tilfældene ere Forvirring og Dunkelhed unndgaaelige. Det være mig derfor tilladt, efter disse Regler at prøve Dr. F's og min Fremstilling.

Først spørge vi altsaa, om vi rettelig have angivet og fastholdt det egentlige Stridspunct, og nu beder jeg Læseren erindre, at jeg, efterat have fremført Grundene, hvorfor jeg ikke kunde troe, at Dr. F. havde skrevet den theoretiske Deel af sin Bog blot imod den slette, upasselige, misbrugte Methode, udtrykkeligen erklærede (Pag. 263), at jeg antog,

Forf. kæmpede imod Methoden i Almindelighed som et Princip, der ifølge sin Natur er farligt for og fjendtligt imod Aanden. Denne Thesis kaldte jeg ubillig, og satte en anden imod den. Om Udtrykmaaden for min skal jeg siden tale; men saameget kan læses Pag. 264, at jeg satte den lige imod Dr. F's, og at jeg altsaa havde angivet som Hensigt for min Undersøgelse, at vise, at det Formelle ved Undervisningen efter sit Væsen d. e. tænkt og anvendt i Overeensstemmelse med sin oprindelige Bestemmelse, ikke var farligt for og fjendtligt imod Aanden, men tvertimod var den nødvendigt og gavnligt. Men dette Stridspunkt holdt jeg fast, ved indtil Pag. 268 at tale om det Formelles Forhold til det Aandelige i Almindelighed, og ved dernæst indtil Pag. 272 at vise dette Forholds Natur ved Undervisningen. Ingen, som vil gjennemlæse den angrebne Deel af mine Betragtninger, skal med noget Skin af Sandhed kunne finde, at jeg har talt imod nogen anden Thesis, som Forfatterens, eller for nogen anden Thesis, som min, end de ovenfor angivne. Dette beskylder Dr. F. mig heller ikke directe for, men i det han underlægger Ordene i min Thesis en anden Betydning, end hele min Undersøgelse berettiger ham til, bebreider han mig, at jeg intet Bevis har ført for en Sætning, som slet ikke er min, men som han selv ved sin Udtolkning paabyrder mig. Herved er det skeet, at han (i sin Undersøgelse Pag 89) forgjæves længes efter nye Forklaringer, naar han (i mine Betragtninger) er kommen til Pag. 273, hvilke

Forklaringer jeg ikke havde at give, da jeg intet Nyt havde sagt, men kun gjorde en speciel Anvendelse af det forhen i Almindelighed Sagte; samt (Pag. 90) vil hjælpe paa mig, ved at danne en Syllogismus, som ikke med Rette kunde affordres mig, da jeg intet nyt Bevis havde at føre. Kun fordi Dr. F. har overseet, hvad jeg med klare Ord angav som det, jeg stred imod i hans "Overblik paa Almueskolevæsenet", og fordi det har foresvævet ham selv dunkelt, hvad han skrev imod, er det egentlige Stridspunkt blevet forrykket imellem os. At det forholder sig saaledes, fremlyser strax, hvor Dr. F. begynder sit Angreb imod mig (Undersøgelsen Pag. 87); thi han erklærer, at jeg har med Rette antaget, at det er ikke mod det Formelle, saavidt det er mangelfuldt, urigtigt (jeg havde tillige i Betragtningen baade Pag. 262 og 263 sagt: "misbrugt") han talede, men imod den Maxime, at det Formelle i Skoleunderviisningen anmasser sig for høi en Plads, hvorved det Aandelige trænges tilbage, der efter Dr. F's Mening maa hævdes som det besjælende Princip i samme. Men hvad vil nu dette sige, at det Formelle i Skoleunderviisningen anmasser sig for høi en Plads? Kan det tydes om Andet, end om den Plads, man til en given Tid tilstæder Læremaaden; hvilken Plads Forf. mener er altfor høi, fordi den trænger det Aandelige tilbage? At Nogen skulde paastaae som sin Maxime, at det Formelle skal have for høi en Plads, er vel neppe Forfatterens Mening. Spørgsmaalet maa da være om hvad der skeer i

dividet fordrer for meget, faaer man mindre, end naar Fordringerne havde været billige — det Allermeste endnu at gjøre, og en riig Mark staaer aaben for hver Geistligs Virksomhed; thi alle kunne her middelbar eller umiddelbar medvirke for en bedre Tingenes Orden. Men de heterogene Forretningers Mængde slove Mange, eller gjøre deres Sind verdsligt. Dette gjøre derimod flere geistlige Forretninger ikke, eller dog ikke saaledes. Naar derfor Forfatteren til Bemærkningerne i dansk Ugeskrift mener, at Præsterne forhen havde hyppigere Skolebesøg og langt flere kirkelige Forretninger end nu, da maa jeg i Henseende til første Punkt bemærke, at den Gang var der flere Præster og langt færre Skoler, og at Indberetningerne, som nu ere saa talrige, vare saae. I Henseende til de kirkelige Forretninger derimod, da har det netop været min Hensigt at virke til at Præsten kunde faae mere Tid og mere udeelt Sind for disse, og over Forsøgelse heri, naar Menighedernes Tarv paa nogen Maade derved kan fremmes, og Arbeidet er overkommeligt, bør efter min Overbeviisning ikke alene ingen Præst beklage sig, men glad og villig række Haanden dertil. Præsten udfører desuden saadanne Forretninger lettere, og faaer først ret Greb paa dem, naar han meest lever indenfor denne Virkekreds og for den, og ikke for ofte drages ud af den.

Naar endelig den ærede Forfatter til de ofte citerede Bemærkninger, i Begyndelsen erklærer, at min

Skildring af den danske Præsts Embedsstilling vel tykkedes ham sand og tro, men at den nedslog ham, og at han lagde den fra sig i en mismodig Stemning, og ved gjentagen Læsning fandt Aarsagen hertil deri, at jeg havde fremhævet Skyggesiden med for stærke og mørke Farver, da seer jeg mig ogsaa her nødt til at erklære, at jeg heri er bleven misforstaaet; thi vist er det, at jeg ikke har villet skildre min Embedsstilling med mørke, end sige med for mørke Farver. Jeg elsker denne Stilling, føler mig lykkelig i den, og vilde ikke bytte den med nogen anden; jeg troer endog, at de Hindringer, der ere i Veien for den danske Præsts muligst frugtbare Embedsvirksomhed, og tildeels herved for hans personlige Tilfredshed, ikke ere betydeligere, end at de uden stor Vanskelighed og langt lettere end i mange andre Lande kunne hæves. Naar jeg, i det jeg til dette Niemeeds Opnaaelse har villet bidrage min Skjærv, har paatalt erkjendte Mangler og udtalt Ønske om attraaede Forbedringer, og herved ikke kunnet undgaae at kalde Et og Andet urigtigt, som jeg anseer derfor, maa jeg bede Enhver være overbeviist om, at det er langt fra mig at ville drage noget Individuums redelige Villie eller nogen Indretnings gode Hensigt i Tvivl.

V.

Apologie for de i Tidsskrift for Kirke og Theologie 2det Bind anstillede "Betragtninger over det Formelle ved Folkets Underviisning."

af
Lic. G. A. Brammer.

Et videnskabeligt Tidsskrift har en høiere Hensigt, end at give Forfattere Leilighed til at lægge deres Disputerekunst for Dagen. Man trænger derfor til Udgiverens og Læsernes Overbærelse, naar man ønsker en Artikel optagen, hvori man ikke tør haabe, at bringe noget nyt Lys over den Gjenstand, man vil omhandle; men kun at retfærdiggjøre den Maade, paa hvilken man forhen har betragtet den. Dog tør man gjøre Regning paa denne Overbærelse, naar Retfærdiggjørelsen synes nødvendig, for at den tilsigtede Hensigt med den tidligere Artikel kan vorde opnaaet. Thi er den af nogen Anden bleven seet og fremstillet i et saa urigtigt Lys, at dens rette Mening er bleven ukjendelig, maa man have de samme

Grunde til at forjage de Skygger, der ere blevne udbredte over den, som til fra første Færd at skrive den; men jo større Anseelse, den Forfatter har, imod hvilken man skal forsvare sig, og jo mere personlig Velvillie han viser imod den, han angriber, desto mere bliver Forsvaret Pligt.

I dette Tilfælde befinder jeg mig nu med Hr. Stiftsprovst Dr. Faber; og haaber jeg derfor saavel, at Læserne, endog de, der uden min Tilrettevisning, ret klart kunne see, hvorledes Sagerne staae imellem Dr. F. og mig, ikke ville finde det upassende, at jeg tager til Gjenmæle, som at min ærede Modstander vil betragte mit Forsvar som et Beviis paa den Agtelse, jeg nærer for hans Dom om mit Arbeide. Det er altsaa kun en Apologie, jeg vil skrive. Jeg vil ikke indgaae i nogen ny Drøftelse af den Bog, som har givet Anledning til Dissentsen; men kun for saa vidt fremhæve det i mine Øine Urigtige ved Dr. F's Fremstilling, som jeg maatte nødsages dertil ved at forsvare mig selv. Skal dette Forsvar være tilstrækkeligt, da maa det gjælde trende Hensyn: deels Indholdet af mine Betragtninger, deels Maaden, hvorpaa jeg fremstillede dem, og endelig mit Kald til at fremstille dem.

Hvad nu Indholdet af den angrebne Artikel angaaer, da behøver dette ikke noget videløftigt Forsvar, al den Stund jeg ikke kan betragte som stilet mod mig, eller i det Mindste ikke som Noget, der træffer mig, Alt hvad Dr. F. skriver, for at bevise, at Læreformen ikke er Livskilden i Undervisningen,

at den kan komme i Strid med det Mandelige, at den afbenyttes af Læreren i en Skole, o. s. s. Disse unægtelige Sandheder har, saavidt jeg veed, Ingen draget i Tvivl; men, at jeg ikke har kæmpet imod dem eller villet forfægte de modsatte Paastande, er jeg mig fuldkommen bevidst. Heller ikke er det blevet skjult for Dr. F., at jeg ønsker, at et andet aandeligt Liv skal gaae igjennem Undervisningen, end det, som kan hentes ved regelret at følge en Læreform, samt, at det er mit store Ønske, at Børnenes Lærere selv maatte fyldes og ledes af en christelig Begeistring for deres Kald; thi han erklærer oftere, at han troer, vi i Hjertet ere enige. Da han tillige glæder mig med den Erklæring, at han anseer mig for en ærlig og sandhedskjærlig Forfatter, og han altsaa maa troe, at jeg har villet skrive det, som var min Hjertensmening, forundrer det mig, at han ikke har lagt denne min Hjertensmening til Grund, og vist, saa godt det vilde lykkes, deels, at jeg efter den uden Frie har stilet mine Betragtninger imod ham, og deels, at jeg har brugt adskillige Ytringer, som ikke kunne forenes med den. Ved Valget af denne Fremgangsmaade vilde Sagen have faaet et mindre forviklet Udseende, end det, hvori den nu maa fremstille sig, idet Dr. F. snart taler mig til som den, der forfægtede de meest paradoxe Indfald imod hans Meninger, og snart erklærer at vi i Grunden ere enige. Dette troer jeg (hvad vor Tendents, som Skolemænd angaaer) ogsaa er Tilfældet; thi jeg har aldrig villet stride imod Aandens Rettigheder, og da han i sin

Undersøgelse heller ikke nægter Nødvendigheden og Nytten af det Formelle, men vi begge gjerne ville bane Sandhedsaanden Adgang til Børnenes Hjerter, ere vi jo ogsaa begge villige til at række hinanden Haand til den gode Gjerning. Men, for at vi dog ikke oftere skulle tage Feil af hinandens og Læserne af vor Mening, ligesom ogsaa for at det, vi forhen have skrevet med Hensyn til hinanden om denne Materie, ikke skal være ganske uden Nytte (som det let maatte blive, naar vi, der stilede vore Tanker imod hinanden, uden videre Forklaring for Læserne, fortalte, at nu vare vi blevne enige): maa jeg erklære, at jeg endnu tænker det Samme om hine Gjenstande, som da jeg skrev mine Betragtninger, og, at jeg ikke kan finde, at Dr. F., uagtet sin Misfornøielse med dem, har modsagt, end sige gjendrevet nogen Sætning, som det var min Hensigt i dem at fremsætte. Snarest har han maaskee angrebet min Fremstilling af Underbiisnings-Forholdet under en Trehed; men, saavidt det maatte være hans rette Mening, at forkaste mine Tanker herom, haaber jeg at kunne give nødvendig Oplysning om disse, hvor jeg kommer til at tale om Ordstriden. Som en Sætning har jeg endelig aldrig fremført, at det Aandelige var aldeles synonymt med det Christelige (hvad Dr. F. i sin Undersøgelse Pag. 111 skriver mod, som var det min Paastand); men (i Betragtningerne Pag. 259) sat Ordet "christelige" i Parenthesis, for nøiere at betegne, hvad det var for en Aand, jeg troede, Forfatteren indskærpede som den, der skulde være her-

Rende ved Seminarii-Underviisningen. Netop fordi vi skulle prøve Aanderne, saa at Aandeligt og Christeligt ikke ere Synonymer, tilføiede jeg hiin Modification, uden derfor allevegne at substituere det ene Ord for det andet, eller tvivle om, at man bør adskille Christi Personlighed fra den Hellig-Aands. Med mindre altsaa Forfatteren vil nægte — hvad jeg dog ikke frygter for — at han ønsker, at en christelig Aand maa gjennemtrænge vore Skolelæreres Seminarier, finder der heller ikke her, hvad Sagen angaaer, nogen Strid Sted imellem os.

Men, jo enigere vi ere i Hjertet, desto nødvendigere maa det være at gjøre Regnskab for, hvorledes det er gaaet til, at vi dog ere komne til at skrive imod hinanden. Det kan ikke være Andet, end at enten Een af os, eller vi Begge have gjort os skyldige i en dunkel Skrivemaade. Resultatet af Dr. F's "Undersøgelse" maa nok i denne Henseende blive, at jeg har Skylden; men nu maa han derfor heller ikke fortryde paa, at jeg ligesaa oprigtig tilstaaer, at jeg troer den især er hans, saavel naar han selv skrev, som naar han læste, hvad jeg skrev, uden at jeg derfor bilder mig ind, at jeg ved Valget af hvert Ord har brugt den størst mulige Præcision. For nu ikke uden Bevis at vælte denne, for en Forfatter noget nærgaaende, Bebrydning over fra mig paa min ærede Modstander, er det min Skyldighed, usiere at oplyse Misforstaaelsen, og tænker jeg Dr. F. har Intet imod, at jeg ved denne Oplysning bygger paa hans egne Grundsætninger. Han omtaler

nemlig i sin "Undersøgelse" trende Hovedmisgreb, som kunne finde Sted, naar man vil udvikle sine Tanker, og af hvilke hvert enkelt kan være nok til at gjøre Stilen utydelig. Han siger nemlig (Pag. 87) med al Føie, at enhver Drøftning maa forfeile sit Maal, naar ikke det egentlige Stridspunct er klart angivet og holdes fast. Videre erklærer han (Pag. 95), hvad jeg for mit Vedkommende istemmer, at vi ikke ville spille med Ord. Endelig paaminder han (Pag. 112) derom, at en Drøftning ikke kan lede til noget Resultat, med mindre Forfatterne paa begge Sider gjennemføre deres Paastand og Grundsætninger paa en consequent Maade, hvori jeg, som han formoder, giver ham fuldkommen Ret. Bliver den første af disse Regler overtraadt, veed man ikke selv, hvad man vil skrive for eller imod; bliver den anden overtraadt, veed man enten ikke selv eller kan i det Mindste ikke gjøre begribeligt for Andre, hvad man skriver; og overtrædes den sidste, veed man ikke selv, hvad man har skrevet. I alle Tilfældene ere Forvirring og Dunkelhed uundgaaelige. Det være mig derfor tilladt, efter disse Regler at prøve Dr. F's og min Fremstilling.

Først spørge vi altsaa, om vi rettelig have angivet og fastholdt det egentlige Stridspunct, og nu beder jeg Læseren erindre, at jeg, efterat have fremført Grundene, hvorfor jeg ikke kunde troe, at Dr. F. havde skrevet den theoretiske Deel af sin Bog blot imod den slette, upassende, misbrugte Methode, udtrykkeligen erklærede (Pag. 263), at jeg antog,

Forf. kæmpede imod Methoden i Almindelighed som et Princip, der ifølge sin Natur er farligt for og fjendtligt imod Aanden. Denne Thesis kaldte jeg ubillig, og satte en anden imod den. Om Udtrykt maaden for min skal jeg siden tale; men saameget kan læses Pag. 264, at jeg satte den lige imod Dr. F's, og at jeg altsaa havde angivet som Hensigt for min Undersøgelse, at vise, at det Formelle ved Underviisningen efter sit Væsen d. e. tænkt og anvendt i Overeensstemmelse med sin oprindelige Bestemmelse, ikke var farligt for og fjendtligt imod Aanden, men tvertimod var den nødvendigt og gavnligt. Men dette Stridspunkt holdt jeg fast, ved indtil Pag. 268 at tale om det Formelles Forhold til det Aandelige i Almindelighed, og ved dernæst indtil Pag. 272 at vise dette Forholds Natur ved Underviisningen. Ingen, som vil gjennemlæse den angrebne Deel af mine Betragtninger, skal med noget Skin af Sandhed kunne finde, at jeg har talt imod nogen anden Thesis, som Forfatterens, eller for nogen anden Thesis, som min, end de ovenfor angivne. Dette beskylder Dr. F. mig heller ikke directe for, men i det han underlægger Ordene i min Thesis en anden Betydning, end hele min Undersøgelse berettiger ham til, bebreider han mig, at jeg intet Beviis har ført for en Sætning, som slet ikke er min, men som han selv ved sin Udtolkning paabyrder mig. Herved er det skeet, at han (i sin Undersøgelse Pag 89) forgjæves længes efter nye Forklaringer, naar han (i mine Betragtninger) er kommen til Pag. 273, hvilke

Forklaringer jeg ikke havde at give, da jeg intet Nyt havde sagt, men kun gjorde en speciel Anvendelse af det forhen i Almindelighed Sagte; samt (Pag. 90) vil hjælpe paa mig, ved at danne en Syllogismus, som ikke med Rette kunde affordres mig, da jeg intet nyt Bevis havde at føre. Kun fordi Dr. F. har overseet, hvad jeg med klare Ord angav som det, jeg stred imod i hans "Overblik paa Almueskolevæsenet", og fordi det har foresvævet ham selv dunkelt, hvad han skrev imod, er det egentlige Stridspunkt blevet forrykket imellem os. At det forholder sig saaledes, fremlyser strax, hvor Dr. F. begynder sit Angreb imod mig (Undersøgelsen Pag. 87); thi han erklærer, at jeg har med Rette antaget, at det er ikke mod det Formelle, saavidt det er mangelfuldt, urigtigt (jeg havde tillige i Betragtningen baade Pag. 262 og 263 sagt: "misbrugt") han talede; men imod den Maxime, at det Formelle i Skoleunderviisningen anmasser sig for høi en Plads, hvorved det Aandelige trænges tilbage, der efter Dr. F's Mening maa hævdes som det bestjælende Princip i samme. Men hvad vil nu dette sige, at det Formelle i Skoleunderviisningen anmasser sig for høi en Plads? Kan det tydes om Andet, end om den Plads, man til en given Tid tilstæder Læremaaden; hvilken Plads Forf. mener er altfor høi, fordi den trænger det Aandelige tilbage? At Nogen skulde paastaae som sin Maxime, at det Formelle skal have for høi en Plads, er vel neppe Forfatterens Mening. Spørgsmaalet maa da være om hvad der skeer i

Gjerningen, om Skoleunderviisningen bliver saaledes bestyret, at denne utilbørlige Rang indrømmes Methoden. Men dette er et historisk Spørgsmaal, hvilket jeg, som ovenfor viist, ikke fremsatte som Stridspunkt, da jeg, uden Hensyn til den urigtige Anvendelse af det Formelle, paa hiint Sted talede om det efter dets oprindelige Bestemmelse. Dr. F. har derfor uden Grund roest mig for rigtig at have truffet Tendentsen af hans "Overblik"; thi det, som jeg (efterat have l. c. forkastet den Tendents, han nu vedkjender sig) ansaae for hans Thesis, var det ikke, efter hans ovenfor anførte Erklæring. Dersom Dr. F. ligefrem havde erklæret, at hans Angreb imod Methoden var af den Natur, at jeg vel ogsaa havde tænkt mig det som hans Thesis, men (Pag. 262) kaldt det unødvendigt, kunde mange Ord have været sparet, og han ligefuldt hævdet sin Ret til at tage til Gjenmæle imod mig, hvis han kunde bevise, at Angrebet var nødvendigt. Men, da han i dets Sted erklærede, at jeg havde opfattet hans Stridspunkt rigtigt, medens jeg dog stilede mine Betænkninger imod et ganske andet, maatte al den Forvirring opstaae. Hvor stor den er, bliver kun altfor øiensynligt, naar man, uden Hensyn til min Anskuelse af Sagen, endnu eengang betragter, hvad han siger om Stridspunktet, just hvor han har urgeret, at det kommer an paa at fremsætte det klart. Først erklærer han nemlig, at det er ikke imod det Formelle, saavidt det er mangelfuldt, urigtigt — da jeg ikke kan troe, han med Forsæt har, ved at anføre mine Ord

udelukt det, som var det prægnanteste, tilsvier sig atter: — misbrugt, han har talet; men, hvor nu Modsætningen skal komme, hvor man ret skal see, hvad han har skrevet imod, bliver det dog netop imod den urigtigen anvendte, imod den misbrugte Form, han skrev. Thi hvo kan finde anden Mening i de Ord, "at det Formelle i Skoleunderviisningen anmasser sig for høi en Plads," end at man sætter det ikke, hvor det skal sættes, bringer det ikke i den Forbindelse, som der tilkommer det; at det følgelig er misbrugt? Naar Forf. i den Grad har dunkle Begreber om hvad han selv vil skrive, kan man ikke fortænke ham i, at han tager Feil af Andres Tanker. Dette er da ogsaa i en paafaldende Grad skeet i Indledningen til hans "Undersøgelse", hvor han taler, som om Stridspunktet imellem os var, deels om der kunde gives een eller flere Maader at udtrykke sine Tanker paa, deels om det Aandelige skal tænkes som et abstrakt Begreb eller som det, der findes hos et moralsk Væsen, naar Talen er om at det vælger sig en Form. Skulde man endelig tiltroe enten Dr. F. eller mig den urimelige Paastand, at alle Udtryksmaader, alle Meddelelsesformer ere lige gode, ja de samme, da maatte det vel snarere være ham, der talede om Læremaaderne, som Noget, der saa godt som kommer af sig selv, saa at man ligesaa sikkert kan betroe Elementarunderviisningen til Almuesfolk med almindelige Kundskaber, som til dem, der besidde flere Kundskaber, ere underviste i Methodik, og have lært at anvende dens Regler, end mig, som urgerede

det Modsatte, som ikke alene omtalte, at der gives slette Methoder, men just skrev mine Betragtninger som et Ord til Bedste for Methodelæren og for Vigtigheden af deres Dannelse, i hvis Haand Lærefor men er given (Betragt. Pag. 270). Troer Dr. F. det nødvendigt, at bevise, hvad jeg aldrig har hørt noget Menneske omtvivle, at der kan være Strid imellem det Aandelige og det Formelle, da maaskee det havde været passende, at han havde ført dette Bevis som en Æreserklæring, han selv skyldte Methodiken, for at Ingen skulde af enkelte Ytringer i hans "Overblik" slutte, at han ansaae alle Methoder for lige hensigtsmæssige og gavnlige; men vilde han føre denne Argumentation imod en navngiven Forfatter, kunde han neppe have gjort noget mindre mæssende Valg, end mig, om hvem han atter (Undersøgelsen Pag. 102) erklærer, at jeg skal have gjort denne Slutning, at hiin Strid ikke kunde være til, nagtet jeg just skrev mine Betragtninger, fordi jeg frygtede denne Strid, om hvis Tilværelse jeg har nokfom daglig Erfaring, skulde blive overseet, om Dr. F's Forslag maatte blive iværksat.

En Hovedgrund, hvorfor Dr. F's Drøftning har forfeilet sit Maal, have vi nu fundet deri, at han ikke har klarligen angivet, end sige fastholdt det egentlige Stridspunkt. At han ikke forsætligen har bragt denne Forvirring ind i Sagen, har jeg Grund nok til at troe; og ligesaa vis er jeg ogsaa paa, at det har ikke været hans Hensigt, hvad han heller ikke har bebrejdet mig for, "at spille med Ord", uagtet

mit Selvforsvar noder mig til at vise ham, at han dog er kommen dertil.

Dette Spil drives nemlig ikke allene, naar man selv bruger Ordene snart i en, snart i en anden Betydning; men ogsaa, naar man ved at skrive imod en Forf., bruger hans Ord i en anden Betydning end den, i hvilken han selv har brugt dem, og dette sidste er just Tilfældet med det Ord, hvormed jeg angav mit Thema: "Det Formelle ved Undervisningen"; thi Dr. F. har taget det Udtryk synonymt med "Læreformen", da jeg derimod brugte det synonymt med "Læremaade". Dersom jeg havde paastaaet om Læreformen, at den, uafhængig af Læreaanden, var Undervisningens levendegjørende Princip, kunde jeg i Sandhed behøve den Tilrettevisen, Dr. F. har havt til Hensigt at give mig. Men jeg paastod det om det Formelle ved Undervisningen og forstod derved Indbegrebet af den Virksomhed, hvorved Lærestoffet meddeles Lærlingen, altsaa hvad man ellers i Methodologien kalder Læremaade (die Lehrart) eller Methode i videre Betydning. Men under dette Begreb er Læreren og hans Aand ogsaa indbefattet, og det ikke ved nogen vilkaarlig, men ved en ganske bekjendt Terminologie. Thi — Læseren tilgive at jeg erindrer om saadanne Elementer i Faget! — som det allerede ligger i Ordene: "Maaden at lære paa", at man bedre tænker paa den Skikkelse, hvori Lærestoffet meddeles, og paa den Aand, som fremvirker Meddelelsen: saaledes hører det ogsaa til Methodik

kens Terminologie, at Læremaaden eller Undervisningsmethoden indbefatter:

1. Læregangen eller den gradvise Ordning af Læreſtoffet.

2. Læreformen o: den Foredragsmaade, hvorved Stoffet meddeles.

3. Læremaaden eller Læretonen o: den Indflydelse, som Lærerens personlige Egenskaber have paa Undervisningens Fremme.

4. Læremidlerne eller Apparatet o: de Hjælpemidler, som afbenyttes ved Undervisning (see t. Ex. den her i Landet meest brugte Lærebog i Methodiken: Zerrenners Methodebog oversat ved Milling, Pag. XXIV. (1817) og en af de fortrinligste nyere: Lehren der Erfarung von C. H. Zeller 2ter Band, Pag. 17. Basel 1827. Naar jeg nu taler om Methode og det Formelle som Læremaade eller Læreform i videre Betydning, og Dr. F. bruger de samme Ord, men tænker sig derimod ved dem Læreform i mere indskrænket Betydning, er det intet Under, at der tilsyneladende komme forskjellige Resultater ud af vore Drøftninger. Saaledes er det navnlig skeet, at Dr. F. troer, jeg har glemt Læreren (efter Lignelsen Møntmesteren) i min Fremstilling af Undervisningsakten (Undersøgelsen Pag. 92), og afkræver mig et Beviis for, at Didaktiken selv er Liv, ei skylder Læreren eller et høiere Princip i Læreren sit egentlige Liv (l. c. Pag. 94). Uden tvivl har han ved Didaktiken blot tænkt sig Reglerne for Læreformen (maaskee tillige Anviisning til Læregangen og

Læremidlerne), og derved udelukket, hvad jeg forenede med denne Disciplin, de Fordringer, den gjør til Lærerens Evner og gode Villie. Det kan da ikke paaligge mig at føre Beviis for en Sætning, som slet ikke er min. I Forbigaaende være det bemærket, at hine Regler ogsaa kunne have en gavnlig Indflydelse paa at vække og lede Lærerens Aand, uden derfor at holde den i en unaturlig Tvang; samt, at enkelte Dele af Methodiken f. Ex. de, som behandle Formlæren, ikke, efter deres Natur, kunne i den Grad sætte Læreaanden i Virksomhed, som de, der gaae ud paa en mere aandelig Meddelelse; hvorfor den didaktiske Anviisning til at behandle hine Gjenstande meest maa opholde sig ved de trende øvrige Dele af Læremaaden.

Da imidlertid Terminologien i Methodiken i vore Dage, som i de fleste Videnskaber, er ubestemt og vaklende, havde det maaskee paaligget baade Dr. F. og mig i vore Afhandlinger at definere de methodologiske Begreber, vi omtalte. At han betragtede dem som noget almindeligen Antaget, antydede jeg i mine Betragtninger, og tænkte derved især paa, at han idelig bruger "Form og Methode," uden at vise, om han ved en Pleonasme forstaaer ved begge Dele Læreformer — eller ved Methoden Læremaaden, hvorved det første af disse Ord atter kunde have været udelukket som en Deel af det sidste. Hvad mig angaaer, da har jeg rigtignok ikke givet nogen udtrykkelig Definition paa det Formelle; men — som mig synes — udviklet min Forestilling

betoms saa klart, at man først maa læse adskillige Steder i min Afhandling ulæste, for at overseer, at jeg tænkte mig det som Læremaaden, og derfor Læreren og hans Aand som nødvendige Led i dens Virksomhed. Det antydes nemlig allerede ved at sammenligne Titelen, hvor hiint Udtryk er brugt, med den første Sætning i Afhandlingen, hvor det er omskrevet med "Maaden, hvorpaa Folket skal undervises." Og med Hensyn til Lærerens Virksomhed (som især paaankes imod mig) da har jeg ikke allene stiltiende forudsat, men udtrykkeligen urgeret den, ja endog med Ord, som ligne dem, hvori Dr. F. fremsætter den Thesis imod mig: "At "det Formelle, Didaktiken, kun er et Redskab i "Lærerens Haand, og at det Liv, der synes at være "i det Formelle, udgaaer fra Læreren og forsvinder "med ham (Undersøgelsen S. 94)." Naar man sammenligner denne Thesis med hvad jeg (i Betragtningerne S. 270 og 271) har erklæret: "at de Med- "delelsesmidler, som Methodologien anviser til at "gjøre Læresstoffet modtageligt for Lærlingen, danne "i Lærerens Haand det forbindende Led imellem "Undervisningsgjenstandene og den, som skal unde- "vises;" og lægger Mærke til, at mine følgende Yttringer betegne Læreren ikke som en Haandlanger for en Læreform, der regelret skal følges, men som en Kunstner, der med fuld Bevidsthed og af velbe- raad Hu kan vælge den Vei, han ved sin Undervisning vil følge: saa maa det vel overraske Flere, end mig, at denne Thesis forelaaes mig, som

Noget, jeg har drifiet mig til at nægte, og nu (ved en unaturlig Selvkamp) skal modbevise. Jeg behøver da neppe nu at erindre om, at jeg, i fuldkommen Harmonie med hiin Erklæring, har (Pag. 263) vedkjendt mig som Noget, ingen Methodolog vil nægte, at en Methode ei maa anprises som den til evig Tid, paa hvert Sted udelukkende bedste, hvorved Methodologien vilde ophæve sig selv som en fremskridende Videnskab, og nedsynke til Beretningen om en Opfindelse; og at jeg endelig (Pag. 290 og 291) har — imod Dr. F. — bestræbt mig for at hævde Skolelærernes Ret og Forpligtelse til som christelige Pædagoger at virke paa Børnenes Sjæle, hvorved dog vel ogsaa et aandeligt Liv skal medtages.

Naar jeg nu tør antage som bevist, at jeg ved Udtrykket "det Formelle ved Undervisningen" ikke har udelukket Lærerens Aand, men betragtet den som staaende i et venligt og styrende Forhold til Læremaadens øvrige Led: saa tænker jeg, at de Ord, som især have vakt Dr. F's Mishag: "det Formelle — anvendt paa Skoleundervisningen — er dens levendegjørende Princip," ikke skulle behøve nogen vidtløftig Apologie. Thi da vi begge tænke os Lærerens Aand, som det, der opliver Læreformen og hensigtsmæssigen skal anvende Læregangen og Læremidlerne, altsaa som det, der levendegjør Undervisningen, ere vi jo i Grunden enige om Sagen, og der staaer kun et Ordspørgsmaal tilbage, om man nemlig kan kalde det, som levendegjør, et

levendegjørende Princip. Til at indvikle os i denne Ordstrid kan jo Udtrykket: Princip være ret tjenligt, da det baade kan tages i sin oprindelige Betydning som principium — Oprindelse, Kilde, og i sin afledede — hvori det idelig bruges i vort Modersmaal og flere nyere Sprog — som Grundsætning, Regel, Hensigt. I begge Betydninger kan vel den paaankede Thesis (naar kun det "Formelle" fortolkes ret) være forsvarlig; men til Sagens Oplysning maa jeg dog bemærke, at jeg tænkte mig Ordet forstaaet i dets afledede Betydning. Saaledes har ogsaa Forf. i sit "Overblik," naar han taler om Methodeprincipet, foruden mange andre Steder, brugt det; ene, naar han fortolker min Thesis, har han taget det i den oprindelige Bemærkelse, og derved faget ud, at jeg gjorde det Formelle o: hos ham Læreformen, til en Livskilde for Undervisningen (Undersf. S. 95). Da jeg nu, af den gode Grund, at den Sætning slet ikke var min, heller ingen Beviser havde fremført for den, fik Dr. F. (S. 90) Anledning til at gjøre et Angreb imod min Logik, hvilket kunde have været undgaaet, dersom han vilde have tilladt, at den gamle Regel: quilibet est optimus verborum suorum interpres, ogsaa maatte have fundet sin Anvendelse paa mig. Han vilde da ikke blot, som han gjorde (S. 90), have lagt Mærke til, at jeg skrev: "vel kolde," for at finde noget Vaklende i min Synsmaade, men snarere være bleven opmærksom paa, hvad just var min Hensigt med hine vægtløse Ord, at det var mig ikke om

Udtrykket: "levendegjørende Princip" at gjøre, da jeg selv fandt, at det — løsrevet fra sin Sammenhæng — kunde misforstaaes, men at jeg vilde have dette Udtryk forstaaet i Overensstemmelse med hele det foregaaende Raisonnement. Ved endnu engang, uden nogen forudfattet Mening, at kaste Øiet paa min Thesis, vilde han have bemærket, at den var een, ikke bestaaende af tvende forskjellige Led, men udtrykkende een Tanke med dens særegne Anvendelse. Ved, med dette rigtige Anskyn af min Hensigt, at gjennemlæse den angrebne Deel af min Afhandling, vilde han ikke, som nu, have erklæret, at jeg intet Beviis havde ført for den anden Deel af min Thesis (ɔ: for Applicationen), men lagt Mærke til, at jeg ledte til Anvendelsen, hvor jeg, (Pag. 267) talede om det levende Ord, og udførte den fra Pag. 269 til 273. Naar han da atter var kommen til de Ord, som havde voldet ham Anstød, vilde han have indseet, at jeg ved "levendegjørende Princip" ikke kunde forstaae Andet, end det Samme, som jeg forhen havde kaldt det mægtende Princip eller Mideleren (imellem Ideen og de udenom den værende Gjenstande); og at følgelig min Mening med den omtvistede Thesis kun var og kunde efter hele Sammenhængen være den: at det Formelle ved Underviisningen havde til Princip, til Hensigt, at levendegjøre ɔ: at overføre det Liv, som fandtes i Lærestoffet, til Underviisningsobjectet. Og Lærerens Aand nævnede jeg som primus motor til at udføre denne hele det Formelles Bestemmelse; thi kun hans

Aand er det, som er istand til at opfatte den Idee, der lever i Læreskoffet; men Ordet paa sin Læde hvie han ind i den Læreform, som lykkes ham bedst til at meddele dette, og lade dets Liv gjennemtrænge Børnenes Sjæle (smlgn. Dr. F's Undersøgelse Pag. 108).

Jeg troer ikke, at der har herskket nogen Misforstaaelse fra nogen af Siderne, hvor Talen har været om det Ideale og Reale, endskjøndt Dr. F. (Undersøgelsen Pag. 99 flg.), ved at hævde Ideernes Realitet, forbinder disse Begreber anderledes, end de ere vante til at tænke sig dem, som holde sig til den gamle Adskillelse, at den reale Kundskab er den, som Forstanden henter paa Erfarenhedens Vei, og den ideelle den, som Fornuften tilegner sig, idet den danner sig Begreber om det Oversandselige. Da Dr. F. og jeg ere enige i, at Undervisningen har til Hensigt, at realisere en Idee, tænker jeg endelig ogsaa, at vi skulle komme tilrette om Ordet Materie, hvilket jeg har brugt om den Gjenstand, i hvilken Ideen i Almindelighed skal realiseres. Thi ligesaa lidet, som Dr. F. kunde være tjent med, at man, uden Hensyn til hans didhørende Udviklinger, forstalte, at han havde paastaaet (Undersøgelsen Pag. 101), at det Høiere selv var den egentlige Materie; hvoraf der nu atter kunde sluttes, at han ingen Forskjel gjorde paa det Aandelige og Legemlige, var en Pantheist o. s. v., saalidet havde man Ret til at slutte, at jeg tog Ordet "Materie" i dets crasse Betydning, naar jeg gjorde Anvendelsen paa Unders-

tegningskunsten, efterat have erindret om det almindelige Forhold, i hvilket Idee, Form og Materie staae til hinanden ved de dannende Kunster. Materie nævnede jeg i min almindelige Udvikling som det meest omfattende og nødsende Udtryk paa den udenfor os nævnede Gjenstand, i hvilken Ideen skulde realiseres. Jeg kunde vel ogsaa have ventet, at Læseren, uden min udtrykkelige Paamindelse, vilde have gjort Anvendelse fra Ertset til Barnet, mutatis mutandis. Men nu har jeg, ved i Betragtningerne (Pag. 271) at lægge Vægt paa Sjælens intensive Kraft, og anprise Pestalozzis Grundprincip just efter den modererske Retning, selv gjort opmærksom paa den store Forskjel, der naturligviis er paa Mennesket og Lærerens Gjerning, forsaavidt den Ene virker paa det døde Metal, den Anden paa fornuftige Væsener. At Barnet siden, under Guds Bistand, skal udvikle sig selv, er ganske sandt, men hører til de mangfoldige Begreber, som staae i Forbindelse med de Gjenstande, vi omhandle, uden at det er nødvendigt, ja rigtigt, at medtage dem, hvor Spørgsmaalet egentlig er, om hvad der skeer, naar Barnet undervises. Iøvrigt har jeg (Pag. 289) netop urgeret Vigtigheden af den formelle Dannelse, som jeg fyntes Dr. F. ved sit Forslag forlidet havde taget Hensyn til*).

*) At jeg bruger Ordene formel og materiel Dannelse i deres sædvanlige videnskabelige Betydning, er for fremmedige Misforstaaelsers Skyld maaskee ikke overflødigt at bemærke.

Eftet saaledes at have forklaret de Ord, som have foraarsaget Dr. F's og mine forskjellige Yttringer, tør jeg antage, at han ikke længere vil paastaae, at et fjerde Begreb er nødvendigt til at fremstille Underviisningsacten, da hans fjerde Begreb ligesaavel ligger i mit andet Led, som Læregangen og Læremidlerne, hvilke han dog ikke betragter som tvende nye Led. Men ogsaa hans sidste Paastand (Pag. 101), at en Inddeling i 2 alene kan tilstedes, vil han vel, naar han "har den Virkelighed for Øie som Talen er om," finde overilet. Thi denne Virkelighed er Besvarelsen af det Spørgsmaal, hvorledes det gaaer til, naar et Menneske underviises, og hvilke Led man ved denne Act har at tænke sig. Vilde nu Nogen kun herom sige, at, som man i Almindelighed kan inddele Alt, hvad Mennesker have Kundskab om, i det Usynlige og Synlige, det Indvortes og Udvortes, det Overjandselige og Sandselige o. s. v.; saaledes gjælder det ogsaa ved Underviisningen, hvor man ligesaalidet, som ellers, bør tilstedesætte det Høiere for det Lavere: saa var dette en meget uskyldig Sætning, som nok Ingen vilde ruste sig imod; men hver, der ikke i Forveien havde noget Begreb om det Spørgsmaalet gik ud paa, vilde heller ikke hente det ved denne Forklaring. Ja, naar vi tænke os en i Underviisningsvæsenet ganske Fremmed, som vi førte ind i en Skole, hvor der blev catechiseret f. Ex. om Sjælens Udødelighed, mon han da vilde have nogen tydelig Forestilling om hvad han saae og hørte, dersom vi blot sagde til ham:

disse Mennesker, du seer for dine Øine, bestaae af 2 Dele, af hvilken den ene er synlig, den anden usynlig; disse Ord, du hører dem tale, fornemmes ved Sandseredskaber, og ere derfor noget Sandseligt; men de ere udgangne fra Sjælen og udtrykke noget Oversandseligt; denne Bog, der ligger opslagen for Dig, bestaaer af Blade med Figurer paa og et Bind omkring; men det er kun det Udvortes, derimod betyde disse Figurer visse Lærdomme, som udgjøre det Indvortes; endelig maa Du vide, at den Hensigt, hvorfor disse Mennesker ere komne sammen, er, at der skal meddeles Undervisning, for Tiden om Sjælens Udødelighed; og denne Undervisning er det Høiere, som jeg vil kalde det Væsentlige; men alt det Udvortes er det Lavere, som jeg vil kalde det Formelle. Jeg tvivler ikke om, at Dr. F. jo kan give en Anvisning til at benytte sin Inddeling i To, hvorved den kan faae mere Probabilitet, end den ovenfor givne Anvendelse; men jeg tvivler ligesaameget nu, som da jeg strev Betragtningerne, om at der gives nogen saa passende og naturlig Inddeling af det, som det kommer an paa ved Undervisningen, som hiin Treheb, der under Navnene: Læreskof, Læremaade og Lærling, svare til, hvad man om de dannende Kunster kalder Idee, Form og Materie. Og, da Dr. F. (Undersøgelsen S. 96) har indrømmet, at den Sag at undervise bestaaer i at realisere en Idee hos Eleven, tænker jeg, han heller ikke vil nægte, at Ideen er Ert, Eleven et Andet, og Maaden, hvorpaa Ideen

bliver realiseret hos Eleven, et Tredie; naar vi derhos, med denne Trehed for Øie, ville give vor Fremmede Begreb om Skole-Underviisningens Natur, kan det ganske beqvemt skee omtrent saaledes: En Kundskab bliver her meddeelt; — den Iver, Du seer hiin Mand viser; det Overlæg, hvormed han lader det ene Spørgsmaal følge paa det andet; den Maade, hvorpaa han foredrager; den Bog, han henviser til: alt dette skeer for at Kundskaben skal blive meddeelt; men Børnene, som han taler til — disse ere de, som den skal meddeles. Kundskaben kalder man Lærestoffet eller det Reale, den Virksomhed, hvormed det bliver meddeelt, kalder man Læremaaden eller det Formelle ved Underviisningen, og de, for hvis Skyld det Hele skeer, Underviisningsobjecterne eller Lærlingerne. Efter saaledes at have under almindelige Begreber forenet hvad der hører sammen, vil det være en let Sag, at henvise hver enkelt Underafdeling sin Plads, f. Ex. at henføre Lærebogen til det Formelle som et Hjelpemiddel, hvorved hiin Idee om Sjælens Udødelighed, der for Tiden var Lærestoffet, kunde blive Børnenes Hukommelse indprænteet. Denne Inddeling synes mig saa klar og naturlig, at jeg er tilbøielig til at troe, at Dr. F. kun har forkastet den, fordi han troede, den havde til Hensigt at begrunde den urigtige Thesis, han ansaae for min, men derimod Intet vil udsætte paa, at jeg hævder den til Besvarelsen af det Spørgsmaal, jeg havde opkastet. Og dette troer jeg saameget desto snarere, som Forfatteren et

andet Sted omtaler den siden forkastede Theed som Noget, der fulgte af sig selv. Men herved ledes jeg over til Inconsequentsernes farlige Gebet.

I den Henseigt at Dr. F., som jeg ikke tvidler om, har strøbt at udføre sine Paastande paa en consequent Maade, kan mindes, hvor let der kan synes som om en Forfatters Sætninger, der anføres udrevne af deres nærmeste Sammenhæng, og enkelte vils blide strengt urgerte, stride imod hinanden, være der mig tilladt, at gjøre opmærksom paa nogle saadanne hos ham. Det er nemlig Tilfældet, som de ovenfor nokſom have omtalt, at Dr. F. (Pag. 98 bc.) erklærer, at den af mig antagne Inddeling i Idee, Form og Materie aldeles ikke kan passe paa den Virkelighed, som vi nødvendig maae have for Øie, naar Talen er om Almueunderviisningen; men tidligere i samme Undersøgelse (Pag. 89) forklarede han derimod, at Alle (altsaa ogsaa han) indrømmede den nødvendige Forbindelse imellem det Aandelige og Formelle, som jeg just havde grundet paa hiin Inddeling og anvendt paa Didaktiken. Jeg forstaaer ikke at forene disse 2 Steder uden ved at antage, at han maa have stillet sig forskjellige Virkeligheder for Øie, og ikke lagt Mærke til, at jeg blev imidlertid ved den Sag, som jeg havde anført, som mit Thema. Videre: I Overblikket (Pag. 65) hedder det: "Det vil ikke kunne nægtes, at, hvor "Talen er om det Mechaniskes Fremme i Almue"underviisningen, der er en god Methode for Læ"reren, hvad et godt Vaaben er for Krigeren; hvor-

"for ogsaa Methoden fortjener særdeles megen Op-
"mærksomhed." Heraf skulde man slutte, at Metho-
den kun havde med det Mechaniske at gjøre, og ikke
med det Aandelige. Men i Undersøgelsen (Pag. 108)
indrømmes, at det Formelle kan dannes saaledes,
at det Aandeliges friere Indtræden derved lettes.
Denne sidste Sætning er, som af "Undersøgelsen"
bliver klart, Forfatterens sande Mening, og viser,
at der i den første Sætning, som den synes at mod-
sige, er sagt noget Mere, end det var Forfatterens
Hensigt. Dette er min simple Forklaring, som
Forf., haaber jeg, Intet har imod, men hvilken
jeg, meget hellere end ved Consequentsnageri at
urgere Inconsequentsen, bør tilbyde, saameget
desto mere, som jeg nu seer, at jeg i mine Betragt-
ninger (Pag. 264) ikke havde truffet Forfatterens
sande Mening af førstanførte Sted. Maaskee Aars-
sagen til hiin Ytring var den, at Forf., skjøndt
han talede almindeligt, dog nærmest tænkte paa
indbyrdes Underviisningsmethode, som han kort
forud havde begyndt at bedømme. Og, da jeg nu
blot tør haabe Læsernes Tilgivelse for denne lange
Apologie, hvis jeg, saavidt muligt, kan oplyse det
Dunkle ved hele Materiens Behandling, maa jeg
heller ikke tilbageholde den Bemærkning, at Forf.
synes at have været i en, for Skriftets Tydelighed
skadelig, Strid med sig selv om, hvorvidt han
skulde tage direkte eller indirekte Hensyn til nys-
nævnte Methode. Et mærkeligt Beviis for denne
Formodning findes i Øyeblikket (Pag. 13) nemlig:

"Det vilde være vanskeligt forud i denne Sag at "sige noget Bestemt; men efter at den indbyrdes "Underviisningsmethode nu i lang Tid, og stedse "mere og mere har stræbt at gjennemtrænge vort "Almueskolevæsen, ere vi ikke mere blottede for "Erfaringens Stemme, som her er absolut og uund"gaaelig nødvendig, og belærte af denne maa det "være muligt, naar flere hinanden berigtigende "Stemmer lade sig høre, at erholde det Resultat, "som kommer Sandheden nærmest. Det er derfor "ogsaa min Hensigt i dette lille Skrift at abstrahere "fra alt det Specielle, som om den indbyrdes Under"viisningsmethodes Værd og Gavnlighed har fundet "Sted, og derimod at hefte Blikket skarpt paa det "Spørgsmaal, om Skolevæsenet kan opnaae sit "sande Øiemeed ved det Princip, som gjør en hvil"kensomhelst Methodes fortrinlige Hævdelse til sit "Hovedformaal. — — (Pag. 14) At jeg bruger det "Udtryk: Methodeprincip, troer jeg at kunne for"forsvare dermed, at det lod sig tænke, at den ind"byrdes Underviisningsmethode ikke i alle Underviis"ningens Dele var lige hensigtsmæssig og brugbar; "befandtes det imidlertid, at det Princip, at vente "Underviisningens Fremme især af en Methode, i "Almindelighed var rigtigt; men at Feilen blot laae "i den valgte og opfundne Methodes specielle Mang"ler: saa maatte al Opmærksomhed henvendes paa "nye og bedre Methoders Opfindelse, og Regjerin"gens Omhue iærdeleshed kaste sig derpaa."

Den Sag, Forfatteren taler saa selvmodsigende om, er Afgjørelsen af det Spørgsmaal, om en streng Efterlevelse af en vis Methode kan løse Vanskelighederne ved vort Almueskolevæsen. Selvmodsigende forekommer mig hans Tale, idet jeg hører ham det ene Øieblik erklære, at han Intet kunde afgjøre om dette Spørgmaal, dersom indbyrdes Undervisningsmethode ikke var indført heri Landet, og det andet Øieblik, at han dog ikke vil tage Hensyn til det Charakteristiske ved denne Methode, men blot i Almindelighed tænke paa det Princip, at høvde Methoder som en Hovedsag til Undervisningens Fremme. Altsaa: Sagen kan blot beviises a posteriori. Dette Erfaringsbeviis skal hiin enkelte Methodes Indførelse give; men, da denne Methode kan have sine Mangler (og Forf. anfører Pag. 64 flg. adskillige) saa skal Sagen dog ikke beviises a posteriori. Paa denne Maade blev den aldrig beviist; thi et Erfaringsbeviis for en Methodes Utilstrækkelighed kan kun naae til den enkelte Methode selv; det er gandske rigtigt, at Erfaringen kan vise, hvilke Mislighedet der ere forbundne med at befale en Methode, uden specielt Hensyn til den befalede Methodes Enkelthedet; men heraf kan Forf. ikke slutte, at disse Mislighedet ville finde Sted ved alle befalede Methoder; thi saa maatte han finde Feilen i Befalingens Natur, men finder han den der, bliver Beviset ikke længere aposteriorisk, hvilket han dog forhen erklærede var absolut og uundgaaeligt nødvendigt. Men just i disse altfor stærke Udtryk

ligger Aarsagen til Selvmodsigelsen, som kunde have været undgaaet, dersom Forf. ved at gaae den aprioriske Vei, havde (tildeels ved de Grunde, han hist og her har fremført i "Overblikket" og "Undersøgelsen") stræbt at bevise det Utilraadelige i at befale nogen vilkensomhelst Methodes almindelige Indførelse; hvilket han jo saa kunde have oplyst ved de Exempler, han fandt meest overbevisende. En anden Inconsequentse i Forf's Fremstilling har jeg tydelig allerede antydet, hvor Talen i mine Betragtninger (Pag. 278), var om den praktiske Deel af hans Værk; thi det kan vel neppe ansees for consequent, snart at omtale sit Forslag som en Maxime, der blot kunde tilraades som en Nødhjælp, og snart anprise det som et Bevis paa et høiere Culturtrin.

Dog det er paa Tiden, at tænke paa de Inconsequentser, Forf. har stræbt at finde hos mig, skjøndt jeg haaber, de lettelig skulle vorde gjendrevne i Følge alt det Foregaaende, som har oplyst — hvad jeg rigtignok ikke troede behøvede nogen Oplysning, førend Dr. F's Misforstaaelser overtydde mig derom — at det var saare langt fra mig, at ugere Læreformen som Kilden til Aand og Liv i Undervisningen; og at jeg altsaa ikke (som Dr. F. har troet — "Undersøgelsen Pag. 114" —) sagde mig selv imod, naar jeg i Anledning af Symbolerne erklærede, at den Formelle hentede sin Fylde fra det Aandelige. Jeg anvendte netop i denne sidste Udvikling (Pag. 298) om Symbolets Ord, hvad jeg i den første Udvikling havde sagt om Ordet i Almindelighed (Pag. 266).

Bidtre paaanket det som inconsequent, at jeg troer, Forældrenes christelige Aand kan uden givne ydre Regler finde Vei til Børnenes Hjerter. Men, ledet af det urigtige Begreb, som i det Hele har staaet Dr. F. for Øie, om Tendentsen af min Afhandling, har han tillige overseet, at jeg talede, ikke om egentlig Religionsunderviisning paa hiint Sted (Pag. 288), men om at finde Vei til Børnenes *Hjerter*; altsaa om at vække deres religiøse Følelse, meddele dem de første Spirer til Gudsfrygt. Denne Gjerning baade kunne og ville christeligsindede Forældre ogsaa af Almuestanden paatage sig uden noget Lovbud, og uden at have læst nogen Catechetik; men deraf følger ingenlunde, at de i Almindelighed ere saa skikkede til at underviise i Religionen som et Hele, efter Catechismus og Lærebog, hvorom Forf. talede, som en christeligsindet Skolelærer, uagtet de naturligviis bedre kunde og hellere *vilde* (hvad Talen især var om paa anførte Sted), end uchristelige Forældre. Ganske overeensstemmende med denne min Forklaring af de angrebne Ord er hele min paafølgende Udvikling i Betragtningerne indtil Pag. 293. Til denne tager Dr. F. imidlertid saagodtsom intet Hensyn, men maa, for her at finde en Inconsequentse hos mig, lægge stor Vægt paa et foregaaende Udtryk. Jeg havde nemlig i Betragtningerne (Pag. 286) skrevet, at naar de, som skulde underviise Andre i Elementerne, ikke selv have modtaget Underviisning af Nogen, som med videnskabelig Bevidsthed fulgte en Methode, vilde det Formelle saa ikke tabe sin Fylde

d. e. ſit oprindelige aandelige Princip og ſaaledes udarte til en tom og død Mechanisme? Dr. F. har citeret denne Sætning ved at forandre ? til ! og altſaa antaget mit Spørgsmaal ſom en oratoriſk Form for en Exclamation. Herved lader det, ſom om jeg havde talt mere afgjørende, end jeg i Gjerningen gjorde; thi mit Spørgsmaal var et argumentum ad hominem, hvis Beſvarelſe jeg overlod den Forfatter, der ſkrev en Bog for at paatale Aandens Rettigheder imod det Formelle, men ſom i ſamme Bog foreſlog en Maxime, hvorved der opſtod rimelig Frygt for, at en paa en aandløs Maade brugt Læreform vilde blive herſkende ved Almuebørns Underviisning i Elementerne. Men hvad enten dette argumentum ad hominem var rettelig ſtilet eller ikke, traf det viſtnok ikke, hvor det ſigtede, ſaavidt jeg kan ſlutte af den Maade, hvorpaa Forf. optog det. Thi, uden at underſøge, hvorvidt der var noget Selvmodſigende i hans egen Fremgangsmaade, urgerer han juſt fortrinlig dette Sted for at viſe, deels, at jeg lægger det hele oprindelige aandelige Princip i Didaktiken, deels, at jeg herved kommer i Strid med mine paafølgende Ytringer om Nødvendigheden af en chriſtelig Aand hos Forældre, der med Held ſkulde virke paa deres Børns Religieuſitet. Hvad nu den førſte Anke angaaer, da ligger der allerede ſaa meget i mine Ord, om de end ere udrevne fra den hele øvrige Tankegang, at 1) Alt hvad der henhører under Begrebet: "Det Formelle" ikke udgjør noget aandeligt Princip, forſaavidt dette kunde tabes, og

hiint dog vedblive, som noget Mechanisk; men 2) at det Formelle, betragtet som et Heelt, med alle sine tilhørende Dele, havde fra sin Oprindelse — efter sit Væsen — en aandelig Bestemmelse. At den sidste Sætning er den Thesis, jeg ved hele den angrebne Deel af min Afhandling har villet paaminde om, er af det Foregaaende klart nok. Men ved den første Sætning urgerer jeg jo netop, hvad Forf. ellers troer at kunne fremføre imod mig, at Undervisningen ikke maa drives som et Maskineri, men skal oplives ved Lærerens Aand. Af dette Sted, som Forf. har paaberaabt sig som et Hovedbevis imod mig, kan der da sikkert ikke, med noget Skin af Rimelighed, udledes den Paastand, at jeg troede, at Læreformen var nok, blot at den blev regelret fulgt. Thi jeg fremførte just ved hine Ord min Frygt for, at en eller anden Læreform skulde ved Vanens Magt komme til ufravigelig at beherske Almueborns Undervisning. Det var derfor at jeg urgerede Lærernes videnskabelige Bevidsthed ved Undervisningen om hvad de gjøre, og hvorfor de gjøre det saaledes, hvilken Bevidsthed med større Føie kan ventes og kræves af hensigtsmæssigen dannede Skolelærere, end af Folket i Almindelighed. Men har jeg dog ikke her tillagt Didaktiken hele det oprindelige aandelige Princip, eller med andre Ord: har jeg ikke her talt om Læreaanden (den oplivende Deel af det Formelle) som bestod den blot i Lærerens Indsigt og selvstændige Valg af Læreform? Unægteligt har jeg her blot talt om denne Deel af Læreaanden; men fordi Talen

skulde kun her være om den. Spørgsmaalet var nemlig paa dette Sted om, hvorvidt Forældre eller Lærere snareſt maae antages at kunne give Underviisning. Svaret, som jeg ved hiint Slutnings-spørgsmaal endda kun indirekte gav, maatte da ogsaa gaae ud paa den intellectuelle Side af Læreaanden og den Videnskab, som virker paa samme: Didaktiken. Men derfor har jeg eo ipso ingenlunde udelukket den moralske Side af Læreaanden og Religionens Indvirkning paa den. Og i den lige ovenpaa følgende Betragtning har jeg just taget Hensyn til denne Side som den allervigtigste. Det er da langtfra, at jeg har gjort Didaktiken allene til Underviisningens aandelige Princip. Jeg har derimod i hiin Deel af min Afhandling nævnet tvende Betingelser for en god Lærer — han kaldes nu Skolemeſter eller Fader eller Moder: Didaktik og Chriſtendom; men som den ſtørſte iblandt diſſe har jeg nævnet Chriſtendom; og det den indre, levende. Med mindre det altſaa er en Selvmodſigelſe, baade at være en dygtig Methodolog og en ſand Chriſten, var der heller intet Selvmodſigende i mine paaankede Yttringer herom.

Uagtet jeg nu aldeles ikke troer, at det er Dr. F's rette Mening, at ville paaſtaae, at hine 2 Begreber ikke kunne forenes —; thi iſær i ſin Underſøgelſe giver han ogſaa Didaktiken ſin Ære, har dog hans Tale om denne Videnskab just i Modſætning til en høiere og chriſtelig Aand givet mig grundet Anledning til den Berigtigelſe, jeg tillod mig at tilbyde i mine Betragtninger. Ja, denne Modſætning

imellem at arbeide paa Didaktikens og den christelige Aands Fremme omtaler han endnu i sin Undersøgelse saa paafaldende, som maatte jeg staae for ham som to forskjellige Personer (Undersøgelsen Pag. 112), fordi jeg snart anpriser den ene og snart den anden. Men, hvad han fremhæver i en Modsætning, dette er Noget, som jeg tænker mig sammenhørende, og har stræbt at fremstille i Harmonie, hvad enten jeg talede om Methodens Væsen og Bestemmelse, eller om dens praktiske Udførelse, eller om de symbolske Bøgers Betydning. Dersom jeg nogensinde havde paastaaet, at en Lærer kun behøvede at være en Maskine, som Didaktiken kunde og skulde bruge som et aandløst Redskab, samt, at der i nogen Kundskabsgreen var opfunden en Læreform, som var ufeilbar og fuldkommen: da maatte jeg have hyldet en Maxime, efter hvilken det ei kom an paa, om en Børnelærer underviste med videnskabelig Bevidsthed (om sin Gjernings Natur, Maal og Udførelse med dennes forskjellige Modificationer), naar han kun selv engang var undervist efter den ene rigtige Methode. Men nu har jeg baade først og sidst, baade naar jeg talede om Undervisning i Skole og i Kirke, baade naar jeg stræbte videnskabeligen at begrunde min Mening, og naar jeg, som Dr. F. siger, mere lod mit Hjerte tale, paa det Bestemteste erklæret, at fra Aanden, en christelig Aand, saavel i Kirken, som i Skolen og i Husene skal og maa det sande Liv udgaae, der ved Læreformen skal gjøre Undervisningen levende og frugtbringende for Ældre og Yngre;

men jeg har tillige erklæret, at Methodelæren var ikke Beretningen om en Opfindelse, men en fremadsgaaende Videnskab, at man følgelig ligesaa lidet bør vælge Methoder i Flæng, og indbilde sig, at man kommer lige vidt, hvad Methode man end bruger, som paastaae, at een Methode er i alle Fag og til alle Tider og for alle Børn den absolut bedste; endelig har jeg erklæret mig imod den Maxime og det paasamme grundede Forslag, for hvis Skyld Dr. F. især synes at have skrevet sit "Overblik", hvorefter Elementarunderviisningen efterhaanden vilde komme i deres Hænder, til hvis christelige Aand jeg ikke kunde have større Tiltro, end til Lærestandens; men som, efter Regelen, mindre, end denne, maatte kunne forstaae, hvad de skulde undervise i, og paa hvilken Maade. Men i disse Tanker er intet Selvmodsigende. Jeg er ikke to Personer, fordi jeg som Præst nedbeder den Hellig Aand over mine Disciple, og som Seminarielærer stræber at vække og lede deres egen Aand til det Kald, som skal vorde deres. Den Aand, som skal udgaae fra et Skolelærer-Seminarium, er visseligen en Troens og en Hellighedens; men derfor tillige en Sandhedens og en Kraftens Aand. Udsendes en i Sandhed christelig og dygtig Lærer til Landets Skoler, da maa han hente Kraften til sin Gjerning fra Herren, fuldt forvisset om, at han, som har begyndt den gode Gjerning i ham, ogsaa vil fuldføre den, sit Rige til Komme; men den Kraft, Gud skjænker ham, vil han da baade bruge til at udvikle sin Kundskab for sig, og til at

udbrede den for Andre, baade til at anvende de Læreformer, som ere ham anviste, og til at tilegne sig saadanne, som Videnskab og Erfaring i Fremtiden maatte tilbyde, baade til at lede Børnene paa deres jordiske og drage dem til deres himmelske Bestemmelse, idet han selv vandrer forud for dem i Frelserens Fodspor. At denne Kraft som et aandeligt Grundprincip maa leve i Landets vordende Lærere, er det Maal en christelig Methodolog stræber efter. Og saavidt denne Stræben maatte være min, er jeg fuldkommen overbeviist om, at den har ikke opvakt, og kan ikke opvække nogen Strid imellem mine videnskabelige Grundsætninger og mine personlige Følelser.

Men om endog Dr. F., efterat have læst mit Forsvar med velvillig Opmærksomhed, skulde opgive sin Paastand om denne indre Strid hos mig, og vi begge, efterat vi nu have udtalt os mere for hinanden, have vor fælleds Glæde af at erkjende, "at det besjælende Princip hos os begge i Virkeligheden er det samme", troer jeg dog ikke, at have gjort noget unyttigt Arbeide, idet jeg offentliggjorde hine Betragtninger, som bleve Anledning til vore Replikker. Thi, hvad enten det nu var Forfatterens Hensigt eller ikke, forekom der Steder i hans "Overblik" til hvilke jeg (i Betragtningerne Pag. 261 flg.) har henviist, som ikke uden Grund kunde vække den Tanke hos Læseren, at Tendentsen af de Bemærkninger, som forberedte hans Forslag, var at gjøre Didaktiken mistænkelig som en unødvendig Videnskab, der let kan nedkue Lærerens Aand, og derhos i Grunden

var en saa simpel Sag, at den maatte komme ligesom af sig selv med anden Børnelærdom. Det kunde, baade af indre og ydre Grunde, ikke være mig ligegyldigt, om man troede med Rette, at kunne anføre en Mand med Dr. F's litteraire Agtelse til Hjemmel for saa urigtige Paastande. At gjendrive dem, forekom mig ikke vanskeligt. At min Gjendrivelse skulde indeholde nye Grundsætninger for Methodikens Væsen, faldt mig ikke ind. Naar de almindeligen antagne vare tilstrækkelige, forekom de mig ogsaa at være de bedste, da de mindst vilde vække Modsigelse; og det just var mig om at gjøre, at Alle vilde indrømme Methodologien den Plads i Videnskabernes Række, jeg syntes man stundom i vor Tid ubilligen nægtede den. Om denne Tilsidesættelse har jeg i Betragtningerne (Pag. 274) talet; og har det glædet mig, siden i Maanedsskrift for Literatur at finde Yttringer og Forslag (angaaende de formelle Videnskabers Dyrkelse af vore unge Theologer), hvilke stemme overeens med hvad jeg derom har tilladt mig at paapege, saavel paa ovenanførte Sted, som tidligere i Fortalen til min første Samling af "Kirkelige Leilighedstaler Pag. IX." En lignende Glæde har jeg ogsaa havt ved, i et Tidsskrift, som man neppe vil mistænke for at gjøre for meget Væsen af Sokratik, at støde paa Bemærkninger, der ganske svare til mit Begreb om Nødvendigheden af en christelig Methodologie. Saadanne fandt jeg nemlig i "Evangelische Kirchen-Zeitung Juni 1833" i en Artikel om Bernard Overberg, som er et mærkeligt

Exempel paa, at man, endog med ypperlige Gaver til at undervise og en levende christelig Aand, behøver Studium og Erfaring for med nogen Frugt at meddele Børn Religionskundskab. Hos os har en Mand om hvis oprigtige Iver for Skolevæsenet og sjeldne Gaver til at drage Børnenes Sjæle til sig, der iblandt hans Kyndinge kun er een Stemme, salig Biskop Boisen, for tredive Aar siden, i Fortalen til sin Catechetik gjort lignende Tilstaaelser om sig selv.

Dersom denne Meningsforskjellighed, som nu har yttret, og — jeg vil ønske det — udtalt sig imellem Dr. F. og mig, maatte lede vore Brødre i Kirkens og Skolens Tjeneste til med fornyet Interesse at dyrke de Videnskaber, om hvilke vi have talet, saa at den sande — i Tydskland opvaagnende — pædagogiske Aand ogsaa hos os maatte finde saa dygtige Ordførere, som den der har fundet dem*): da var dette et Resultat, som vilde være saare glædeligt, og vistnok i alle Maader langt vigtigere, end om man nu vil synes, at Forsvar imod min ærede Modstander har være heldigt, eller ikke.

Tillæg.

Efterat dette var skrevet, er der i Maanedsskrift for Litteratur, 5te Aargang, 10de Hefte, udkommen en Recension over Stiftsprovst Fabers "Overblik" og

*) Man læse til Exempel de fortrinlige Oversigter over den catechetiske Litteratur, som ere givne i de sildigere Aargange af Theologische Studien und Kritiken.

tildeels over mine "Betragtninger"; til hvilken Critik jeg, især med Hensyn til Stedet, hvor den er optagen, finder mig foranlediget at føie nogle Oplysninger.

Recensenten erklærer, at man ikke sjeldent føler sig forstemt under Læsningen af min Afhandling, og, hvad ham angaaer, er det sikkerlig Sandhed; thi at der, naar han omtaler mine Meninger, herster en forstemt Tone, er sienspnligt. Men, om han ret har seet Aarsagen til sin Forstemmelse, idet han angiver som Grund til den, at jeg har gjort mig for megen Flid for at skrive med en rig Pathos, synes mere tvivlsomt. Thi det Exempel, han anfører paa mit pathetiske Foredrag: at jeg har brugt Udtryk, som: det Formelles oprindelige, aandelige Princip, er snarere et Exempel paa, at jeg undertiden har benyttet mig af videnskabelige, end af pathetiske Udtryksmaader, og dette har Rec. ingen Ret til at beklage sig over hos mig, naar han føler sig i saa høi Grad tiltrukken af Dr. F's Foredrag; thi just fordi jeg skrev imod denne Forfatter, og stræbte fra mit Synspunkt at udvikle de Begreber, han behandlede, søgte jeg at rette mig efter hans — heller ikke hos andre Forfattere usædvanlige — Terminologie (see t. Ex. Pag. 186 i "Overblikket"!). Andre Steder i mine Betragtninger kunne derimod med mere Føie henregnes til den pathetiske Stiil, nemlig de samme, om hvilke Dr. F. siger, at jeg i dem "har ladet mit Hjerte tale"; men, da den Forf., som jeg i Meget har modsagt, og som i Meget har misfor-

staaet mig, sympathiserer med den Aand, som han synes udtaler sig paa slige Steder, og troer sig overbeviist om, "at det bestælende Princip hos os Begge i Virkeligheden er det samme", er det da ikke forunderligt, at Recensenten, som især berømmer Dr. F's Skrift for den Aands Skyld, som gaaer igjennem det, derimod har følt sig fraastødt ved Aanden i mit? Men hvad nu end den rette Grund er til Recensentens Forstemmelse, saa har denne uden Tvivl atter været Grund til, at han, uagtet han i ikke faa Punkter er enig med mig imod Dr. F., og i andre viser min Enighed med denne Forfatter, dog betragter mig som hans, og forsaavidt de gjøre fælleds Sag, som sin afgjorte Modstander, gjør mig Beskyldninger for at forvanske Dr. F's Meninger, som denne er langt fra at gjøre mig, overseer og udelader hvad der modificerer de af mine Sætninger, han opponerer imod, og tager mig ilde op, at jeg ikke har villet drøfte en Materie, hvilken ikke engang Dr. F., end mindre jeg, men Rec. selv angiver som Hovedthema. At Sagen imellem Rec. og mig forholder sig saaledes, skal jeg kortelig vise. Altsaa først: Rec. er enig med mig mod Stiftsprovst F. deri, at han ikke som denne Forf. antager, at jeg har stridt for en Thesis som den, "at Didaktiken eller en enkelt Læreform selv er Liv, uden at skylde Læreren eller et høiere Princip i Læreren sit egentlige Liv"; derfor ei heller som Dr. F. overseer min Erklæring, at Methoden skal være et Middel i Lærerens Haand; men bebreider mig derimod, at den første Deel af min Afhandling — just

den, jeg i foreſtaaende Apologie har maattet for-svare —, var overflødig imod Dr. F., ſom lærte det Samme (Mdſkrift. Pag. 793). Skjønt disſe Recen-sentens Yttringer ikke ere ſtrevne, for at vise mig Gunſt, tjene de dog sienſynlig til at beſtyrke min Paaſtand, at Dr. F. har underlagt mine Ord en Betydning, ſom de ſelv ikke berettigede ham til. Og, naar han nu, efterat have ſeet, at denne Recenſent, ſom viſt ikke er partiſk for mig, dog ei har fundet den af ham angrebne Sætning i mine Ord, endvi-dere ſeer, at en anden Recenſent i "Danſk Litteratur-tidende for 1833 No. 45", ſom ſlet ikke tager Parti i Sagen, ligefrem angiver min første Hovedſætning ſom den var: "at en rigtig Underviisnings-Methode ingenlunde binder Aanden i dens Virkſomhed, men at det Formelle ifølge ſin Beſtemmelſe ſtaaer i den inderligſte Harmonie med det Aandelige": tør jeg troe, at han ſelv vil erkjende, at det var kun hans forudfattede Mening om Tendentſen af min Afhand-ling, ſom i ſaa høi en Grad lod ham misforſtaae mine Ord. — Hvad jeg i Betragtningerne (Pag. 278) havde angivet, og i Apologien paany bemærket om det Inconſequente i Dr. F's Erklæringer om ſin Maxime — ſnart ſom en Hjælp i Nød, ſnart ſom et Beviis for Nationens høiere Culturtrin, — erklærer ogſaa Rec. (Pag. 821) for en "i det Mindſte tilſyne-ladende Selvmodſigelſe", og urgerer tilligemed mig, at en chriſtelig Stat ikke bør antage den foreſlagne Maxime for Fordelens Skyld, naar Folket ved dens Udførelſe vilde tabe i aandelig Henſeende. Det

Forslag, jeg (i Betragtn. Pag. 294) havde sat i Stedet for Dr. F's, synes Rec. ogsaa (Pag. 785) hører til de antageligste af de paatænkte Udveie til at forskaffe det voxende Børneantal fornsden Undervisning. Her har han isvrigt ikke nsiagtigen adskilt Forfatterens Tale om Bilærere i særskilte Smaaskoler fra min om Underlærere, som jeg antager skulde fungere under den auctoriserede Lærers Ansvar. — Som Rec. oftere (Pag. 783, 820) klager over Mangel paa Lys og Fatelighed hos Forf., især hvor Slutningsresultatet skulde fremstilles: saaledes har han (Pag. 801) ogsaa antydet det Samme, som jeg i Apologien har stræbt at udvikle om Brugen af Udtrykket "det Formelle" i videre og mere indskrænket Betydning, eller om Forvexlingen af Læremaade og Læreform, samt endelig — ligesom jeg — anket paa den ubestemte Maade, hvorpaa Forf. baade har villet og ikke villet lægge indbyrdes Undervisnings Methodes Indførelse til Grund for sin Udvikling af Methodeprincipet. Saa meget har Rec., uden at kunne vide det, bestyrket mit Forsvar. Ja, han indrømmer endog selv (Pag. 787), at Forf. ikke med tilstrækkelig Klarhed og Fuldstændighed har, hvor han talte om Methodeprincipet, gjort Adskillelse imellem den roesværdige Iver for Methodik og den skadelige Misbrug ved Indførelsen af en vis Methode. Men, naar Rec. saaledes selv savner tydelige og bestemte Ord, hvor Forf. fremsætter den Thesis, imod hvilken han strider, har han neppe Ret til at tage mig ilde op, at jeg — just fordi hin Adskillelse ikke tilbørlig var

gjort — har tænkt mig en Thesis mulig hos Forf., hvilken han nu fralægger sig, og som jeg ogsaa kun som et Led af et Alternativ har bekæmpet som hans (Betragtn. Pag. 262).

Det følger allerede af det Anførte, at Rec. antager Enighed imellem Dr. F. og mig i Hovedindholdet af den første Deel af min Afhandling (just den, Dr. F. i Undersøgelsen har bestridt). Men ogsaa i den praktiske Deel af mine Betragtninger, som Rec. især holder sig til, bebreider han mig (Pag. 794), at jeg uden Grund har for Dr. F. argumenteret om Nødvendigheden af Methodikens Studium i Almindelighed. Recensentens Ord ere: "Det er meget mere en Selvfølge, at, hvor Methodeprincipet, som gjør Methoden (skulde vel være: en vis enkelt Methode) til Diemed, hyldes, der maa Methodik, der lærer at bruge Methoden som Redskab, trædes i Baggrunden og forsømmes." Dette behøvede Rec. nu ikke at fremføre imod mig, da den samme Tanke findes i Betragtningerne Pag. 263. Men at det iøvrigt, uafhængigt af den ene og den anden Forfatters Anskuelser, kunde være ret hensigtsmæssigt, at gjøre opmærksom paa vor Tids (eller, i det Hele taget, vore Videnskabsmænds) Tilsidesættelse af dette Fag, formoder jeg, Rec. vil indrømme, da han selv (Pag. 798) omtaler den samme Mangel paa fuldstændige Prøver heri, som jeg (i Betragtn. Pag. 274) med Hensyn til Universitetet havde anført. Idet endelig Recensenten (Pag. 818) billiger min Bemærkning (Betragtn. Pag. 283) om Lærestandens

Nødvendighed hos et cultiveret Folk, antager han ligeledes, at den rammer ikke Dr. F., som kun for en Deel har villet have dens Gjerning udført af Andre.

Da nu Rec. i saa Meget har forstaaet mig ret og gjort sig Umage for at vise, at der i flere Hovedpunkter ingen Dissents er imellem Dr. F. og mig, havde han været vel skikket til at mægle imellem min ærede Modstander og mig, og vilde, ved at fremføre mine Meninger med samme Integritet, som han har fremført Dr. F's, maaskee have kunnet befrie mig baade fra at skrive denne Antikritik og fra at udgive mit Selvforsvar. Skulde han derved have viist, at jeg, i Modsætningen imellem Dr. F's og mine Anskuelser, havde overseet Steder, hvor Tanker bleve udtalte, som lignede mine, vilde det ingenlunde have været mig imod, da jeg — som Stiftsprovst F. til min Glæde ogsaa har følt — ei skrev imod ham af Lyst til litterair Strid. Men det er saa langt fra, at Rec. vil spille en Mæglers Rolle, at han just (Pag. 779) erklærer mine Anskuelser i de væsentligste Punkter saa afvigende fra Dr. F's, at de i Meget udgjøre en Modsætning dertil. Og selv stræber han at gjøre Bruddet end større, ved at gjøre mig mistænkt som Den, der havde forvanskет min Modstanders Paastande ved ikke med Rigtighed og Troskab at gjengive hans Meninger og Forslag (Pag. 817): en Ytring, som fortjener at sammenlignes med hvad Forf. selv (Undersøgelsen Pag. 87) har erklæret om min rigtige Anskuelse af hans Thema. Til Beviis

for, at jeg ikke med Troskab har angivet Dr. F's Mening, fremføres, at jeg har ladet uberørt, at Dr. F. ogsaa omtalte den Hjælp, en seminaristisk dannet Lærer kan yde Undervisningen i de huuslige Kredse; men deels har jeg udtrykkeligen (Pag. 258) erklæret, at jeg ikke vilde recensere Forfatterens Skrift, men tillade mig at anføre mine Anskuelser, hvor de stride imod Forf's, deels har jeg (Pag. 292) erklæret det for en fuldkommen grundet Tilladelse, Anordningerne hjemle Forældre, som foretrække den private Undervisning for den offentlige, at lade deres Børn undervises hjemme ved en Student eller Seminarist; altsaa havde jeg hverken glemt denne Omstændighed, ei heller havde jeg nogen Grund til vidtløftigen at omhandle den, da jeg derom ingen Strid førte med Forf., og den intet nyt indeholdt. Da jeg ingen Recension vilde skrive over hiin Bog, men kun meddele Betragtninger over enkelte Stridspunkter, havde jeg heller ikke den Anledning, som Bogens Recensent i "Litteraturtidenden 1833 No. 12 og 13" til at fremhæve det Gode i dette Skrift. Dog omtalte jeg det saaledes, at Forf. selv ikke har miskjendt Hensigten af mine Modbemærkninger. Disse angik heller ikke alle de Punkter, hvorom jeg var af forskjellig Mening; ellers havde jeg t. Ex. ogsaa yttret mine Tvivl om Hensigtsmæssigheden af Forslaget om Viceprovster, ligesom jeg, for paa den anden Side at nævne en Enkelthed, vilde som Recensent bifaldende have omtalt den Vægt, Forf. lægger paa Forstandens Virksomhed ved at lære at regne. Men

ingen af disse Bemærkninger paalaae det mig at fremføre efter den Hensigt, jeg havde, og som jeg angav for min liden Afhandling. Jeg kaldte den endogsaa (Pag. 258) undskyldende en Afhandling, fordi jeg følte, at den kun efter Sprogbrugen kunde kaldes saa, uagtet de vigtige Materier, jeg deri omtalte, ingenlunde vare udtømte (tilfulde afhandlede).

Men den samme Recensent, som saaledes uden Ssie bebreider mig, at have urigtigen anført den Forfatters Meninger, imod hvilken jeg opponerer, kan jeg derimod ikke frikjende for at have ladet Yttringer i min Afhandling været uomtalte, som betydeligen modificerede dem, han opponerer imod, og derfor borde kjendes tilligemed disse. Saaledes anfører han misbilligende, at jeg udledte den Thesis af Dr. F's Skrift, at han stred imod det Formelle efter dets Væsen; men han taler ikke om, at jeg ogsaa (S. 262) udledte en anden — den, som Forf. nu tydeligere har erklæret sig for, at han nemlig stred imod Misbrugene af Læreformerne. Han anfører (S. 791) min Afhandling som et Hovedbeviis for, at det ikke er unsdvendigt at bestride Methodeprincipet (h. l. det Princip, at befale visse Methoders almindelige og regelrette Brug ved Underviisningen). Hvo der ikke kjender min Afhandling, skulde altsaa troe, at jeg havde talt til Bedste for dette Princip. Men dens Læsere vide, at det er saa langtfra, at jeg tvertimod (S. 263) udtrykkeligen har bemærket, at jeg antager det for en afgjort Sag, at ingen Methode skal anprises som den til evig Tid, paa hvert Sted, udelukkende

Bedste, og i Almindelighed erklærede mig enig med Forf., saa vidt han stred imod den misbrugte Form. Efter Recensentens Maade at fremføre mine Ord paa, udhæver han (S. 819) mine Tvivl om Folkets moralske Dygtighed til at udføre Dr. F's Plan (og det saaledes, at hvad jeg i Almindelighed havde sagt om Trældomsaandens Virkning, hvor den findes, er optaget, som vilde jeg dermed tillægge hele den danske Almue og især den Egns, i hvilken jeg boer, en Trældomsaand); men udelader, hvad jeg (Pag. 286) havde sagt til Roes for Folkets Lydighed og Betænksomhed, udelader, at jeg ikke paatog mig at fælde nogen afgjørende Dom om den danske Menigheds christelige Tilstand (Pag. 288), samt at jeg antydede, at jeg heller ikke manglede glædelige Beviser paa Herrens Velsignelse i mit Embede som Folkelærer. Derimod bebreider han mig (S. 819), "at jeg ikke synes at have den ringeste Tvivl om Skolelærernes gudelige Sind og Sands for deres Kald", uagtet jeg (S. 259) just bemærkede — hvad Rec. ei har taget Hensyn til —, at der unægtelig kan findes Aandløshed hos mangen seminaristisk-dannet Skolelærer (naturligviis ligesaa vel hos dem, jeg har dimitteret, som hos Andre), ligesom jeg (S. 289) kun ytrede det — vist ikke partiske — Haab, at, naar Christendommen blev ret gjenfødt i Folket, da vilde Herren af sin Naade skikket oglaa lade den leve hos Børnenes Lærere.

Jeg vil gjerne troe, at Rec. ikke med Forsæt har udeladt det Halve af min Mening, og derved stillet

mine Tanker i et skjævt Lys. Maaskee er han imod sin Hensigt kommen dertil ved flygtigen at læse, hvad jeg ellers havde afhandlet, for at fæste saa meget desto mere Opmærksomhed paa de Par Ord, jeg, uden at fremføre noget Resultat, (Pag. 276) havde skrevet om indbyrdes Undervisnings Methode. Thi det er Recensentens væsentligste Anke imod mig, at jeg saa kort havde afværdiget min Tale om denne Materie, hvilken han (Pag. 794) erklærer for Hovedsagen. Men ligesaa lidet, som jeg kan formene ham at skrive en Afhandling, for hvilken dette Thema er Hovedsagen, ligesaa liden Ret har han til at kræve, at jeg skal behandle denne Materie i en Afhandling, som baade i sin theoretiske og praktiske Deel er uafhængig af den. Thi Methodens Forhold til Læresstoffet og Skolens Forhold til Livet bliver det samme, enten der er nogen indbyrdes Undervisning til eller ikke. Da det for Tiden snarere er den herskende Tone, at skrive imod, end for Brugen af denne Læreform, og Dr. F. saa ofte havde omtalt den, fandt jeg det ikke unsdvendigt at erindre om, hvad man ikke burde forglemme naar man skrev om denne Sag, der ligesaa lidet bør behandles eensidig, som nogen anden. Naar det, jeg skrev, var Sandhed, indseer jeg ikke, hvad Grund Rec. har til Anke paa mig. Og at det var Sandhed, har han ikke kunnet nægte. Kun er han misfornøiet, fordi jeg ikke skrev Mere, hvorvel han ikke blot (Pag. 802) erklærer, at denne Sags Behandling er i flere Henseender vanskelig, men endog (Pag. 781), at det var maaskee

de meest Upartiske og meest Nidkjære, som taug om den. Havde jeg troet, at de Bemærkninger, jeg tillod mig at fremføre om den, vare tilstrækkelige til at afgjøre Alt, hvad der angaaer denne Sag, saa kunde den Bebreidelse, at jeg for kort og eensidigt havde behandlet den, rammet mig; men nu antydede jeg just, at herom kunde være Mere at sige, men at jeg ikke følte mig kaldet til, i hine Betragtninger at udvikle den Materie videre. Dog just denne Antydning har høilig mishaget Rec., som laae'der noget Anmasende i, at jeg vilde selv dømme om, hvad der var passende for mig, uden derved at give Regler for Andre. Jeg tvivler imidlertid endnu om, at Nogen vilde fundet det upassende af Rec., om han havde overladt mig selv at afgjøre, hvorledes jeg efter mine særegne Embedsforhold, hvilke jeg formodentlig kjender bedre, end han, kan handle discret eller indiscret. Da jeg altsaa ikke har forandret mine Tanker om hvad der i denne Henseende paaligger mig at afhandle, tillader jeg mig blot — da dette angaaer mig nærmest —, herom endnu at gjøre een Bemærkning, nemlig med Hensyn til Rec's Ytringer angaaende denne Methodes Betydning for Seminarii-Undervisningen. Idet han nemlig misbilliger, at (Kundskaben om og Færdigheden i) den indbyrdes Undervisnings Methode har faaet en særegen Charakteerrubrik ved Seminarii-Examen, forsikrer han, at denne Charakteer har faaet en aldeles afgjørende Indflydelse paa Hovedcharakterens Bestemmelse. Men med Hensyn til den særegne Cha-

rakteer for dette Fag bør man erindre, at der ved Seminarii-Examen i det Hele gives flere specielle Charakterer, end ved Examiner i Almindelighed, og at Catechisation allene kun kan vise Elevens praktiske Færdighed i at anvende Methodikens Regler for Forstandsgjenstandenes Behandling, hvorfor Prøven i indbyrdes Underviisnings Methode kan betragtes som et Supplement til hiin Prøve. Recensentens Beretning om den aldeles afgjørende Indflydelse, Charakteren for indbyrdes Underviisnings Methode skal have paa Hovedcharakteren ved Seminarii-Examen, trænger ogsaa til en Berigtigelse; thi, efter det almindelige Reglement for Landets Skolelærer-Seminarier af 10 Februar 1818 (§§. 50—53, hvilke den Kgl. Resolution af 8 December 1824 ikke har ophævet), dele adskillige andre Fag hiin Indflydelse paa Hovedcharakteren med indbyrdes Underviisnings Methode. Desuden er denne Indflydelse kun afgjørende som et "Veto", da Ingen maa faae en høiere Charakteer til Hovedcharakteer, end han har for et af de prædominerende Fag; men let kan faae en lavere, end han t. Ex. har erholdt for indbyrdes-Underviisnings Methode. Inconsequent er det endelig af Rec. (Pag. 796) at omtale dette Fag som et, der paa Seminarierne optog Elevernes Flid og Iver paa andre Underviisningsgjenstandes Bekostning, da han kort derpaa statuerer den Mening, som han anfører det Mønster-Abrahamsonske Værk til Hjemmel for, at samme Methode meget let lader sig lære.

Hvad nu den praktiske Deel af Dr. F's Skrift og mine Modbemærkninger derimod angaaer, da billiger Rec. i Mdskrift (Pag. 819) i det Væsentlige Dr. F's Forslag. "Overblikkets" Recensent i "Litteratur-Tidende" taler ogsaa til Bedste for det. Jo mere jeg aandeligen føler mig forenet med sidstnævnte Forfatter, desto mere opfordres jeg til at prøve mig selv, om jeg ikke ved forudfattede Meninger, navnlig ved partisk Bedømmelse af den Stands Vigtighed, paa hvilken mit Embede giver mig en særegen Anledning til at virke, er forledet til at ytre mig imod en Maxime, som jeg efter usiere Overlæg vilde have hyldet. Dersom jeg virkelig havde skrevet min Afhandling saaledes, at man med Føie kunde troe, at jeg vilde tilraade at adskille Livet fra Skolen, og at jeg ansaae det som et Gode, at Forældrene bleve udelukkede fra at medvirke til deres Børns Undervisning, borde jeg siden udtrykkelig fralægge mig Meninger, man — ved en Feil i min Fremstilling — kunde finde i mine Ord. Men nu har jeg i Betragtningerne (Pag. 293) saa bestemt erklæret mig herom, at ingen videre Forklaring behøves. For saa vidt Planen skal iværksættes i det følgende Aarhundrede, har jeg kun lidet omtalt den, men henstillt Fremtiden med Haab til Gud (Pag. 289). Min væsentligste Indvending imod Maximens Plausibilitet, selv i en Tidsalder, hvis Aand er christeligere oplyst, end vor forekommer mig*), grunder sig paa Vanskeligheden

*) For ikke atter at blive mistydet, bør jeg maaskee bemærke, at jeg, naar jeg beklager Mangelen af en

af at meddele den materielle og formelle*) Dannelse i et passende — gjensidig virkende — Forhold: en Vanskelighed, jeg ingenlunde troer, Methodologien tilfulde har løst, men at det er dens Opgave at løse. Vore Skoler, i det Mindste de, jeg kjender, udføre ikke ret, hvad man kunde vente af dem med Hensyn til at bibringe — navnlig de yngste Børn — formel Dannelse. Hvo nægter, at denne Bestræbelse vil lykkes bedst, naar Forældrene arbeide med? Men nægtes bør det nok heller ikke, at Arbeidet er baade saa vigtigt og saa vanskeligt, at det udkræver et Studium og en Erfaring, som ikke ere Enhvers Sag, og som derfor snarest maa kræves hos dem, hvis egent-

levende christelig Aand, hverken nægter, at der findes flere Spor af den i vore Dage, end i de næstforegaaende, ei heller derved vil kaste nogen speciel Bebreidelse paa mine Menigheder, som vare de uchristeligere, end andre. Skal man slutte fra stadig Kirke- og Skolegang til Sands for Guds Rige, fortjente de endog at roses. Men, at der i Almindelighed findes en alvorlig, herskende Lyst hos dem til under Selvfornægtelse først at tragte efter Guds Rige og hans Retfærdighed, tør jeg ligesaa lidet sige om dem, som om Menigheden — Fornemme og Ringe — i det Hele.

*) Hvad jeg om denne (i Betragtn. Pag. 289) har bemærket, er i Modskriftets Recension blevet omtalt. Indvendingen synes dog at have Grund, og, saa vidt jeg af Dr. F's Angivelser (i Overblikket Pag. 128 og 131) kan skjønne, ere lignende Modgrunde fremførte af DHr. Pastor Sibenius i Særslev, Consistorialassessor Blædel, Pastor, Ridder Knap, Provst, Ridder Birch og Pastor Briem.

lige Fag det er at undervise. Ogsaa kunde vel her det Spørgsmaal opstaae, om ikke Skolelærerne selv bleve udygtigere til at undervise de ældre Børn, naar Elementarunderviisningen blev dem fratagen. For saa vidt Dr. F., der — som forhen viist — ingenlunde allevegne i sit Skrift urgerer sit Forslag i lige høi Grad — kun vil have sin Maxime udført i enkelte Tilfælde, saasom ved duelige Huuslærere eller udmærket oplyste og gudfrygtige Forældre, har jeg (S. 292) erklæret mig for det Samme. Men heri var saa godt som intet Nyt; thi de Paragrapher i Skoleanordningerne af 29 Juli 1814 (§. 25 i den for Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne, og §. 18 i den for Landet), som give Tilladelse hertil, ere endnu i Kraft, ogsaa, hvor indbyrdes Underviisnings Methode er indført. At det, ligeledes efter denne Læreforms Anvendelse i vore Skoler, har været Regjeringens Villie, at Forældrene ogsaa selv skulle bidrage til deres skolesøgende Børns Oplysning, er i og for sig utvivlsomt, og bliver t. Ex. klart ved den Tilladelse, det Kgl. Danske Cancellie har givet til at Aftryk af de til Brug ved hiin Methode auctoriserede Læsetabeller ere foranstaltede til Børnenes Brug udenfor Skolen. Her kan det dog ikke nægtes, at de offentlige Foranstaltninger medvirke til de huuslige Kredses intellectuelle Bistand (jvf. Rec. i Mdsk. Pag. 816). Men baade den Flid, Forf. havde anvendt paa at udarbeide og samle Bidrag til sin Bog og den umiskjendelige Nidkjærhed, hvormed han talede, maatte opvække Tauken om en ny Grundsætning for Almue-

skolevæsenets Bestyrelse. Denne Grundsætning kunde, efter hele Forf's Fremstilling, ikke være nogen anden, end Gjennemførelsen af "den intellectuelle Bistands Maxime udenfor Skolen" (saaledes nemlig at Skoleunderviisningen kom til at begynde, hvor den nu i nederste Classe ender). Men det var især for saa vidt denne Grundsætning — altsaa i langt videre Omfang, end det hidindtil har været tilladt og brugeligt — nu skulde som en almindelig Regel iværksættes, jeg yttrede mine Tvivl om Muligheden og Gavnligheden af dens Udførelse, og sluttede mig derved til de Mænd, som efter Forf's egen Angivelse havde fraraadt Maximen. At der blandt disse Mænd, ligesaa vel som blandt dem, der yttrede forskjellig Mening, findes bekjendte og agtede Navne, vil Ingen nægte, ja Rec. i Mdskriftet tilstaaer selv (Pag. 813), at de Fleste have foretrukket Smaaskoler, bestyrede af Mandfolk eller Fruentimmer af Bondestanden for Forældres og Sødskendes Underviisning. Men, da en seminaristisk Forberedelse dog vel ikke vilde have gjort hine Mandfolk af Bondestanden mindre skikkede til deres paatagne Gjerning — ogsaa paa at danne Quindekjønnet i denne Henseende, have jo flere Prædagoger arbeidet —: seer jeg ikke rettere, end at Rec. selv har faaet det Resultat ud af de Erfaringer, Forf. havde indsamlet, at, som Sagerne nu staae, ere de fleste Stemmer for Skoleunderviisningen, de færreste for den huuslige. Ikke desto mindre antager Rec. (Pag. 815), at den almindelige Mening nu, efterat Dr. F's Bog er udkommen, er for haus Maxime;

hvorimod jeg synes, man ingen Ret har til at troe, at selvtænkende Mænd, som forhen opponerede imod den, nu have forandret deres Mening, med mindre de selv erklære det. Ivrigt vil det vel atter komme an paa, hvad man forstaaer ved Forf's Maxime; thi mener man dermed hans Opmuntring til at vække Forældrenes Deeltagelse for og Virksomhed ved Børnenes Underviisning, og det i høiere Grad, end det nu i Almindelighed er Tilfældet, saaer han vist ikke mange Modstandere. Mener han derimod Iværksættelsen af hiin Plan, hvorved hele Elementarunderviisningen skulde komme i Forældrenes Hænder istedet for i Skolelærernes, er jeg vist ikke den eneste Folkelærer, der ei tiltroer Almuen — som den nu er — den hertil fornødne Duelighed. Ja, jeg tør endogsaa antage, at de fleste af de Skolemænd, som have medeelt Forf. de "Erfaringer om Forældres og Sødskendes Bistand i den elementære Underviisnings Forfremmelse udenfor Skolen", som findes i Overskikket fra Pag. 135 til Pag. 151, ere i denne Henseende af samme Mening som jeg; thi disse Exempler ere, som jeg i Betragtningerne (Pag. 280) skrev, "fundne der, hvor særegne Omstændigheder just gjøre dem uskikkede til at afgive nogen Erfaringsandhed". Ved disse Ord, som Mdskriftets Recensent (Pag. 816) har fundet vanskelige at forstaae, har jeg meent, at der, hvor Underviisning i Familiekredsen med Held var traadt istedetfor den offentlige, havde saadanne Omstændigheder fundet Sted, hvilke man ei kunde vente i Almindelighed, og som derfor maatte

gjøre os tvivlsomme, om det var dem eller Methoden selv, som det heldige Udfald skyldtes. Uden engang at dvæle ved det Problematiske i, om ikke de samme Børn, som ved opvakt Hoved gjorde god Fremgang hjemme, vilde gjort end bedre i Skolen, tænkte jeg mig, som saadanne særegne Omstændigheder ualmindelig veloplyste Forældre — at der er, og altid vil være, stor Forskjel paa Evner og Dannelse hos dem, som høre til samme Stand, vil vel Ingen nægte; — sygelige Børn, som formedelst deres legemlige Svaghed, der ofte er forbunden med et godt Hemme, ere mindre fristede end Andre til Leg, og desuden ubrugelige for Forældrene til Husets Gjerning; — Familier, som boe paa smaa affondrede Steder, navnlig paa Heder, hvor der baade for Ældre og Yngre er mindre Anledning til Adspredelse, end i Byerne, og mindre udvendigt Arbeide, end paa større Jordbrugersteder. Ved at gjennemlæse de i "Overblikket" anførte Exempler vil det erfares, at de allerfleste kunne henføres, og tildeels i Gjerningen ere henførte til een af disse tre Classer. Men, da vi nu hverken kunne gjøre Alle lige kloge, eller vente og ønske, at Børnene herefter skulle være mere sygelige, end forhen, eller, at det skulde blive Landsskik, at Folket affondrer sig paa øde Steder: saa maa det nok indrømmes, at de enkelte givne Exempler ere af den Beskaffenhed, at de Intet kunne bevise for Maximens almindelige Udførelse. Island (Overblikket Pag. 148) og Færøerne (Mdskriftet Pag. 816) staae endnu tilbage som Exempler paa, hvormeget den huuslige Undervisning kan virke. Men, ikke at tale om, at, hvad der er sagt om Hedeboere, i nogen Maade ogsaa har sin Anvendelse her, maatte det først vises, at disse Øboere ere naaede til det Culturtrin, paa hvilket de nu staae, ad samme Udviklingsgang, som det danske Folk, førend man fra deres Undervisningsmaade kan hente nogen tilstrækkelig Analogie for den, som her

maa anbefales. Just fra denne Side er det af Vigtighed, at tage Sagen historisk. Isvrigt erklærer Rec. selv om Færøernes Indbyggere, "at de staae paa et høiere Culturtrin og have mere sand Gudfrygtighed, end maaskee noget eneste Landsbysogn i Danmark med det velorganiserede Skolevæsen og de seminaristisk dannede Skolelærere." Hvad der følgelig kan betroes dem, kan, selv efter Recensentens Anskuelser, endnu ikke betroes vore nærmere Landsmænd. "Men vi skulle stræbe at danne en saadan Nationalitet." Sikkerlig, saavidt Nationaliteten lader sig danne! At vi, Folkets Lærere, skulle, efter bedste Evne, stræbe at bibringe vort Fødelands Indbyggere større Oplysning og Gudsfrygt: derom ere vi jo enige. Lægger Herren engang saaledes sin Velsignelse til denne sine redelige Tjeneres Gjerning, at vi med langt større Tryghed, end nu, kunne betroe Forældrene en stor Deel af deres Børns Undervisning, vil han sikkerlig og aabne vore eller vore Børns Øine til at see, hvorledes hans Rige da bedst kan fremmes hos de Smaa. Hvad der i hiin Tid bør foretages, derom er det høist rimeligt, at vi forud have forskjellige Tanker og Ahnelser; det er ogsaa i sin Orden, at vi fremføre og stræbe at forsvare vore forskjellige Anskuelser i denne Henseende; men, til at vi derom nu skulde nære nogen Uenighed, seer jeg ingen gyldig Grund.

VI.

Examina ved Kjøbenhavns Universitet, Aar 1833.

A.

Spørgsmaal til skriftlig theologisk Examen.

Januar.

1. Origine et indole interpretationis allegoricæ librorum sacrorum breviter illustrata ejusque per varia secula auctoritate varia, quæritur judicium ejus cum ex puris interpretationis principiis tum ex usu ad dogmata construenda.
2. Quisnam est ambitus, et quænam sunt conditiones atque notæ characteristicæ virtutis Christianæ?
3. Exponatur cum crisi argumentum pro existentia Dei, quod cosmologicum dicitur.
4. Præmissa brevi vindicatione Pædobaptismi, enarrentur præcipuæ controversiæ variis temporibus inter Christianos de hoc ritu gestæ.

5. Evang. Luc. XI. 39—51.
6. Psalm. 103, 8—22.

April.

1. Quomodo probatur usus artis criticæ Novo Testamento necessarius? et quomodo cum hujus artis necessitate constabit Sacræ Scripturæ autoritas ad veritatem Christianam constituendam.
2. Exponatur doctrina N. T. de perversitate hominum morali.
3. Exponatur consilium, quo scripsit, dispositio et argumentandi ratio, qua usus est autor epistolæ ad Hebræos.
4. Enarretur historia litis Donatisticæ, additis observationibus de controversiis similibus.
5. Matth. 24 cap. 29—36 v.
6. Disputetur de verbo שִׁילֹה Gen. 49, 10. atque exponantur et examinentur præcipuæ doctorum de eo sententiæ.

Juli.

1. Præmissis observationibus exegeticis et historicis de terminologia, qua distinguitur munus Christi propheticum, sacerdotale et regium, ostendatur usus ejus ad momenta fidei Christianæ præcipua indicanda et illustranda.
2. Exponatur doctrina Jesu et apostolorum de honore appetendo.
3. Exponatur, quomodo id, quod intus et extra nos experimur, cum fide in gubernationem Dei conciliari possit.

4. Quibus nominibus profuerunt Spenerus et discipuli ejus ecclesiæ evangelicæ?
5. Acta apost. 6, 13—15 et 7, 44—53.
6. Psalm. 102, 16—29.

October.

1. Exposito dissensu ecclesiarum in doctrina de sacra coena, quæritur hujus dissensus momentum dogmaticum ex autoritate Scripturæ sacræ.
2. Describatur indoles et character proprius virtutis christianæ.
3. Exposita doctrina tam rationis quam biblica de scientia divina, ostendatur, quomodo præscientia Dei cum libertate humana constare possit.
4. Acta gravissima conciliorum, quæ seculo decimo quinto habita sunt, succincte enarrentur.
5. 2 Corinth. IV. 16. — V. 10.
6. Psalm. X. 6—18.

B.

Fortegnelse paa de Candidater, som have underkastet sig theologisk Embeds-Examen i A. 1833.

Den 11te Januar.

1. Joh. Christ. Nic. Rask, en Søn af afg. Huusmand Niels Rask (og Broder af sal. Pro-

fessor Rask). Fød i Brændekilde i Fyen. Blev Student 1828. Laudabilis.

2. Fred. Carl Christ. Harboe, en Søn af afg. Commandeur i Søe-Etaten Fred. Carl Ludvig Harboe. Fød i Kjøbenhavn 1804. Var først dansk Jurist. Blev Student 1827. Haud illaud.
3. Peter Daniel Blicher, en Søn af Pastor Steen Blicher. Fød i Randers 1811. Blev Student 1828. Non cont.

Den 14de Januar.

4. Christ. Simsen Jacobsen, en Søn af Regimentschirurg Jac. Christ. Jacobsen. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1827. Laudabilis.
5. Carl Vilhelm Hundrop, en Søn af Hospitalslæge And. Hundrop. Fød i Slagelse 1807. Blev Student 1825. Haud illaud.
6. Fred. Christ. Bocatius, en Søn af afg. Bataillonscommandeur Ludv. Fr. E. Bocatius. Fød i Aarhuus 1805. Blev Student 1825. Non cont.

Den 15de Januar.

7. Carl Nic. Hellemann, en Søn af afg. Forpagter Jørgen Hellemann. Fød 1811 paa Rygaard i Sjælland. Blev Student 1828. Laudabilis, imprimis ob specimen scriptum.
8. Jens Nimb Lassen, en Søn af afg. Proprietair Alexander Lassen. Fød paa Grønnesse-

gaard i Sjælland 1807. Blev Student 1825. Haud. illaud.

9. Jens Engelsted, en Søn af afg. Oberst Jens Engelsted. Fød paa Risinge i Fyen 1805. Blev Student 1825. Non. cont.

Den 16de Januar.

10. Christopher Leberecht Tobiesen, en Søn af Pastor Fred. Holmsted Tobiesen. Fød 1807 i Vindinge i Fyen. Blev Student 1827. Laudabilis.

11. Theodor Nonus Gad, en Søn af Pastor Eliæser Gad. Fød i Hirschholm 1810. Blev Student 1827. Haud. illaud.

Den 17de Januar.

12. Carl Emil Kemp, en Søn af afg. Over-Krigscommissair Christ. Kemp. Fød i Kjøbenhavn 1810. Blev Student 1827. Laudabilis.

13. Georg Victor Bloch, en Søn af Pastor Georg Bloch. Fød i Lønborg i Ribe Stift 1812. Blev Student 1829. Laudabilis.

14. Ernst Christ. Fischer, en Søn af afg. Pastor Jens Henrik Fischer. Fød 1806 i Steensmagle i Sjælland. Blev Student 1824. Haud. ill.

Den 18de Januar.

15. Frederik Münter, en Søn af afg. Biskop Frederik Münter. Fød i Kjøbenhavn 1807. Blev Student 1825. Laudabilis.

16. Ludvig Jensenius Nic. Scherning, en Søn af Pastor Jacob Scherning. Tog Attestats første Gang 1830. Haud. illaud.
17. Leonard Christ. Fischer, en Broder til Overmævnte. Fød i Norup i Jylland 1803. Blev Student 1823. Non. cont.

Den 19de Januar.

18. Peter Lundsteen, en Søn af afg. Smedemester Lundsteen. Fød i Helsingør 1803. Blev Student 1820. Laudabilis.
19. Erik Adolph Wandall, en Søn af afg. Pastor Hans Wandall. Fød i Gudbjerg i Fyen 1807. Blev Student 1824. Haud. illaud.

Den 23de April.

20. Harald Anton Laurent, en Søn af Hofdandsemester Peter Joh. Laurent. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1826. Laud.
21. Christ. Vegtrup Friis, en Søn af Pastor Peter Friis. Fød i Malling i Aarhuus Stift 1808. Blev Student 1828. Haud. illaud.
22. Nic. Peter Møller, en Søn af Sagfører P. Møller. Fød i Helsingør 1810. Blev Student 1828. Haud. illaud.

Den 25de April.

23. Jens Peter Georg Jensen, en Søn af Uhrmager Peder Jensen. Fød i Kjøbenhavn 1806. Blev Student 1825. Laudabilis.

24. Peter Conrad Rothe, en Søn af Sognepræsten i Kjøbenhavn Valdemar Henrik Rothe. Fød i Helsinge i Sjælland 1811. Blev Student 1828. Laudabilis.
25. Hans Eiler Steenfeldt, en Søn af Pastor Peter August Steenfeldt. Fød i Korup i Fyen 1802. Blev Student 1823. Non cont.

Den 26de April.

26. Andreas Ammentorp, en Søn af afg. Pastor Chr. Ditlev Ammentorp. Fød i Dalum i Fyen 1809. Blev Student 1828. Laudabilis.
27. Joh. Peter Nic. Kobke, en Søn af Bager P. B. Kobke. Fød paa Frederiksberg 1812. Blev Student 1828. Laudabilis.
28. Christ. Peter Jacobsen, en Søn af Kjøbmand Henrik Ludvig Jacobsen. Fød i Kjøbenhavn 1810. Blev Student 1828. Haud. illaud.

Den 29de April.

29. Joh. Christ. Carl Boeck, en Søn af Justitsraad Christ. Carl Boeck. Fød i Sorøe 1809. Blev Student 1828. Laudabilis.
30. Andreas Hansen Nielsen, en Søn af Agent Joseph Nielsen. Fød i Aalborg 1809. Blev Student 1828. Haud. illaud.
31. Joh. Frederik Fodder Kjeler, en Søn af Capitain Jens Benzon Kjeler. Fød i Aarhuus 1808. Blev Student 1827. Haud. illaud.

Den 30te April.

32. Ludvig Peter Christ. Christensen, en Søn af afg. Brændevinsbrænder Christensen. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1826. Laudabilis.

33. Ludvig Selchau, en Søn af Proprietair H. C. Selchau. Fød paa Sonnerupgaard i Sjælland 1806. Blev Student 1824. Laudabilis.

34. Wilhelm Emil Lund, en Søn af Provst Thomas Lund. Fød i Kornum i Viborg Stift 1808. Blev Student 1828. Haud. illaud.

Den 1ste Mai.

35. Just Henrik Paulli, en Søn af afg. Overkrigscommissair Ricard August Paulli. Fød i Kjøbenhavn 1809. Blev Student 1827. Laudabilis.

36. Eduard William Inger, en Søn af afg. Kjøbmand Johannes Inger. Fød paa St. Croix i Vestindien 1810. Blev Student 1828. Haud. illaud.

37. Ferdinand Baumann, en Søn af afg. Capitain J. N. Baumann. Fød i Kjøbenhavn 1804. Blev Student 1826. Haud. illaud.

Den 8de Juli.

38. Benedict Scheving, en Søn af Agent G. Scheving. Fød paa Island 1807. Blev Student 1828. Laudabilis.

39. Frederik Christian Rathje, en Søn af Kjøbmand Henrik Christ. Rathje. Fød i Kjøbenhavn 1804. Blev Student 1823. Haud. illaud.
40. Nic. Severin Baumann, tog Examen om. Non cont.

Den 9de Juli.

41. Martin Johannes Hammerich, en Søn af Agent Hammerich. Fød i Kjøbenhavn 1811. Blev Student 1828. Laudabilis.
42. Christian Fred. Carl Emil Hjort, en Søn af Pastor Søren Spandet Hjort. Fød i Førslev paa Øen Mors 1807. Blev Student 1826. Haud. illaud.
43. Christopher Nyrop, tog Examen om og erholdt nu Haud. illaud.

Den 10de Juli.

44. Georg Chr. Michl. Branner, en Søn af afg. Kjøbmand Branner. Fød i Kjøbenhavn 1811. Blev Student 1828. Haud illaudabilis. Specimen scriptum laude dignum.
45. Edvard West, en Søn af afg. Brandmajor Jørgen West. Fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1828. Laudabilis.

Den 11te Juli.

46. Asmund Johnsen, en Søn af Lector Theologiæ Johnsen. Fød paa Island 1808. Blev Student 1828. Laudabilis.

47. Peter Bergenhammer, tog Examen tredie Gang. Haud illaud.
48. Peter Daniel Blicher, tog Examen om, og erholdt samme Charakteer: Non cont. (See ovenfor No. 3.)

Den 12te Juli.

49. Gomme Fr. Aug. Graae, en Søn af Pastor Christian Graae. Fød i Bødstrup paa Langeland 1810. Blev Student 1827. Laudabilis.
50. Chr. Clem. Fogh Paludan, en Søn af Krigsraad Holger Frederik Paludan. Fød i Korsør 1803. Blev Student 1822. Haud. illaud.

Den 22de October.

51. Adolph Winther, fød i Kjøbenhavn 1812. Blev Student 1829. Laudabilis.
52. Christen Begtrup Friis, fød i Malling i Aarhuus Stift 1808. Blev Student 1828. Laudabilis.
53. Christian Vilhelm Nielsen, fød i Kjøbenhavn 1808. Blev Student 1828. Haud illaud.

Den 23de October.

54. Carl Ferdinand Emil Engel, fød i Kjøbenhavn 1810. Blev Student 1828. Laudabilis.
55. Laurentius Christian Hagen, fød paa Meerløsegaard i Sjælland 1808. Blev Student 1826. Haud illaud.

56. Jørgen Otto Fabricius, fød i Nakskov 1810. Blev Student 1828. Haud. illaud.

Den 24de October.

57. Christian Peter Jacobsen, fød i Kjøbenhavn 1810. Blev Student 1828. Laudabilis, imprimis ob specimen scriptum.
58. Peter Larsen, fød i Kjøbenhavn 1810. Blev Student 1829. Non cont.
59. Jess Lassen Bierrum, fød i Fardrup i Ribe Stift 1807. Blev Student 1829. Non cont.

Den 25de October.

60. Frederik Christian v. Haven, fød i Oddensby i Sjælland 1806. Blev Student 1823. Laudabilis.
61. Holger Kongslev Tryde, fød 1808 i Fensmark, Sjællands Stift. Blev Student 1827. Haud illaud.
62. Hans Eiler Steenfeldt, fød 1802 i Korup i Fyen. Blev Student 1823. Non cont. (v. 25de April.)

Den 28de October.

63. Ludvig Blædel, fød 1809 i Kjøbenhavn. Blev Student 1827. Laudabilis.
64. Emil Wolle, fød 1808 i Kjøbenhavn. Blev Student 1826. Haud illaud.
65. Anders Høyer Berg, fød 1805 i Høiberg i Aarhuus Stift. Blev Student 1827. Haud ill.

Den 29de October.

66. Johan Carl Ferdinand Kallenbach, født 1808 i Kjøbenhavn. Blev Student 1826. Laudabilis.

67. Marcus Andreas Tage Schack, født 1810 i Sengeløse i Sjælland. Blev Student 1828. Haud illaud.

68. Edvard Julius Theodor Rose, født 1809 i Kjøbenhavn. Blev Student 1828. Non cont.

Den 30te October.

69. Johan Gotthilf Møller, født i Slagelse 1811. Blev Student 1828. Laudabilis, imprimis ob specimen scriptum.

70. Diderik Christian Blicher, født 1808 i Paabye i Ribe Stift. Blev Student 1827. Haud illaud.

Den 31te October.

71. Mathias Frederik Glerup, født i Hyfvom i Ribe Stift 1808. Blev Student 1828. Haud illaud. Specimen scriptum laude dignum.

C.

Examen artium i October 1833.

Til denne Examen anmeldtes 219 Studerende; af disse udebleve 11, 4 forlode Examen, 8 fandtes umodne, blandt hvilke de 7 for den latinske Stils Slethed. I

December Maaned examineredes i en extraordinair Examen 2 Islændere og 5 andre Studerende, der ved gyldigt Forfald havde været hindrede fra at møde ved Octobersexamen. Hele Antallet af de nye Studenter blev saaledes 203, af hvilke:

6 erklæredes værdige til offentlig Roes,
131 — — — Laudabiles,
60 — — — Haud illaudabiles,
6 — — — Non contemnendi.

De 6, som erholdt offentlig Roes vare:

1. A. F. Krieger, fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn.
2. S. S. Jørgensen, fra samme Skole.
3. E. C. L. Lembcke, fra Metropolitanskolen.
4. R. Z. Fenger, fra Borgerdydskolen paa Christianshavn.
5. C. A. Larsen, privat dimitteret.
6. R. T. Worm, fra Horsens Skole.